ספר

ארחות חיים

להרא"ש ז"ל

עם

דרך ישרה

משנה הלכות

ובסופו אגרת התשובה לרבינו יונה ז"ל

☜ הוצאה חדשה עם כמה תיקונים והוספות ☞

אשר חנן ה' את עבדו מקום מעפר דל

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר וראש ישיבת בית שערים בברוקלין נוא יארק

בן לאאמו"ר הקדוש חסיד וענין מוה"ר אליעזר זאב

שנהרג ונשרף עקה"ש, הי"ד

יוצא לאור ע"י

מכון משנה הלכות גדולות

שנת תשנ"ט לפ"ק

Published by

Mishne Halachoth Gedoloth Institute

Under the leadership of
Rabbi Menashe Klein
of Ungvar
Dean of Yeshiva Beth Shearim
1578 53rd Street
Brooklyn, NY 11219

❖

לרכוש ספר זה או תקליטור תורני של כל הספרים
עם תוכנית חיפוש ובתבנית צילום, להתקשר:

To purchase printed copies of this volume or a Compact Disk containing all the volumes in searchable text files & PDF format, contact:

Toll Free (888) 498-8642 **ארה"ב**
New York (718) 851-0806 **ניו יורק**
Israel (02) 587-0613 **ארץ ישראל**
MishnaHalachos@mail.com

❖

תרומתכם תאפשר לנו להמשיך בהפצת תורה בישראל

Your financial contribution is appreciated as it will help us continue to spread torah through publishing seforim and making them available on computer.

נא לשלוח תרומתכם החשובה:

Please send your generous donations to:
Machon Mishne Halachos
3301 W. Strathmore Ave.
Baltimore, MD 21215
USA

❖

כל הזכויות שמורות תשס"ד
Copyright © 2004

דברים אחדים להוצאה חדשה

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי ממ״ה הקב״ה. י״ל בלשון התנא מאין באת מטפה סרוחה והלא נשמתו באה מה׳ אלקים חיים, כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ומקרא מלא (בראשית א:כו) ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמינו כדמותינו וגו׳ ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו, עו״ש וייצר ה׳ אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ובפרש״י ויפח באפיו עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים והנה נרמז לנו בתורה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע שלא בא מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל הוא רוח ה׳ הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם כי הוא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי, נדרים בנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע״פ שאין לדבר זכר לדבר חי ה׳ וחי נפשך וגו׳ ובמדרשו של ר׳ נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלקים והמשכיל יבין עיין רמב״ן ז״ל.

והנראה דעקביא בן מהללאל מדבר אל הגוף של האדם דהנשמה לעולם לא תבא לידי עבירה והוא שואפת לטוב כי אדרבה דוקא בשביל שהיא נפש אלקי ממעל, אבל הגוף שבא מטפה סרוחה ובחטא יחמתני אמי מושך את האדם לידי תאות גשמיות שהם יד לעבירה ולכן אמר לידי עבירה, וכבר אמרו מלי כריסא זנין בישין, ולכן מה שאמר עקביא הסתכל להגוף מדבר שיכניע את עצמו לעבודת השי״ת ולא יתגאה בעולמו וילך אחר תענוגי עולם הזה והוא מה שאמר שלמה המלך ע״ה בקהלת בתחילה החל בהבל הבלים, וזה מאין באת וזרח השמש ובא השמש דור הולך ודור בא זה ולאן אתה הולך ודע כי על כל אלה יביאך במשפט זה לפני מי אתה עתיד ליתן וחשבון ולכן סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, ואמר כל האדם הגוף והנשמה.

והנה עקביא בן מהללאל הזהירנו על האזהרות ואי אתה בא לידי עבירה שהוא סור מרע אבל לא די בסור מרע אלא ועשה טוב לעבדה ולשמרה עשה ול״ת

ועתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מצוה שהי׳ בידו לעשות ולא עשה, וכנגד השלשה דברים שהזהיר עקביא בן מהללאל שלא לבא לידי עבירה נעמיד שלשה דברים המביאין לידי עבודת הבורא עד שיתעלה לרום המעלות ויבא לידי התקון שיעור קומה ולהיות אדם השלם, ותלוי על שלש רגלים שלש אהי׳ שלש ראשין קדישין ועטרותיהן והבן זה מאד ושים עיניך עליו [נגד כתר חכמה ובינה] והוא קבלה מר׳ אברהם דיאורי ז״ל (הראב״ד בס׳ יצירה הובא בס׳ קרניים), ובס׳ הישר לר״ת (השער החמישי) כתב וז״ל, והנה אגלה לך סוד גדול בעבודת הבוי״ת ואומר כי יש לה ג׳ מעלות, האחת שפלה, והשני׳ למעלה ממנה, והשלישית למעלה ממנה והוא עליונה. המעלה השפלה הוא הלימוד והבינה ונסיונות העולם ואורך הימים והנה אלאה ארבעה עמודים אשר בהם יקנה האדם השכל והיא המעלה השפלה. ומן המעלה הזאת יעלה האדם למעלות האהבה והיראה והחכמה, והם כשלשה עמודים, ובעבור כי הענפים רבים והעיקר מעט עד אשר יגיע לאחד וכל אשר ירחקו הענפים מן העיקר ירבו וכל אשר יקרבו ימעטו עד שיגיעו לאחד ע״כ עמודי המעלה השפלה ארבעה עמודים והשנייה אשר עליה שלשה ואלה השלשה כשיתנהג אדם בהן כראוי יעלה בהם אלא המעלה השלישית והוא האמונה והעבודה והם שני עמודים ומאלה השנים יעלה האדם להדבק בתבונה העליונה אשר היא אחת והיא השגת רצון הא׳ ית׳ ולהדבק בו ושים לבך וראה איך יתחיל האדם לעלות ממעלות רבות אל מעלות מעוטות עד אשר יגיע אל האחד ושם יעמוד כי אין אחרי האחד המושכל דבר.

ובזה מובן לשון הקרא ואתה ישראל מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי ליראה והקשו ז״ל אטו יראה מילתא זוטרתא היא ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא וצ״ע לשון כי אם ליראה והרי תרי״ג מצות נאמרו למשה מסיני ועוד הרי אמר אין לגבי משה ואטו משה לא קיים תרי״ג מצות ובגמ׳ סוטה וכי לאכול מפרי׳ הוא צריך אלא לקיים מצות התלויות בה ע״ש והבן. ולהנ״ל כיון דלאחר שיגיע אל כל המעלות המעלה העליונה שאין אחריה להדבק בתבונה העליונה אשר היא אחת אתי שפיר כי אם ליראה והבן מאד. וכיון דיש שני מיני יראה יראה תתאה שהוא לקיום מצות ית״ש בבחי׳ סור מרע ועשה טוב ויראת העונש וכן המתבונן בגדלות ה׳ דאיהו ממלא כל עלמין וצופה ומביט ומשגיח על כל וועושה חסד לאוהביו ומשלם לשונאיו ע״פ ומהארץ לרקיע מהלך ת״ק שנה ובין רקיע לרקיע כו׳ רגלי החיות כנגד כולם אעפ״כ נקרא יראה זו חיצונית ותתאה מאחר שנמשכת מהעולמות שהם לבושים של המלך הקב״ה אשר מסתתר ומתעלם ומתלבש בהם להחיותם ולקיימם להיות יש מאין, רק שהיא השער והפתח לקיום התורה והמצות. אך היראה עילאה ירא בשת ויראה פנימית שהיא נמשכת מפנימית

אלקות שבתוך העולמות וברוח פיו כל צבאם והרי כל העולמות וצבא השמים והשמים כולם בטלים במציאות בדבר ה' ורוח פיו וכלא ממש נחשבו וכולל כל האדם וגם גופו ונשמתו זאת החכמה והיראה עילאה, ועיין ליקוטי אמרים, מה שהאריך בזה, ומיהו לא יחשוב אדם שאפשר לבא לידי יראה עילאה זולתי יראה תתאה שאי אפשר להשיג ליראה ולחכמה ולשום מדריגה ומעלה ממעלת התורה רק ע"י לימוד תורה וקיום מצות אלא שזה המדריגה הראשונה וקרא לה השפלה דלגבי יראה עילאה הוא מדרגה הראשונה שהיא התחתונה אשר זולתה א"א, ולזה אמרו ז"ל ולא ע"ה חסיד.

והנה דרך הישר להתקרב לפני אלקים לעסוק בתורה ומצות לשמן ולרדוף אחר המצות וע"י הדבור בקול בתורה מטהר עלמין וע"י המחשבה שמתבונן בעמקות תהורה הרי הוא עולה ונתעלה בבחינת ואתם הדבקים בה' אלקיכם בהתקשרות דבור האדם בדבר ה' זו הלכה ומחשבה במחשבה ומעשה במעשה שהוא קיום המצות, ועוד יש מעלה גדולה מזו להתבונן במצות מסי"נ ולהחליט בעצמו למסור נפשו וכבר אמר התנא אלקי ר"ע כשסרקו בשרו במסרקות של ברזל ושאלו תלמידיו רבי ע"כ ואמר כל ימי הייתי מצטער מתי תבא לידי ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה הנה שכל ימיו הי' מצטער שיוכל לקדש שמו ברבים בכל גופו ובגמ' ברכות א"ל ר"פ לאביי מ"ש דורות הראשונים שלא הי' תורתם אלא בתלתא בבי ואפ"ה כד שלף רב יהודה מסנאי ואתי מטרא וכו' ואני תנינן בחליתר וכו' וצווחין ולא נענין והשיב לו אינהו הוו קא מסרי נפשייהו על קדושת השם ע"ש ועיין ר"ן דרוש ששי אף שאמרו ותלמוד תורה כנגד כולם יש גדול מזה מס"נ ע"ש באריכות.

והיות כי מטבע האדם אפי' בשני חברים שוים במעלה כשאחד אוהב חבירו כמים פנים אל פנים ואם אחד נתעלה מהשני ואכתי אהבתו אליו ונתרבה על אחת כמה וכמה אם אחד הוא בן מלך ומראה לו אהבה ואח"כ נתעלה להיות מלך ואכתי מראה אהבה אהבת חבירו אליו עד אין סוף ועושה כל פעולות שלא יקניט את חבירו המלך ואדרבה עושה כל טצדקאות שימשיך המלך אהבתו ויגדיל אליו, עאכ"ו נפש בשר ודם אשר בחר בנו הקב"ה מכל העמים והוא המלך מלכי המלכים מלא כל העולם כולו ולית אתר דפני מיניה רבבות מלאכים לאין קץ משמשין דכתיב אלף אלפין ישמשוניה וריבו רבבן קדמוהו ולגדודיו אין מספר וכולם שואלין אי' מקום כבודו ועונים מלא כל הארץ כבודו ונתן לנו את התורה והבדילנו מן הטועים וחיי עולם נטע בתוכינו וקדשנו במצותיו ע"ד קידושין קדושים תהיו כי קדוש אני והדבק במדותיו כשאדם זוכה ומשיג זה לבו נמס בקרבו מאהבתו אליו שקרבנו לעבודתו ואזכה להיות מעבדיו הפחותים

ולשמשו בקיום תורה ומצות, וז״ש דהמע״ה אחת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו שבתי בבית ה׳ הוא לישב בלימוד התורה ולחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ע״י התבוננות לבא לנקודה נפלאה רצוננו לראות פני מלכנו.

ומעתה זה הספר ארחות חיים המיוחס לרבינו הגדול הרא״ש ז״ל שהראה לנו ארחות חיים להגיע למעלות הדרושות מבני אדם מפורסם בעולם ובפרט בין בני תורה, ר״ל היות כי לאו כל אנפין שוין ולאו כל הדרכים הולכין אל הים ים התורה וכבר אמר רבינו הקדוש (אבות פ״ב מ״א) איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם ומיהו קיצר בדבריו כדרך התנא כל שהוא תפארת לו וכו׳ ולא הרחיב יותר כי להם הי׳ זה די והותר להבין ומיהו רבינו ראה דורות האחרונים שצריך הדרכה יותר, לכן באר את הדרך הישר אשר בו נלך ונזכה ליראה עילאה מיראה תתאה הפך בה והפך דכולה בה.

וזה לפני כמה שנים כתבתי קצת ביאורים והערות בדברי רבינו מפה ומפה ואז חברתי לטהור דברי המעוטים והוטבו הדברים בעיני לומדי התורה ושחריה ועכשיו ספו ותמו הנדפסים נתעוררתי לחזור ולהדפיס בעזה״י והוספתי קצת הוספות ותיקונים בהוצאה זו והנני מקוה שיתן ה׳ ואזכה עוד לשוב לה׳ בתשובה שלמה בזכות הרבים ולא כתבתי להתגדר כי אין אלו אלא מעשה העתק ממקום למקום ומעשה אומן סופר ומ״מ יש בקצת ענינים לעורר גם אחרים ובזכות זה יזכנו ה׳ לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצות לשמה.

והיות כי דרכי מאז להזכיר גדולת ה׳ בכל הוצאת ספר לשמו ית׳ וכמה וטובים ממנו שהיו כותבין ח״ת נאספו בשואה ע״י הנאצים הארורים, ואתה יגדל נא כח ה׳ לאמר אשר הוציאנו ממצר-ים מכורות הברזל בירקענוי, אוישוויץ, גלייעוויץ, בוכענוואלד, וארץ הארורה והטמאה גערמאניא ועוד מחנות השמדה אשר הכינו הני נאצים נועצי ה׳ להשמיד ולהרוג ולאבד את רוב מאחינו בני ישראל בערי יודאפף משנת תרצ״ח עד שנת תש״ד, ואבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני מה נאמר השונא שאל איה גבורתיו ואי׳ חסדיו ואני אומר הן הן גבורותיו בך אנן בוטחים ובשמך מתדבקין אין כמוך ואפס בלתך, ירא ה׳ וינקום נקמת דם עבדיו השפוך למען שמו הגדול המחולל בין העמים, ויגאלנו גאולת עולם בביאת משיח צדקינו ובנין בית מקדשנו בב״א.

והנני בברכה ובתפלה לקיים בנו חכמי ישראל רבנן ותלמידיהון הם ונשיהן ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם, ביתי ולכל בני המשפחה יוסף ה׳ עליכם ככה,

והברכה אחת לך אבי הנני בברכה לכל ידידינו תלמידינו ואוהבי שמו ית' ולכל אנשי קהילתנו קהילת אונגוואר פה בארה"ב ולהבחל"ק קרית אונגוואר בארצנו הקדושה ולכאנ"ש החותם בברכה המצפה לישועת ה' בכליון עינים בלב ונפש,

ער"ח מרחשון לסדר נח איש צדיק תמים התשנ"ט פה בנ"י יצו"א

מנשה הקטן

בן הקדוש אאמו"ר אליעזר זאב
וא"מ הצדקנית והקדושה רחל לאה הי"ד

הקדמה

רבי אומר איזו היא "דרך ישרה" שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות פ"ב מ"א) האמנם שלמה המלך (משלי י"ד) כתב יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (קידושין מ' ע"ב) ולפי שיש ב' דרכים ישרים אחד דרך ישרה לפני איש שח"ו אחריתה דרכי מות ואחד דרך ישרה שמביא האדם לדרכי החיים חיים נצחיים בזה ובבא, לכן אמר רבינו הקדוש איזו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. וא"ת א"כ לפעמים יעבור על מצות קלות כדי שימצא חן בעיני חבריו ויהי' תפארת לו מן האדם ולכן מזהיר עליו והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ואמרו ז"ל יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר רץ כצבי וגבור כארי וכו' ועיין טור א"ח סי' א' ואל תתבייש מפני המלעיגים ולכן סידר לן רבינו הגדול הרא"ש ז"ל ארחות חיים שהוא הדרך הישרה שיבור לו האדם ולהזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים.

ולפי שטעמתי מעט מדבשו ולקטתי איזה ענינים וכמה ביאורים בדרכו הישרה של רבינו הגדול בעל ארחות חיים קראתי להם בשם דרך ישרה שהוא הדרך הישר שיבור לו האדם לסור ממוקשי מות שכתב במשלי הנ"ל ולאור באור החיים שהוא משנת רבינו באבות הנ"ל. גם כי ודרך ישרה במספר קטן עולה בגימטריה שמי ושם אבותי אאמו"ר אליעזר זאב וא"מ רחל לאה הקדושים שמסרו נפשם עקה"ש ונהרגו ונשרפו ע"י היטלער ומשרתיו ימ"ש וזכרו בשנת תשי"ד בבירקענוי ביום שנתנה בו תורה יום ב' דשבועות הי"ד. וקראתי ספר זה על שמם הי"ד שהדריכו אותי וחנכו אותי בדרכי התורה והיראה ללכת בדרך ישרה ולא לנטות ימין ושמאל, ועל דרך של דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

אם לא תדעו לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א' ח') הוא תשובת הרועה [רוה"ק] על שאלת כנסת ישראל הגידה לי וגו' שלמה אהי' כעוטי' על עדרי חבירך כלומר בין גדודי האומות הסומכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים, להראות להם הדרך ולהנהיגם בארחות שלהם ואנו אין לנו לא כהן ולא מלך ולא נביא כמאז ומלפנים, ורוח הקודש [זו היא תשובת הרועה] משיבם אם לא תדעו לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים, שחדל לך הרועה מלהנהיג אותם שאין לנו מנהיג כימים הראשונים ואנחנו מסובכים ומסובבים בין האומות צאי לך בעקבי הצאן הסתכלי בפסיעות שהלכו הצאן

וסימני העקבים שפסעו בהם ניכרים [פוסשטאפפען בלע״ז] ואותו הדרך לכי ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, שאם לא תדעי כנסת ישראל ועדתי היפה בנשים בין שאר האומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים להיות ביניהם ולא יאבדו בניך ביניהם ח״ו, התבוננו בדרך אבותיך הראשונים שקבלו התורה במסורה מפי משה רבינו ע״ה ושמרו משמרתו ומצוותיו ולכו בדרכיהם עיין רש״י שם.

חשבתי דרכי והתבוננתי ב״ארחות החיים״ וסבותי לדרוש את מסבות הזמן מראש ועד סוף וכאשר ראיתי דור הולך ודור בא, על ארץ רבה, בונה בתים, נוטע כרמים, עושה גנות ופרדסים, מתפוזים גפנים וזתים, ונוטע בהם כל עץ פרי, ומצפה להגדיל האוצר והכרי, עושה לו בריכות מים, קונה עבדים ושפחות וכל אשר בו רוח חיים, ובמחשבתו שלעולם יהי׳ קיים, כונס אוצרות כסף וזהב, ולכל אשר עיניו רואות הוא רעב, ומת ואין חצי תאוותו בידו, כי יש לו מנה רוצה מאתים בלעדו, שרואה רודף אחר תענוגות בני אדם, ממציא רעיונות לא שזפתן עין אדם, לרקום וללבוש בגדי שרים, פרץ גדר ומקפץ על ההרים, להרבות ולהגדיל עסקיו וכל אשר לו, ואשר שואלין עיניו אינו מונע מהם, ומוסר נפשו להשיגם להם, ומהווה לו בכל עמלו ורעיוני לבו, שהוא עמל תחת השמש להשיג תאוות לבו, כל ימיו מכאובים וכעס, גם בלילה לא שבת לבו מעמל ודאגה בלי לדעת, שהוא עמל ומניח לאחרים, והלואי שיה׳ כאחד החברים, וראשונה קרבם הוות, אחר התאוות, והן היו למסור מעל, אחרי הבעל, וישת על המדבר פניו, ארץ אשר לא עבר ישראל מלפניו, ולא ישב אדם שם, לחטאת ולאשם, לפני הפרוצים והעזות, היושבים בערי הפרזות, ויטו לבם אחרי עיניהם, וכל אשר ראו מהם לא מנעו מאליהם, כי לא ידעו דרך האמונה, הטוב והישר והנכונה, וימליכו עליהם, את מראה עיניהם, לזנות אחריהם, וברבות הקנאה והתאוה, ירבה עליו העזות והגאוה, לאמור נעלה במסילה, להיות לשם ולתהילה, בתוך עמי הארץ, כחצרון ורמון פרץ, היושבים ראשונה, בין מחזיקי כסף מי מנה, והם פרוצי הדור, פורצי פרצות ושוברי הגדר, כספם וזהבם מפזרים להראות הסדר, והוא מושל במגדל עדר, לבזות ת״ח הלומד בעמל, כי גם הוא בקי במה אובסין את הגמל, כי לא נקראים אלופים, מלבד שרי אלפים, הם היושבים ראשונה, במלכות כל עם ומדינה, אך אחיהם, המחזיקים על ידיהם, את צרורות כספיהם, שרים ייחשבו אף הם, אכן לא עלו במעלתם, כי האל״ף אין איתם, ואם האל״ף לכל האותיות ראשון תחילה, גם זה יתכן להיות ראש לעם סגולה, גם כמוהם, לא נופל אנכי מהם.

ואלה וכאלה הדרכים רבים בהם אוחזים, אנשי חסרי דעת רקים ופוחזים, ומתפרצים פרץ, עלי פרץ, בוטחים בחילם ומתגאים עלי ארץ, יעלו בשררה,

משרתי ע״ז, וקוראים את עצמם צדיקים, העוסקים בנזיקין, וגם בכסף ורכושים, בעדי עדיהם ומלבושים, תתפארנה הנשים, וכל משכיל יאהב, פרק הזהב, וזהב הארץ ההיא טוב, לווה ואינו פורע החוב, וראש האמת לאות, אין לו שק מלא מעות, ועיקר כל היחסים, עושר ונכסים, ואם החכמים גדלו, ועל עשרה יוחסין עלו, מה בצע בשורש, והוא עני וראש, הלכה כדברי האומרים, הכסף מטהר ממזרים, ומעלין ליוחסין על פי עד אחד, כ״ש בהתחבר שניהם יחד, הפסול נתפר כמלא מחט, וממשפחת החסרוני, פלוני אלמוני, ויסגף אביון מעוני, לחסרון משפחת החסרוני, לשאול משפחת השאולי, לעמל משפחת העמלי, והיא יושבת בשפלה, משפחת הריב-לה, ומשפחת ארץ, עלה הפורץ, ויקחו להם נשים, כחכם חרשים, מקול אשר בחרו, מכספם אשר אצרו, זה דרכם בארחותם, והמטים עקלקלותם, ועוד יש כהנה, בחסרון מדע והחכמה, אם אין קמח אין תורה, והחסרון הלגימה, לנפש הערומה, ויהי אדם לנפש חיה, סר מדרכי ה׳ מלך מלכיא.

עודני מחריש ודומם, משתאה ומשתומם, לדעת סוד נאמן, על פגעי הזמן, ותהפוכות הימים, מעולמי עולמים, מרוע דרך רשעים צלחה, אין פרץ ואין צווחה, ברחובותם, בחצריהם ובטירותם, ובכל ארחותם, לבי מהרהר בתפלה, והאופן אלי נגלה, דרכיהם מוקשי מות, סופם לבא לגי צלמות, ורגלי אשיבה אל ערותיך, לשמור ולקיים מצוותיך, דרך אמונה בחרתי, על כן פקידי קול ישרתי, ארחות חיים אותי גילית, ודרכי אבות בו רצית, סולת נקיה מנופה בשלש עשר נפה, מתורת הראשונים, חכמים ונבונים, מנהגי רבינו הרא״ש ז״ל תרופה ורפואה לחולי הראש, ולכל חולה נפש, יתן לו חופש, ולכל בשרי מרפא, האוחז בו לא ירפה, ומרי עיוני בו עשיתי לו ציצין ופרחים, אולי יואיל לנפשות הנאנחים, על דרך הפרדס, ויהי לנס, פעמים בא בארוכה, ופעמים בא בקצרה, כמים קרים לנפש הצמאה והמרה, הולך וסובב פעמים דרך מוסר, ולחכם הרוצה להתייסר, ופעמים דרך דרוש, דרך אבותינו מפינו לא ימוש, ופעמים דרך הלכה, ההוגה בהם ניצל מעמק הבכה, ועל דרך שאמרו כל השונה הלכות בכל יום, מובטח לו ביישע ופריון, בזה ובבא בהליכות, כמ״ש אל תקרי הליכות אלא הלכות, סוד ה׳ לא הגעתי, ולכן מלבא בדבריהם מנעתי, ואם פעמים אחטוף וערער דברים, הלא הם מאוד נסתרים.

והנה הארחות חיים להרא״ש ז״ל נתפרסם בכל תפוצות ישראל והיו לומדים בו מאז ומלפנים ומרן כק״ז הגאון בעל תוס׳ יו״ט ז״ל מזמן שהיה אב״ד דק״ק ווין תיקן שיקראו אותו בצבור קודם ברוך שאמר בטלית ותפילין וחלק אותו לששה

חלקים וכן בהרבה ישיבות היו אומרים אותו בכל יום אחר התפילה ועל כל פנים בימי הרחמים אלול ותשרי.

ועתה אכתוב הסיבות שהביאני לפרש דברי רבינו אלו דוקא, כי לפני כמה שנים שלח אלי ידיד עליון ויד"נ הרגה"צ רבי בנימין זילבער שליט"א מבני ברק ספר ארחות חיים עם פירוש הש"א ומקה"ח ועיונים ובקש ממני אז לכתוב איזה הערות על הספר ולעשות את רצון ידידי חפצתי ושלחתי לו כמה הגהות והערות ושוב כשחזר והעלה ספרו לבית הדפוס בשנת תשל"ו עשה חסר עם ההגהות ששלחתי והדפיסם עם שער חדש בסוף ספרו ובשם ציונים והערות נקראו ונתתי לו תודה על חיבוב דברינו ומאז כמעט נשכח הענין ומיהו אחר ששמעתי מידידיי שהוטבו להם הדברים וגם ידיד נפשי הגר"ב הנ"ל העיר לי שאולי יהיה כדאי להוסיף במשך הזמן על ההערות שלי ולהדפיס אותן בפני עצמן וראיתי בזה הארה מן השמים להדפיס דברינו אלה ליד רבינו הגדול ז"ל ולפני איזה חדשים נתתי לבי להוסיף על הנדפס בתוספת מרובה ולהוציא לאור דברי אלו בס"ד ויהי נועם ה' עלינו ומעשה ידנו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ומגלגלין זכות ע"י זכאי ולכן פלפלתי קצת גם בדבריו וגם בדברי ידיד נפשי וידנכ"ח הרגה"צ וכו' וכו' הגר"ח קנייבסקי בהשם אורחותיו ומיני ומינייהו יתקלס ברי'.

והיות כי רבינו הרא"ש מזכיר לקרוא בשבוע שחל בו ראש השנה אגרת התשובה לרבנו יונה אמרתי כדי להוציא דבר השלם להדפיס בסופו גם את דברי רבינו יונה כדי להקל על הרוצה לבוא לשלימות.

והנני בתפילה מעומק הלב ועיני ולבי לשמים שזכות רבינו הגדול יעמוד לי ולזרעי ולא ימוש ספר התורה הזה מפי ומזרעי ומזרע זרעי עד עולם ונהי' אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך עדי יביא ינון ולו יקהת עמים וכולנו הולכים בארחות חיים.

דברי אסקופה הנדרסת המתאבק בעפר רגלי חכמים ותלמידיהם לומדי תורה לשמה בלב ונפש.

מנשה הקטן

בן הקדוש אאמו"ר אליעזר זאב
וא"מ הצדקנית והקדושה רחל לאה הי"ד

יום שלישי לבריאת העולם לסדר כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים, ה'תשמ"ה פה ברוקלין נ.י. יצו"א.

ארחות חיים
להרא"ש ז"ל

עם

דרך ישרה

משנה הלכות

ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים

ליום הראשון

א) להתרחק מן הגאוה בתכלית הריחוק. ב) וכן מן החניפות. ג) וכן

ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים. עיין עיוניס להגר"י סרנא זצ"ל ולפענ"ד כוונת רבינו כאן על הקרא (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, וכתיב סור מרע ועשה טוב ודרשו דקודס צריך להסיר מדרך הרע ולשוב בתשובה ואח"כ לעשות טוב דאל"כ הו"ל כטובל ושרץ בידו ולכן התחיל לסור ממוקשי מות שהוא סור מרע ואח"כ עשה טוב שהוא לאור באור החיים.

א) להתרחק מן הגאוה בתכלית הריחוק. רבינו התחיל להתרחק מן הגאוה בתכלית הריחוק וכו', נראה כי הם שני דברים להתרחק מן הגאוה כלומר לא מיבעיא שלא להתגאות ממש שאין זה דרכי מוסר כי כל המתגאה כאילו עובד עבודת כוכבים ולא ידבק בידך מאומה אפילו כ"ש אלא צריך להתרחק מן הגאוה כמ"ש בנזיר סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב, וזה להתרחק מן הגאוה, אלא דאכתי תחשוב להתרחק במשהו או בד' אמות ודי בזה, ולכן מזהיר שיתרחק בתכלית הריחוק כל מה שאפשר. ובמשנה אבות מאד מאד הוי שפל רוח וזה בתתלית הריחוק.

ומ"ש וכן מן השקר והכזב וכן מן הרכילות וכן מן הכעס לכאורה משמע דאכולהו קאי שצריך להתרחק מהן בתכלית הריחוק ולא מצינו כן עיין אבות פ"ה מי"א קשה לכעוס ונח לרצות חסיד וכתב התוי"ט אבל שלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דיעה כי מי לנו גדול בענוה ממשה רבינו ע"ה ונאמר בו ויקצוף משה. גדולה מזו הדבק במדותיו וכתיב ביה קשה לכעוס ונח לרצות וכל

מקום דכתיב חרון אף עושה רושם וא"כ אין זה מן המדה לכאורה ונקרא ארך אפים ורב חסד. גם בחנופה יש שמותר להחניף לרשעים בעוה"ז סוטה מ"א ע"ב. ועיין רמ"א יו"ד סי' קנ"ו ס"א ובפ"ת. ומותר להחניף לתלמידו ותלמיד לרבו (עיין בסמוך סק"ב) ולענין שקר נמי איכא מידי דמשני בדיבורייהו במסכת ובפוריא ומשום שלום בית וכן מן הלינות נמי איכא ע"ז דלינותא מותר בה וכן מן הרכילות ומותר על בעלי מחלוקת לדבר.

ולולי דמסתפינא הי' אפ"ל דכאן מיירי במי שנכשל בה כבר ופי' לסור ממוקשי מות היינו שכבר נפל במוקשי מות ורוצה לסור מהם ע"ד סור מרע וגם קרא דתוכחת חכם מקור חיים יש לפרש כן דכשהחכם רואה אותו עובר ונופל במוקשי מות החכם מוכיחו וזה תוכחת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות וכה"ג כיון שכבר נכשל בה צריך להתרחק בתכלית הריחוק וכמשל הקדמוני ממקל שנתעקם לצד אחד אם רוצה לפשטו צריך לעקמו לצד שני ולכן בכל הני צריך להתרחק בתכלית הריחוק ובזה יהי' אתי שפיר נמי מה שהקשו מסוטה ה' דארחב"א א"ר ת"ח צריך שיהא א' משמיני שבשמינית וי"ל דהתם כל שלא חטא מעולם אבל מי שכבר חטא צריך זהירות יותר ודברים אלו לבע"ת נאמרו ואתי שפיר הכל ועיין רמב"ם הל' דעות שנראה הכי.

ב) וכן מן החניפות. הנה שיתף רבינו גאוה עם החנופה וכבר אמר החכם (בס' מעלות ומדות מעלה י"ב) אמר חסיד אחד לתלמידיו אלו לא הי לכם עון הייתי מפחד אליכם בדבר שהוא גדול מעון אמרו לו ומה הוא א"ל הגאות והחנף, ועיין סוטה מ"א ע"ב כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם ומביא אף לעולם, ובספרי מסעי ולא תחניפו את הארץ ה"ז אזהרה לחנפים ולדעת הרא"ם ור"ש בן גבירול ועוד ראשונים היא מכלל תרי"ג מצות ועיין חרדים פ"ד סי' מ"ח מה שהאריך, ובארחות צדיקים שער התנופה ובראשית חכמה שער הקדושה פי"ב. ובמדרש אר"ש בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נחעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין אדם רשאי לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך.

ויש ג׳ שמותר להחניף להם, אשתו משום שלום בית, בעל חובו שלא ילחצנו, ותלמיד לרבו שילמדו תורה ומצות, עיין ארחות צדיקים הנ״ל ובראשית חכמה הנ״ל ויש עוד שמצוה גדולה להחניף לתלמידו ולחבירו כדי שילמדו וכדי שישמעו דבריו לקבל תורה ולקיים מצוות וכן לכל אדם שהוא סבור שימשיך אותו אליו שישמע לו לקיים המצוה ואם יבא אליו בכעס לא ישמע רק בחנופה יקבל תוכחות והרי הוא לזה מצוה גדולה להחניף להוציא יקר מזולל ע״ש ורבינו כנראה לא חלק. ואולי דעת רבינו דגם לאלה אסור להחניף אלא להרחיק בתכלית הריחוק ועיין לקמן אות ק״ג אל תפתה את חבירך בשפתי חלקות ובחניפות ובמש״כ שם.

ונחלקו הפוסקים אי מותר להחניף לרשעים בעוה״ז י״א שמותר להחניף וי״א שדוקא במקום סכנה אמרו חז״ל מחניפים להם לרשעים אבל שלא במקום סכנה לא וזה נראה דעת רבינו. ויש שמחלקין בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין השעה משחקת לו. ועיין גמ׳ (ברכות י״א ע״ב וסוטה מ״א ע״ב) כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ובגליון שם ציין בע״י איתא המחניף לרשע ועיין בתוס׳ שם ד״ה כל המחניף דבמקום סכנה מותר, ובגהש״ס ציין למג״א סי׳ ק״ג הכונה מפני דרכי שלום ואם יהי׳ סכנה בדבר. ועיין אור צדיקים למהר״ם פאפירא״ש סי׳ כ״ד הל׳ דרך ארץ סקכ״א ובשו״ת משנה הלכות ח״י סי׳ רפ״ד.

ג) וכן מן השקר והכזב. סמך שקר וכזב לחניפה כי הם זווגים זה לזה ושניהם באים להונות את חבירו אלא שהשקר ידוע רק להמשקר והחניפה יודע גם המחניף לו שהוא שקר נמצא החניפה גרע מהשקר שבחניפה הוא חוטא ומחטיא שהרי הוא מחזק את הרשע ברשעו שמחניף לו ומחזיקו על מעשיו הרעים וגם הרועים שמחזיק רשע ומכבדו יהיו סבורים שהוא צדיק ויתנו לו ג״כ כבוד. ויש מכשול גדול בכבוד רשעים כי כשיש כבוד לחכמים הצדיקים והם העליונים אז כל העם ישמעו לעצתם ועוד שאחרים יקנאו במעשיהם הטובים ויוסיפו לקח וירבה הדעת וקנאה זו מותרת ומצוה הוא כמ״ש ז״ל קנאת סופרים תרבה חכמה ומתוך שלא לשמה בא לשמה, אבל בכבוד הרשעים יש חילול התורה

מן השקר ד) והכזב. ה) וכן מן הלצנות. ו) וכן מן הרכילות. ז) וכן

ועבודה וזהו עבירה המכלה עצם ובשר ועוד רבים נמשכים אחריהם ועושים כמעשיהם.

עוד יש דברים בגו דבכבוד רשעים מושפל כבוד הצדיקים ואין כבוד לצדיק אלא לאחר השפלת הרשע, וכמאמר החסיד (תהלים ע״ה י״א) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, כלומר לאחר שיגדעו קרנות הרשע תתרומם קרנות צדיק. ושקר אינו יודע רק המשקר בעצמו שחושב שמועיל לו ואפ״ה יתרחק ממנו בתכלית הריחוק ובתורה מדבר שקר תרחק (שמות כ״ג) ובסנהדרין צ״ז עיר אחת וקושטא שמה שלא דברו בה שקר מעולם ולא מתו בלא זמנם. ושקר אין לו רגלים וקוב״ה אמת וחותמו אמת וכל זה שכתבנו מיירי בשקר שאין לו מזה ריוח ולא חסרון לחבירו. אבל אם אמר שקר והוציא ממון מחבירו הרי הוא גם גוזל ממון חבירו.

ומיהו אמרו ז״ל דמותר לשנות מפני דרכי שלום ונחלקו הראשונים ז״ל אי מותר להוציא מפיו שקר או רק לשנות עיין בעה״ת פ׳ וירא עה״פ ואני זקנתי ועיין יבמות סי׳ ע״ב וכתובות י״ז כיצד מרקדין ובפרישה וט״ז א״ע סי׳ ס״ה ולקמן אות קכ״ט.

ד) והכזב. עיין ערוך כזב [טיישען] מעין אשר לא יכזבו מימיו נראה שקר הוא בולט שקרו אבל כזב הוא קצת שקר וקצת אמת והוא מחליף הדיבור לישנא דמשתמע הכי והכי ומתחלף ובצפני׳ (ג׳ י״ג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. ובש״א הביא מהמלבי״ם (ישעי׳ כ״ח ט״ו) לחלק בין שקר לכזב דשקר יכול להתברר תיכף שקרו אבל כזב לא נודע לאלתר רק לאח״ז ועי׳ ביאור הגר״א (משלי ב׳ כ״ד) ע״ש.

ה) וכן מן הליצנות. הנה בקרא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳ (תהלים א׳) ובמושב לצים לא ישב ואמר החכם (משלי כ״ב י׳) גרש לץ ויצא מדון

וקשה היא הלינן שלא אמר הכתוב לגרש עוברי עבירה כמוהו ואדרבה אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד אבל הלינן גרשהו מבית המדרש ובגמ' פסחים קי"ב ע"א לא תדור בשכנניב. ועיין קידושין מ"ב ע"א. ואמרו כת לינין אין מקבלין פני השכינה סוטה מ"ב ובסנהדרין ס"ג כל לינותא אסירא לבר מלינותא דע"ז דשריא וכל המתלונן יסורין באין עליו ומזונותיו מתמעטין ונופל לגיהנום ע"ז י"ח, ושיר של שמחה בזמן הזה לשם מצוה מותר כגון בבית חתן וכלה אבל לעשות לינות אסור ועיין ט"ז א"ח סי' תק"ס סק"ה שיש עון גדול במה שלוקחים על הסעודה של חתן וכלה אדם לינן ועושה שחוק בפסוקים אשרי אנוש לא יעשה זאת. גם כי השומע לינות חושב שזה אמת עכ"פ שמן אמת או שח"ו מתלונן ועושה לינותא מד"ת ועבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה.

ו) וכן מן הרכילות. הנה סמוך על הראשונות וכן מן הרכילות שהגם שזה אינו משקר ואינו חונף אלא אומר האמת מ"מ הרי הוא הולך רכיל ומגלה סוד חבירו וטוען מזה לזה ובקרא כתיב (ויקרא י"ט) לא תלך רכיל בעמך ובתו"כ איזהו רכיל זה הטוען דברים מזה לזה הנה הגם שהדברים שנושא מראובן לשמעון אמיתיים הם מ"מ אסרה תורה דרוב פעמים גורם רע שאינו רוצה שיאמרו דברים אלו ויודעו דבריו לשמעון ולאחרים ואפילו בדברי תורה כתיב (יומא ד') וידבר ה' אל משה לאמר א"ר מוסיא מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור ת"ל מאהל מועד לאמור לאו אמור דברים הללו אלא א"כ נתן לו רשות.

והסמ"ג לאוין ט' כתב ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך וכתיב הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שיאמר אמת וכ"ש האומר שקר ומוציא שם רע על חבירו ותני רב דימי (ב"ב קס"ד, ערכין ט"ז) אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, ועיין סמ"ג שם וברית משה מה שהאריך.

מן הכעס. ח) שיזהר ממכשול הנדרים ט) ומאונאת הבריות הן

ז) וכן מן הכעס. הנה נוה להתרחק בתכלית הריחוק הגם כי כתבנו (לעיל אות ג') דיש כעס שצריך ליה ועיין רמב"ם פ"ג מהל' דעות ה"ד לא יהא נעלב תמה הוא לכעוס ולא כמה שאינו מרגיש אלא בינוני לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת גם אמרו זכרונם לברכה בתלמידים וגם רבינו בחובת כ"ד בסמוך כתב ויתרחק מן השחוק ומן הכעס ולא כתב בתכלית הריחוק וכבר כתבנו לחלק בסק"ג להכא מירי במי שכבר נכשל בו וצריך להתרחק כדרך שבע"ת מתרחק קצת מן הדרך הבינוני.

עוד י"ל שם"ל לרבינו שבכלל צריך להתרחק מכעס יותר שכל הכועס כאלו עובד ע"ז (זוה"ק פרשת כ"ו) ובגמ' פסחים ס"ו ע"ב כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ואפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו הימנו ולכן ס"ל לרבינו להתרחק ממנו בתכלית הריחוק. וכפ' מטות ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' ויאמר אלעזר הכהן לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הל' גיעולי נכריס וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו בא המוריס ויך את המלע ע"י הכעס טעה ערש"י שם, ולכן ס"ל לרבינו שיתרחק מן הכעס בתכלית הריחוק.

ח) שיזהר ממכשול הנדרים ומאונאת הבריות הן בממון וכו'. עיין מקוה"ח ועיין רבינו יונה בש"ת ס"ג אות ע"ד והענין כי יש ג' מיני נדריס אחד שנודר לחבירו ואחד שנודר בעת צרה ובעת צרה מותר לנדור והנודר לחבירו לחזק דבריו נמי אין לנדור פן יחל דברו ויאמר לשלם ולכן אמר שיזהר ממכשול נדריס היינו נדריס שינדור לחבירו שלא לנדור ואמר מ"מ יזהר מאונאת הבריות שלא תאמר כיון דאין בידי לנדור שלא אכשל נמצא ע"ז יהיה הבריות שיאמר מה תעשה הרי אין בידי לנדור לקיים, לכן קאמר שיזהר מאונאת הבריות הן בממון הן בנדריס אבל בלי נדריס ז"ל ר"י כי הנדר מכשול לפני הנודר פן יחל דברו או יאחר לשלם אבל נדיק חונן ונותן מבלי שידור.

א"י שהרי אמרו (אבות פ"ג מי"ג) נדרים סייג לפרישות, ובגמ' (סוטה הובא ברש"י עה"ת נשא) הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, א"כ אדרבה יש זמן שמצוה לנדור וליזור גם כמעשה דהאי גברא שנדר לקוץ שערות ראשו ששמעון הצדיק אמר כמותך ירבו נודרי נזירות בישראל (תוספתא וגמ' נדרים ט' ע"ב) ובועז קפץ ונשבע וכיון שיש נדרי איסור ויש נדרי היתר ומצוה ולכן אמר שיזהר ממכשול הנדרים אבל היכא דהמכשול אם לא ינדור אז ודאי מצוה לנדור.

עוד י"ל שאם נדר לצדקה וכיוצא בו ימהר לשלמו שמא יאבד לו מי שנדר בעדו או שיעני ולא יוכל לשלמו וכיוצא בו, ויבא לידי מכשול.

א"י דיש נודר ומוציא בפיו ומבטל בלבו ולא הוה פיו ולבו שוין ובנדרים (כ' ע"ב) קונם שאיני פותח לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דינרין ועיין ר"ן ומפרש שם ואע"ג דדברים שבלב הם כיון שדרך כל מוכרין ולוקחין לעשות אזלינן בתר דברים שבלב וכיון דבנקל יש לבא לידי מכשול דכיון דדברים שבלב הם ואפשר לפעמים באמת יחליט להיות נדר עיין גמ' שם כ"א ע"ב א"ל רבינא לר"א א"ל טפי מסלע והלה אומר בדרך משקל נדרא הוי אי זרוזין הוא ומסיק דתבעי ועל כיוצא בו בדברים שבלב אמרו ויראת מאלקיך כי אפשר שיבא לידי מכשול בנדרים וממילא מאנה את הבריות וז"ש שיזהר ממכשול הנדרים ומאונאת הבריות הן בממון הן בדברים.

א"י שהרי אמרו (אבות פ"ג מי"ג) נדרים סייג לפרישות ולפ"ז אדרבה הרי יש זמן שמצוה לנדור ולעשות סייג עוד אמרו ז"ל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ומעשה בנזיר דשמעון הצדיק שבא מן הדרום וקווצותיו תלתלים שחורות וא"ל מה ראית לקצוץ שערות אלו א"ל רועה הייתי בבית אבא והלכתי אצל המים וראיתי בבואה שלי במים וקפץ עלי יצרו וקפץ ונשבע בנזיר אמר כמותך ירבו נודרי נזירות בישראל (עיין נדרים דף ט' ע"ב ונזיר). ולכן אמר להזהר ממכשול הנדרים אבל היכי דהמכשול הוא ההיפוך אז אדרבה כי ידור נדר מצוה לנדור. ועיין רמב"ם פי"ג מהל' נדרים הכ"ה. וכן אמרו נודרים בעת צרה והוא

מצוה כמבואר ביעקב אבינו.

ט) ומאונאת הבריות. (ויקרא כה:יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו, ושם (כה:יז) ולא תונו איש את עמיתו וירא מאלקיך אני ה׳. ובגמ׳ ב״מ נ״ח וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים, ואמרו שם נ״ט היכי דמי אונאת דברים אם הי׳ בעל תשובה לא יאמר לו זכר מעשיך הראשונים, ואם הי׳ גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות ילמוד תורה, ובת״כ הובא ברש״י הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ, וכיון שהוא דבר המסור ללב נאמר בו וירא מאלקיך (עיין קידושין ל״ב).

ויש עוד ב׳ לאוין נוספות שלא להונות את הגר בפ׳ משפטים, וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו׳ ודרשו לא תונה בדברים, ולא תלחצנו בממון, ובפ׳ תצא (דברים כג:יז) בטוב לו לא תוננו, ובספרי זו אונאת דברים, ועיין מכילתא שם ולכן הלותך או הונה את הגר עובר בג׳ לאוין ועיין ת״מ סי׳ רכ״ט סי״ז ברמ״א שם. ואמרו אסור לגנוב דעת הבריות אפי׳ דעתו של עכו״ם ומשמשו של מר שמואל נתן לעכו״ם עוף שמת במר דשתיטה וקפיד מר שמואל עליו שמואל לטעמיה דאסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ דעתו של עכו״ם והכי קיי״ל דאסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ של עכו״ם (ועיין סמ״ה מצוה ס״ג, ס״ד, של״ז, של״ח, ורמב״ם פ״ז מהל׳ גניבה ה״ח ובטוש״ע ח״מ סי׳ רל״א ס״א). וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו, ובמכילתא פ׳ משפטים פי״ג, ובתוספתא ב״ק פ״ז ה״ג שבעה גנבים הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות. ודע עוד דאמר רב הונא (ב״מ נ״ט) מ״ד אל תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות, אל תונהו, הא למדת דלא נאסרה אונאה למי שאינו אתך בתורה ומצות כגון מין או מומר.

ועד״ה טעם אונאת דברים כי הדבר בוקע אוירים ושט למעלה ותובע דינו והגזר דין נתתם ויוצא ולכן השוה הכתוב אונאת דברים לאונאת ממון,

בממון הן בדברים י) ומקנאתם ומשנאתם. יא) שלא יכנה שם

ועדיף מימיה דממון ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון. ודע עוד כי מצות התורה יש מצויות במחשבה ויש בדבור ויש במעשה. המוטל במחשבה פוגם בעולם השכל שהוא עולם המחשבה, המוטל בדיבור פוגם בעולם הבינה הנקרא עולם המוטבע אשר ממש כח הדבור, והמוטל במעשה פוגם בעולם המורגש אשר ממנו כח המעשה (מ"ד להרדב"ז ו"ל מ"ד) וז"ש רבינו ומצותה הבריות כלומר הבריות כולם ואפי' עכו"ם, הן בממון הן בדברים.

י) ומקנאתם ומשנאתם. דמי שמצוה את הבריות מלבד האיסור שיש בו מה"ת לכמיב לא תצטו איש את עמיתו מביא שנאה על עצמו וקנאה על עסקיו שכל המרויח כפי היושר אין מקנאין בו הבריות אבל המצוה את הבריות ועושה עסקיו ברמי' מקנאין בו ושונאין לותו ולכן יהיר מצותה הבריות וממילא יהיר מקנאתם ומשנאתם.

יא) שלא יכנה שם לחבירו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים אם לא יהא נזכר ונכבד בשמו. בגמ' ב"מ נ"ח ע"ב כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים הבא על ח"מ והמלבין פני חבירו בדברים והמכנה שם רע לחבירו ופריך מכנה היינו מלבין ומשני משני"ג דדם בי' בשמי' ע"ש. והתוס' מגילה כ"ז ע"ב ד"ה ולא הוכיחו דכינוי שאינו לא לגנאי ולא לשבח נמי יש להחמיר וכן כתבו בתענית כ' ע"ב ד"ה בתכינתו אלא שאינו לא לגנאי ולא לשבח יש לו חלק לעולם הבא היינו הש"ת ובמקה"ח, וי"ל דדוקא לכנוי חדש שאינו לא לגנאי ולא לשבח אסור אפילו אינו דרך בזיון כיון שעדיין לא הורגל בו ברבים בתומו שם ויש לתוס שמעפ"כ יתבזה בו חבירו או שאחרים אחר כך יכנו לותו דרך בזיון ויתבזה והוא יהי' הגורם אבל כינוי שכינוהו כבר ודאי בו רבים ומכנין לותו כך, ואפי אינה שכינה לו שם זה, ס"ד דהו"ל כשמו כיון שכבר דאו בו רבים ורגיל בו ואינו דרך גנאי הו"ל כשמו הרגיל ויהא מותר ולכן דייק רבינו שלא יכנה שם לחבירו ולא כתב שם רע אלא אפילו אינו לגנאי אלא שם ממש שאינו לא לגנאי ולא לשבח.

לחבירו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים אם לא יהי׳ נזכר ונכבד בשמו. יב) שלא יספר לשון הרע ושלא יקבלנו. יג) שלא ישב עם

והוסיף עוד רבינו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים כלומר הגם שכבר הוא מורגל אצל אחרים בכינוי זה ודשו בו רבים ואינו לא לגנאי ולא לשבח אפ״ה לא יקראנו בו אם לא שיהא נזכר ונכבד בשמו, וכגון בגמ׳ סידנא וכיוצא בו ועיין שו״ת חו״י (סי׳ קנ״ב) מה שלפעמים קראן חז״ל טרדי וכיוצא בו, לשיטת שהכל ע״פ סוד ואת והב בסופה.

ודע דאביו ורבו שאסור לקראתו בשמו כמבואר בטוש״ע יו״ד סי׳ ר״מ ס״ב ובגמ׳ סנהדרין ק׳ ע״א מפני מה נענש גחזי מ״מ אם יש לו כינו לשבח מותר לקראו וכמו שקוראים בשמו כשהוא מזכיר גם שבח וכמ״ש יהושע רבינו משה כלאם ועיין יד אברהם ובגליון מהרש״א סי׳ רמ״ב סי״ד.

יב) שלא יספר לשה״ר ושלא יקבלנו. עיין לעיל אות ה׳ וכן מן הרכילות, ואולי כאן חזר וכתבו שעובר בלאו, דלעיל כתב להתרחק שהוא מצות עשה להתרחק וכאן כתב הלאו וצ״ע. או יאמר דלשה״ר ורכילות שני עניינים הם ולעיל מדבר מרכילות וכאן שלא יספר לשה״ר, ועיין רש״י (ויקרא י״ט ט״ז) לא תלך רכיל בעמך דמחלק בין הולך רכיל לבין שאר לשה״ר דלא כתיב בי׳ הליכה, לכן פי׳ הולך רכיל שהוא כמרגל לראות מה ישמע רע לספר בשוק נקרא הולך רכיל, והמספר לשה״ר לא נאמר בו הליכה אלא מספר מה שיודע על חבירו. ולפ״ז לעיל דמיירי בהולך רכיל אמר שיהא נזהר מן הרכילות, וכאן מזהיר שלא יספר לשה״ר ולא יקבלנו.

ובפ׳ משפטים (שמות כ״ג א׳) לא תשא שמע שוא וגו׳ וגרסינן בערבי פסחים קי״ח אר״ש משום ר״א בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לה״ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמ׳ לכלב תשליכון אותו ובסמ״ג לאוין י׳ הביא גמ׳ נדה ס״א ע״א אמר רבא האי לישנא בישא אע״ג דלקבולי לא מבעי למיחש לי׳ מיבעי דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את

כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו בן אחיקם וכי גדלי׳ בן אחיקם הרגם והלא ישמעאל הרגן אלא מחוך שהי׳ לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה הכתוב כאלו הרגן, ועיין מסילת ישרים שער החסידים פ״ק, ואם אדם רואה בחבירו צדדים ועניינים שנראה הדבר אמת רשאי להאמין ולקבל כדאמר בשבת לא קבל דוד לה״ר מ״ט דברים ניכרים חזא ביה במפיבושת (שבת נ״ו) עוד גרסינן בירושלמי פ״ק דפאה ר״ש בר נחמיני בשם ר׳ יונתן אמר מותר לומר לה״ר על בעלי המחלוקת שנאמר ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך ע״כ. ובערכין ט״ו הורג חלחא למספרו ולמקבלו ולנאמר עליו.

ודע דהקשו המפרשים בשלמא המספר והמקבל לה״ר חייבים בעונש אבל הנאמר עליו מה פשעו שמקבל עונש ותי׳ דכיון דע״י בא עונש לשני בני ישראל הרי הוא בכלל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה ח״ו, וי״ל.

ובבעה״ת עה״ח פ׳ מצורע עה״פ זאת תהי׳ וגו׳ ומכאן סמכו רבותינו ז״ל לומר דעל לשה״ר נגעים באים, המצורע קרי בי׳ המוציא שם רע וגם מצינו ארבעה שנטרדו מן העולם ע״י לשונם, בלעם דואג ואחיתופל וגיחזי וכו׳ כדאיתא בחלק, וגם אלו אין להם חלק לעוה״ב וגם כתיב אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, במאי בצרעת, ועוד כתיב מות ותיים ביד לשון מות עם סיפור לשה״ר והחיים עם עסוק בתורה, והתורה הוא רפואתו של לשה״ר שנא׳ מרפא לשון עץ חיים שע״י שהוא עוסק בתורה הוא נמנע מלשה״ר, וקשה לשה״ר משפיכת דמים שהרוצח הורג נפש אחת, והמספר לשה״ר הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו כמו שמצינו בדואג שנהרגו אנשי נוב עיר הכהנים שנאמר עליהם לשה״ר, ושאול שקבלו נהרג באותו עון שנא׳ עמוד נא ומותחני כי אחזני השבץ ואין שבץ אלא בגדי כהונה שנא׳ ושבצת הכתונת שש, ודואג שאמרו נטרד מן העוה״ז ומן העוה״ב שנא׳ גם א-ל יתצך לנצח וגו׳ ועוד מצינו שקשה לשה״ר מע״ז וג״ע ושפ״ד כדאיתא בערכין. ועיין יומא ט׳ וכ״ו.

יושבי קרנות ולא בישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. יד) שלא

יג) שלא ישב עם יושבי קרנות ולא בישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. נראה אפילו ללמוד תורה או לעשות מצות לא יצא עמהם אלא הוא לעצמו עומד ועוסק לעצמו אם אין לו מנין יקיים יצא בדד וידום, ונסיוס המסכת' מודה אני לפניך שאמת חלקינו מיושבי ביהמ"ד ולא אמת חלקינו מיושבי קרנות שאנו משכימים והם משכימים אנו לציס והם לציס וכו' ועיין ברכות כ"ח ע"ב והם לציס לנאר אחת ואפשר לכוין מה שאמר ר"י בן קסמא (אבות פ"ו) שפגע בו אדם אחד ונתן לו שלום והחזיר לו שלום אמר לו רבי לעוך שאדור במקומינו ואני אתן לך אלף אלפים דנרי זהב והשיב אפילו אחה נותן לי כל כסף וזהב אין אני דר אלא במקום תורה והטעם שלא רצה להיות יציבתו בבתי כנסיות של ע"ה שאין זה מקום תורה, ובתי כנסיות של ע"ה ג"כ בכלל ובגמ' מהדרין כ"ג ע"א אנשי ירושלים לא היו יושבין אלא"כ יודעין מי יושב עמהם.

והנה בעמי הארץ לא כתב רק בבתי כנסיות של ע"ה ומשמע אבל ליכא אאם עמהם כשאינו בבתי כנסיות אומר ובגמ' ברכות מ"ג ע"ב לא יצא במנורה של ע"ה ואפשר דוקא התיבה עמהם אמור אבל ליכא אלא שהוא דרך ארעי ליכא איסור אבל עם יושבי קרנות אפילו יושבה דרך ערמי אסור, ואולי מטעם שאמרו בגמ' חגיגה אר"י מפני מה טהרו יינם ושמנם של ע"ה כל השנה אלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו ומה"ט מקבלין עדותם בזמן הזה ומזמנין עליהם עיין טא"מ סי' ל"ג ובש"ע א"ח (סי' קנ"ט) ודוקא בבתי כנסיות שלהם אסור לכיון שאינם לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א הוא בכלל מושב לציס בגמ' קידושין מ"א ע"א וכאיב ובמושב לציס לא יצא.

יד) שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו. במקה"ח תמה לפנויה ואינה נדה שאינה אסורה לו גמי אסור להסתכל דילפינן מונשמרת (פ"ו כ') ע"ש ואולי כוונת המחבר דבאשתו קאמר שהיא אסורה לו ואף דאין איסור גרמיה אבל הסתכלות פוגם בו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ולכן אל יסתכל בה היינו הסתכלות הרבה

ועיין בר"מ פכ"א מא"ב ובגמ' שם.

א"י להיפוך דכל הנשים אסורות לו להסתכל וה"ה אשה פנויה נמי אסורה וליכא היתר להסתכל בפנויה וראי' ממה שאמרו (קידושין מ"א ע"א) אסור לקדש אשה עד שיראנה ויאמר בפלוניח אני רוצה שמא ימצא בה דבר מגונה אבל בלאו הכי הי' אסור לו להסתכל אפי' בפנויה ועיין ה"ה שם לידבר ע"ה בהדי' והיאך מכשיל את הע"ה בהסתכלות וכבר אמר גם איוב ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה ולא מיבעיא להרמב"ם דאיסור פנוי' דאורייתא אלא אפי' לשאר פוסקים דאיסור פנוי' מדרבנן אבל עכ"פ איסורא איכא כל זמן שלא נשאה בחופה וקידושין ובברכות והרי אפי' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה וכ"ש פנוי' שלא שידכה ולא בירך ברכת אירוסין וקידושין ורק אשתו המותרת לו מותר להסתכל בה ואף בזה אמרו חז"ל (ב"ב ט"ז ע"ב) אמר רב עפרא לפומי' דאיוב איהו בדאחרניתא אברהם אפילו בדידיה לא אסתכל דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכלל דמעיקרא לא הוה ידע לה.

ודע דחשבתי עוד דמדרך ע"ה שמסתכלים בקרובותיהן אף שהן אסורות להן ואולי כונת המחבר וקאמר שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו כלומר שאיסורה הוא לו שהוא קרובתה אבל לאחרים אינה אסורה ודייק אסורה לו ולא לאחרים אסור להסתכל גם בה ואתי שפיר ממילא מה שמביא באות מ' הסתכלות בנשים בעלמא וכאן בקרובות מיירי.

עוד נראה דקאי במקום שנהגו לארס אשה ולכונסה לאחר זמן י"ב חודש או פחות או יותר כל מקום לפי מנהגם והנה אז אשתו אסורה לו דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה וקאמר שלא להסתכל בה כיון שהיא אסורה לו ואין בזה היתר כמו באשתו מנשואין דאפילו בעת נדתה מותר להסתכל דשם יש לו פת בסלו אבל כל שלא בא עליה ליכא פת בסלו ואסור להסתכל בה. וכ"ש במשודכת שליכא אפילו אירוסין כלל שאסור להסתכל בה ומשודכת גרע מסתם פנויה דעלמא דסתם פנויה דעלמא אין דעתו עליה ואינו מהרהר בה [הגם] שגם אסור

יסתכל באשה שהיא אסורה לו. טו) שלא יסיח על כוס של ברכה.
טז) שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש

מצד סתם הסתכלות בנשים בין א"א ובין פנויה ובפרט בזה"ז שכולן בחזקת רואות הן וכבר האדכתי בזה בקונטרסי בפרק האיש מקדש אבל משודכת שדעתו עליה לנשאה ודעתו קרובה אליה ויבא ח"ו לידי הרהור ולכן אסור להסתכל בה עיין א"ע עה"ת פ' יתרו עה"פ לא תחמוד שהאריך במשל לאיש כפרי שאינו מהרהר בבת המלך אפילו מסתכל בה כיון שיודע שלא יוכל בכל אופן לנשאה אבל בן השר מהרהר בה והכ"נ כן הוא וכ"ש הוא ופת בסלו ליכא עד לאחר נישואין וקיום המצוה.

טו) שלא יסיח על כוס של ברכה. עיין ברכות נ"א ע"ב אין מסיחין על כוס של ברכה ובשו"ע א"ח סי' קפ"ג ס"ד וס"ו ואסור משעה שנוטל הכוס בידו וטעם כיון שנתן דעתו לקלס להשי"ת בבהמ"ז על היין אסור להסיח דעתו לדבר אחר ועיין ש"א פרש"י משאחזו עד שיברך.

והנראה עוד דבכוס כתב רבינו שלא יסיח, ובתפילה כתב שלא יספר בקריאת ההלל וקריאת התורה כתב שלא ידבר והנה לכאורה הם דבר אחד ואולי שלא יסיח הוא כעין אין משיחין בסעודה והוא רק משום היסח הדעת ואין איסור מעצם השיחה רק שלא ישיח דעתו, גדול מזה בתפילה דהאיסור הוא לספר כעין סיפור מעשיות שלא לצורך מצוה ולא משום היסח הדעת דוקא אלא משום הסיפור ולכן קאמר ולא יספר כעין סיפור אבל לדבר מצוה מותר שהוא דיבור כמ"ש ודברת בם ולא בדברים בטלים שאפילו דיבור של מצוה נמי אסור ולכן שינה רבינו בלשונו הטהור שלא יסיח ושלא יספר ושלא ידבר, וש"י.

טז) שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר ובו'. בכאן כתב לשון שלא יספר ועיין ס"ק הקודם שסיפר דברים הוא סיפורים שאין בהם מצוה ולכן ס"ל דאסור להפסיק בסיפור של רשות דוקא אבל בדבור של מצוה מותר וזה שסיים אח"כ אא"כ בד"ת או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום דכולהו הו"ל בכלל

יז) ולא בעוד שש"ץ חוזר ומתפלל התפלה יח) אא"כ בד"ת או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום. יט) שלא ידבר בקריאת

מצוה ואז מותר ועיין מג"א סי' נ"א סק"ג ובבאה"ט סק"ג שם דרשאי לברך אשר יצר ובסי' ס"ו סק"ה דבאמצע הפרק רשאי להפסיק על הרעמים ועיין בכור שור ובשו"ת נוב"ק א"ח סי' מ"א ובשו"ת בית שערים א"ח סי' י"ט ובמשנת העמרמי שם ובאמת כי נפ"מ בין מקום למקום ובירושלמי הסח בין ישתבח ליוצר עבירה הוא בידו וחוזר מעורכי המלחמה ועיין הגמ"יי מהל' תפלה ובישע"י סי' נ"ד ס"ג גם בק"ש עצמה יש חלוקים לענין דיבור ובין פרק לפרק ובשמ"ע אפילו לקרוץ בעיניו והמלך שואל בשלומו לא ישיבנו.

יז) ולא בעוד שש"צ חוזר ומתפלל התפלה אא"כ בד"ת. כ"כ בתשובה כלל י' הובא בטור סי' קכ"ד וז"ל והקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכת החזון לומר אמן וכשאין ט' בבהכ"נ המכונים לברכת הש"ץ קרוב בעיני להיות ברכה לבטלה כי נתקנה ברכת ש"ץ לאומרה בי' לכן כל אדם יעשה עצמו כאלו אין ט' זולתו ויכוין לברכת הש"ץ ועיין ש"א ומקוה"ח ואינו מוכרת.

יח) אא"כ בד"ת וכו'. נראה דמה שמותר בד"ת נמי דוקא כשהוא כבר התפלל בציבור ואינו צריך להם אלא דכיון דהוא עומד בביהמ"ד כשהציבור מתפלל אסור לו לדבר וכיון שהוא כבר התפלל אם מדבר בד"ת או בדבר מצוה מותר כמ"ש אנן בדידן ואינהו בדידהו (ברכות ח' ע"א) דבלאו הכי הרי צריך לכוין לחזרת הש"ץ אלא דא"כ צע"ק רישא שפתח בלשון שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש ולא בעוד שש"צ חוזר ומתפלל התפלה דמשמע דקאי אדלעיל מיניה וצ"ע.

יט) שלא ידבר בקריאת ההלל ולא בעוד שש"ץ קורא בתורה. בכאן כתב לא ידבר שהדיבור אסור ואפילו דיבור של תורה או מצוה ועיין ברכות י"ד ע"א ונראה דקאי על ההלל שחייב לאמרו ולא מכח מנהג והיינו הכ"א ימים שגומרים בהם ההלל אבל הלל של ר"ח או ימים שאין גומרים בהם נראה דהו"ל

הלל כ) ולא בעוד ששליח צבור קורא בתורה. כא) שלא יאכל פת

דין דפסד״ז ומ״ש ולא בעוד שש״ץ קורא בתורה כמ״ש בסוטה ל״ט כיון שנפתחה ס״ת אסור לספר אפי׳ בדבר הלכה ומשמע בקריאת התורה אפילו בדבר הלכה אסור לדבר ורק למי שתורתו אומנתו כתב הרא״ש בפ״ק דברכות סוף סי׳ ז׳ דמותר.

כ) ולא בעוד ששליח צבור קורא בתורה. נראה דס״ל לרבינו דקריאת התורה חיוב לשמוע על כל יחיד ואין זה חיוב על הצבור על הכלל, ועיין רא״ש ברכות פרק ג׳ שאכלו אות כ׳ דהא דקטן עולה למנין שבעה משום דבקרה״ת איכא חיוב קריאה שנצטרך לדין דשומע כעונה והמצוה הוא רק השמיעה ע״י השומעים בעצמם ועיין שו״ת מוהר״י ברונא סי׳ ק״ג שהביא מהרי״ל דקרה״ת המצוה הוא השמיעה ולא הקריאה וראי׳ מב״ב מ״ג ועיין מהר״י ברונא עוד סי׳ קצ״ז ומיהו התוס׳ ר״ה ל״ג ובחולין דהמצוה הקריאה והקורא מוציא הצבור מדין שומע כעונה וכ״כ הרדב״ז ח״ג סי׳ תתס״ד ע״ש ומדברי רבינו נראה לכאורה דס״ל דהחיוב לשמוע דאל״כ אכתי מ״ש קרה״ת משמ״ע שאסור לדבר כשיש עכ״פ עשרה שומעין זולתו ועיין משנה הלכות ח״ג (סי׳ י״ט) ובש״א אות כ״ו. ועיין סוטה ל״ט ע״א אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח אסור לספר אפילו בדבר הלכה ועיין ח״ס שם ד״ה כיון ודו״ק.

כא) שלא יאכל פת בעלי כתים של נכרים, ולא של פלטר אא״כ לא יזדמן לו של ישראל. בגמ׳ ע״ז ל״ה ע״ב אמר להו רבא ואיתימא רב נחמן בר יצחק לא תשתעו מיניה דאיבו דקאכיל לחמא דארמאי, פי׳ לא תאמרו דבר שמועה משמו כן פי׳ הרי״ף והרא״ש והר״ן. ובטוש״ע יו״ד סי׳ קי״ב לא תשתעי וכו׳ ובגמ׳ שם מבואר דפת של בע״ב לא יאכל כלל ואסור בכל גווני ופת פלטר מותר בשעת הדחק, והנה בהש״א ובמקוה״ח תמהו שניהם אמ״ש הטור דלהרא״ש ז״ל אין חילוק בין פת בע״ב לפת של פלטר אבל קצת מהמחברים חלקו בין של בעה״ב דשייך חתנות לשל פלטר דלא שייך חתנות הלכך של בעה״ב אסורה בכל ענין חוץ ממקום סכנה ותמה הב״י אנא מצא הטור כן בשיטת

הרמ"ם, ותי' המחרוים ז"ל והנה כאן מבואר בשיטת הטור בשם רבינו למין לחלק בין של בע"ב לשל פלטר ומ"ש הב"י מתשובת הרמ"ם י"ל למקום שנהגו כן להחמיר בפת של בע"ב ולהחיר בפת של פלטר שמי.

ולפענ"ד מי משום כאן לכאורה אין רמי' די"ל דדעת רבינו דפת בעלי בתים של נכרים לא יאכל כלל וגם של פלטר לא יאכל חח"כ לא יחדמן לו של ישראל וה"פ לא יאכל פת בעלי בתים של נכרים פסיק כלומר זה לא יאכל כלל, ומ"כ לומר ולא של פלטר חלא ח"כ לא יחדמן לו של ישראל והמי חלא ח"כ לא קאי אפת בעלי בתים רק אפת פלטר דפת בעלי בתים אסור לעולם.

ובאמת כי מצאו' הרמ"ם משמע לחלק בין בע"ב לשל פלטר וכמ"ש הב"י ז"ל דז"ל מצו' הרמ"ם כלל י"ט סי' כ' שאלת נעתין פת של גוים אם ר"ל דוקא שאפאה בניתו או אפי' קנאה מן השוק ואם פת של בעלי בתים אסור בכל ענין אף אם שלחו לישראל בניתו כו' דע שפת של גוים נאסר כמו שלקות ומרוייהו משום חתנות ואין להם היתר בין בבית גוי בין בבית ישראל רק שב"ד הוסיפו לאזור בתחרונה דלא אסרו חלא בבית הגוי, ובמקום שנהגו על פי הירושלמי לקנות מן הפלטר ולאסור של בע"ב של פלטר מותר בכל ענין אפי' אם קנאו בע"ב ממנו ושל בע"ב אסור בכל אופן.

איברא דממה שכתב הרמ"ם ז"ל בתשובה שאלת נעתין פת עכו"ם אם ר"ל דוקא שאפאה בניתו או אפילו קנאה מן השוק משמע דהשאלה היתה מה שנאסר פת בעלי בתים אם האיסור היתה דוקא על פתו שאפה בניתו אבל אם הלך הבעה"ב וקנה פת מן השוק כיון דלא אפה פת זה חלא הפלטר ממילא לא הו"ל בכלל פת של גוים כיון דקנה מן השוק או דילמא אפילו קנאה מן השוק כיון שהוא אצל עכו"ם בע"ב אסור בכל ענין.

והשיב הרמ"ם ז"ל דע שפת של עכו"ם נאסר כמו שלקות ומרוייהו משום חתנות ואין להם היתר מ"כ כיון שהפת מבית בעל הבית יש בו משום

בעלי בתים של נכרים ולא של פלטר אלא אם כן לא יזדמן לו של ישראל. כב) שלא יסעוד בסעודת הרשות. כג) שלא ישיח שיחה

חמנות כל זמן שהכניסו לביתו הגס שלא חפה חומו רק קנה מן השוק להחמנות בא ע"י שלוקחו מבית נעה"ב ומאי חיכפת לן מי הוא המוכה וכיון שנאסר כמו שלקוח ח"כ חפי' שלחו לבית ישראל גמי חסור חבל כל זה רק בפת שחפתה עכו"ס בביתו חו קנה מן השוק והכנים לביתו חבל כל זמן שהוא בשוק חבל המוכר והלך הישראל וקנה סס ליכא משום חמנות רק שהוסיפו בי"ד לחזור בחחרונה ולא חסרו שלא בבית הגוי ממש ולפ"ז סס הוציאו מביתו מותר לחכלו ובמקום שנהגו ע"פ הירושלמי לקנות מן הפלטר ולחסור של בע"ב כלומר חפילו חוץ לביתו, דבחוך ביתו כבר כתב שאסר רק על ההיתר של ב"ד המוסיף קמי שאס נהגו כהירושלמי לחפילו חוץ לביתו של בע"ב ח"כ של פלטר מותר בכל ענין חפילו סס קנאו בעה"ב ממנו כיון דפת פלטר לא נאסר כלל ושל בע"ב חסור בכל ענין חפילו בקנה מן השוק ושלא בבית הגוי.

עוד נראה בחשו' הרא"ש שס סי' כ"ב ו"ל וגוי שעשה משחה לבנו ושלח לישראל פת פלטר חו עופות חיים, פשיטא דוקא ומשמעות ההלכה משמע שביו חסור חבל וקרא לך ואכלת מזבחו שהוא קרוב לאכול בבית הגוי ע"כ והנה כתב כך, פת פלטר ולא כתב פת בע"ב דכגראה דפת בע"ב ודאי חסור חפילו בלי משחה וכמ"ש שס בשמוך בסי' כ' ול"ע.

כב) שלא יסעוד בסעודת הרשות. בגמ' חולין (ל"ה ע"ב) רב לא מחהני מסעודת הרשות, ועיין רש"י בת ת"ח לע"ה בחלו עוברים פסחים (מ"ט ע"ח) ולפענ"ד עוד דכוונת רביו שלא יסעוד בסעודת הרשות בביתו חפילו שלא בועד עם מחריס חפ"ה לא יסעוד סעודת הרשות חבל יעשהו סעודת מצוה בחורה חו שיזמין לעצמו ת"ח חו עניים שיהי' סעודת מצוה ולקמן חות ק"כ מיירי חוץ מביתו ומדוייק מה שכתב שם שלא מרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה הרי דליק שם חוץ מביתך וכאן מיירי בביתו ומיושבים דיוקי המקוה"ח ושם מרחומיו.

עוד נראה דהנה סעודת מצוה לא יבא בה לידי מכשול ובבן סורר ומורה שנהרג על שאכל תרטימר בשר ולוג יין אינו נהרג אם אכל בשר של מצוה עיין סנהדרין (דף ע׳) אכל בתבירת מצוה אכל בעיבור התודש אכל מע״ש בירושלים אכל נבילות וטריפות שקצוס ורמשים וכגון בשר קדשים או יין של מעשר או שאר סעודת מצוה ואפילו דרבנן או שאר מצוה ועיין רמב״ם פ״ז מהל׳ ממרים ה״ב. וגם לא על אכילת נבילות וטריפות אלא אכילה של רשות אוכל בשר כשר לתאותו, ולזה ירדה תורה לסוף דעתו שאם לא ימצא לימודו עומד ומלסתם את הבריות וכו׳ ולכן אין לסעוד בסעודת הרשות שאם סעודה כזו יכולה לגרום למה שאמרנו אין לסעוד שם. ולהדיא כתב בס׳ בעלי הנפש להראב״ד ז״ל שהממלא תאותו בהיתר סוף בא לידי איסור, ובגמ׳ פסחים מ״ט ע״א תניא ר״ש אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת״ת רשאי ליהנות ממנה ע״ש.

כג) שלא ישיח שיחה בטילה. נראה לפמ״ש בגמ׳ (חולין פ״ט ע״א) אמר רב יצחק מ״ד האמנם אלם צדק תדברו מה אומנתו של אדם בעוה״ז ישים עצמו כאלם יכול אף לדברי תורה ת״ל צדק תדברון יכול יגיס דעתו ת״ל מישרים תשפטן בני אדם ופרש״י אומנות יפה הוא האולם אבל צדק אותו תדברון, והרי שאומנתו של אדם בעוה״ז לעשות עצמו כאולם וזהו שלא ישית שיחה בטילה.

עוד נראה דבגמ׳ יומא י״ט ע״ב ודברת בם ולא בדברים בטלים וא״כ הוא בכלל לאו הבא בכלל עשה ובגמ׳ שם השת שיחת חולין עובר בעשה ראב״י אומר עובר בלאו ובגמ׳ ברכות (ס״ב) רב כהנא על גנא תותי׳ פורי׳ דרב שמעיה דשת ושתק ועשה צרכיו ופרש״י דשת ושתק עם אשתו שיחה בטילה של רצוי ובגמ׳ תגיגה דף ה׳ ע״ב מגיד לאדם מה שיתו אמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה ופריך איני והא רב כהנא גנא תותי׳ וכו׳ ומשני לא קשיא כאן דצריך לרצויה הא דלא צריך לרצויה ובצריך לרצויה מותר לשית אבל שיחה בטילה אסור ולפי שמדרך בנ״א הבאים לביתם בלילה מספרים בביתם ממה שקרה להם אותו היום ואת״כ הולכים לישן מתוך שיחה בטילה וע״ז הזהיר שלא ישית שיחה בטילה אלא יזהר ללמוד בלילה עד שישן מתוך דברי תורה

בטילה ויזהר ללמוד בלילה עד שישן מתוך דברי תורה ולא מתוך שיחה בטילה. כד) שלא יכנים עצמו בספק חשיכה כה) ויזהיר בני

ולא מתוך שיחה בטילה.

עוד י״ל דקאי אשח שיחה בכדי לרצות שמותר ומ״מ אח״כ יהר עוד ללמוד כדי שישן מתוך דברי תורה ולכן חזר וכפל רבינו ולא מתוך שיחה בטילה כשאינו צריך ואפילו אם צריך ומותר לשיח שיחה בטילה כגון לרצוי מ״מ יהר אח״כ ללמוד בלילה שישן מתוך דברי תורה ולא מתוך שיחה בטילה אפילו המותרת.

ובגמ׳ שבועות ט״ו ע״ב ריב״ל מסדר להוא להני קראי וגני ופריך והא אסור להתרפאות בדברי תורה ע״ש. ובירושלמי ברכות פ״א ה״א ר׳ שמואל בר נחמני הוה קרי וחזר וקרי עד דהוה שקע מיני׳ גוי שינתא וקרא ק״ש כי יש בו משום לימוד תורה עיין ברכות י׳ ע״ב הקורא ק״ש בעונתה גדול יותר מהעוסק בתורה מדקתני מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה ועיין תוס׳ שם ד״ה גדול ועיין ש״ע א״ח סי׳ רל״ט ס״א ובש״א.

כד) שלא יכנים עצמו בספק חשכה. נראה כוונתו על מה שאמרו (שבת ל״ד ע״א) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, ספק חשיכה ספק אינו חשיכה אין מדליקין וכו׳ ולפיכך אמר שלא יכנים עצמו בספק חשיכה ויזהיר לבני ביתו מקודם נמי.

ופשוט דהכוונה בין בע״ש ובין במוצ״ש שבתרווייהו לא יכנים עצמו בספק ולא יאמר ממ״נ אם עכשיו בע״ש כבר לילה א״כ במוצ״ש נמי נחזיקו כלילה ואם לאו לא נחזיק בע״ש ללילה דלא ליהוי ככסיל בחושך הולך שאמרו על המחזיק בתרי חומרא דסתרי אהדדי אלא זיל הכא לחומרא וזיל הכא לחומרא כי ספק חשיכה אינו בכלל זה דכסיל בחושך הולך, ובגמ׳ (ר״ה י״ד ע״ב) ר״ע עשה כדברי ב״ש וכדברי ב״ה ופריך והיאך עשה כשניהם והא עליו כתיב והסכיל בחושך הולך ומסי׳ דר״ע ספוקי מספקא ליה, ולכן אין זה בכלל ואדרבה אמרו

ביתו על שמירת שבת כו) ויקדים להתפלל ערב שבת תפלת מנחה

יהי חלקי ממכנסי שבת בטבריה ומוצאי שבת בצפורי ובפייט מאחרין לצאת מן השבת וממהרין לבא שמחים לשמרו ולערב ערובו, ועיין שבת ל"ה העושה מלאכה בשני ביה"ש חייב חטאת ומ"מ בתרווייהו לא יכנס עצמו בספק.

והגם שכתבנו דתרוייהו יש להחמיר מ"מ כתבו האתרונים דיותר יש ליזהר ביציאת השבת שעד שיצא ספק מלבו דמוצאי שבת חמור דלעולם אזלינן בתר חזקה ובע"ש יש חזקת היום של תול אבל במוצאי שבת יש עליו חזקת היום שהוא חזקת שבת א"כ ספק נמי נותנין עליו חזקת היום. ועיין מג"א סי' שמ"ב.

כה) ויזהיר בניו ובני ביתו על שמירת שבת. נראה דלא אמר ויזהיר בני ביתו שלא יחללו את השבת אלא על שמירת שבת והוא על דרך שכתב הרמב"ן ז"ל דהעושה מלאכה המותרת בשבת הגם שלא חילל השבת ומ"מ אם לא שבת כל היום ממלאכה לא קיים שמירת שבת בפועל שהרי לא שבת וז"ש להזהיר בוב"ב על שמירת שבת ואולי עוד לפמ"ש הרמב"ם פי"ט מהל' שבת הי"א דיש לו לאדם לקדש על כוס ער"ש מבעו"י אע"פ שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעו"י אע"פ שעדיין הוא שבת שמצות זכירה לאומרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט ובתוס' ורא"ש כתבו דכתיב זכור את יום השבת ולא כתיב זכור ביום השבת משמע סמוך לכניסתו צריך לקדש ובזה הוא מזהיר את בני ביתו על שמירת שבת כלומר שע"י הקידוש שמזכיר את השבת הוא מזהיר אותם על השבת ולפ"ז המשך הדברים כך שלא יכנים עצמו בספק תשיכה אלא יקדש סמוך בכניסתו ויזהיר את בני ביתו על שמירת שבת ע"י הקידוש ויקיים זכור את יום השבת.

כו) ויקדים להתפלל ערב שבת תפילת מנחה כדי שיקבל עליו השבת מבעוד יום. נראה כיון דקיי"ל תוס' שבת דאורייתא כמ"ש התוס' ועיין ר"ה (ט' ע"א) ואם יאחר תפלת מנחה לא יוכל לקבל שבת דאין מקבלין השבת קודם תפילת המנחה עיין ש"ע א"ת סי' רס"ג סט"ו וכיון דצריך לקבל שבת קודם

צריך להקדים תפילת המנחה. ובגמ׳ (ברכות דף כ׳) רב צלי של שבת בע״ש ועיין שבת קי״ח ע״ב וש״ע א״ח סי׳ רע״ז, ונראה דרבינו ס״ל שהוא למצוה.

והנה מדכתב ויקדים להתפלל ערב שבת תפלת המנחה משמע דבשאר ימות השבוע אין צריך להקדים תפילת מנחה אלא מתפלל עם חשיכה וכרבנן דאי בכל ימות השבוע מתפלל בהקדם קודם חשיכה א״כ מאי רבותא דע״ש וזה פשוט ודלא כמ״ש ידידי במקה״ח שדייק ההיפוך מזה ומה שדייק מדברי המ״ב בסי׳ רל״ג ויצא כקורא תגר על המאחרים בתפלת מנחה בחול עד צה״כ ולא ניחא ליה בפסק המחבר והרמ״א והמג״א והמהרי״ל שפסקו להתפלל מנחה עד סמוך לצאה״כ בחול וכבר כתבתי כן והארכתי בס״ד בספרי משנה הלכות ח״ז סי׳ ל״ב והמחבר מקה״ח ציין על הערותי דאין לחפש זכויות על מנהגים שנוסדו על דיעבד דכל הפוסקים שזכרנו הם לענין דיעבד.

ואני תמה בדברי ידידי אטו המחבר והרמ״א והמג״א והמהרי״ל וכל האחרונים הם פסקו כן רק דיעבד ורבותינו ואבותינו הנהיגו כן לכתחילה וכן כתב המ״ב בעצמו שם וכן הוא שם דעת הבעלי ש״ע וח״ו להוציא לע״ז על מנהג אבותינו שעשו ע״פ ש״ע שהם עשו שלא כהוגן מפני שפסק במ״ב כן ובאמת כי גם במ״ב כתב בהל׳ הבדלה סי׳ רצ״ג אות ט׳ וז״ל בימינו נוהגין כלם לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב וכו׳ ע״ש. שוב מצאתי במנהגי מהר״א טירנא (ירושלים תשל״ט) דף ט׳ וז״ל ותפלת המנחה מחצי שעה אחר חצות היום עד הלילה או עד פלג המנחה אם ירצה הנה כתב עד הלילה לכתחילה וידוע דהוא כתב מנהגיו ע״פ חכמי אשכנז אבותינו הקדושים.

ובמקוה״ח דייק מדברי רבינו דמצות תוס׳ שבת אינו מקיים ע״י פרישה ממלאכות אסורות גרידא אלא בעי לקבל עליו בפירוש ע״י אמירת מזמור שיר ליום השבת ולפענ״ד אינו מוכרח די״ל כוונת רבינו דוקא שיתפלל קודם מנחה דכל שלא התפלל מנחה הו״ל כמכוין בפירוש שלא יחול עליו שבת שהרי רוצה עדיין בתפילת מנחה אבל אחר שהתפלל ממילא חל עליו קדושת שבת

כדי שיקבל עליו השבת מבעוד יום. כז) כשיגיע עת תפלה משלש תפלות שביום כח) יניח כל עסקיו ויתפלל וראש כל הדברים

ובפרט שבכיון התפלל מנחה קודם יותר מבחול. ועיין רא"ש ברכות דף כ"ז דהתוס' הוא קודם שתחשך אבל אחר זמן פלג המנחה ואין להקדים יותר מדאי ועיין באור הלכה א"ח סי' רס"ב.

כז) כשיגיע עת תפלה וכו'. וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו, נראה סמיכות העניינים שמי שמאמין שהשם מוריש ומעשיר אינו קשה לו להניח עסקיו ג' פעמים ביום כדי לילך ולהתפלל בביהכ"נ במנין עיין תדבא"ר פי"ח ויניח הכל וילך לביהכ"נ וכו' אבל מי שחושב שאפשר שיעשיר ברוב חרינות ויקח מאחרים א"כ קשה לו להניח עסקיו וזה שאמר שיניח כל עסקיו כשיגיע עת התפלה וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו ולא יהי' אצלו קשה להניח עסקיו ואולי זה כוונת המקה"ח.

עוד נראה לפ"מ שאמרו ליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה נינהו ואמרו עין רואה ולב חומד וכלי מעשיו גומרין ואמר החכם מעולם לא חמד אדם מה שלא ראו עיניו וכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם ובגמ' (ב"ב ב' ע"ב) אמר רב הונא אמר רב אסור לאדם לעמוד בשדה של חבירו בשעה שהתבואה בקומתה וז"ש וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו וממילא לא יבא לידי לא תחמוד וכ"ש לידי גזל עיין ד"א זוטא פ"ד וסמוך ליה לכשיגיע עת התפלה וכו' יניח כל עסקיו ויתפלל דאם לא ישמור עיניו משאינו שלו לא יוכל להתפלל ממה שראו עיניו מאחרים דעל שלו אינו נתפעל מה שראה אלא משל אחרים ויבלבלו מחשבותיו או יתפלל לה' שיתן לו כמוהו אז יחמוד עליו וכולם הם מחשבות פסולות באו ע"י ראות עין.

כח) יניח כל עסקיו ויתפלל. נראה לפמ"ש ז"ל חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה ושעה בשעת התפלה ושעה אחת לאחר התפילה (ברכות ל' ע"א) והיו יושבין ומתבוננים בגדלות הבורא ואח"כ התפללו, עוד אמרו אל

כט) שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו. ל) אל ידבר בין נטילת ידים לברכת המוציא ויקדים שלום לכל אדם. לא) לברך את

יעמוד להתפלל תלת מחוך הלכה פסוקה (ס"ע ס"ח סי' נ"ג) ולכן כ"ם שיניח כל עסקיו ויתפלל.

כט) שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו. כלומר שלא לי שיניח עסקיו בשעת תפילה ויתפלל ושוב לאחר התפילה יחזור לעסקיו ושכחו בתוך מרמה ויחשוב מחשבות היאך יוכל לרמות בעסקיו ולהוציא מחברים מה שלו ולזה מגיע לו ולפיכך אמר ורחם כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שלא שלו וכגון' אמר ליה הלל להאי גיורא ותהכת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה ולכן וישמור את עיניו מדבר שאינו שלו.

ל) אל ידבר וכו' ויקדים שלום לכל אדם. נראה כוונתו דהגם שלכתחילה אל ידבר בין נטילת ידים להמוציא מ"מ דוקא שיהא חולין אבל להקדים שלום אומר לכל אדם ולאו דוקא למי שחייב בכבודו כנק"ם ולכן דייק לכל אדם ועיין ברכות מיבף לגט"י סעודה (דף נ"ב) ובטושו"ע סי' קס"ו שמי דעות אי אומר להפסיק לאחר נטילה ורבינו לשיטתיה שהניח הטור וז"ל ומ"מ הרא"ם ז"ל הי' רגיל אף בראשונים שלא להפסיק ושלא לדבר ומשמע דרק שלא להפסיק ולא לדבר אבל שאלת שלום אומר ועיין ברכות י"ז ע"א ואחי שפיר ההמשך וכן פי' המקה"ח.

לא) לברך את בוראו שהשביע נפש שוקקה ואם יקללוהו בנ"א וכו'. נראה שמיכוח הדברים שמקום יש לומר דכשאדם עובד ה' ובא אחר ומקללו א"כ הרי הוא עובר איסור ומצוה לשנאתו דאסור לקלל בר ישראל ולזה אמר לברך את בוראו וא"כ הוא עושה רצון ה' ואעפ"כ אם יקללוהו בנ"א וכו' אל יניח להם דבר.

ועיין שם תורחותיו דקאי אברכת המזון ולפענ"ד שקאי אברכת הודאה אבל נראה

שהצילוהו והוא לשון הקרא הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים ק״ז) יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר וגו׳ תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב, יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וגו׳ יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק יודו לה׳ חסדו וגו׳ כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות ויזעקו וגו׳ יודו לה׳ חסדו וגו׳ ויזבחו זבחי תורה ויספרו מעשיו ברינה יורדי הים באניות וגו׳ יחוגו ויניעו כשיכור וגו׳ וישמחו כי ישתוקקו וגו׳ יודו לה׳ חסדו, וירוממוהו בקהל עם והם ד׳ מיני הודאה וצריך לברך ברבים ולהודות ולספר מעשי ה׳ שהם נסים ונפלאות שחייב לפרסומי ניסא כמבואר בזוה״ק פ׳ בא, דא פקודא לספר בשבחא דיציאת מצרים כמה דאיתמר כגוונא דא חובה איהי על בר נש לאשתעי תדיר קמי קב״ה ולפרסומי ניסא בכל אינן ניסא דעבד וכל פמליא מתכנשין ומודין לקב״ה ואסתלק יקרא עלייהו.

ואולי מהאי טעמא סמך ואם יקללוהו בנ״א שמדרך העולם כל שבא אחד ויספר נסי ה׳ או שלא יאמין בנסי ה׳ ויאמר שאלו הם מדרך הטבע או שיאמרו שהוא משקר או שיאמרו שהוא מסט״א וכיוצא בו או שהם מעשה כשפים וכמ״ש באליהו בהר הכרמל עננו ה׳ עננו ואמרו ז״ל (ברכות ט׳) שהתפלל אליהו בהר הכרמל עננו ה׳ עננו, אחד עננו שתרד אש מן השמים והשני עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם וא״כ אפשר דטוב לו שלא יברך את בוראו ויהלל ברבים בתוך קהל ולא יקללוהו ויבזוהו.

ואולי עוד לפמ״ש בגמ׳ שבת נ״ג האי גברא שלא הי׳ במה לפרנס את בנו שמתה אשתו ונעשה לו נס ונברא לו חלב משני דדיו ואמרו כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית וא״כ מי שיפרסם נסו יבזוהו ויקללוהו ויחרפוהו שמנכים לו מזכיותיו כמעשה דר״ח שהמית בנו על שהטריח להקב״ה להוציא פירות וע״ז אמר שהוא יעשה את שלו לברך את בוראו ולהודות לפניו

בוראו שהשביע נפש שוקקה ואם יקללוהו בני אדם או יחרפוהו אל ישיב להם דבר אלא יהא מן הנעלבים. לב) ואל יצא לריב מהר

על כל הנסים ולא יחוש אם יקללוהו או יחרפוהו ואל ישיב להם דבר ואדרבה עי"ז ירבו זכותא.

לב) ואל יצא לריב מהר ויתרחק מן השבועות. נראה המשך הדברים דמי שיוצא לריב על כל דבר מביאו לידי שבועה ונדר כי מי שאינו מריב עם אדם למה ישבע אבל היוצא לריב רוצה לקיים דבריו ע"י שבועה והגם שנשבע על אמת אעפ"כ יתרחק מזה כמ"ש אלף עיירות הי' לו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שבועת אמת והטעם משום דכתיב ובשמו תשבע ויראת מאלקיך ופי' ז"ל דכל שיש בו כל המדות הטובות ולא חסר אחד מהם מותר לישבע אבל מי שחסר לו אינו נשבע אפילו על האמת ובקהלת אמר החכם אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים.

ובמדרש איש כי ידור נדר לה' אמר להם הקב"ה לישראל הוו זהירים בנדרים ואל תפרצו בהן שכל הפורץ בהם סופו למעול בשבועות וכל המועל בשבועות כפר ואין לו מחילה בעולם הזה שנאמר (שמות כ' ז') כי לא ינקה ה' וכתוב אחד אומר (ירמי' ד') ונשבעת חי ה' באמת במשפט וצדקה אמר להם הקב"ה לא תהיו סבורין שהותר להשבע בשמי באמת אי אתם רשאים להשבע בשמי כלל אלא אם כן יש בכם כל המדות הללו (דברים י') את ה' אלקיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע אם יש בך כל המדות הללו אתה רשאי להשבע בשמי ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמי ע"ש וברבינו בחיי פ' מטות.

ובגמ' גיטין ל"ה מעשה באדם שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה בשני בצורת והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני לימים בא על הדינר ואמר לה הבי לי דנרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהניתי מדינרך כלום אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה מי שנשבע באמת כך הנשבע על שקר על

ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים כי בעון הנדרים בנים מתים.
לג) ויתרחק מן השחוק ומן הכעס כי מבלבל רוחו ודעתו של אדם

אחת וכמה ועיין תוס׳ שם.

א״י ואל יצא לריב מהר. עיין לעיל ס״א ״להרחיק מן הכעס בתכלית הריחוק״
ואולי ריב בלי כעס קאמר הכא. עו״ש. ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים כי בעון הנדרים בנים מתים עיין תוס׳ שבת כ״ה דוקא בנים קטנים נענשים בעון אביהם וכ״כ בתוס׳ שבועות ל״ט ד״ה ואין ועיין רש״י כי תצא עה״פ לא יומתו וכו׳ אבל מי שאינו איש מת בעון אביו ועיין א״ע שם ועיין כתובות ע״ב בעון נדרים בנים מתים ובעיון יעקב שם בנים קטנים וכן הוא הנכון ועיין חכ״ש א״ח סי׳ רכ״ה פוקד עוון אבות בא יחזקאל וביטלה ודו״ק. ורבינו כתב בנים ולא פי׳ קטנים וצ״ע.

לג) ויתרחק מן השחוק ומן הכעס. נראה דהכא לא מיירי מכל הכועס שהרי על זה אמרו כאלו עובד ע״ז ואין זה ענין של ריחוק אלא איסור גמור אבל הכא מיירי בשחוק וכעס שאין בו איסור וכגון הא דכתב הרמב״ם יכעוס על דבר שראוי לכעוס, ובמשנה אמרו קשה לכעוס ונח לרצות חסיד נראה דחסיד נמי כועס אלא שקשה לכעוס ודלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דעה וכן בשחוק אמרתי מהולל לאו בכל שחוק אמרו ולפעמים אדם צריך לכעוס לעבודת הבורא וכגון הא דאמרו זרוק מרה בתלמידים ופרנס הכועס על הצבור לש״ש וכן שחוק של מצוה כגון לחתן וכלה ואפ״ה לא ישחוק טובא.

ובגמ׳ ברכות ל״א ר׳ ירמיה הווא יתיב קמיה דר״ז חזייה דהוה קא בדח טובא
א״ל בכל עצב יהיה מותר כתיב (משלי י״ד) א״ל אנא תפילין מנחנא וכן רבה לאביי ומר בריה דרבינא עבד הילולא לברי׳ חזונוהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דמוקרא בת ד׳ מאה זוזי ותבר קמייהו ואיעציבו וכן עבד רב אשי בהילולא דבריה לרבנן וכן אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהילולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן וכו׳ והני רבנן

לד) ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה ושלא יניח דבר לעשות מענין זאת התקנה. לה) לאהוב את ה׳ בכל לבבך ובכל נפשך ובכל

אפי׳ בשמחה של מצוה ולשמחת חתן וכלה כך וז״ש ויתרחק מן השחוק ומן הכעס כי מבלבל רוחו ודעתו של אדם.

א״י דתרי מיני כעס איכא יש כועס מפני שהוא אדם רע במעשיו בעל גאה וכעסן וע״ז אמרו כל הכועס כאילו עובד ע״ז וכל מיני גיהנם שולטין בו ואפילו שכינה אינה חשובה כנגדו ואינו מושל ברוחו כלל ועיין נדרים (כ״ב ע״ב) אבל יש כועס מתוך שחוק וקלות ראש וכעסו אינו מחמת רוע לב ומדות רעות והגם שאינו בכלל כל הכועס מ״מ מבלבל את רוחו ודעתו של אדם כי כל הכעס או השחוק יותר מן הרגיל מוציא את האדם מן השויון שווי המשקל ומבלבל את דעתו ורוחו ושוב לא יתיצב באהבת הבורא וכיון דואהבת את ה׳ אלקיך הוא ממצות עשה שאסור להסיח דעתו בכל רגע א״כ רגע זו שיצא משווי המשקל לא יוכל לקיים לעבוד את הבורא תמיד באהבה ולכן יתרחק מן השחוק ומן הכעס.

לד) ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה ולא יניח דבר לעשות וכו׳. נראה לפמ״ש (אבות פ״ב מ״א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות ומי שעובד על מנת לקבל פרס לעולם רץ אחר מצוות ששכרן מרובה שהרי עובד על מנת לקבל פרס ואם יהיו לפניו שני מצות אחת שמתן שכרה מרובה ואחת ששכרה מעט יניח זו ששכרה מעט בשביל זו ששכרה מרובה אבל מי שעובד מאהבה אינו מניח שום דבר מלעשות בין שכרו רב או מעט שהרי רצון הבורא הוא רוצה לעשות וכן מי שעובד בשכר כשיבא אליו דבר קשה יניח אותו ויאמר לא הוא ולא שכרו ועיין ברכות (ה׳ ע״ב) חביבין עלך יסורין אמר לא הן ולא שכרן לפי שלא עבד בשביל שכר שיקבל אבל מי שעובד מאהבה לעשות רצונו אין כל דבר קשה לפניו וז״ש ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה וממילא לא יניח לעשות מענין זאת התקנה כלומר שלא יניח שום מצוה מלקיימה מחמת אהבתו אליו ית״ש.

לה) לאהוב את ה׳ וכו׳ ותחשוב באמרך וכו׳ למסור גופך וממונך וכו׳. ובזה תקיים בעצמך דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום י״ל לפי מה שכתב מהר״ם מרוטנבורג קבלה בידנו שהמוסר עצמו על קדוה״ש אינו מרגיש יסורים כלל וא״כ העיקר למסור עצמו על קדושתו ית״ש כי זה רצון הבורא ואחריו אין שום פעולה מצדו כלל ומבחינה זו מובנים דברי הספרי ושו״ת הרשב״א שהביא במקה״ח שם שכשהקורא ק״ש יסכים בהסכמה גמורה בתיבת ובכל נפשכם שאנו מסכימים למסור כל חאווחנו וחשקי לבבנו וכל נפשנו מן האברים עד נטילת הנפש והממון על יחוד קדושת שמו וקבלת מלכוחו בשמחה וקצת יש לדייק שרבינו כתב לחשוב בכל לבבך ולמסור גופך וב״ספרי״ הוא הדרש על תיבת נפשך וצ״ל שקיצר בדברים.

ובגמ׳ ברכות (ס״א ע״ב) ואהבת את ה׳ אלקיך תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך ר״ע אומר בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך וכן הוא בספרי פ׳ ואתחנן, ונראה עוד לפמ״ש חשב לעשות מצוה אם לא ימסור עצמו בפי׳ ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה ולכן החושב ומצייר עצמו למסור גופו וממונו להקב״ה אלא שהקב״ה אסר לו למסור עצמו להריגה בפועל מקרא דוחי בהם מעלה עליו הכתוב כאלו עשה ובזה מקיים בכל עת כי עליך הורגנו כל היום.

ובזה מובן מה שאמר ר״ע לתלמידיו בשעה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל ושאלו תלמידיו רבי עד כאן והשיב להם כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו (ברכות ס״א ע״ב) ונראה דר״ע הי׳ מצטער בכל יום ומוסר נפשו להקב״ה וחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה הוה בכלל עשאה ועכשיו כשבא לידו לקיים מצוה זו בפועל ולא יקיימנה א״כ נמצא דכל הצער והמסירות נפש של כל ימיו ולא נחשב לו בכלל חשב לעשות מצוה וז״ש כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי וכו׳ וע״י קיום של עכשיו נמצא קיים כל ימיו שמסר

מאדך ותחשוב באמרך את ה׳ אלקיך בכל לבבך וגו׳ לו) למסור גופך וממונך על קדושתו ובזה תקיים בעצמך דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום. לז) לבטוח בה׳ בכל לבבך ולהאמין

נפשו שהוברר הדבר למפרע שמסר נפשו בפועל ממש כל ימי חייו ועיין חשו׳ הרשב״א ח״ה שהביא במקה״ח.

לו) למסור גופך וכו׳. נראה דבחורה כחיב ואהבת את ה׳ אלקיך ולא מקרי אוהב באמת עד שמוכן למסור גופו וממונו וכחיב עור בעד עור וכל אשר לו יתן בעד נפשו, וכן אמרו יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכן כחיב ובכל מאדיך וז״ש למסור גופך וממונך.

לז) לבטוח בה׳ ולהאמין וכו׳. ונראה דהוא ע״ד מאמר הרמב״ן בספר האמונה והבטחון לא כל המאמין בוטח אבל כל הבוטח מאמין ולכן הקדים לבטוח ולהאמין וכל הבוטח מאמין וע״ד זה אמרו ז״ל שלהי מסכ׳ מכות בא חבקוק והעמידו על אחת וצדיק באמונתו יחיה כי מי שמאמין באשר הוצאתיך מאמין באנכי ובכל התורה וזה שסיים וזה יסוד כל התורה כולה ע״ד בא חבקוק והעמידה על אחת כלומר האמונה שהיא אחת.

א״י לבטוח בה׳ כו׳ ולהאמין בהשגחתו הפרטית כו׳ בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ, ועיניו על כל דרכי איש, נראה דכלל חרי עניני כל הארץ שהוא דומם צמח חי ועיניו על כל דרכי איש הוא המדבר וס״ל דהשגחתו הפרטית הוא על כל נברא בין האדם ובין בעלי חי וצמח, ודומם, ונתן טעם כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי אינו מאמין ביאור הדברים דראינו בעינינו במצרים שדד המערכות ושינוי בכל מעשה בראשית שיצאו בנ״י לקושש קש לתבן הזמין להם הקב״ה תבן שימצאו הרי שלא נפל קש מעגלה בלי השגחה פרטית במקום שיפול שהזמינו השי״ת להיות מוכן לישראל ההולך לקושש קש ואח״כ בעשר מכות עשו המים רצון קונם שנהפכו לדם, והצפרדעים נכנסו בתנורים מגוהצים באש והי׳ עליהם השגחה פרטית שלא נשרפו, והערוב

החיות באו בהשגחה פרטית עד שבאת חי׳ שטיבורה דבוק בארץ באו עם עפר הארץ מארצם לארץ מצרים, והכניס, ואפילה חשך, הכל בהשגחה ולא יחרץ כלב לשונו ומיתת הבכורים הכל אשר לכל בהשגחה מדויקת ופרטית.

ולכן מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך אלא חושב שע״פ דרך הטבע נעשה דבר וקריאת יס סוף הי׳ בדרך הטבע וכיוצא בו אף באנכי ה׳ אלקיך אינו מאמין כי מי שחושב שהקב״ה אין ביכולתו ח״ו או אינו רוצה להשגיח על כל פרט ופרט אף באנכי ה׳ אלקיך אינו מאמין שאז חושב שגם באדם ליכא השגחה פרטית וליכא ח״ו אנכי ה׳ אלקיך אלא הכל בדרך הטבע רח״ל מהאי דעתא ולכן אמר אם מאמין שעיניו משוטטות בכל הארץ אז גם עיניו על כל דרכי איש ובוחן לב וחוקר כליות ואם לא מאמין באשר הוצאתיך אף באנכי אינו מאמין ואין זה יחוד שלם כלומר שהוא כמאמין כלומר מאמין ואינו מאמין קצת בהשגחה אבל לא בכל והוי בכלל מה שאמרו ז״ל האומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמונה שחסרון יש באמונתו וכן מצינו בנח מקטני אמנה הי׳ שהי׳ מאמין ואינו מאמין בהשגחה ובדרך הטבע ולא בהשגחה פרטית, ואין זה יחוד שלם.

ואמר כי זה סגולת ישראל על כל העמים, כלומר דהגם דכל העולם מושגח בהשגחה פרטית מ״מ השגחת ישראל הוא מסוגלת מכל העמים ע״ד משל האדם עולם קטן הוא ומשגיח על כל גופו בפרטית בכל עת אפ״ה ההשגחה מתחלקת בין אבר לאבר ואינו דומה השגחת האדם על הלב והמח והעינים להשגחת האדם על ידיו ורגליו וכיוצא בו והכ״נ הוא השגחת ישראל בין העמים דהגם דכל העולם תחת השגחתו הפרטית ית״ש אבל הבדל יש בין השגחת עם סגולתו על כל העמים.

והבעל עקידה (שער נ״ד) הביא שלש חלוקות בעניני ההנהגה והשגחה, האחד הנהגה הכללית לכל עם ועם מאומות העולם ע״פ המערכת אך הבורא ב״ה משגיח ע״ז בדרך ראי׳ בעלמא כמ״ש משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם והענין השני אשר הוא לעם ישראל הוא ית״ש משגיח עליהם בדרך פנוי

כמ"ש ופניתי אליכם וההנהגה המעולה אשר הוא על ידו הוא לחסידי עליון קדושי ה' כי הוא ית"ש מקושר ומתאחד עמהם בהתקשרות בבחינת ואתם הדבקים בה' אלקיכם, ולפ"ז זה שאמרו לבטוח בה' ולהאמין בהשגחתו הפרטית ובה תקיים בלבבך היחוד השלם שהרי כשיאמין בהשגחה הפרטית ויהי' בבחינת ואתם הדבקים והי' זה יחוד השלם כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך אלא שהי' ע"י מלאך ולא בהשגחתו אני ולא מלאך גם באנכי ה' אלקיך אינו מאמין אלא חושב שהוא משגיח על העולם כולו ולא חילק בין ישראל לעמים בהשגחתן ואין זה יחוד שלם כי הוא סגולת ישראל על כל העמים כלומר השגחתו הפרטית עלינו בדרך פינוי ולא עפ"י מערכת הוא סגולת ישראל על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה דכתיב ואתם תהי' לי סגולה מכל העמים ואבדיל אתכם להיות לי. ועיין משנה הלכות ח"ז סי' רפ"ט ר"ל בקונט' שערי אמונה.

ודע דדייק רבינו כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך ולא כתב ביציאת מצרים נראה הכוונה דאפילו מאמין ביציאת מצרים אבל אינו מאמין באשר הוצאתיך מארץ מצרים שהיתה הכל על ידי זרוע ימינו אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ה' בעצמו הוציאנו בידו החזקה דעי"ז הוא נתגלה לנו אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך כלומר דבשביל הוצאתיך אנכי ה' אלקיך ואם לא הוצאתיך אלא יצאת בעצמך אפילו מאמין בה' ומאמין ביציאת מצרים אבל אינו מאמין באנכי ה' אלקיך דבהא תליא הכל והבן. וזה יחוד שלם כי זה סגולת ישראל מכל העמים שיש בישראל השגחה פרטית ע"י הקב"ה בעצמו לא כן באומות העולם שהם ע"י שרים שלהם לא שייך בהו יציאת מצרים דאין בהם השגחה מה' כביכול בעצמו.

ומ"ש וזה יסוד כל התורה כולה נראה עוד דאפילו יקיים כל התורה כולה אבל חסר באמונתו בה' מאמין ואינו מאמין כופר הוא וז"ל רש"י סנהדרין ריש פ' חלק ואפילו יהא מודה ומאמין שיחיו המתים ולא רמיזא באורייתא כופר הוא הואיל ועיקר הוא שיש תחיית המתים מה"ת והוא אינו מאמין שכן כתוב בתורה מה לנו ולאמונתו וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא הלכך כופר גמור הוא ע"כ.

ויפה פי׳ זה במקה״מ כי אין מזל לישראל ויש להוסיף מן הקרע ויוצא לומו המולה ע״כ הוליאו מתחת השגחה טבעית ונתנו תחת השגחה פרטית וכל זרעו אחריו עד עולם אין להם קיום בדרך הטבע כי נולדו חוץ מדרך הטבע.

והיות כי האחרוני קלת בעיני השגחה פרטית אחרתי להליגם כאן.

מכתביו המקופים קבלתי וגם קבלתי הב׳ קינטרסים העמק והנני בתודה. אמנם כבר כתבתי כי לאו בעל מלאכה אחת אני ולכן יהיו דברי מעטים ולא בחתי כעת רק בשביל דבר אחד מה שיין בכתביו האחרונים בעין השגחה פרטית זה אחר זה אשין לכתוב מדברי האחרונים ועליהו אך ורק לחפש אחר דברי הראשונים הנאמנים.

וטרם נגע לעצם העין הנני בזה להעיר לב מע״כ לדבר אחד כי אין קיי״ל בכל מקום הלכה כבתרתי היכא דכבר ראו רבותינו הגדולים האחרונים את דברי הראשונים והכריעו בהלכה קיי״ל כאחרונים ולא כהראשונים כמבואר כ״ז ברמ״א ח״מ סימן כ״ה ועוד בכמה מקומות לאין מספר והוא כלל ידוע בתורה שאין להאריך בו דמימות אחיי ורבא הלכה כבתרתי וכבר האריכתי בזה בכמה מקומות וע״כ פשוט דלא נוכל לינטות ימין ושמאל מדבריהם והגם כי וודאי אם נמצא גדולי הראשונים שלא ראו האחרונים אז קיי״ל כראשונים דגדול נפרנס של ראשונים מכראם של אחרונים אמנם היכא דראו האחרונים את הראשונים קיי״ל כאחרונים.

וגם הא פשוט דהראשונים שאנו סומכין עליהם נריכין להיות מן תוכם הידועים ומפורסמים כי אם ימצא לפעמים אחד קטנים שאינם ידועים אין לנו לסמוך עליהם כי נאמר דבכיון דאו תוכם רבותינו הפוסקים אז דמשבחת הוא ולא ידוע מבטן מי יצאו הדברים ועיין רע״ב פ״ב דחולין (ל׳ ע״ב) מסתבר טפי לומר שלא רצה בעל הגמרא להביא הברייתא השניה בתוספתא ולפשוט התיבעיא משום דקים ליה דלא מתניא כי רבי חייא ור״ח אין לסמוך עליה יותר משנאמר

שלא ידע לה בעל הגמרא ומסתבר שכל תוספתא שלא נתפשטה עד אחר סידור הגמרא לאו דסמכא היא דמסתמא כיון שרצו חכמי ישראל לחבר התלמוד חקרו ודרשו לידע כל הספרים שנכתבו על דברי חכמים וביררו אותם שהם בר סמכא.

ובספר ת"ח בסופו כתב וז"ל, ואין סומכין על תוספתא כשהיא סותרת המשנה והגמרא הראב"ד פ"ו דמעילה הלכה ד' ומדברי הכ"מ נראה שאם יכולים אנו להשוות התוספתא עם המשנה אף שנחלוק עם הגמרא סומכין עליה ע"כ הובאו דבריהם בקיצור כללי התלמוד ע"ש.

והנה הרבה יש לדקדק בהני שמוציאין שיטות חדשות בקונטריסים בלתי ידועים עד היום ועי"ז מהפכין כמה הלכות כי פשוט ומסתבר דשיטות אלו דחו אותם רבותינו הראשונים והאחרונים הבאים אחריהם ולכן נשכחה שיטה זו וכן ראיתי ממרן החזו"א ז"ל שכתב כעין זה על מוציאי הגנוזות וכיוצא בהם ואנו אין לנו אלא התורה שקבלנו מאבותינו ורבותינו הקדושים דור אחר דור עד דורינו אנו קבלה אמיתית מפי משה רבינו ע"ה ובפרט אנו מזרע אשכנז אשר קבלתינו מקובלת יותר מאנשי ספרד וכמ"ש רבינו הגדול הרא"ש בהיותו בארץ ספרד לא סמך על קבלתם אלא על קבלתינו של חכמי אשכנז שקבלתינו גדולה משלהם אבל פשוט דהקבלה צריכה להיות מדור דור עד אחרון שבאחרונים ולכן אם מי שהוא מדלג על ההרים מקפץ עך הגבעות א"כ חסר ליה קבלת האחרונים ואין לו קבלה כלל ולכן תורתן של ראשונים אנו שותים ובאבק עפר רגליהם אנו מתאבקים ועל קבלת האחרונים אנו סומכים כאשר ישאל איש באורים ותומים כי כל דבריהם דברי קבלה איש מפי איש.

ומעתה לעצם הענין, בקונטרסי הנ"ל הבאתי דברי הפוסקים שהביא מעכ"ת כולם לבד דברי החינוך מצוה קס"ט אמנם גם שיטתו לא מחדש כלום שאזיל בשיטת הרמב"ם ז"ל הידוע ומ"מ לא אעבור בלי להעיר בדבריו היקרים והקדושים במ"ש החנוך שם וז"ל, ולפי שהדעות רבים בהשגחת הא-ל על ברואיו יבואו בו הרבה פסוקים במקרה והרבה מצות להורות על ענין זה מהיותו פנה

גדולה בתורתינו שיש כתות ב"א יחשבי כי השגחת השי"ת על כל עניני עולם בין בע"ח או שאר הדברים כלומר שלא יתנועע דבר אחד קטן בעוה"ז רק בחפצו ב"ה ובגזרתו עד שיחשבו כי בנפול עלה מן האילן הוא גזר עליו שיפול וא"א שיתאחר או יקדים זמן נפילתו אפילו רגע וזה דעת רחוק הרבה מן השכל ויש כתות רעות יחשבו שלא ישים השגחתו ב"ה כלל בכל עניני העולם השפל בין אנשים או בשאר בע"ח והוא דעת הכופרים. ובעלי הדת האמיתיים מאמינים שהשגחתו ב"ה על כל מיני בע"ח בכלל שכל מין מן המינים הנבראים בעולם יתקיים לעולם לא יכלה ויאבד כולו כי בהשגחתו ימצא קיום לכל דבר ובמין אדם נאמין כי השגחתו ב"ה על כל אחד ואחד בפרט והוא המבין אל כל מעשיהם וכו' ולכן הזהירתנו התורה כי בהגיע אל האדם החולי רע והוא הצרעת לא יקחנו במקרה רק יחשוב מיד כי עונותיו גרמו וירחק מחברת בני אדם וכו' ובפשפוש מעשיו יוסר מאליו הנגע כי הא-ל ב"ה שמשגיח עליו תמיד יראה מעשה תשובתו וירפאהו וכו'.

ואני בריה קלה לא זכיתי להבין דבריו במה שכתב שיש כתות בנ"א יחשבו שהשגחת השי"ת על כל עניני עולם וכו' וזה דעת רחוק הרבה מן השכל מאי קושיא היא ואם רחוק הוא מן השכל שלנו קרוב לה' ואטו שכל שלנו יכול להשיג וכבר כתב הרמב"ם בענין הבחירה שזה דבר שא"א להבין ורחוק מן השכל שלנו מ"מ הכין הוא היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וא"כ אם נחליט בזה אף שהוא רחוק מן השכל ולא רק שהוא רחוק אלא שבלתי מושג ואפ"ה קיי"ל דהכי הוא ואין איש מהסס בזה ח"ו וברש"י עה"ת עה"פ לא בשמים היא ואם הי' בשמים ואמר לעלות היינו צריכים אף שזה רחוק מן השכל, וכן כלב במעשה דמרגלים שאמר ואם יאמר לנו משה עשו סולמים לעלות השמימה היינו עושים אף שאין זה אפשר ולא מושג מהשכל בדרך הטבע. וא"כ הכ"נ בהשגחה אם שהוא רחוק מן השכל שמשגיח על כל העניינים והפרטים מ"מ נקבלו כמו שהכת הזה יחשבו בהשגחה ואי"ה לקמן בסמוך נביא ראיות ברורות בס"ד לדבריהם.

והשנית דמה שכתב הגאון ז"ל שזה דעת רחוק הרבה מן השכל אומר אני

בהשגחתו הפרטית ובזה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוחן לב וחוקר כליות כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי

אסקופה הנדרסת דבזמנו היה זה באמת רחוק מן השכל אבל בזמן הזה שישנם קאמפיוטערס ואינטערנעט וראדאר וראדיא סטיישאנס ורואים שממש בכהרף עין סוקר הקאמפיוטער מאות מליונים עניניס וגם רואים שאפשר מהתחנה בהיוסטאן טעקסעס להשגיח על ״הספעיס שיפ״ שעלו עד ללבנה וכיוצא בזה באמת לאו רחוק מן השכל הוא שהבורא ב״ה וב״ש אשר ברא הכל אשר לכל לא יוכל להשגיח על כל עניני העולם ואין זה רחוק מן השכל ואדרבה קרוב אל השכל ודאי כן הוא השכל והחוש מעיד עליו כי פשוט כי הקאמפיוטער שיש לו אלפים חוטין קטנים ועל כל אחד יש השגחה שאם נפסק אחד נעשה פסול בכל הקאמפיוטער ומיד יש שם מין סימן [פלעש בלע״ז] שמשהו נתקלקל וא״כ כ״ש בקאמפיוטער של הבורא עולם וכבר אמר אבינו הזקן ע״ה לית בירה בלא מנהיג וכיון דיש להבירה מנהיג הוא משגיח על כל הבירה ועל הכל מנהיג הוא ומשגיח ואינו מניח דבר על המקרה ח״ו.

וכמו שבקאמפיוטער כשהמהנדס [ענזשעניער בלע״ז] מציין כיצד לעשות העניניס הכל נעשה עפ״י חשבון כמה שיסבול וכמה יוכל להמשיך החוט הזה וכשרואה במקום אחד שצריך חזק יותר עושהו חזק יותר והשאר חוטים עושה חלושים ממנו אבל לכל אחד יש לו חשבון כמה ימשיך [דיורעשאן אוו טיים] וא״כ כ״ש כשהקב״ה בורא ברואיו כל הבע״ח ואפילו עשבים הכל אשר לכל לכל אחד יש לו זמן כמה שיהיה גדל וכמה זמן יהיה על האילן הזה ומתי יבא מי שהוא ויקחנו משם וכיוצא בזה עכ״פ על הכל יש חשבון מפורט ולא בא שום דבר במקרה כי גם האדם וגם הבהמה והחיות והצמחים ואילנות כולם הם מאדון אחד שבראם והם כולם חלק מהקאמפיוטער הזה [לבד ממה שיש לו לאדם בחירה שזה ענין אחר שאינו נוגע לזה אבל בלאו הכי הכל מאתו יח׳ בהשגחה יתירה על הכל].

ה' אלקיך אינו מאמין ואין זה יחוד שלם כי זה הוא סגולת ישראל

ודבר זה מפורש בחז"ל במדרש שאמרו חז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין
לו מזל מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל וכיון דכל עשב יש לו מלאך
שמכה אותו ואומר לו גדל ודאי הכוונה פשוטה דאית ליה השגחה עליו וא"כ
כ"ש שאר בע"ח (ומ"ש ב"ק ב' ע"ב אדם אית ליה מזלא פי' דעת, כפירש"י ב"ק ולא כפירש"י
שבת ל"ג עיין בהש"ס שם). עכ"פ נמצא דההשגחה הוא על כל מה שברא ואפילו על
עשבים שיש לכל עשב מלאך מיוחד לגדלו והוא השר ומזל שמשפיע בגידולם
ולמיחתם והממדחם כפי הכח שמשפיע בהם הא-ל יתברך ואם מכה אותו לגדל
ודאי שמשגיח עליו ובמד"ר (בראשית פי"ג י') ומהיכן הארץ שותה ר"ח אומר
ממימי תוקינוס וכו' ר' יהושע אומר מן העליונים שנאמר למטר השמים תשתה
מים והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן מפי הנוד דכתיב
(איוב ל"ו כ"ז) יזקו מטר לאדו ויזרין אותן כמין כברה ואין טפה נוגעת בחברתה
דכתיב תשרת מים עבי שחקים למה הוא קורא אותן שחקים ר"ל אמר שהן
שוחקין את המים ופי' המת"כ טוחנים ומחלקין אותן טפות טפות ע"ש. הנה
דמשגיח על כל טפה וטפה שלא יגעו זה בזה ואם היה הדבר במקרה ח"ו
שיעשה כן אלא שהוא בהשגחה פרטית על המים ועל השבים ועל כל הבריאה
כולה.

ובתהלים ק"ד הכפירים שואגים לטרף ולבקש מא-ל אכלם וגו' כולם אליך
ישברון לתת אכלם בעתו וכתב הרד"ק עה"פ מה רבו מעשיך מה
גדלו כמו על רב ניתו או פירושו רבו במספר וכן אמר מלאה הארץ קנינך
כשהשלים למספר נברא הנשמה שנתגלגלו זכרם עם זכר הנמחים והמאורות והם
גלוי החכמה לאדם יותר מנברא היס וכו' מלאה הארץ קנינך אלא כל הארץ
הכל קנינך ומעשיך אין דבר במקרה, והספורנו פירש מה רבו ולא יוכל שום
מתעקש לומר שהיה מכלית כולם הנרמה נופל במקרה אבל יתחייב כי כולם
בחכמה עשית שעשית כולם בחכמה מכוונת אל המכלית מהפורסם מהם ומזה
יתחייב שמלאה הארץ קנינך שלא היו דברים מסובבים בהכרח טבעי בלתי מכוון
למכלית וכו' עוד ברד"ק כולם אליך ישברון אמר על כל נברא מטה החיים

בראת אותם ובראת מאכלם אעפ״כ בכל יום ויום אליך ישברון לתת אכלם בעתו כמ״ש נותן לחם לכל בשר והוא ע״י השתלשלות הסבות ובידך לתת ולמנוע מהם.

ורבינו הגדול מהר״ם אלשיך עה״פ המשלח מעינים בנחלים כתב אמר הנה עוד ראיה על השגחתך הפרטית על כל יצורי עולם אף גם דלקלי האיכות כי הלא חסת אפילו על בריות קלות התועלת ואין זה רק להיותם מעשה ידיך והשגחתך מקרני ראם עד ביצי כנים כי הלא אצ״ל שתשלח מעינים במקומות נאותים ליישוב עיר כ״א בנחלים הצרים בין הרים שביניהם מקום צר ולא יגורו בם רק חיות השדה ומה בצע אם לא שישקו כל חיתו שדי אשר אין בם מועיל ולמען יתגלה לפראים יושבי מדברות מקום המים שבין ההרים וילכו שמה לשבור צמאם מה אתה עושה מכין להם שעליהם הוא על המעינים עוף השמים ישכון ושיגדלו שם ערבות וסבכי אפעים למען בין אפעים יתנו קול עופות השמים הנז׳ למען ימשכו הפראים אחר הברת הקול ויגיעו עד מקום המים לבור צמאם וכו׳ ע״ש. הנה ביאר דההשגחה פרטית הוא על כל יצורי עולם.

ועיין פרק שירה שכל הנבראים אומרים תניא ר׳ אליעזר אומר כל האומר פרק בעוה״ז ויחס שם שירה לבע״ח בהמות עופות וצמחים ואמרו חז״ל בשעה שסיים דוד המלך ע״ה ספר תהלים זחה דעתו עליו ואמר לפני הקב״ה כלום יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת ואמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך ואני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך ולא עוד אלא שכל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משלים וכו׳ ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה וזו היא המצוה שאני עוסקת בה יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני זו היא המצוה לקיים מה שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמה השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה׳ ישלם לך אל תקרי ישלם אלא ישלימנו לך עכ״ל. הנה דהצפרדע לאו במקרה מזדמנת שם על שפת הים אלא בהשגחה פרטית וה׳ ישלימנו ועיין ביאור המבי״ט בסוף ספר בית אלקים מה שהאריך בביאור הדברים בדברים נפלאים עין לא ראתה והגם

שבקצת מפרשים פי׳ דהדברים קאי על המין כולו ולא על הפרט אבל הרואה יראה דקאי על הפרט ומדבר בלשון יחיד את אכלם בעתו ובגמרא בעתם לא נאמר אלא בעתו בעתו של כל אחד ואחד לפרט ולא לכלל.

והאמנם היסוד לזה ב״ה יסדתי בקונטרסי הנ״ל דבאמת ההשגחה פרטית נמצאת בכל הנבראים מקרני ראם ועד ביצי כנים וגם בצומח ודומם ולא יתנועע דבר אחד קטן בעוה״ז רק בחפצו ב״ה ובגזרתו ובנפול עלה מן האילן הוא ית״ש גזר עליו שיפול ולא יפול הקש בלי השגחה וא״א שיתאחר או יקדים זמן נפילתו אפילו רגע וכדעת החכמים שבכת הראשונה שהביא החנוך ומה שנראה רחוק מן הדעת והשכל הוא האמת אלא דגם בזה ישנם חלוקים בהשגחה פרטית, דלצדיקים ההשגחה פרטית על כל צעד וצעד כי בי חשק ואפלטהו ואם יפול יבא אליהו ד׳ מאות פרסה ויפרוש כנפיו ויקחהו שלא יכשל ובסתם בנ״א אפילו ישראל ההשגחה פרטית היא כבר בהסתר קצת ולאו בכל יומא מתרחש ניסא ועל רשעי ישראל ח״ו כתיב ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי. והנה פירשו הראשונים עיין בס׳ בעל עקדה ועוד שהיא מלשון מקרה ודרך הטבע והניחו ה׳ על המקרה והיינו השגחה פרטית אבל נראית טבעית למי שאינו בקי בה ולבהמה בכלל ההנהגה והשגחה פרטית היא באופן נסתר שאין ניכר לבנ״א אלא כדרך הטבע אמנם דרך הטבע הזו נמי ח״ו שאין זה דרך מקרה אלא הוא מאת ה׳ כד״א אלקים בגימטריא הטבע שכך הטבע הקב״ה בדברים אלו שיתנהגו עפ״י החוקים שנחקקו להם וכל אחד ואחד לפי טבעו שניתן בו בשעת בריאת העולם אבל הכל בהשגחה פרטית על כל.

ויש להסביר הדברים עוד קצת דהנה ידוע דארץ ישראל היא אשר ה׳ דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית שנה וישראל זרע אברהם יצחק יעקב והם תחת פיקוחו והשגחתו של הבורא ב״ה וב״ש בעצמו וחו״ל ניתן תחת ע׳ שרים, והאומות ג״כ תחת שר ומלאך והנה פשוט דהאומות ג״כ יש להם השגחה פרטית כיון שגם הם ממין האנושי אבל השגחתם הפרטית באה ע״י השר שלהם וממילא הנהגתם ע״פ השר כפי שקיבל מהאדון צבאו-ת והנהגתם כבר יותר

חוקי כי אין בידו לשנות רק מה שקבל מאת המלך קב״ה וב״ש וזה אפילו להסוברים דהשגחה פרטית ליתא אלא במין האנושי מ״מ עכו״ס בכלל ומיהו פשוט דהשגחתם נראית יותר טבעית כיון דבא ע״י השר והשר אין בידו לשנות אלא להחזיק ולהשגיח כמו שהוא והוטבע בו וא״כ הכ״נ בשאר נבראים כיון שכבר כתבנו לעיל דלכל עשב יש לו מלאך ושר שמכהו לגדל א״כ הוא הוא ההשגחה פרטית שנתנה לו והוטבע מאת השם ועל זה יושב השר ומשגיח שלא תשתנה שום דבר ולא ימצא מדרך הטבע וזו היא ההשגחה הפרטית אצל שאר הנבראים אבל פשוט דהכל הוא עפ״י חוקי הטבע שהוטבע הקב״ה שאין בהם השתנות והכל עפ״י השגחה פרטית על כל מקרני ראם ועד ביצי כנים ולא במקרה ח״ו ואם יסתלק פעולת השגחתו ב״ה אפילו רגע אחד מכל הנבראים הם בטלין ומבוטלין כלא היו ועיין בחומש היכל הברכה בראשית נהר ד׳ דף ל״ו מדפי הספר מה שהאריך בזה.

ומרן הגה״ק בעל ד״ח בפרשת מקץ אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו וגו׳ וא״א לשום נברא לחיות בלתי שהבורא כ״ע מחיה וזן אותו והכל בהשגחה הגם שהרמב״ם ז״ל דעת אחרת לו בזה אבל באמת לפי דעת חז״ל אפילו ציפור לא ניצוד בלתי השגחה מלמעלה וכפי הידוע שכל מעשה בראשית המה בשביל האדם וכו׳ עיי״ש.

ומ״ש דמבואר בחז״ל היפוך דעת הרמב״ם הוא בירושלמי פ״ט דשביעית הובא בתוס׳ ע״ז ט״ז ע״ב ד״ה דימוס וכו׳ כי דימוס לשון רחמים הוא כדאמרינן בירושלמי דשביעית פ״ט במעשה דרשב״י אחר דנפק מן מערתא חמא חד צד עופות שמע בת קלא כד הוה אמרה דימוס הוה פסגה פי׳ היה העוף נמלט מן הפח וכד הוה אמרה ספיקולא הוה מתצדא פי׳ הוה מתלכדא בפח קולא הוא תרגום של פח אלמא משמע דדימוס הוא לשון רחמים ושמעת מן הדא אפי׳ ציפורא קלילא מבלעדי שמיא לא מתצדא כל שכן בר איניש ע״כ. הנה מבואר מדברי הירושלמי דבבע״ח נמי איכא השגחה פרטית וכן קבלנו מגדולי תלמידי בע״ש הקדוש בספר דרך החיים להגה״ק בן התניא ז״ל ובספר פאר

לישרים להגה"ק מקאריץ שאדם צריך להאמין שאפילו קש המונח בארץ הוא בגזירת השם יתברך ועיין במבוא לשומר אמונים הקדמון.

ובאמת פשוט שאם מונח קש על הארץ ויחלוק האדם וישבור את רגלו ודאי יאמין כי מן השמים הזמינו לו הקש הזה שיחלוק עליו ולא במקרה הוא שנענש בשבירת הרגל. ונחזור עוד לדברי החינוך שכתב דרק באדם איתא השגחה פרטית ומינה דן למצורע שהוא סימן לו לשוב אבל הרי אמרו ז"ל אין הקב"ה פוגע בנפשות תחלה ומתחלה בא הנגע בלבושיו או בביתו או בבהמתו ומעתה אם נחליט שפגעי ונגעי שאר בע"ח ושאר נבראים הכל במקרה א"כ קשה בתרתי חדא אמאי העניש בהמה זו שמתה או מלבושיו שנגעו וכן ביתו והשנית הרי לא יועיל לו כיון שיתלה את זה במקרה ולא בעונש שהרי אין השגחה פרטית בשאר נבראים לדעתו הקדושה ז"ל אבל לדידן אתי שפיר דעל הכל איכא השגחה פרטית הגם דיש לישב קצת דנגעים הם שלא כדרך הטבע ולא הוה מקרה לכ"ע אבל א"כ כבר מצינו בשאר עניינים השגחה פרטית ואם תאמר שהוא בשביל האדם הנה ודאי הוא כן שכל הבריאה נמי בשביל האדם הוא שנבראה וא"כ הכל שמשגיחים בשאר הנבראים בהשגחה פרטית הוא נמי בשביל האדם כמובן.

ועיין מדרש רבה פרשת קרח (פי"ח כ"ב) ר' יצחק בן אלעזר הוה מטייל בשוניתא בקיסרי מצא קולית אחת מושלכת בדרך היה מצנע להון הכא הדר משכח לה מן הכא אמר כמדומה אנו שזו מתוקנת לעשות שליחותה בתר יומין עבר בלדר מן מלכותא נכשל בה ונפל בה ומת בדקו אחריו ומצאו בידו כתבין בישין על יהודאין וע"ש עוד כמה עניינין הנה שהזמינו קולי' זו להאי שליח מלכותא שיכשל בה וימות עליה וכיוצא בו כמה עובדות. ועיין עוד ערכין דף ל' עונש מבעלי שבועות לא הרגיש והכל בהשגחה ובפרדר"א פ"י הדג שבלע יונה אמרה הגיע יומי להאכל בפיו של לויתן אמר לו יונה הוליכנו אצלו וכו' הראהו חותמו של אברהם אבינו וראה לויתן וברח מפני יונה מהלך שני ימים אמר לו הרי הצלתיך מפיו של לויתן הראני כל מה שבים וע"ש ספ"ט וכל התנינים הגדולים שבים מזונו של לויתן וכו' והתנין הגדול שבא יומו להאכל הוא בורח ונכנס לתוך

פיו של לויתן וכו׳ ע״ש הנה מבואר דיש חשבון לכל תנין מתי יכנס לפיו של לויתן וימות ביומו ולא בדרך מקרה.

והנה יש להאריך הרבה בזה אבל אין הז״ג להאריך בהני ענינים אבל פשוט כביעא בכוחחא דהקב״ה משגיח על כל העולם כולו מקרני ראם ועד ביצי כנים בהשגחה פרטית ומדויקת ולית אחר דפני מיניה וכמ״ש רבותינו הצדיקים האחרונים ז״ל ומינה לא תזוע ובדברי הרמב״ן לכאורה יש חילוקי דעות דהיע״ד כתב דדעת הרמב״ן ז״ל שלא כדעת הרמב״ם ז״ל והארכתי גם בזה בס״ד בקונטרסי הנ״ל ובפרט כי בעזה״י העלתי בענין השגחה דהכל מושגח וגם הדרך הטבע הוא השגחה פרטית ולכן הוא הלכה פסוקה שאין שום דבר שאין בו השגחה פרטית.

ברגע נפל מילתא בליבאי לפי מה שאמרו ז״ל כשפים למה נקראו כשפים שמכחישים פמליא של מעלה ובאיסור כלאים כתבו איסור לכלאים משום שהמלאך הממונה על זה אינו ממונה על זה ונתערבו שני מינים והצריך ממונה חדש על זה לגדלו ואי בשאר מינים מקרה הוא מאי איכפת לן אבל להנ״ל אתי שפיר שהרי הכל בהשגחה והזורע כלאים מכריח המלאך להשגיח על העירוב שהוא אינו מינו והבן.

עוד רגע אדבר דהנה בפרדר״א הגדול פרק חמישי אמר ר׳ יהודה פעם אחת בכל חדש וחודש סלונית עולין מן התהומות ומשקין את כל פני האדמה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והקשה את כל פני האדמה העצים משמיעין את קול צנורותיהם לימים והימים משמיעים את קול צנורותיהם לתהומות ותהום קורא אל התהום להעלות מים וליתן לעבים שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך וכו׳ ובמקום שיפקוד להם הקב״ה להעלות ולהמטיר שם מגשימים וכו׳ וכתב בביאורי הרד״ל ובמקום שיפקוד נראה דמכוין לקרא (איוב ל״ז) כל אשר יצוס על פני תבל ארצה אם לשבט וכו׳ דמפרט לכל מקום אשר יצוס ויפקוד להם שימטירו שם יריקו וכו׳ כתיב (ישעי׳) ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר ונראה

רוצה לבאר בזה שמהגשמים מוכרח השגחה פרטית של הקב"ה בעולם תמיד וכמ"ש הגר"א באדרת אליהו ריש פ' ברכה ע"ש שהאריך הגר"א ז"ל דעל כל דבר בעולם אומרים הפילוסופים שהוא עפ"י הטבע ואפילו השמש והירח אבל על הגשמים מודים שאינן עפ"י טבע כלל שאנו רואים פעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום לכן נקרא גבורת גשמים כי בזה מורה גבורות שהקב"ה יש לו השגחה פרטית על כל העולם וממילא אפילו מה שנראה דרך הטבע או מקרה נמי הכל מפי הקב"ה כי הכל אשר לכל מאתו הוא ואפילו המקרה.

ובאמת כי בזה מבואר מקרא (בראשית כ"ז כ') ויאמר יצחק אל בנו מה זה מיהרת למצא בני ויאמר כי הקרה ה' אלקיך לפני ובתרגום ארום זמין, הנה אמר הקרה לשון מקרה ואפי"ה ה' אלקיך, שהמקרה נמי מה' הוא והגם כי יצחק אמר שאין ש"ש שגור בפיו היינו שלא היה מדרכו של עשו להזכיר ש"ש אבל לא היה מתפלא על עצם הענין שמה שהקרה הוא מפני ה' אלקים עושה גם המקרה והוא הטבע וזה פשוט מאד ומתאים זה עם הירושלמי הנ"ל דאפילו עוף אינו נצוד אם לא בהשגחה פרטית ובאמת כי במדרש מצינו שלא מצא עשו שום ציד רק כלב אחד שצד והביא ליצחק והכי נמי מפני ההשגחה הפרטית על כל דבר בע"ח והשגיחו על כל הבעלי חיים בפרטות שלא יוכל אותו רשע לצודן ואם היה אצלם מקרה למה לא ימצא עשו במקרה משאר חיות.

גם מה שאמרו בתורה ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם באמת קרי הנה הכוונה שאם יתלו הדברים במקרה ובדרך הטבע הנה אז יתנהג ה' בעולם ע"פ דרך הטבע אלא שזה הטבע ישתנה דהנה ענין הטבע והנהגה פרטית כבר רמזתי לעיל שהוא במקום שיש השגחה אישית ופרטית הוא מה שבא מפי עליון עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות וכאשר אמרו ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה והשגחה פרטית הנקרא טבעית הוא ע"י מלאך וע"ז מיאן משה רבינו בשעה שאמר לו הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך וא"ל משה רבינו אם אין פניך הולכים על תעלינו מזה והנה פשוט דגם כשרצה הקב"ה לשלוח מלאך אכתי

על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה.

ההשגחה פרטית נשארה על כל ישראל דכתיב אדם כ"ע מודי דאיכא השגחה פרטית אלא החילוק להשגחה יתירה מפי עליון ומצא ע"י מלאך אבל לעולם תהיה השגחה פרטית ולא יעשה מלאך דבר קטן או גדול מעצמה אלא עפ"י החוקים והמשפטים אשר צוה לו מפי עליון וגם מה שיעשה הוא רק בכח מלקי ממעל.

ולמשל מלך אחד גדול במדינה שמסר מחוז אחד לשר שלו להיותו הוא יתנהג במחוז הזה עפ"י חוקי המלך ויתן להם סיפוקם וכל צרכם הכל כפי המצוה מהמלך והנה פשוטי המון עם יחשבו כי השר הנ"ל הוא הנותן להם כל צרכיהם ויודו לו על כל מה שעושה להם אבל אנשי השכל ידעו ויבינו כי אין השר הזה הוא הנותן כלום אלא המלך הגדול שלו שיך ההודאה והתהלה אלא שאחרי אין הנמשל דומה למשל לגמרי דגבי מלך עכ"פ המלך הוא שנתן רשות להשר להנהיג ולפעמים השר משנה מציווי המלך כי השר הוא בשר ודם ודעתו משונה מדעת המלך ולפעמים לא הבין בכוונת המלך ולכן בא שינוי עכ"פ מהשר אבל המלאך כשהקב"ה מוסר לו שליטה בעניני עולם הנה המלאך עצמו אין לו כח ויכולת להנהיג ולהיות משגיח על שום דבר ולא לשנות דבר כי הכל מעתו ית' עצם פעולתו וחיותו הוא מגזירת עירין פתגמין וזהו שאמר כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו כלו' כי ההגבה שלו קשה משלי כי ההגבה שלי נרחמים אבל המלאך הוא מה שהוטבע לו מהשם ואין בידו לשנות כי שמי בקרבו וכל שכן הקב"ה בו וגזרתו לעולם קיימת וע"כ לפי האמת הוא המנהיג והוא המשגיח כי הוא ית"ש שמו הוא סיבת חיותם והנהגותם וע"כ לפי האמת מה שהמלאך מנהיג הוא ית"ש הוא המנהיג כמ"ש המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית כיון שהקב"ה ית"ש לא מסר ההנהגה ביד מי שים לו בחירה אלא ביד המלאכים אשר המה מוטבעים על ההנהגה הזו לא יוכלו לשנות טבע המוטבע אלא ולשנות קדורס כי זה עיקר חיותם וע"כ אין דבר נעשה אלא כרצונו אלא נרצונו ע"י מלאכיו עושי רצונו בטבע ולא בחירה וזה כי שמי בקרבו כי זה חיותם.

ולפי"ז מובן ומס מלכו עמי קרי שירצו בהנהגת המקרה שהוא הטבע והלכתי
אף אני עמכם בחמת קרי שהמקרה שהוא הטבע אינו מקרה אלא
הנהגה ע"י מלאך שהוא ג"כ השגחה פרטית אלא דאז ויסרתי אתכם שבע
כחטאתיכם וכמ"ש השמר נא כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו דאז יותר קשה
להגלל מעונם החטא. וזה הכוונה והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי כלומר בקרי
ומקרה אני עמכם הולך. וזהו גראה לפרש מקרע (קהלת ג' י"ט) כי מקרה בני
אדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל
ומותר האדם מן הבהמה אין ודאקו המפרשים למנס במרגוס תירגם אלוס
אלעון מנשע חייצא ואלעון בעירא מסאנע אלעון אד לכולהון וכו' והכוונה
לפמ"ש דצדיקים השגחה היא פרטית ועליונה אבל ברשעים שהם נשגחים
בהשגחת הטבע מקרה להם כבהמה להשגחה אחת הוא לאדם הרשע והבהמה.

וכל שאר עניים וז"ש אלוס אלעון מנשע חייצא ואלעון בעירא מסאנע אלעון
אד לכולהון דמקרה אחד להם שהוא הנהגת המלאך אבל פשוט דמקרה
אחד להם ולא שבהמה אתה במקרה והאדם בהשגחה אלא אלוייהו בהשגחה
פרטית ולא אתי בלי עמו וזה שאמר כמות זה כן מות זה היינו שהטב"ח נמי לא
ימותו במקרה בלי גזירת עירין פתגמין והכל בעתו ובזמנו דוקא. וזה נמי מה
שאמר החכם עוד שם (ג' ח') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת ועת
למות עת לטעת ועת לעקור נטוע וגו' שאין שום דבר במקרה והזדמן בזמן אלא
הכל בזמנו בא ועת לטעת ועת לעקור נטוע ולא במקרה הוא בא לעקור או
לנטוע אלא הכל בעתו מאתו ית"ש עת להשליך מבנים ועת כנום מבנים ולא
נמצא מושלך מבן בלי עתו במקרה אלא שהעת הוא להשליך עת לקרוע שלא
יקרע הבגד במקרה אלא עת הוא לקרוע ועת לתפור את הכל עשה יפה בעתו
והנה שאין דבר שיהיה בדרך מקרה.

ואבני אלגביש במורד בית חורון לא פעלו המכה במקרה שנפלו מבנים אלא
השי"ת הוא שלחם והם היו כגרזן ביד החוצב ובמגרים כחיב ולכל בני
ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא במקרה היה אלא בהשגחה עליונה אפילו על

הכלבים ונטלו שכר על שחיקתם ואם אצלם הכל במקרה מה שכר שייך להם ומה זה שאמרה תורה לא יתרץ בפועל אלא הכל בהשגחה וכן מצאתי בשם הראב״ד שענין השליח הוא שר העולם הנראה לנביאים מובל במרכבה נאצל מן הסיבה העליונה וכח העליון בו וזהו הענין ויברך את ה׳ ויאמר דוד ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל כלומר דאפילו מה שנראה כעין טבע העולם האמת כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל ולא השרים שלהם נמסרה ההשגחה מ״מ אין בידם לשנות לבנות ולא לסתור אלא אתה מושל בכל כי הנהגתם הוא רק מאתך שאתה מושל בכל והבן זה.

והנה ודאי ידידי היקר לא נעלמו ממנו דעות אחרות בזה לבד דעת הרמב״ם במורה נבוכים ועיין מ״נ עוד ח״א פנ״א ופי״ג שם וח״ו שהרמב״ם ז״ל נושא פנים בזה לדעת אפלטון וכמ״ש שם הרש״ט המפרש ועי׳ בעל העיקרים במ״ב ודעת בן סיני בענין הריבוי הנמשך ודעת בן רש״ד שכל הדברים סידרו מאתו ית״ש והוא שהביא במ״נ ח״ב פכ״א ועי׳ עקרים מ״ב פי״ג ובעל דרך אמונה בעשרה מאמרים הביא בזה ג׳ דיעות האחד דעת הראב״ע וסייעתו שהוא כתי׳ בן סיני שע״י האמצעים נעשה ההנהגה והוא ע״י הנביא ודעת הרלב״ג וההבדל ביניו לא״ע כי לדעתו הנביא הוא הפועל זאת מצד הדבקו בשכל הפשוט הנה ישאב שם ממעיני הישועה ולדעת הרלב״ג עיקר השופע הוא המלאך והנביא הוא כלי מוכן לקיבול השפע ודעה שלישית שהכח השמיימי היא ממוצעת לפי שכל עניני זה המציאות נכנעין אליו והבעל דרך אמונה דעתו שהפליאות אינם מתייחסים אלא להשי״ח ב״ה בלי אמצעי כמ״ש אני ה׳ אני ולא מלאך ואמר כמו שחק הטבע הוא מידו ית״ש כן השינוי הטבע לא יהיה אלא מידו יח״ש.

והבעל עקידה שעד נ״ד הביא שלש חלוקות בעניני ההנהגה האחד הנהגה הכלליח לכל עם ועם מא״ה עפ״י המערכת אך הבורא ב״ה משגיח ע״ז בדרך ראיה בעלמא כמ״ש משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם וענין השני אשר הוא לעם ישראל הוא יח״ש משגיח אליהם בדרך פנוי כמ״ש ופניחי אליכם

אמנם לא זהו עיקר הנהגתו והנהגה המעולה אשר היא על ידו הוא לחסידי עליון קדושי ה׳ כי הוא ית״ש מקושר ומתאחד עמהם בהתקשרות בתשוקה וחפיצה דביקה בבחינת ואחם הדבקים בה׳ אלקיכם ועיין גם בספר שבולי אמונה מה שכתב בזה ועיין עוד בעל העקדה פ׳ ט״ו שאם יהיה האדם ניזוק ע״י החיות הטורפות יהיה ענין ניסוי שלפי הטבע השני יחויב שיהיה מורא האדם מוטל על כל הנמצאים השפלים ומראכם וחתכם והאריך שם. והנה פשוט כיון דמן הטבע שלא יזיקו א״כ כשמזיק נמצא דגם בחיות יש השגחה פרטית מתי להזיק ואני אומר דגם מה שבטבע שלא יזיק אינו מטבע ואדרבה הוא מהשגחה פרטית שהרי מטבע לחיות הטורפות לטרוף כל מה שימצאו לאכול והאמנם מה שלא יטרפו בנ״א משום דמוראכם וחתכם יהיה וגו׳ שיש על החיות אימת הגבור על החלש שהוא בן אדם ומהיכן להם המורא על הבנ״א וע״כ משום ההשגחה הפרטית דמוראכם וחתכם.

עכ״פ ראה ראינו כל השיטות בזה בס״ד וברורנו הסולת שמצאנו בזה וכפי קבלתינו האמיתית מפי רבותינו הק׳ וזרקנו הפסולת כי ההשגחה הפרטית על כל העולם הן האדם והן בע״ח והדומם והצומח כולם נסקרים בסקירה אחת בהשגחה פרטית בכל רגע ורגע ואין קש בארץ ולא עלה באילן שנופל בלי השגחה עליו מצד המשגיח העליון רק שהחילוק על פעולות היוצא שבצדיקים גמורים השגחה הפרטית הוא בכל רגע משתנה לפי רצון הצדיק ולפי צרכו בעולם ובשאר עניינים השגחה הפרטית לא תשתנה בכל עת ולכן מתנהגת ע״י מלאכיו עושי רצונו וזה ברור וי״ר שנזכה להיות תחת השגחתו לבד ועיין ספר חינוך ביח יהודה (מהגה״ק ר׳ יעקב צבי יאליש זצ״ל) דברים נפלאים בל״ו פרקים ואמיתיים ודבריו לא ראיתי עד לאחר שכתבתי קונטרוסי ומ״מ בס״ד זכיתי לכוון האמת.

בדבר אשר ציין עוד בנין השגחה ובענין אי דורות אחרונים יכולין לחלוק על הראשונים ובפרט בעיקרי האמונה של השגחה פרטית הנה כבר הארכתי בזה למע״כ מ״מ כנראה לא תפס כוונתינו בזה. והנה כאן אין האחרונים חולקים

על הראשונים אלא או שהם מסבירים דגם הראשונים כוונתם היתה באופן זה ולדעת קצתם הם אינם חולקים אלא תפסו בשיטת שארי גדולי הראשונים שס״ל דהשגחה פרטית בכל דבר והביאו ראיות לשיטות אלו וכמ״ש במכתבי הנ״ל וכה״ג ודאי לאחרונים שמעינן דהכי קיי״ל הלכה כבתראי ועיין פרדר״א פ״ט וכל התנינים הגדולים שבים מזונו של לויתן והתנין הגדול שבא יומו להאכל הוא בורח וגם ונכנס לתוך פיו של לויתן ומי הגיד לו להתנין הגדול שבא יומו ומי יש לו יום והלא הכל מקרה הוא אצלם ולא בהשגחה ובפ״י שם הדג שבלע ליונה הנביא א״ל ליונה אין אתה יודע שבא יומי להאכל בפיו של לויתן אמר לו יונה הוליכני אצלו אמר יונה ללויתן בשבילך ירדתי לראות מקום מדורך שאני עתיד ליתן חבל בלשונך ולהעלותך ולזבוח אותך לסעודה הגדולה של צדיקים הראהו חותמן של אברהם אמר הבט לברית וראה לויתן וברח מפני יונה מהלך שני ימים אמר לו הרי הצלתיך מפיו של לויתן הראני כל מה שבים ותהומות והראהו וכו׳ עיי״ש.

ואי אין השגחה פרטית בבעלי חי ודגים בכלל והכל אצלם במקרה מה זה הענין שדבר יונה עם הדג והצילו ועיין פסחים קי״ח ע״ב באותה שעה פתחו דגים של ים ואמת ה׳ לעולם ועיין רש״י שם ואטו אם הרמב״ם לפי דרכו בקודש היה לו שיטה בענין של שדים וכיוצא בהם אמנם כיון דמפורש אצלנו לא כן לא נוכל לקבל בזה דרכו בקודש ועיין רש״י עה״פ מיד כל חי׳ אדרשנו לפי שחטאו וכו׳ הוצרך להזהיר עליהן את החיות משמע דמפרש כפשוטו דהזהיר את החיות ויענשו אם יהרגו בנ״א שלא מן הדין ועיין א״ע שם שפירש דחי׳ חייבת מיתה ביד״ש ומיתתה ע״י חיה אחרת ואינו ענין של מקרה אלא בהשגחה. והרמב״ן כמסתפק והספורנו פי׳ פירוש אחר עיי״ש. ועיין רש״י (בראשית ח׳ א׳) עה״פ ויזכור אלקים את נח ואת כל החיה וגו׳ שפי׳ מה זכר להם לבהמות שכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה, הרי נמי שהם בעלי זכות.

ובשו״ת רמ״ע מפאנו סי׳ ל״ז בשם ס׳ הקנה וז״ל עוד הוסיף לשבח אור השליל לתפילין יותר מכולם למצוה מן המובחר כי אחר שאין בריה

יוצאת לאויר העולם שאינה מקבלת דין שהעוה"ז נברא בדין והשליל פטור מן הדין שלא יצא לאויר העולם כלל. מבואר דיש ענין דין גם על בעלי חיים. וכמ' ממדת ישראל קונטרס נר מצוה דיני בן נח כתב להוציא מחלוקת ר"מ ור"י אי יש עונש בבעלי חי והלכה כר"מ. מרבינע (מוקין קל"מ) עוף טהור שהרג את הנפש חייב מיתה משום וערת הרע מקרבך, וכב"ד דוקא. הרי עונש דאל"כ ימיתנו מי שהוא. וכב"ר פ' כ"ו גם כדומה שייך עונש, אפילו מקל או לבועה. וכן הוא במדרש רבה קהלת עה"פ עת לשבר שלא האלם, ועיין פרד"א וכמ' התרבמי הרבה בזה. ובמורה הנני משחיתם את הארץ, עם הארץ והדגים שבים לא ממו שלא מטעמו, הרי להעונש גם על דומם ובעלי חי, וזה פשוט. ועיין רמב"ן שם ול"ע.

ובגמ' מעמית מ' כמה גדולים בעלי לאמה מיון מחולדה ובור וכו', פי' המום' פי' מאמין בחולדה ובור מעשה הי' בנעשה לאחת שהיתה רוצה לילך לבית חביה והיה בור בדרך ונפלה בו ובא בחור אחד ואמר אם אני לעלך תנשא לי לאמרה לו הן ונשבעו ביניהן שהוא לא יצא לאחרת והיא לא תנשא לאיש אחר, ואמרו מי מעיד ביניהן והיתה חולדה לאחת הולכת לפני הבור ואמרו אלו שניהם בור וחולדה יהיו עדים ביניהן והלכו לדרכם והיא עמדה בשבועתה והוא נשא אשה אחרת וילדה בן באת חולדה ונשכחו ואת וילדה לו בן שני ונפל לבור ומת. אמרה לו אשתו מה זה המעשה שהגיע לנו שלא כשאר בנ"א, אבר השבועה וסיפר לאשתו כל המעשה לאמרה לו א"כ חזור וקאנה וכתב לה גט והלך ונשא הבתולה, והיינו דאמרו המאמין בבור וחולדה שהעמידו עדותן, ע"כ. והנה שחולדה באת ונשכה להבן להעמיד עדותה ולא הי' כאקרה ונפל לבורא ולא הי' כאקרה, ויש לישב קלת דכאן בשביל בנ"א הוא.

שוב מצאתי בדרכינו הרדב"ז (חלק ס"ו [מרמ"ח]) במעשה בחליהו בהר הכרמל שדרשו רבותינו ז"ל עה"פ ויקחו את הפר אשר נתן להם חליהו, א"ל הפר לחליהו אני ואחירי יצאנו מבטן אחד הוא עולה על החלק הא-ל ואם הא-ל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק ע"ז להכעיס את בוראי, א"ל חליהו לך עמהם כאם

ששמו של הקב״ה מתקדש ע״י זה שעמי כך יתקדש על ידך, א״ל וכך אתה יעצוני אינו זז ממקומי עד שתמסרני בידיך, הה״ד ויקחו את אשר נתן להם אליהו וגו׳. ואחר שהביא דברי הרד״ק ודחה אותם כתב הרדב״ז וז״ב כי כבר ידוע כי כל האדם וכל בעלי חי וכל אילן וכל עשב יש לו כח ושר למעלה וכן אמרו על פסוק אם תשים משטרו בארץ הלכך שרו וכחו של פר מזדמן לאליהו וא״ל בשלמא שני השעירים שהי׳ שוים בקומה שוים בדמים שוים במראה הגורל מטיל שלום ביניהם גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל, אבל שני פרים השוים בבטן ובאבוס למה תתן להם הבחירה שזה ילך לעבוד בוראו וזה ילך להכעיס את בוראו, והם דברי שרו של פר או כחו וזה אינו דרך נס כלל, ולא הוצרך הכתוב לפרש דבר זה לפי שלא הי׳ דרך זה. וכיו״ב יש לרז״ל הרבה, אמר שרו של יס למשה וכו׳ ועד״ז תוכל לתרץ כמה מאמרים בדברי רז״ל ואפילו בכתובים כגון וכל עצי השדה ימחאו כף אז ירננו עצי היער וכיו״ב, וכי פה ולשון יש לעצים [וכן יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו׳]. ובזה מתיישב שעומדים שם ולא הרגישו ולא ידעו בדברי הפר וכו׳ ולא ראו אלא שהפר אחר שמסר אליהו בידים הלך ברצון כמי שהולך לעשות מצות בוראו, ע״כ.

הנה מבואר דבבע״ח נמי יש השגחה פרטית והשר וכח שלו משגיח עליו והגם דנגד בעלי בחירה אם לוקחים אותן בע״כ אינו נכרית הבחירה, מ״מ השגחתו עליו תמידה ועל כל הבריאה וכנ״ח והכא הרי לא הי׳ הענין נוגע לכל המין ולא הי׳ אלא מקרה ומה לו להשר להתערב ולפלפל עם אליהו עבור איל אחד שקרהו מקרה שיקרב לע״ז, וע״כ דהשגחה פקוחה על כל פרט, וזה ברור בדברי רדב״ז.

ובחולין (ס״ג ע״א) ר׳ יוחנן כי הוה חזי שלך אמר משפטיך תהום רבה כי הוה חזי נמלה אמר צדקתך כהררי א-ל, ופירש״י ומשפטך אף בתהום רבה שזמנת שלך לשפוט ולעשות נשמתך בדגת הים להמית המזומנים למות, לשון מורי. ל״א, לנמלה הוא אומר צדקתך כהררי א-ל שמזונותיה מזומנים לה בלא

ליום שני

לח) להרחיק גאוה וכעס וגער ביצר הרע המשיאך ללכת בדרכי לבך לט) ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר. מ) מדבר שקר

טורח ואם מי שאתה נשפט אתה דנו עד תהום רבה כגון שלך שטורח לבקש שם מזונותיו, ע"כ. ובמדרש איתא במחנה יעקב ששלח מנחה לעשו שלא רצו הבע"ח ללכת עד שמסרס יעקב אבינו, ועוד כמה מקומות המבואריס שגם בשאר בע"ח וחלקי הבריאה ליכא מקרה כלל אלא הכל בהשגחה. ובגמ' חעניח כ"ה ר' חייא בר לוליינתא שמעינהו להנך ענני שקאמרי ניתי וניתבו מיא בעמון ומואב, אמר לפניו רבש"ע כשנחת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם ולא קבלוה ועכשיו אתה נותן להם מטר שדו הכא שדיוה אדוכתייהו.

עכ"פ מבואר דגם על בע"ח יש השגחה פרטית והקב"ה נשפט עם דגת הים ועושה בהם נקמה להמית המזומנים למות ולהחיות כדגי הים בדור המבול, א"כ אף בהם יש השגחה ואינם מחים במקרה אלא הכל במשפט ובמדה ובמשקל והשגחה אלקית על הכל וזה ברור ודוק.

לח) להרחיק גאוה וכעס. באות א' כתב להתרחק מן הגאוה וכעס בתכלית הריחוק וכאן לא כתב אלא להרחיק ועיין במקה"ח ועיונים ולפמ"ש לעיל דהתם מיירי בשכבר עבר וצריך להתרחק ממנה בתכלית הריחוק אבל כאן מיירי שלא ילך, ומדויק לשון רבינו כאן שכתב "וגער ביצה"ר המשיאך ללכת בדרכי לבך ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר" והכוונה שכאן מיירי במי שלא הלך עדיין בעצת רשעים כי אם בתורת ה' חפצו ובא היצה"ר להשיאך ללכת בדרכי גאוה, גער בו כי המסית ישיאך ללכת בדרכי לבך ולנטות מדרך התורה, ולכן אל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר ולא דרכיו ומכוון בזה לשון רבינו וההמשך והסתירה הכל נכון זך וישר.

ואולי י"ל דלעיל (אות א' ואות ל"ג) כתב להתרחק מן הגאוה ולהתרחק מן השחוק

והכעס וכאן כתב להרחיק גאוה וכעס, והחילוק כי להתרחק פי' שהאדם ירחיק עצמו מן הגאוה ומן הכעס, ולהרחיק גאוה וכעס משמע שירחיק את הגאוה ואת הכעס ממנו, ולכן פי' תרוייהו ולהתרחק מן הגאוה פי' כשירצה הגאוה מסביב והכעס וכיוצא בזה יתרחק הוא מהם שלא ילכד ברשתם אבל להרחיק גאוה וכעס מירי שהכעס כבר עמו עמו דלא לא מהני מה שיתרחק הוא דכל שיתרחק וילך הגאוה והכעס ילכו עמו אז העצה להרחיק את הגאוה והכעס מעצמו ואם תשאל מה עצה יש להרחיק הגאוה והכעס כיון שכבר מפשו מקום אצלך ולזה אמר וגער ביצר הרע המשיאך ללכת בדרכי לבך שהוא היצה"ר הגורם לך גאוה וכעס ששניהם טמונים בלב וכמ"ש ויגבה לבו גבה לב וכעס בלב כסילים ישכון ולכן צוה לגרשם ולהרחיקם מלבו בגערת היצה"ר המשיאו.

ובגמ' ברכות (ה' ע"ח חבר ג' ר"ג) ג"ר לוי בר חמא מרשב"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר שנאמר רגזו ואל תחטאו נאחו מוטב ואם לאו יקרע ק"ש נאחו מוטב ואם לאו יכיר לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה ואמר וגער ביצה"ר שהכעס מנצל לגעור ביצה"ר ותגרשהו ובגמ' קידושין פ"ח ע"ב ליתא הכי רחמנא ליגער ביה בשטן ע"ש. ולכן אמר להרחיק גאוה וכעס ולא אמר לבטל גאוה וכעס כי לפעמים הוא צריך לכ"ש שבו עכ"פ לגעור ביצה"ר ואם יבטל הכעס לגמרי לא יהי' לו כח לעמוד ולגעור גם ביצה"ר. ובגמ' קידושין (פ"ח ע"ח) פליגי הוה רגיל למימר גירא בעיניה דשטן עשה השטן מה שעשה לבסוף גלי ליה נפשיה השטן לפליגי ואמר ליה מאי טעמא אמרת הכי פרש"י למה הרגלת לקללני, ושאלו אלא היכי אימא לדאמרת מעלי שלא אחטיאני אמר ליה ליאמר מר רחמנא נגער ביה בשטן, ועל כונה זו תיקן הפייטן ותגער בשטן לבל ישטינו.

לט) ואל תשט אל דרכיו דרכיך זך וישר. נראה להוא מלשון שטו רעיונותיו מלשון שט שירצה שלא ישוט אחר היצה"ר ואל דרכיו תפילו לא נהטי' כ"ש נרעיונותיו וכיוצא בו כי דרכיך זך וישר שים לך דרך זך וישר ע"פ התורה שבא לך מכח התורה והמחשבה שהוא המח ולא מלבך ולכן לא תשמע לו לילך

אחרי דרכי לבך. והכוונה דמי שטועה בדרך ובא לפרשת דרכים ומפלס דרכו בוודאי מהסס יש לו מן בירור קומך על הרגשת הלב ומטה אחר ההרגש אבל מי שים לו דרך פלוני ופלוני אין ויסר הגס שידאה כמה דרכים אחרים נראים למראה ופרדסים טובים מ"מ לא יחשוב למור לדרכים האלו כי יודע שדרכו זך ולא ישמע לתאות לבו שמחשוה לדרך שמתאוה לו כגון לאכול הפירות וכיוצא בו ליהנות מן ההנאות שים בהם ולא ישמע ליך אחר שרירות לבו אלא יך בדרך הזך והישר ועיין מקה"ח שפי' פי' אחר וסמכו אקרא דמשלי (ט"ו ג').

ולפענ"ד זה שאמר המע"ה קהלת (ו' כ"ט) לבד ראה זה מצאתי אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים כלומר שהאדם נברא להיות ישר ללכת בדרך הממוצע בעין המצוות בעם ומוגה ומחלה וגאוה והדומים מבלי לנטות אל הקצה מן הקצוות ואיש אשר אלה לא ניכר הוא מפתח עצמו והמה כלומר בני האדם הם המה המבקשים מחשבות רבות לנטות מן הקצה אל הקצה האחר וכשרואה שנטה לבבו אל הקצה האחד אשר מכאיב יגידו אז רואי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא אל האמצע שהוא הדרך הישר בעיני ה' עיין מל"ד שם ו"ש להרחיק הגאוה והכעס שבאים להטותו ולהוציאו מדרך הישרה ומגד השוויון ואל תשען אל דרכיו כי דרכיך זך ויסר אלא שנטית אחר דרכי הילר בגאוה וכעס ולכן אל תשען אל דרכיו.

מ) מדבר שקר תרחק ואל תוציא ש"ש לבטלה. נראה דכמיב לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר וכתבו שע"י שיכחיש וישקר בעמיתו יביאהו לב"ד וישבע לשקר ועיין אלשיך עה"ת בתריכות וזה שאמר מדבר שקר מרחק ואל תוציא ש"ש לבטלה לאמר ע"י שקר גורם לישבע בשמו לשקר כ"ש שיוציא לבטלה.

באופן אחר נראה לפי מה שאמרו שאהי ברכות (נ"ד ע"ב) משקללו הצדוקים המקיימו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם פרש"י בשמו של הקב"ה ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים

תרחק ואל תוציא שם שמים לבטלה ולא במקום מטונף. מא) הסר ממך משענת הקנה הרצוץ משענת בני אדם מב) והצנע לכת עם

עליו ולמדו מבועז שאמר ה׳ עמכם ואומר אל תבוז כי זקנה אמך למוד מדברי זקני אמך לעשות מה שראית שעשו הם ע״ש הנה תקנו להוציא ש״ש משום הצדוקים ולכן מי שהוא מדבר בשקרים לא יאמינו לו עד שיוציא ש״ש מפיו לאמין דבריו וזה נראה כש״ש לבטלה ולכן אמר מדבר שקר תרחק ואל תוציא ש״ש לבטלה.

א״י מדבר שקר תרחק, דנחלקו הפוסקים אי עובר בלאו זה באומר שקר שאין בו תועלת להאומרו ולא היזק להשומעו כגון שאומר דבר של מה בכך, עיין חרדים פ״ד מ״ע מה״ת בפה וקנה אות כ״ו. ועיין וידבר משה עה״ת פ׳ משפטים אמירת שקר שאין בו תועלת או היזק אי אסור מה״ת. ועיין דרך פקודיך ל״ת ל״ז דאף בלי תועלת עובר. ועיין יבמות ס״ג למדו לשונם. ועיין באר יהודה על החרדים.

מא) הסר וכו׳ והצנע לכת עם בוראך ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחלת עבודת ע״ז. הסר ממך משענת הקנה רצוץ משענת בנ״א נראה לפמ״ש בחובות הלבבות בפתיחה לשער הבטחון על אחד הפרושים שהלך לארץ רחוקה לבקש פרנסתו בתחילת פרישתו ופגע שם באמגושי אחד [אמגושי] מעו״כ בעיר אשר הלך אליה אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העוורון בעבודתכם לעו״כ, א״ל האמגושי [העו״כ] ומה אתה עובד א״ל הפרוש אני עובד הבורא האחד היכול המכלכל המטריף אשר אין כמוהו א״ל האמגושי פעלך סותר את דבריך א״ל הפרוש ואיך א״ל אילו היה מה שאמרת אמת הי׳ מטריפך בעירך כמו שאטריפך הנה ולא היית טורח לבא לארץ רחוקה כזאת ונפסקו טענת הפרוש ושב אל ארצו וקיבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אח״כ עיי״ש, וזש״כ הסר ממך משענת הקנה הרצוץ משענת בני אדם ולא תחשוב שבני אדם באותה מקום יעזרוך אלא בטח בה׳ והשען עליו בכל כחך כאותו הפרוש.

בוראך מג) ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת עבודת ע"ז

עוד יש לדייק דקאמר תרי מילי הסר ממך משענת הקנה הרצוץ משענת בני אדם ולכאורה היה ליה למימר הסר ממך הקנה הרצוץ משענת בני אדם או הסר ממך הקנה הרצוץ. ומשענת משענת ב' פעמים למה לי ונראה דהם שני עניניס. א) הסר ממך משענת הקנה הרצוץ כלומר שלא תסמוך בעצמך על משענת הקנה הרצוץ ועל דרך שכתוב עוד בחובת הלבבות בשער הבטחון פ"ז מעשה באחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר והיה מתפרנס משכר ספרותו א"ל יום אחד איך עניניך א"ל [הסופר] בטוב בעוד ידי שלימה לערב היום ההוא נגדעה ידו ולא כתב בה שאר ימיו וזה היה עונשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו וזה שאמר הסר ממך משענת הקנה הרצוץ שלא תסמוך על עצמך ועל קנה קולמוסך וכיו"ב. ב) וגם משענת בני אדם שסומך על אחרים תרווייהו הסר ממך.

וכיון שיסיר ממנו משענת הקנה הרצוץ יבוא לידי הצנע לכת עם ית"ש דזה דרכו של מי שאינו בוטח בה' ושם אדם מבטחו אז הוא עושה פעולות טבעיות בפומביא בקול רעש גדול צועק ותובע הולך ומשקר ונשבע לבטלה כדי להחזיק בידו משענת הקנה הרצוץ משענת בני אדם אבל אם יבטח בה' ויסיר מאתו משענת הקנה הרצוץ אז אדרבה יצניע לכת עם ה' והיה ה' מבטחו ובעת צרה ודוחק יתבודד בינו לבין קונו ויעבדהו בעבודה שבלב ולפני ה' ישפוך שיחו.

מב) והצנע לכת עם בוראך. לפמ"ש ב"ב (ט' ע"ב) אמר ר"א גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאילו במ"ר כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה ואילו בעושה צדקה כתיב (משלי כ"א) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה ועיין תוס' שם ד"ה גדול ואע"ג דמשה נמי עשה צדקה בסתר ולפ"ז מה שאמר והצנע לכת שיתן ויפזר מעותיו שזה רצונו לפזר בסתר ואף שלפעמים יתשוב שיתן בפרהסיא ורבים יראו וממנו ילמדו ויקלסוהו ויצא לו מזה משענת כל שהוא אמר אל תשים זהב כסלך כי זאת תחלת ע"ז, אלא פזר ממונך בהצנע לכת.

מד) ופזר ממונך באשר הוא רצונו כי בידו למלאות חסרונך ולתת

מג) ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת עבודה זרה. ועל דרך רמז אמרו אלהי מסכה לא תעשה לך כלומר שאם תזכה ויתן לך ה׳ מטל השמים וכסף וזהב ירבה לך ע״י הצנע לכת אל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת ע״ז. ואמר רבינו מנחם הבבלי שהמשתף שם שמים עמו אפי׳ אומר אני ובעזרת האל עשיתי את החיל הזה הרי זה בכלל עובד ע״ז בכלל שיתוף, והשי״ת אינו עוזר אלא איהו עושה הכל והוא הפועל והנותן ואחה אין לך אלא לבטוח בה׳, ואם עשית איזה מעשה או פעולה ה׳ הוא הנותן לך כח לעשות הפעולה ולפי שדרך האדם לבטוח בעשרו בכספו וזהבו ומאחר שבטח אפי׳ במשהו בכספו ובזהבו כבר החליף בטחונו בה׳ ובבטחון הזהב שהוא כבר תחילת ע״ז וכמו שכתב איוב ל״א אם שמתי זהב כסלי וגו׳. ובמשלי י״א בוטח בעשרו יפול. ומצינו ביוסף שבטח על שר המשקים ולא זכר אותו ולא עוד אלא שנענש עוד שחי שנים במאסר ואמרו במדרש אשרי הגבר אשר שם בה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים וגו׳.

מד) ופזר ממונך באשר הוא רצונו. נראה דקאי אלעיל מיניה ואל תשים זהב כסלך יפזר ממונך וכו׳ דהאדם שאין בו דעת ישאל למה נתן לי ה׳ כסף וזהב הרבה ולא נתן כן להשני ודאי שאינו רוצה להיות לו וע״ד שאמרו ב״ב י׳ שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם והשיב לו כדי שנינול בהם מדינו של גהינם עיי״ש באריכות. ותמצית הדברים דיש מקום לטעות ח״ו שאם לא נתן הקב״ה לעני אז אין ליתן לו שלא לעבור על רצון הבורא ומה שנתן לך שלך היא ואם תפזר ממונך תחסר לך משלך שהרי לך נתן השי״ת ולהוציא מלבם של פתאים אלו אמר ופזר ממונך באשר הוא רצונו כלומר שרצון הקב״ה ליתן לעני כמו שהשיב רבי עקיבא לטורנוסרופוס ולא תחסר בשביל פזרונו לא לך ולא לביתך, כי בידיו למלאות חסרונך אם תחסר בשביל מה שתפזר לעניים. אבל אמרו ברמז דאל יבוא בכל עת אל הקודש והעושה צדקה בכל עת כי צריך אדם לפזר מממונו לעניים וביד ה׳ לתת טרף בני ביתך ולכן פזר מממונך באשר הוא רצונו.

עוד נראה לאחר שיסור ממנו משענת בנ"א ישעון עצמו על כסף וזהב שיש לו ויסמוך עליו ויצמצם מיום אל יום, אבל הרי אמרו האומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמנה, וא"כ אם יבטח בכספו וזהבו שיש לו הרי הוא בכלל מה נאכל למחר שמבטיח עצמו על מחר והרי זה חחלת ע"ז.

ופזר ממונך באשר הוא רצונו כי בידו למלאות חסרונך ולתת טרף בני ביתך, לולי מה שפי' הי' נלפענ"ד לפמ"ש דמצות מעשר הוא אחת מעשרה והמפזר אל יפזר יותר מחומש שלא יצטרך לבריות ובגמ' הובא בש"ע יו"ד סי' רמ"ט דמצוה מן המובחר עד חומש נכסיו והנה כתבו הפסוקים דדוקא אחד מעשרה יש לו מעלה של עשר בשביל שחחעשר אבל המוסיף ונותן אחד מחומש אין לו מעלה וברכה זו וא"כ אם יבזבז יותר ממעשר יחשוב אולי יהיה לו חסרון ולכן קאמר פזר ממונך כי זה רצונו כלומר דעד חומש מנכסיו הוא מצוה מן המובחר א"כ זה הוא רצונו של הקב"ה וא"ת הא יחסר לך אמר כי בידו למלאות חסרונך אם יחסר לך.

אר יאמר לפי"מ שאמרו דוקא כל ימי חייו אל יבזבז יותר מחומש אבל בשעת מיתה יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה כ"כ הרי"ף והרא"ש ור"ן ומרדכי בכתובות דף נ' והביאם הרמ"א ז"ל אבל השאילתות פ' תרומה כתב דדוקא עד תלחא ולא יותר והארכתי בזה בספרי משנה הלכות כתובות והטעם דצריך להשאיר ירושה לבניו ולכאורה יש עוד טעם שאם יקום עוד יחסר לו וע"ז אמר פזר ממונך באשר הוא רצונו וכוונתו בשעת מיתה ולשיטתו אזיל דנותן כל מה שירצה ולא יחוש לא לעצמו ולא לבניו כי ביד ה' למלאות חסרונו ולתת טרף לבניו וי"ל.

ועוד בו שלישיה לפמ"ש כתובות הנ"ל העושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו הקטנים וא"כ יאמר העובד למה לי לפזר כספי וזהבי לצדקה אזון את אשתי ואת בני הקטנים ואקיים בזה מצות צדקה ולא אפזר לאחרים שאפשר יחסר אח"כ לבני ביתי ואמר ז"ל פזר ממונך לאחרים ולא תפחד באשר הוא רצונו

שתתן לאחריס שזה המצוה ואם אתה חושש שעי״ז תצטרך אח״כ לפרנס משלך את בני ביתך ויחסר לך משלך וליתן טרף אמר כי בידו למלאות חסרונך שלא יחסר לך ולתת טרף בני ביתך ושפיר פזר ממונך שהוא רצון הבורא.

ורביעי בקודש לפמ״ש האחרונים ז״ל דהא המבזבז אל יבזבז יותר מחומש לא אמרו אלא כשאין צורך עניים אבל כשיש צורך עניים מצוה ליתן יותר כ״כ בספר אהבת חסד וכן ראיתי בספר מקור היראה אות רי״ג ו׳ שהוכיח בספר תורת זרעים מירושלמי ובמקום אחר הארכתי גם בזה קצת ולפ״ז לכאורה מצוה ליתן כל מה שאפשר וזה שאמר פזר ממונך באשר הוא רצונו ואפילו יותר מכדי מעשר וחומש כל שיש שם עניים ואל תדאג שיחסר לך או לבני ביתך כי בידו למלאות חסרונך וליתן טרף לבני ביתך.

ושמעתי שבזמן ההפלאה היו שני אחים אחד הי׳ עשיר גדול אבל קמצן גדול ולא נתן צדקה והשני הי׳ עני גדול וכל מה שהי׳ לו חלק לצדקה ובאת אשת העני לפני ההפלאה ז״ל בקובלנא על בעלה שממש מפזר כל מה שיש לצדקה ומזניח אשתו ובניו וכמעט מתים ברעב ההפלאה ז״ל הזמין השני אחים לפניו, וראשונה שאל את האח העני יש לך פרנסה אמר ב״ה הקב״ה זן ומפרנס וא״כ למה אשתך קובלת עליך שאתה מזניח הבית ומפזר את הכל, והתבייש העני ואמר רבי כתיב כל אשר לו יתן בעד נפשו וכתיב שוב יום אחד לפני מיתתך ומי יודע אם אין זה היום האחרון ח״ו שלי ולכן כל אשר לי אני נותן לצדקה כי אין יודע רגעיו. אז פנה הרב אל האח השני אתה ב״ה נתן לך הקב״ה עשירות למה אין אתה נותן חלק לאחיך העני שממש חי חי צער ודוחק גדול והרי ומבשרך על תתעלם, השיב העשיר הנ״ל רבי העולם חושבים שיש מי יודע כמה סך הכל כל הנכסים שלי מגיעים עד לערך חצי מיליאן מארק. ואני אם משפחתי צריכים לשנה לערך עשרת אלפים ואם יאריך ה׳ שנותי עד מאה ועשרים ואני עכשיו בן חמשים הרי יש לי עוד שבעים שנה עד מאה לעשרים באו ונחלק הכסף לשבעים אינו מגיע אפי׳ למה שאני צריך. חישב ההפלאה קצת ואמר שמעוני אחים יקרים אתה העני שאתה מפחד שמא תמות למחר וכל אשר לו יתן בעד נפשו אני

טרף בני ביתך. מה) דע את אלקי אביך ודבריך במאזני צדק תשקל

אתפלל עליך שלא תמות במהרה עד מלאת לך שבעים שנה ואם בגבורות שמנים שנה ולכן תוכל לסגל מצות ומעשים טובים ולא תפזר הכל אלא תפרנס אשתך וביתך שנתחייבת לפרנס, ואתה את העשיר שאתה מפחד שתחי' מאה ועשרים שנה ולא יהי' לך לפרנסתך אל תדאג כי אם לא תתן צדקה לא תחי' מאה ועשרים שנה ותוכל להפריש קצת ותן לאחיך העני, וז"ש אל תדאג שיתסר וכו' כי בידו למלאות תסרונך.

מה) דע את אלקי אביך ודבריו במאזני צדק תשקול, והין צדק יהי' לך ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דברך. ובמקור החיים נתקשה בכוונותיו ולפענ"ד לפ"מ שאמרו ז"ל מגילה י"ח ע"א מלה בסלע משתוקא בתרין ופרש"י אם תרצה לקנות הדבור בסלע תקנה השתיקה בשתים ע"כ הנה מבואר שיקל בעיניך הוצאת ממון מהוצאת הדיבור שעל דיבור לא יוציא אלא סלע ועל השתיקה יוציא שתי סלעים וזה לפענ"ד פשוט.

עוד נראה לפענ"ד לפי מה שמבואר ברבינו סעדי' גאון בברתו מפני שונאיו בבית איכר אחד ולא ידע מי הוא ולא כבדו כלל אלא נתנו לאכול כאחד האורחים ולקחו לעבוד עמו בשדה לישר השורים במלאכתם וכיוצא בו מעבודת האדמה, לאחר ימים נודע לו שזה רבינו סעדי' גאון נפל על רגליו וביקש מחילה על שלא כבדו כראוי לו ולא דבר אתו רק כאחד הריקים ורבינו סעדי' השיב לו והרגיעו שאל יצטער מזה ואדרבה אמר לו שלמד ממנו דבר גדול בעבודת ה' שצריך לשוב לה' בכל יום שיתברר אצלו יותר גדלות הבורא על שעבדו אתמול בלתי ידיעתו ולא התפלל לפניו כראוי לפי גדולתו וז"ש דע את אלקי אביך ואז דבריך במאזני צדק תשקול שתראה גדולתו וכל זמן שלא תדעהו אינך יודע לשקול דבריך.

דע את אלקי אביך. ונראה עוד לפמ"ש אם כסף תלוה את עמי את העני עמך ופרש"י ז"ל דהאי מצוה הוא ולא רשות, והנה המלוה מעות לחבירו יש לו

מו) והין צדק יהי׳ לך ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך
מז) ופיך אל ימהר להוציא דבר רע עד אשר תשקלהו במאזני

תנאים שלא ליגוש את חבירו ובשנת השמיטה תשמיטנה ונטשתה אם לא שילם לו קודם שנת השמיטה, ואמר רב פפא כתובות פ״ו פריעת בע״ח מצוה ופריך לר״פ אמר הלוה לא ניחא לי לאיעבד מצוה מאי א״ל כופין אותו כאומר לא אעשה סוכה או לולב או מזוזה וכיוצא בו. וברש״י פרבע״ח מצוה עליו לפרוע חובו ולאמת דבריו דכתיב הין צדק שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק.

ולפ״ז אתי שפיר הסמוכין פזר ממונך באשר הוא רצונו כלומר שתלוה לאחרים או אפי׳ שתלוה אתה ותתן לאחרים ואם לא ישלמו לך ותחוש לחסרן אל תחוש כי בידו הגדולה למלאות חסרונך ומיהו אעפ״כ לא תסמך עצמך שלא תשלם גם אתה לאחרים כמ״ש אמר לא ניחא לי למיעבד הכ״נ ח״ו תעשה כן לכן מזהיר דע את אלקי אביך ודבריך במאזני צדק תשקול והין צדק יהי׳ לך כפרש״י שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק. ויקל בעיניך הוצאת ממונך וכו׳.

ואמר ופיך אל ימהר להוציא דבר רע כלומר על מי שלא שילם לך לא תמהר לומר שהוא בכלל לוה רשע ולא ישלם, עד אשר תשקלהו במאזני שכלך אם באמת הוא בכלל לוה רשע והבן.

מו) הין צדק יהי׳ לך. נראה לפמ״ש כתובות (פ״ו) אמר ר״פ פריעת בע״ח מצוה ופרש״י מצוה שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק וז״ש והין צדיק יהי׳ לך וכו׳ ויקל בעיניך הוצאת ממונך שזה כפועל יוצא מזה.

מז) ופיך אל ימהר להוציא דבר רע וכו׳. ונראה לפמ״ש עיקם הכתוב שמונה אותיות שלא להוציא דבר מגונה מפיו אמנם כיון דהזהיר ודבריך במאזני צדק תשקול ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך א״כ אפשר יוציא דבר רע מפיו וימעט מדבריו על ידי כך ולכן קאמר ופיך אל ימהר להוציא דבר רע אעפ״כ, עד אשר תשקלהו במאזני שכלך דפעם התורה נמי אמרה דבר טמא

שכלך. מח) וידוי על עונותיך ערב ובקר אל יחסר מט) וזכרון ציון

וכיוצא בזה אבל צריך לזה שקול הדעת בשכל.

עוד י"ל לפמ"ש בתורה למה הרעותה לעם הזה ולמה זה שלחתני ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה וגו' ונענש משה עיין רש"י על התרעומות שהי' לו ולכן אמר ודבריך במאזני צדק תשקול.

מח) וידוי על עוונותיך ערב ובקר אל יחסר וזברון ציון וירושלים בשברון לב ודאגה ובאנחה ובדמעה. ובמקה"ח ציין על סמיכות הני דברים ותי' ע"פ כל דור ודור, ולפענ"ד י"ל עוד לפ"מ שאמרו יומא פ"ו ע"ב תניא הי' ר"מ אומר גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו ועיין גליון הש"ס בשם רמ"ע מפאנו מאמר חיקור דין ח"א פ"ד והנה אמרו ז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה אם עושין תשובה נגאלין (סנהדרין צ"ז) ולכן הזכיר וידוי על כל עונותיו ערב ובקר אל יחסר וכיון שיתודה ויעשה תשובה הרי מוחלין לו על כל עונותיו ולכל העולם כולו וכיון דביאת המשיח תלוי בתשובה דכבר כלו כל הקיצין ולכן שפיר יזכור ציון וירושלים בשברון לב ודאגה שהרי עונותיך גרמו שעדיין ציון וירושלים לא נגאלו וכו' דבהא תליא.

נראה עוד לפי מה שאמרו במדרש רבה פ' פנחס סי' י"ג מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון כיצד תמיד של שחר מכפר על עוונות שנעשו בלילה תמיד של בין הערבים מכפר על עוונות שנעשו ביום עיי"ש א"כ בזמן הבית היו שתי כפרות בבקר ובערב ואמרו ז"ל ונשלמה פרים שפתינו ולכן קאמר וידוי על עוונותיו ערב ובוקר אל יחסר וזכרון ציון וירושלים בשברון לב ובדאגה ובהאנחה ובדמעה כלומר שבירושלים היו מכפרים שתי כפרות בכל יום וכנגדן תתוודה פעמיים בכל יום כי גם על זה דווה לבינו.

מט) וזכרון ציון וירושלים ובו'. דפעמים מתפלל אדם ומתודה על עונותיו שיתכפרו לו ומתחנן לה' על חסרונותיו ושיטיב לו ה' בחיי הגלות ואינו מתפלל

וירושלים בשברון לב ובדאגה ובאנחה ובדמעה. נ) זכור יום המות

על העיקר ומדרכה מזניח להתפלל על שכינתא שהיא בגלותא מכל התמת שמ"ש להתפלל ולעבור על תפילה ולא להתפלל על השכינה כדכתיב ושב ה' מלקין את שבועתך הכתיב הקב"ה כניכול בעצמו ושב השיב לא נאמר ועיין רש"י עמו אנכי בצרה ולכן אם לא מתפלל ומזכיר ציון וירושלים בכל תפילותיו בדאגה ובשברון לב ודמעות הרי כאלו השלים עם הגלות וטוב לו ואינו חסר לו רק דנריס שיטיבו לו הגלות ואמר הפייטן מזכרה מלקים ואהמי' ברחות כל עיר על תילה בנויה ועיר מלקים מושפלת עד שחול מחמי' לכן לא די בהתפללך על עוונותיו אלא ציון וירושלים מזכור בדמעות ובאנחה ובדאגה ואז ירחם ה' עליך ועל עמך ועל נחלתך.

נ) זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן ושים בן עיניך שני אלה תמיד. וצ"ע לדקדק מהא שאמרו הרואה שינרו מתגבר עליו ילמוד תורה ינאו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש ינאו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה משמע דאין צריך להזכיר יום המות תמיד רק אם ינרו מתגבר עליו ונפה לנאו בשאי רפואות וי"ל דהתם רק בשביל שלא יחטא די בכך דהיינו להסיר מוקצי מות אבל לעשות טוב צריך להזכיר יום המיתה תמיד כדי שירבה בתורה ומצות שהוא צידה לדרך.

ובמקה"ח ועיונים עמדו על לשון "ושים בין עיניך שני אלה תמיד" ולפעל"ד נראה דהיינא לדרך פעמים שומך שימצא לקנות צידה על הדרך ולכן אף שזוכר מיניאתו אינו מכין לעצמו צידה ולפעמים שזוכר מהיניאה אבל חושב שעדיין זמן להכין צידה שעוד כמה ימים להנסיעה ופעמים שישכח מהנסיעה ולא הכין לעצמו צידה ופתאום נאים ומבהילים אומו להנסיעה ואין לו זמן להכין צידה אבל הזוכר מהנסיעה ויודע שאין לו עוד זמן להכין אז הוא מכין צידה לדרך ח"ש זכור את המות תמיד ושנריך להכין צידה לדרך וממילא כשישים שני אלה תמיד כלומר שלא יסיח דעת מזה בלא זה ממילא יהיו מזומנים ביום הפירוד.

א"י זכור וכו' לפמ"ש (סנה קנ"ג ע"ח) שוב יום אחד לפני מיתתך ופריך וכי אדם יודע מתי ימות אלא כ"ש שישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ולא כהרשעים שגם הם אומרים ומזכירין לעצמן יום המיתה כמ"ש חכמינו ז"ל וחרמי פרש על פניכם אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושין כל ימיהם כחגים. והם אומרים אכול ושתי כי מחר נמות, (סנה קנ"ו רמב"ם פ"ה מהל' דעות ה"ח) וזהו מאכל רשעים ושלחנות אלו הם שגינה הכתוב ואמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל החכם אינו אוכל בעוה"ז אלא מבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו, הוא שאמר שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו. ועיקר צידה לדרך הכן ושים בין עיניך שני אלה כלומר צידה לדרך ויום המות אבל המזכיר רק אחת יום המות ואינו מכין לדרך אלא אוכל ושותה הכל בעוה"ז ואם לא עכשיו אימתי, ואמר מר עוקבא יוודע קלילא ואורחא רחיקא.

וכבר הרמתי על מה שאמרו ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך אבות פ"ב שנת קנ"ג אבות דר' נתן ט"ו שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה אמר להם וכ"ש שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר ישוב למחר שמא ימות למחרתו ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר אמר רבי יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו למעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קישטו את עצמם וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר בבית המלך טיפשים שבהם הלכו למלאכתם אמרו כלום יש מעודה בלי טורח ופתאום ביקש המלך את עבדיו פקחים שבהם נכנסו כשהם מקושטים והטפשים נכנסו לפניו כשהם מלוכלכים שמא המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים.

מבואר שאין עבדי הש"י צריכין להיות בכל יום מקושטין בבגדים לבנים ומוכנים למעודת המלך שיקראו פתאום היום או מחר או מחרתיים והוא שאמר המשל מטפשים שאמרו כלום יש מעודה בלא טורח כוונתו שלא דוקא לטרוח הרבה כדי לזכות לעולם הבא אלא מחוקה שגם העובד מה רב ומה מעט יאכל כלומר דכל שהוא עובד ה' מחוקה שנתו כפקחים שבהם שאמרו כלום חסר למלך

תמיד וצידה לדרך הכן נא) ושים בין עיניך שני אלה תמיד ויהיו

ובלבד שיכוון לבו לשמים דאחד המרבה ואחד הממעיט.

ואיתא בירושלמי כד דמיך רבי בון נכנסו חכמי ישראל לאביו לנחמו ואמרו לו משל מפועלים שהלכו ללקוט בגן בשושנים ובא המלך ומצא פועל אחד עושה מלאכתו בזריזות יתירה ולקחו מבין הפועלים לטייל בלילה שילם לכולם בשוה ועל שאלת הפועלים למה יקבל זה שכר ככולם השיב להם שעבודתו המועטת שוה כעבודתם של כל היום פעל זה במעט ימיו כאחרים בכל שבעים שנה כיון שכל ימיו בתשובה וזה שאמר רבינו זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן וכנ"ל.

נא) ושים בין עיניך שני אלה תמיד ויהיו מזומנים לך ליום הפירוד. נראה דכיון דישוב בכל יום ויום לה' אלקיך, וישים לבין עיניו יום המות שמא ימות למחר ועי"ז ירבה במצוות ובמעשים טובים ולא יסמוך כאותו העבד שאמר כלום חסר בבית המלך דודאי לפום צערא אגרא אלא היו כמידת העבדים שיהיו מקושטים תמיד ומזומנים לבית המלך ובהכנת צידה לדרך וממילא יהיו מזומנים השני אלו ליום המיתה שהוא יום הפירוד מעולם הזה.

ואמר שים בין עיניך שני אלה דוקא ולא סגי בחדא דאם לא ישים רק יום המות לנגד עיניו תמיד ולא יחזור להכין צידה לדרך בתשובה אדרבה הוא דרך הרשעים אשר לרוע תאוותם למלאות בטנם נמי מזכירין יום המוות כמבואר בשבת קנ"א ע"ב וברמב"ם פ"ה מה' דעות ה"א כיצד תלמידי חכמים לא יהי גרגרין וכו' ולא יהא רודף למלאות בטנו כאילו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתופח כריסם ועליהם מפורש בקבלה וזריתי פירוש על פניכם אמרו חכמים אלו בני אדם שאוכלים ושותים כל ימיהם כחגים והם אומרים אכול ושתה כי מחר נמות וזה מאכל הרשעים וכו' עיי"ש. מבואר דרשע נמי מזכיר אחד והוא יום המיתה ואומר כי מחר נמות אלא שמזכיר יום המיתה לרעתו ולפרוק עול מלכות שמים אבל הצדיק משים שני אלה לנגד עיניו, א) הוא זוכר יום המוות תמיד, ב)

מזומנים לך ליום הפידוד נב) ומטתך בדמעה תמסה ויבהלוך

הוא מכין לידה לדרך ואינו חוכל עולמו כאן אלא לדיק חוכל לשובע נפשו ושכרו מזומן לעולם הבא ליום הפילוד.

א"י לפמ"ש בספר הגלגולים ס"ח שער הגלגולים דף נ"ג ע"א כי אין לך אדם שאין לו יום אחד קבוע בשבוע ויום אחד קבוע בחדש שהוא יום יפה לו לכל דבריו כי מזלו מלוי בחומו יום כפי שרש נשמתו ובחומו יום אין לו פחד משום דבר רע ופגע רע ולא ימות בחומו יום ז"ס ושוב יום אחד לפני מיתתך כי בחומו יום אין פחד שימות בו ולכן שוב בתשובה בחומו יום כי מחומו יום ואילך יש פחד שמא ימות בשאר הימים ע"ש ו"ל דה"ק זכור את יום המות תמיד כלומר לפני בחומו יום שאתה בטוח שלא תמות בו מ"מ זכור יום המות ולכן תמרו ושוב יום אחד לפני מיתתך כלומר בחומו יום שאתה בטוח שמי משוב ואז תהי' בטוח ומוכן בלידה לדרך.

נב) ומטתך בדמעך תמסה. על דרך שאמר דוד המלך ע"ה אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה עששה מכעס עיני ואמרו אפי' כל השערים נעעלו שערי דמעות לא נעעלו.

וסמך ויבהלוך לעיונין מדי זכרך אחדא רבי יוחנן בן זכאי ז"ל הכוונה כיון שאפשר שע"י שאכיר בכל יום תמיד שמי אלה ע"כ הרגל נעשה טבע ולא יפעל עוד מאלה ויחשוב כיון שבכל יום הוא זוכר וב"ה הוא חי וממילא לא יבגים עוד ולא יועיל זכרון יום המות גם כי יחשוב שכיון שהכן לעצמו לידה לדרך אין לו מה לפחד מיום המות ולכן הוסיף ומטתך בדמעך תמסה ויבהלוך רעיונך מפחד זכרת ר"י ב"ז שהגם שכל ימיו הכן נדה לדרך והי' גדול מרבן שמו ומעפ"כ תרד מאימת יוה"ד שאינו יודע באיזה דרך מוליכין אותו כ"ש אנן.

א"י ומטתך בדמעה תמסה י"ל לפי מה שאמר יום המות ולא אמר זמן המות ומ"כ יאמר דרק על יום הוא צריך לזכור ולכן אמר דגם בלילה יזכור

רעיונך מדי זכרך חרדת רבן יוחנן [בן זכאי] זכרונו לברכה. נג) חבר טוב הי' ליראי ה' נד) התחבר בחברתם נה) ומחברת פועלי און

ובדמעה ימסה המטה בלילה ולא יתן רק כשיעת הסום וכשיתן ישוב לה' ויתודה פן אין המות ומה שסיים ויהלוך רעיונך וכו' נראה לפמ"ש ויהיו מזומנים לך ליום הפירוד וע"כ יאמר שלא כבר שלוש יהיה לי אמר מעפ"כ לא תשכב אלא מטתך בדמעה תמסה ויהלוך רעיונך מדי זכרך חרדת ר' יוחנן ב"ז ז"ל שהוא ודאי היו שני אלה לפניו תמיד ואפ"ה ביום הפירוד נכה שאינו יודע נאיה דרך מוליכין אותו וע"כ אף שיכין נדה לדרך יכוד להתפלל בראיה דרך יוליכו אותו.

א"י ומטתך בדמעה תמסה לפמ"ש בגמרא תמיד כ"ח ע"ח כי מטח ר' יוחנן בהא מתניתא אמר הכי משריהם לרשעים [לצדיקים] שאפילו על אותם שיהא עושין דין אלא על אותם שיהא עאכו"כ נראה דעל אותם שיהא נמי בעי תשובה ולכן אמר ומטתך היינו שישנת יותר מהצריך ואפילו בראותם בדמעה תמסה שגם זה צריך תשובה ושיהא לרשעים נאה להם ונאה לעולם אבל לצדיקים ההיפוך.

א"י ומטתך כוונתו על שמירת הברית שהוא נקרא ומטתך שלמה ואמרו ז"ל דרבוי הדמעות והבכי ממעט התאוה וההיפוך השמחה והקלות רגש מרגילין את האדם ומביא לידי מקרה לילה בלתי טהור ח"ו וכ"ש מי שלא נהג בקדושה בדברים שבינעה ואפילו שיחה קלה בין איש לאשתו מגידין לו ויעקב אבינו בשעת פטירתו אמר שמא ח"ו פסול יש במטתי וע"ז יהלוך רעיונך מחרדת וכו'.

נג) חבר טוב הי' ליראי ה' התחבר בחברתם ומחברת פועלי און הרחק ואהוב המוכיחים. ונראה לקאמר שיהי' חבר טוב ואם לא יקבלו אותך להיות חבר עמהם עכ"פ השתדל להיותך חבר בחברתם ע"ד מה דכתיב (תהלים קי"ט) חבר אני לכל אשר ירא'ון.

הרחק נו) ואהוב המוכיחים. נז) טוב וישר לך להמעיט בעיניך

נד) התחבר בחברתם. נראה לפמ"ש (סנהדרין ק"ח) עה"פ ויעלה את היונה ע"ל ירמיה מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הנדיקים, הרי לחפי' עופות טהורים דירתם עם הנדיקים וממחברים עם הטהור וזה ללמוד ממעשיהם ומכל מלמדי השכלתי מעצמי נראומי חפי' חיות ועופות מתנהגים בטוב, והטעם שהם נאים לדור עמהם חולי יצטרכו להם וישמשו את הנדיק, אבל הרשעים דירתם עם הרשעים וממרחקים מהנדיק ולא נחנם הולך זרזיר אצל עורב אלא מפני שמינו הוא ולכן המחבר בחרתם של ירמי ה' ומחברת פועלי און הרחק.

נה) ומחברת פועלי און הרחק. כלומר הגם שאמרו חבור עצים לפרים הנח לו ויאמרו לך פועלי און שעיון השלוש והמחברות דומה הריחוק לפילו מפועלי און וע"ז קאמר ומחברת פועלי און הרחק כי משנאיך ה' תשנא ובתקוממיך אתקוטט ולא מדבר כאן מרשע יחיד אלא מחבורה ועיין הש"ת ומקוה"ח ו"ע.

נו) ואהוב את המוכיחים. נראה דקא אמש"כ חבר טוב וכו' המחבר בחברתם ואם יש לו שני כחות להמחבר חבורה אחת ירמי ה' אבל אין מוכיחים לאחרים וחבורה שניה ג"כ ירמי ה' אבל מוכיחין גם לאחרים לאחה מהם ימחבר ואמר חבר טוב הי' לירמי ה' ואם יש לך שמי כימות אהוב את המוכיחים.

א"י דקאי על ומחברת פועלי און הרחק משמע הרחק ולא תהי' לך עמהם שום מגע ומשא ומיהו אפ"ה אם יפגש מוכיחים אותם אהוב את המוכיחים אותם.

חבר טוב הי' לירמי ה' המחבר בחברתם וכו' ואהוב המוכיחים. ובמקה"ח ניין להשייכות ולפענ"ד לפמ"ש הרמב"ם פ"ד מה' תשובה ה"ג שהשונא את התוכחות הוא מכ"ד דברים המעכבים את התשובה וכו' ולפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וקן ויר"ש מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזיק בתשובה וזה שתשנא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע

פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעיך נח) ולהרבות חסדי בוראך ויוצרך מבטן ונותן אכלך בעתו נט) ולא תהא משמש ע"מ

דבריו ולכן צוה התחבר בחברתם ואהוב את המוכיחים ותהי' חבר טוב להם, הגם שהם יתנו לך מוסר ותוכחה.

ודע דמדברי הרמב"ם אלו מבואר שיש חיוב על כל קהילה וקהילה בישראל שיעמידו להם חכם גדול וחקן שיראה להם מורה דרך בהלכה ובמוסר וכו' וכבר כתבתי שזה חסרון גדול בזמנינו שבונים קהילות ואין מקבלים בהם חכם ובמ"ב א"ח סי' נ"ג ג"כ האריך בזה ולא הביא מדברי הרמב"ם אלו. ועיין שו"ת מהרי"ט צהלון החדשות (סי' קל"ג).

נז) טוב וישר לך להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעיך. נראה לפמ"ש ברכות ס"א ע"ב אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו וכיון שיודע שצדיק גמור הוא אולי יגדיל בעיניו המעשים ולכן קאמר טוב וישר לך להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים, כלומר שאפי' עשית דבר טוב אל תגדיל בעיניך המעשה שעשית כאלו אין דומה לך שעשה מעשה גדולה כזו כי חדא דע לפני מי אתה עומד ונגדו אין פעולתך נחשב לכלום, ועוד שזה בעצמו מכניס בך עניין גדלות שסופו מגביל לגאות ואולי למדה מדברי רבא שם שאמר לידע אינש בנפשיה ואפ"ה אמר שם כגון אנן בינונים אנן וע"כ שהי' ממעיט מעשיו הטובים ומגדיל פשעיו עד שהי' נראה בעצמו כבינוני. עד שאביי אמר לו א"כ לא שבקת חיי לכל ברי'. ודייק כבינוני ואל יעשה עצמו רשע ח"ו כי אז ימנע מלשוב כאחר. ואולי מה"ט אמרו ז"ל אין אדם משים עצמו רשע והוא רמז נאה.

נח) ולהרבות חסדי בוראך. כלומר שע"י פעולות טובות ורבות שזכית להם תרבה חסדי בוראך שעזרך לקיים דבר טוב הזה ואם חשבת שעשית אפי' משהו בדבר טוב לשלם גמול תחשוב ותרבה בעצמך חסדי בוראך כלומר תראה כמה מהחסדים שעשה לך הקב"ה שיוצרך בבטן חן וכלכל אותך בבטן אמך ומאז ועד

לקבל פרס בעשותך מצותיו. ס) יומם ולילה זכרו מפיך אל ימוש

עתה נתן את אכלך בעתך ואם כל הפעולות הטובות שלך לא תוכל להחזיר אפי׳ משהו נגד מה שגמלך הבורא ב״ה.

נט) ולא תהא משמש ע״מ וכו׳. הוא מ״ש במשנה (אבות פ״א מ״ג) אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא הי׳ אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס אלא הוי כעבדים המשמשים את הרב שלא ע״מ לקבל פרס. וזהו לא תהא משמש ע״מ לקבל פרס.

עוד נראה דקאי אבסמוך טוב וישר לך להמעיט וכו׳ דהנה המקיים מצוה בשלמות ובכוונה שלמה נברא ממנה מלאך טהור ושלם והעושה מצוה שלא בשלמות נברא מלאך חסר וכ״ש העושה מצות ומקבל שכר שאז יש לו חצי מצוה ועיין חולין דף ז׳ ע״ב בתוס׳ ואפ״ה אקרי קדושים, ובמקום אחר פי׳ על הני דעסקי בתורה כיששכר וזבולון שמשקבלים שכר וצריכים לחלק וליתן חציו למי ששלם לו ונמצא מכל דבר טוב אין לו אלא החצי ופרס הוא לשון פרוסה פרוסת לחם או פרס בשחרית ופרס בין הערבים שהוא לשון מחצה וכן פריסת המוציא וז״ש עשה דבר טוב אבל לא תהא משמש ע״מ לקבל חצי ממצותיך אלא ע״מ שתקבל כל השכר שתהא משמש לש״ש כולו.

ס) יומם ולילה זכרו מפיך אל ימוש בשכבך תשגה באהבתו ובקומך ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע והוא יישר אורחותיך. ע״ש המקרא והגית בה יומם ולילה (יהושע א׳ ח׳) ובהתלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליה והקיצות היא תשיחך (משלי ו׳ כ״ב) והוא יישר אורחותיך (תהלים קי״ט, משלי ג׳) ונראה דבקרא כתיב והגית בו יומם ולילה ובאהבתה ישגה תמיד והקיצות היא תשיחך, והנה בגמ׳ ברכות ל״ה איפליגו רשב״י ורבי ישמעאל רשב״י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וקוצר בשעת קצירה וזורע בשעת זריעה תורה מה תהא עליה אלא יעסוק אדם בתורה ועמדו זרים וראו צאנכם ורבי ישמעאל אומר הנהג בה מנהג דרך ארץ ומסיק הרבה עשו כרשב״י ולא עלתה בידם והרבה

עשו כר״י ועלתה בידם ועיין מהרש״א, האמנם במנחות נ״ט אמר רשב״י הקורא ק״ש שחרית וערבית יוצא ידי חובתו ולא יגלהו לע״ה ורבא אמר מצוה לגלותו לע״ה ועיין בגהש״ס מה שהגיה במקום רשב״י ובענייתי במקום אחר כתבתי שדברי רשב״י במנחות (נ״ט) נאמרו לאחר שיצא ממערה (שבת ל״א) דבכל מקום שהי׳ ר״א בנו מחי רשב״י מסי (שם ל״ג ע״ב) ואמר די לו לעולם אנו ובני ואמר חבובים עליהם על בני ישראל המצוות. ולכן אמר יומם ולילה זכרו מפיך אל ימוש שאפילו רגע לא יסיח דעת התורה מזכרונו.

וכתב הט״ז א״ח סי׳ מ״ז סק״ו ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה אם למד מיד בלי הפסק והטעם דמהני לכל היום ומ״ש מסוכה שצריך לברך בכל פעם שנכנס או אוכל דשאני תורה שאינו מייאש ומסיח דעתו דכל שעה אדם חייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום ולומד כ״כ התוס׳ והרא״ש וע״ש עוד בסק״ח אם הפסיק ללמוד ונתעסק בעסקיו כיון שדעתו לחזור ללמוד לא הוי הפסק ופי׳ נמי הטעם כיון שחיוב הלימוד רובץ עליו כל היום וכל הלילה אלא שהטרדה פוטרתו וכל שעה שאינו טרוד חל עליו החיוב ע״כ א״צ לחזור ולברך ע״ש וז״ש יומם ולילה זכרו מפיך אל ימוש כי אסור לייאש מדברי תורה אפילו רגע ומיהו לעצם קיום המצוה בשכבך תשגה באהבתו ובקומך כלומר בשחרית וערבית יש חיוב עכ״פ להגות בתורה ולע״ה עכ״פ לקרות ק״ש שחרית וערבית ובהילוכך תמצאנו ע״ד דכתיב ובלכתך בדרך שאפילו שם אין אדם פטור מלימוד וכדעת הט״ז אלא שהוא טרוד וכל שעה שינצל מן הטרדה הוא מחויב ללמוד ואמרו ז״ל המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו והקיצות בו תשעשע היא תשיחך בכל עת והוא יישר אורחותיך.

א״י יומם ולילה זכרו מפיך לא ימוש, נראה דקאי אמה שאמרו והגית בו יומם ולילה אלא דבמנחות נ״ט ע״ב א״ר יוחנן משום רשב״י אפילו לא קרא אדם אלא ק״ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ומי שמשמש ע״מ לקבל פרס די לו בקיום ק״ש שחרית וערבית שהרי הוא רוצה בפרס של קיום המצוה אבל מי

בשכבך תשגה באהבתו ובקומך ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע והוא יישר אורחותיך. סא) כוון בתפלתך כי התפילה היא

שמשמש שלא ע"מ לקבל פרס לא די לו בזה אלא באהבתה ישגה תמיד ומקיים והגית בה יומס ולילה כפשוטו ולכן לאחר שסיים ולא תהא משמע ע"מ לקבל פרס בעשותו מצוותיו וממילא יומס ולילה ממש זכרו מפיך אל ימוש בשכבך תשגה באהבתו ובקומך היינו ק"ש שחרית וערבית ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע שגם ביום ובדרך בכל דרכיך דעהו ללמוד תורה ושלא לצאת ד"א בלי תורה. ובאופן הזה תמצאהו ותזכה לידועות התורה וזה פי' ובהילוכך תמצאנו כלומר שאם תהגה בה יומס ולילה בשבתך בביתך ובלכתך בדרך אז תמצאנו ותזכה לכתרה של תורה.

א"י דהתורה אמרה והגית בו יומס ולילה והלא הוא דבר שא"א שהנשבע שלא ישן ג' ימים מלקין אותו וישן מיד, ולכן אמר יומס ולילה זכרו מפיך לא ימוש, אלא דבשכבך תשגה באהבתו כלומר מחמת אהבה יהי' בלילה על משכבו במשנתו נמי ילמד בה כידוע מרבינו הגר"א ז"ל שהיו שפתותיו נעות אף בשעת שנתו אלא שנראה כשגגה בשינה ולכן קאמר בשכבך תשגה באהבתו ובקומך וכו' תמצאנו והקיצות היא תשיחך.

סא) כוון בתפלתך כי התפילה היא עבודה שבלב. ביאור הדברים דאפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה מ"מ הנ"מ מצוה שיש בה מעשה או עכ"פ דיבור אבל היכא דעיקר המצוה היא הכוונה אם אינו מכוון ליכא מצוה ולא יצא ידי חובתו שהרי חסר עצם קיום המצוה וכתבו האחרונים על מ"ש הרע"ב פסחים רפ"ק ובתויו"ט ד"ה בודקים דכמו שביטול בלב מהני שיחשוב בלבו שהוא בטל והפקר כעפרא דארעא סגי דלא לעבור עליו הכ"נ אם חושב שחוזר מבטולו דאתא מחשבה ומבטל מחשבה אבל לא אתא מחשבה ומבטל דיבור וכ"כ רש"י ז"ל שם ועיין חינוך מצוה שמ"ה ושמ"ו דכל לאו שאין בו מעשה כלומר שאפשר בלי מעשה הוי לאו שאב"מ וה"ה חולק עיין מל"מ פ"ד ממלוה ולוה ה"ו וסנהדרין דף ס"ה שאני מגדף הואיל וישנו בלב ובחי' הר"ן שם ובס' אמרי בינה

להגהון ר"מ ז"ס ד"ה כ"ת.

וגרסינן בגמ' תענית ב' לחזהו עבודה שבלב זו תפילה שתפילו יחמוך בשפתיו ויאמר, הא עיקר העבודה היא בלב ובקרא ואנה היא מדברת על לבה ורק שפתותיה נעות ויחשביה אלי לשכורה (ברכות ל"א ע"ב) וכיון דעיקר התפלה היא כוונת הלב ולכן כוון בתפלתך דבלי כוונה ז"כ תפלה.

וא"ת כיון שמתפלל ומוציא בשפתיו הרי סוף סוף עושה מעשה דיבור בתפלה ואינה דיבור ומבטל מחשבה עיין רשב"ץ קידושין ג' הוסיף רבינו בנימוק ואם כנך ידבר לך ולא מלבו הלא יאמר לך, וז"כ מדברה לא די שלא תקיים מצוה אלא מביא חרון אף ח"ו, ואפילו תאמר שמהנחת האב על בנו לא יקפיד עליו אבל ומה מעשה טפה סרוחה לפני מלכו של עולם, ואם אין אתה מכוון בתפלה הרי אתה כעבד לפני המלך ולא כבן ולכן לא תהיה כעבד שמסרו לו מלאכה ונכנסת לטרונתו ואינה ואין יעמוד לפני המלך וכ"ש מלכו של עולם.

וא"ת הלא הקב"ה מוחל וסולח כמ"ש אין לנו מלך מוחל וסולח אל אתה וז"כ יפלא לנו על תפלה שלא נכוונה אמר ומה טוב לנקש סליחה על אמרך פלא לנו בלא כוונה כלומר שהרי הפלא לנו נמי בלא כוונה אמרת וז"כ האיך יפלא לך וא"ת אנוס אתה ומה יכול לעשות ומחשבותיו הם אינם בידו והרי הוא מפחד ומפורד ואונס רחמנא פטריה, וכ"ש טיפה סרוחה אדם קרוץ מחומר ולכן סיים ואם ז"א בכל התפלות, כלומר שלא תוכל לכוון בכל התפלות מחמת בלבול המחשבות וטענת אונס עכ"פ בברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של ק"ש ולולי דפשר לכוין כי אין כל אדם בידו לכוין כל התפלה, אבל כל אדם יכול לכוין עכ"פ כמה דברים ואם לא כיון גם בזאת הרי הוא מזיד ולא יצא ידי חובת התפלה.

וקצת תמרמי עוד לפ"מ דכתבו הפוסקים להרמב"ם דתפלה דתורייתא מ"מ נוסח התפלה לכ"ע דרבנן והנה בדרבנן קי"ל מצות אין צ"ל וז"כ הי'

עבודת הלב ואם בנך ידבר לך ולא מלבו הלא יחר לך ומה תעשה טפה סרוחה לפני מלכו של עולם סב) ולא תהי' כעבד שמסרו לו מלאכה נכבדת לטובתו וחבלה ואיך יעמוד לפני המלך סג) ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה ואם אי אפשר בכל התפלות ברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של קריאת שמע אל יחסר כי לא יצא חובת התפלה מי שלא כיון בהם. סד) למוד פרשיותך עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום

לכאורה הדין לגאת גם בלי כוונה על נוסח התפילה, אבל עכם התפילה שהוא עבודה שבלב אינו יוצא בלי כוונה דעכ"פ בעי כוונה לשם תפלה ולזה לא צריך לנוסח ולכן קאמר ולכה"פ אם א"א בכל התפלה ברכה ראשונה של שמ"ע ופסוק ראשון של ק"ש שיהיה בכוונה לשם תפילה ואז יוצא ידי הנוסח אפילו בלא כוונה.

ועיין ברכות ל"ד ובטוש"ע א"ח סי' ק"א אם לא כיון אפילו בראשונה אי חוזר ומתפלל או חיישינן שיחזור ויתפלל בלא כוונה והאריכו בזה האחרונים ז"ל.

סב) ולא תהי כעבד וכו'. כלומר וא"ת הלא בזמן הגלות נקראים עבדים ולא בנים (עיין ב"ב י' ע"א) שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע אם אלקיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם וכו'.

סג) ומה טוב לבקש סליחה. נראה לפ"מ שתקנו לומר על חטא שחטאנו לפניך בוידוי פה, כלומר שמבקשים סליחה ומחילה על וידוי פה כגון שאמר סלח לנו או שאר וידוי מנוסח והתודה בפה ולא כוון דעתו בלבו וזה וידוי בפה ולא בלב.

סד) למוד פרשיותך עם הציבור וכו'. ופרש"י ז"ל ותדקדק בו כאשר תוכל נראה דקאי אפרש"י שידקדק בו בפרש"י כאשר תוכל דאל"כ היל"ל ותדקדק בהם והכונה דהראשונים ז"ל מאד מאד החשיבו פירושי רש"י ודקדקו בהם כ"כ כאשר ראינו רבותינו בעה"ת עה"ת ובכל הש"ס ושאר מפרשים על התורה ובכל

ופירוש רש"י ז"ל ותדקדק בו כאשר תוכל סה) וכן יהי' לך בגמרא

הש"ס דקדקו בו עד לאחת וכן יהיה לך עם הגמרא שג"כ יעשה כן שילמוד בדקדוק עם פרש"י ז"ל ולא כבזמן הזה שמושכים שפרש"י הוא למשב"ר ולא ללומדים ולכן גם מזניחים לימוד בו אבל תדע כי דבריו בהיר"ק נאמרו.

ומ"ש למוד פרשיותך עם הצבור וכו' וכן יהי' לך בגמרא, חולי כוונתו גם להדגים ללמוד תורה בריבים ועיין מג"א סי' תרפ"ז ס"ק ג' דמשמע אפילו לומדים בביה"מ אחד כל אחד בשלו מקרי ת"ת דריבים עיין לבו"ש שם.

איברא לכאורה לא מירי כאן מקרה"ת בציבור אלא מהחיוב להשלים פרשיות שנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע וא"כ למה כתב למוד פרשיותיך עם הצבור ול"ל להכוונה שילמדו בכל שבוע פרשה שצבור קורין בה ולא די בזה שיעבור בדרך העברה בעלמא שנים מקרא ואחד תרגום בלי כוונה ודקדוק, אלא כדרך לימוד להבין ולהשכיל, גם יש לכוין שילמוד מדר הפרשיות או שמו"ת כמו שהציבור קורין והיינו עם הציבור ולא שילמוד או יקרא פ' שמות בשמצע הקיץ או פ' במדבר בחנוכה אלא הכל כתקנת חז"ל.

כן יעשה עם הקטנים ללמוד פרשת השבוע ועל דרך מנהג אבותינו שנהגו ללמוד עם התינוקות פ' השבוע ולא על סדר של חמשה חומשי תורה שנמצא למדו עם הקטנים פ' החזינו קודם פסח ופ' טהרות בחנוכה וכיוצא זו. ורמז וכן יהי' לך עם הגמ' חולי יש לכוין בזה שילמדו עם הציבור מה שהציבור לומדין, וע"ד שאמרו (שבת ג' ע"ב) כי קאי רבי בהאי מסכתא אל תשיבי במסכת אחרינא, ורמז נמי ללימודי יומיים כגון הדף היומי ומצוה יומית והלכה יומית להשתתף עם הציבור וזה הרמז וכן יהי' לך בגמ' שהוא כולל כל לימודי ה'.

סה) וכן יהי' לך בגמ'. חולי כוונתו לפי מה שכתבו רבותינו הפוסקים ז"ל דבר בעתו מה טוב ללמוד מס' פסחים ביומי דפסחא, מסכ' ר"ה בר"ה בימה בכל יו"ט יומא ביוה"כ וכן כלהו כי הלימוד מעורר הכוונה ומעורר הזמן ולמוד

סו) כי העוסק [במשנה מדה טובה ונותנין עלי' שכר] בגמרא אין לך מדה טובה הימנה סז) ותנן תלמוד תורה כנגד כולם.

הכל בזמנו, וז"ש וכן יהיה לך בגמ' שתלמוד עעס הצבור מה שהציבור עוסקים בו וראה שהמס' נמי על סדר נסדרו מפי רבינו הקדוש.

סו) כי העוסק בגמ' מדה טובה וכו'. נלפענ"ד דיש כאן חסרון וצריך להגיה כי העוסק במשנה מדה טובה ונוטלין עליה שכר בגמ' אין לך מדה טובה הימנה והוא כלשון הגמ' ב"מ ל"ג ועיין השם ארחותיו שהרגיש בזה ומה שדחק ליישב, גם יש לדייק לפי הגירסא שלפנינו כפל לשון כי העוסק בגמרא מדה טובה ונותנין עליה שכר ואין לך מדה טובה הימנה האי ואין לך מדה טובה הימנה יתור לשון הוא והיל"ל כי העוסק בגמרא נותנין עליה שכר ואין לך מדה טובה הימנה ולפמ"ש אתי שפיר, דהעוסק במשנה מדה טובה היא אבל העוסק בגמ' אין לך מדה טובה הימנה ואין צריך לומר דנותנין שכר על העוסק בגמ' כיון דאין לך מדה טובה הימנה אבל על העוסק במשנה צריך לומר דנותנין עליה שכר כיון דיש מדה טובה הימנה והיינו העוסק בגמרא א"כ אפשר אין לו שכר קמ"ל וק"ל.

סז) ותנן ות"ת כנגד כולם. נראה דקאי אעוסק בגמרא שאמר אין לך מדה טובה הימנה ועלה נאמר וראי' ותלמוד תורה כנגד כולם ונראה דדייק לשון ותלמוד תורה כנגד כולם ולא אמר ולומד תורה כנגד כולם או והעוסק בתורה כנגד כולם או והתורה כנגד כולם אלא ותלמוד תורה היינו כי גדול התלמוד שמביא לידי מעשה קידושין מ' ע"ב והיינו הגמרא שנקראת תלמוד וגדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש מגילה ט"ו ע"ב ומהקרבת תמידין עירובין ס"ג במעשה דיהושע הכל קאי אגמרא שאין לך מדה טובה הימנה שמביא לידי מעשה.

ליום שלישי

סח) מכל מאכל אשר תאכל ומכל משקה אשר תשתה אל תהנה בלא ברכה תחלה וסוף וכוון בה כאשר תוכל סט) וכסה ראשך כשתזכיר את ה׳ ע) ותסגור עיניך כי מדי דברך בו אל תהי כאמור

סח) מכל מאכל אשר תאכל ומכל משקה אשר תשתה אל תהנה בלא ברכה תחלה וסוף. נראה לכאורה מכאן דס״ל לרבינו דאין לאכול לכתחילה פחות מכזית דנהנה ממאכל או משקה בלא ברכה לבסוף שהרי פחות מכזית א״א לברך עליו לבסוף ולכן דייק אל תהנה בלא ברכה תחילה וסוף ולא כתב סתם אל תהנה בלא ברכה ועיין טוש״ע א״ח סי׳ ר״י באוכל מז׳ מינים פחות מכזית שאינו יכול לברך עליו מעין שלש שיש לו לברך בורא נפשות עם צירוף וכתב הרא״ש לא נהירא דמסתבר דעל דבר הראוי לברך עליו ברכה מעין ג׳ בשביל חסרון השיעור לא שייך בו ברכה אחרת ועיין משנה הלכות ח״ה סי׳ ל״ו מה שישבתי זה מ״מ נראה דלכתחילה אין לעשות כן.

סט) וכסה ראשך כשתזכיר את ה׳ וכו׳. משמע דרק להזכיר ש״ש צריך לכסות ובלאו הכי לא ועיין א״ז הגדול הל׳ שבת סי׳ מ״ג עה״פ ראשו כתם פז דרשו בויק״ר ע״י שהאדם מתעצל מלכסות ראשו כראוי ימך המקרה ובשפלות ידיס ידלוף הבית, ע״י שהאדם משתפל מלכסות גופו כראוי ידלוף הבית ועלה גופו חטטין, הא למדת שצריך אדם לכסות כל גופו ע״ש.

ע) וסגור עיניך וכו׳. עיין ש״ע א״ח והטעם כי סגירת עינים מצמצם המחשבה וההסתכלות אנה ואנה מבטלת המחשבה הרצוי׳ וסופו יורש גיהנם, ועיין שו״ת בי״ש יו״ד (סי׳ כ״ב) שצוה להעביר שוחט מאומנתו לפי שהי׳ מסתכל בשמ״ע אנה ואנה ואמר שיש בזה חסרון ביר״ש. וכ״ש שלא יעשה מלאכה בשעת תפלה או בשעה שמברך ברכה לה׳, ועיין שו״ת משנ״ה ח״ה סי׳ פ״ט.

בפניו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. עא) נטול ידיך לתפלה ולאכילה ובעת צאתך מצרכך ברך אשר יצר ועל נטילת ידים לא תברך אם לא שקנחת או שפשפת ותרצה להתפלל מיד אז תברך אשר יצר ועל נט"י. עב) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך

עא) נטול ידיך לתפלה ולאכילה. ולא אמר לסעודה, אולי כוונתו לכל אכילה שרוצה לאכול יטול ידיו מקודם שעכ"פ נעי ברוכי נרכת הנהנין וא"כ אפילו לאכילת מזון שאינו סעודה נמי יטול ידיו אלא שא"צ נרכה ובזה אתי שפיר שפיש ועל נטילת ידים לא תברך והכתים בזה גם אכילה והיל"ל לאכילה מברך ולתפלה לא ולפמ"ש אתי שפיר לאכילה זו נמי לא מברך דלאו אכילת פת מיירי.

עב) גדילים תעשה לך וכו' וקדש עצמך. ובעיומים עמד מה שייך זה אהדדי ולפענ"ד לפמ"ש בגמ' מנחות מ"ד ע"א מעשה באדם שהי' זהיר במצות ניצית שמע שים זונה בכרכי היס שנוטל ד' מאות זהובים וכו' ואף הוא עלה ליושב ערוס באו ד' ניציומיו וטפחו על פניו נשמט ויפל לו ע"ג קרקע וכו' אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך אלא מצוה אחת ציונו ה' אלקינו וניצית שמה וכתיב אני ה' אלקיכם שאי פעמים אני הוא שעתיד לפרע ואתי הוא שעתיד לשלם שכר עבשיו נדמו עלי כד' עדים וכו' ולפ"ז שפיר מובן השייכות כיון דמצות ניצית מגינו ומצילו מן הערוה, וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא גדר קדושה וכמורה נמי הכנף פתיל תכלת והיה לכם לניצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' למען תזכרו והייתם קדושים לאלקיכם ועיין מהרש"א ואי' הגאומים למה ניצית דוקא עכ"פ נראה דמצות ניצית סגולה להנצל מעריות שהוא קדושה.

ועיין אגרת התשובה לרבינו יונה אות ו' וכל המתעטף בניצית קדישתו כפולה מאבינו שבשמים למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וא"כ י"ל דזה נמי כוונת רבינו גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך למען תזכור וקדש עצמך בכל דברך שע"י הניצית מתקדש וקדושתך אתי' כפולה.

למען תזכור ענ) וקדש עצמך בכל דבריך עד) והוי צנוע בבית הכסא ועם ביתך כי אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עלי' את הדין ואל תנהג עצמך בקלות ראש ויהי מורא שמים עליך עה) והשמר להסתכל באשה ואפי' פנוי' ומזוזות על פתחי ביתך אל

עוד נראה לפמ"ש הרמב"ן ריש פ' קדושים כי יש נגל נרשות התורה ומפשר שיזכור את כל מצות השם ויעמיד הכל על דין תורה ויהי' נגל נרשותה ולכן אמר קדושים תהיו קדש עצמך במותר לך והוא מצות עשה לדעת הרמב"ן ז"ל ולפ"ז י"ל הכונה גדילים תעשה לך וכו' למען תזכור את כל מצות ה' אמנם גם לאחר שמזכור את כל מצות ה' תדע לקדש עצמך בכל דבריך והיינו אפילו במותר לך ע"פ התורה תהי' בקדושה ועוד יותר מלמען תזכור וכדעת הרמב"ן ז"ל.

עג) וקדש עצמך בכל דבריך. דמיירי בדיבור ממש כשמדבר ידבר בלשון נא וקדוש וטהור ואל יוציא מפיו דיבור לא טהור וכמ"ש לתריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אומיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר ומן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה (בראשית כ"ג) ואומר ומבחר לשון ערומים (איוב ט"ו) והנהו תרי תלמידי דהוה יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו ריב"ז ואמרי ליה קמיה דרבי וחד מינייהו ר' יוחנן חד אמר מפני מה בוערין בטהרה ואין מוסקין בטהרה וחד אמר מפני מה בוערין בטהרה ומוסקין בטומאה אמר מובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל ולא היה ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ועוד הני תרי תלמידי דיתבי קמיה דרב חד אמר שוחטין האי שמעתתא כדבר אחר מסנקן וחד אמר שוחטין האי שמעתתא כגדי מסנקן ולא אשמעי לב נהדי להאיך (עיין פסחים ג' ע"ח וע"ב) וביוסף כתיב כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש וז"ש וקדש עצמך בכל דבריך.

והנה אמוך ליה ומזוזות על פתחי ביתך אל יחסר י"ל לפמ"ש הרמב"ן עה"ת פ' בא עה"פ ולטוטפות בין עיניך וז"ל כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבע בפתחו ומכוון בעיניה בבר הודה במידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פינות התורה מלבד שהודה בחסד גדול יותר מאד על עושה

רצונו וכו' ע"ש וא"כ כמו שהציצית הם למען נזכיר את כל מצוות ה' כן המזוזה להודות בכל תורת ה' ובמצוותיו וחסדיו והשגחתו על כל מעשיו ואמרו חכמים הראשונים כל שיש לו ציצית בבגדו ומזוזה על פתחו ותפילין על ראשו ניצול מן החטא. ועיין עוד לקמן ליום השבת (אות ה') ומש"כ שם.

עד) הוי צנוע בבית הכסא. כי לעולם את מוצא גדר קדושה אצל גדר ערוה ואמר קדש עצמך בכל דבריך והוי צנוע בבית הכסא שנאמר בו ג"כ והיה מחניך קדוש והגם שהוא בשדה בשעת מלחמה ק"ו בבית ואמרו ז"ל ברכות ס"ב א' אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בביה"כ ובגמ' ההיא דהוה קרי ליה צנוע א"ל מי הוית עמו בביה"כ. ואמר עם ביתך על כונה הנ"ל ליהוי צנוע ובקדושה קדש עצמך במותר לך דהגם דבאשתו ליכא משום גדר ערוה שהרי היא מותרת לו אבל צניעות יש חיוב אפילו באשתו וקדש עצמך במותר לך ועיין נדרים כ' מגלה טפח ולא תאמר רק במעשה תיהוי צנוע אבל בדיבור קל ובפרט באשתו ליכא אפילו צניעות ואדרבה מצוה איכא וכדרך שראיתי בעונ"ה לאחד שיצא ח"ו להקל בזה שאדרבה עם אשתו מצוה להרבות בדבור זהב רותח יוצק בפיו ולזה אמר כי אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן את הדין עליה, אלא דאכתי תאמר דגם בזה יזהר דמ"מ ינהג בקלות ראש ולזה אמר ואל תנהג עצמך בקלות ראש דשחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אבות פ"ב מי"ג) אלא יהי מורא שמים עליך שהוא היפוך מקלות ראש.

ואמרו איזה ריבוי דברים כגון ר' יוסי הגלילי (עירובין כ"ג ע"ב) דהוה קא אזיל ללוד אשכחה לברוריה אמר לה באיזו דרך נלך ללוד א"ל גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה היל"ל באיזה ללוד, אמר באיזה דרך ללוד אמרה ליה גלילאה שוטה אל תרבה שיחה עם האשה כתיב והיל"ל באיזה ללוד ועיין רבינו יונה בשער הירא דהכ"נ באשתו כן הוי ריבוי דברים ועיין ברכות ס"ב ע"א.

עה) והשמר מלהסתכל באשה ואפי' פנויה. מה שציין לעיין בתורת

הסתכלות פרק י' ושם מתיר ההסתכלות ח"ו במשודכת וכיוצא וכבר הארכתי בזה שהוא טעות וח"ו לסמוך על זה ועי' משנ"ה ח"ט סי' רס"א ס"ד וסמוך ליה הכא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה נינהו והמסתכל באשה אפילו פנויה וטהורה [ואלו נדה הרי היא בכלל איסור כמו א"א] נמי איכא איסור שעכ"פ מביא לידי הרהור שהוא איסור דאורייתא כמבואר ברבינו יונה והובא בא"ע בבי"ש סי' כ"א ובגמ' ע"ז כ' ע"א שלא יסתכל באשה נאה ואפי' פנויה א"א ואפילו מכוערת וכבר הארכתי בזה ואפילו לצורך כגון בשביל שישאנה להראב"ד לעולם אסור אלא אפילו להרמב"ם אינו מותר אלא פעם אחת ועכ"פ רק ההכרח וכבר הארכתי בזה בפ' האיש מקדש ועוד בכמה מקומות.

ובגמ' פסחים קי"ג ע"ב רווק הדר בעיר ואינו חוטא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אישכפי בארעא דישראל והוו יתבי בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי להו, אינהו מסתכלי בהו ואינהו לא מדלן עינייהו לאיסתכולי בהו ומומתייהו [פי' כשנשבעו הי' שבועתן] הכי בחייהן דרבנן קדישי בארעא דישראל ע"כ ע"ש.

עו"ש, והשמר לך מלהסתכל באשה ואפילו פנויה. עיין לעיל סי' י"ב מה שפירשתי ונראה עוד לפמ"ש אסור לקדש אשה עד שיראנה והמג"א א"ח סי' קכ"ה סקל"ה מחלק בין ראי' להסתכלות והמפרשים הקשו עליו עיין ספר עבודת עבודה ע"ז דף כ' ופתח עינים חיד"א מקדמון אחד אבל בתרגום יונתן ב"ע פ' מטות עה"פ ונקרב את קרבן מפורש להדיא חילוק בין ראי' להסתכלות ע"ש ונמצא דמה שאמרו אסור לקדש עד שיראנה היינו ראי' בלא הסתכלות ובזה מיושב דלדבר ע"ה בהדיה ואי הסתכלות מיירי א"כ עובר אלפ"ע והאיך לדבר ע"ה ועיין ה"ה פכ"א מהא"ב ה"ג. אבל ודאי הסתכלות אסור אפילו בפנויה וז"ש רבינו השמר מלהסתכל באשה ואפילו פנויה דראי' בעלמא בדידה שרי ובזה מובן נמי מה שאמר איוב ומה אתבונן על בתולה דאתבונן הוא לשון הסתכלות ולכן השמר מלהסתכל באשה אפילו רוצה לקדשה.

יחסרו. עו) סוד אחר אל תגל עז) גם את הדברים אשר ידברו לפניך שלא על דרך סוד טמנם בקרב לבך גם אם תשמעם מאחר

א״י והשמר מלהסתכל באשה ואפי׳ פנויה ומזוזות על פתחי ביתך אל יחסרו סמך מזוזה להסתכלות לפמ״ש הלובש תפילין ומתעטף בציצית וקובע מזוזה על פתחו לא במהרה הוא חוטא וחוט המשולש לא במהרה ינתק לכן מזוזות לציצית דתרוייהו שמירה מן המזיקין תרתי משמע.

עו) סוד אחר אל תגל וכו׳. (משלי כ׳) גולה סוד הולך רכיל, ואולי י״ל דלאו דוקא סוד שחבירו ספר לו והאמינוהו דעל זה לא היה צריך לומר וגם כי היה לו לומר סוד רעך אל תגל או סוד חברך אל תגל ובגמ׳ יומא דף ד׳ ע״ב לאמור מנין שהאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר לו לאמור שנאמר לאמור לא אמור וא״כ פשוט דכ״ש סוד שלא יגלהו ולא צריך לזה עוד קרא אלא אפילו סוד אחר אל תגל וכגון ששמע ע״י סיבה סודו של אדם אחר ויודע שזה הוא סוד אצלו והגם שלא מסר לך הסוד וגם לא הודיע לך אלא מאדם אחר נודע לך אפ״ה אל תגלהו ובגמ׳ סנהדרין ל״א ע״א ההיא תלמיד דנפיק עליה קלי דגלי מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין אפקי׳ ר׳ אמי מבי מדרשא אמר דין גלי רזיא ע״כ.

עז) גם את הדברים אשר ידברו לפניו שלא על דרך סוד טמנם בקרב לבך. שלא תאמר כיון ששמעת שלא על דרך סוד ליכא ענין שלא לאמר אלא טמנם בקרב לבך ולא תלך לספר והוא על דרך שהבאתי בסמוך מגמ׳ יומא דף ד׳. ומש״כ גם אם תשמעם מאחר אל תאמר כבר שמעתי זה. נראה דלא קאי על סוד אלא על דבריס שדבר לפניו שלא על דרך סוד ובא אחר וסיפר לו מעשה או ענין והוא כבר יודע או שמע אותו אל יאמר כבר שמעתי דבר זה שהמספר נהנה ממה שסיפר לו ואם יאמר לו כבר שמעתי דבר זה הרי מבטל ממנו הנאתו כמבואר בספרי מוסר.

אל תאמר כבר שמעתי זה עח) ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך.
עט) ערב ובקר וצהרים פ) שמור העתים הקבועים לתפלה

עח) ומשוכבת ביתך שמור פתחי פיך. מקרא (במיכה ז') ובסנהדרין ק' ע"ב הנה כאן לא אמר ומשוכבת ביתך תשמור סוד או אפילו דברים שאינם של סוד אלא בכלל לא ידבר מעניניס של אחרים או מאחרים אלא ידבר עמה מה שצריך להם בדרך החיים יומיים, ושוב שמור פתחי פיך שלא תדבר יותר מזה ע"ד ואל תרבה שיחה עם האשה.

א"י לפמ"ש ב"מ מ"ב ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי' חבריה אשלמינהו לאימיה ואתבינהו בקרטליתא ואיגנוב אמר רבא היכי נדיינו דייני להאי דינא נימא ליה לדידיה זיל שלים אמר כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד נימיה ליה לאימיה זילי שלימי אמרה לא אמר לי דלאו דידיה נינהו דאקברינהו נימא ליה אמאי לא אמרת לה אמר כ"ש דכי אמינא לה דידי נינהו טפי מזדהרא בהו וכו' מבואר דהמפקיד חפץ אצל חבירו על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד שלא יהא נמנע השומר מלמסרן לאנשי ביתו הגדולים ונאמנים לו הוא מפקיד ע"ש וא"כ יש לטעות דהכ"נ כשאמר לו סוד על דעת אשתו אומר ויכול לומר לאשתו ולכן אמר ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך. וקרח שסיפר לאשתו מהתספורת ללויס והנפתס לה' נתקנא במשה והביאה עליו ועל עצמה מיתה. ושמשון הגיבור על שגילה סודו נלכד בה. ובצוואת ר"א הגדול אל תגלה סודך לאשתך נראה דקאי אפילו על סוד עצמו שלא יגלה לה וראי' משמשון הנ"ל.

עט) ערב ובקר וצהרים שמור העתים הקבועים לתפילה. אולי שהוא מלשון ואביו שמר את הדבר כלומר שישמור וימתין על זמן התפילה ומתפלל מיד שיגיע זמנו דזריזין מקדימין ולא יאחר מלהתפלל הגם שזמנה עד ז' שעות ביום ועיין פסחים ס"ח ע"א פסח נשחט בשלש כיתות הכת השלישית תנא היא נקראת כת עצלנית דאיבעיא להו לזרוזי נפשייהו להיות מן הראשונים ואם התם דלא סגי בלאו הכי ומקיים בזה מצוה במה שיש ג' כתות ובלאו הכי הפסח לא נשחט ואעפ"כ עצלנים קרי להו כ"ש היכי דאפשר לקיים ולהיות מן הראשונים ולכן

פא) ופתח לבך שעה אחת קודם תפלה פב) והוי זהיר שתהי'

ישמור על העתים.

פ) שמור העתים הקבועים לתפלה. כלומר שנקבעו ע"י הצבור עיין שו"ת הרא"ש כלל ד' ובטוש"ע א"ח סי' ג' כלומר דאפילו לפי הסדרים שלו לא הי' לו עכשיו עת תפלה מ"מ עליך לשמור העתים הקבועים ע"י הצבור ולא להתפלל ביחידות כדי שלא ילמדו ממנו ע"ה כמבואר ברא"ש.

פא) ופתח לבך שעה אחת קודם התפלה. ע"ד מה שאמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת לאחר התפלה (ברכות ל' ע"ב) ומשמע דהברייתא מחדשת שלא דוקא לחסידים אלא לכל אדם וז"ש תנ"ה המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו אלא דאפשר כיון דהחסידים היו שוהין גם שעה לאחר התפלה וכל אדם לא. וי"ל דשעה אחת לאו דוקא שעה ממש ולא כחסידים וצ"ע.

פב) והוי זהיר שתהי' מעשרה ראשונים. במקה"ח רבינו האר"י לא הי' נזהר בזה דלילך בטלית ותפילין לבהכ"נ עדיף וחיוב ע"פ הזהר כנפסק בש"ע סי' כ"ה מלהיות מעשרה ראשונים ולפענ"ד דהרא"ש נמי מודה בזה ולזה סיים "ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו" כלומר דתהא זהיר להיות מעשרה ראשונים אבל אל יחסרו תפילין מלהיות עליך שם אלא דהרא"ש לשיטתיה דפסק בתשו' כלל ד' סימן י"א הביאו הרמ"א א"ח סי' ג' סי"ח דמוטב לת"ח ללכת להתפלל לבית הכנסת מלהתפלל בבית המדרש שלא ילמדו ע"ה ק"ו ממנו ולא יחישו לתפלה כלל ונמצאו בתי כנסיות בטלות ובבית הכנסת אין ללמוד ולכן לא הלכו שם עד שעת זמן התפלה ושפיר יכול לילך מעוטף בטו"ח ולהיות מעשרה ראשונים ומבהכ"נ הלכו לבית המדרש ללמוד עיין א"ח סי' קנ"ח אחר שיצא מביה"כ ילך לביהמ"ד ויקבע עת ללמוד אבל רבינו האר"י הי' לו ביהמ"ד ששם תורה ותפלה ובאו ללמוד קודם הזמן והיו עשרה קודם זמן תפלה כמ"ש חצות לילה אקום להודות לך ושפיר א"א לקיים שניהם ואתי שפיר רבינו הרא"ש

מעשרה הראשונים ואל תדבר שיחה בטלה בבית הכנסת פג) ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו. פד) פלס מעגל רגלך לישר עצמך בדרך בינוני במאכל ובמשתה ובכל מדותיך פה) ואל

דעטיפת טו"ת עדיף וכרבינו האר"י ז"ל.

והוי זהיר שתהי' מעשרה ראשונים ואל תדבר שיחה בטילה בביהכ"נ נראה לפמ"ש שצריך להיות שיהיה שעה אחת קודם התפלה אם יבא ברגע אחרונה ושימור על העתים מ"מ לא יוכל לשהות שעה אחת קודם התפלה אלא הוי זהיר להיות מעשרה הראשונים האמנם לפעמים אם יקדים להיות מעשרה ראשונים עד שיבואו אחרים יכנוס בשיחה בטילה ולכן אמר הגם שתזהר להיות מעשרה ראשונים אל תדבר שיחה בטילה בבית הכנסת אלא פתח לבך לתפלה, ואם ע"י שתהי' מעשרה ראשונים תבא לידי שיחה בטילה מוטב שיאחר מלבא לבית הכנסת ולא ישיח שיחה בטילה משיהי' מעשרה ראשונים וישיח שיחה בטילה, וכן סיפר לי אחי וראשי הרה"ג מוה"ר בנ-ציון שליט"א שאמר לו אאמו"ר הקדוש ר' אליעזר זאב הי"ד טעם שלא הי' לעולם מעשרה ראשונים בביה"מ ואדרבה לפעמים בכיון התאחר מפני שיש בבית הכנסת כמה אנשים שאם יבא להיות מעשרה ראשונים יבואו להטרידו ולדבר עמו ולפעמים דברים בטלים מוטב שיאחר קצת, וזה המשך והוי זהיר שתהי' מעשרה ראשונים ומיהו אל תדבר שיחה בטילה שזה תנאי לזה.

פג) ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו. נראה דהוא ג"כ בתנאי שאם לא תוכל כן אז מוטב שלא תהי' מעשרה ראשונים משתלך בלי תפילין וזה ותפילין על ראשך ועל זרועך ליכנס לבית הכנסת קודם למצות עשרה ראשונים וכנ"ל ודו"ק.

פד) פלס מעגל רגלך לישר עצמך בדרך בינוני וכו' במאכל ובמשתה ובכל מדותיך. נראה דכונת רבינו אמה דאמרו (אבות פ"ב מ"א) רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם זהו

דרך הבינוני וממוצע בכל דבריו ואמר אל תט ימין ושמאל על מה שאמר רבי והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ולכן אל תט לומר שזו מצוה גדולה וזו קלה אני אטה אחריה ואמר בכל מדותיך ועיין רע"ב שם וזה יהי' כשילך בכל המדות בדרך האמצעי ולא יטה לאחד משני הקצוות. ונקט לשון התנא איזה דרך ישרה שיבור לו האדם ולכן תפס לשונו פלס מעגל רגלך.

פה) אל תט ימין ושמאל. לפמ"ש רז"ל על המקרא אשר יגידו לך ימין ושמאל אפילו יאמרו לך על ימין שמאל אליו תשמעון וכ"ש שאומר לך על ימיון שהוא ימין תשמעון ככל אשר יורוך, וי"ל דבשלמא על ימין שהוא שמאל אליו תשמעון קמ"ל טובא אבל על ימין שהוא ימין אליו תשמעון מאי קמ"ל ומאי אשר יורוך והנראה דבאמת בין ימין ובין שמאל תרווייהו אינם דרך המכוון והישר דהמכוון והישר הוא הדרך המלך לא נטה ימין ושמאל אלא דרך המלך נלך שהוא לא ימין ולא שמאל ולכן אמר אפילו אומר לך על ימין שהוא ימין שאליו תשמעון אבל גם זה רק בדרך תשמעון ואין זה הרצון אלא הדרך המלך שהוא לא ימין ולא שמאל.

ועיין רמב"ן הובא בחינוך על המצוה קי"ז טעם שריחק המקום שאור ודבש מקרבן לפי שהם שני קיצונים השאור חמוץ ביותר והדבש מתוק ביותר ובעבור שהקרבנות לרצון להש"י הנכבד לא יובא מן הדברים המתוקים לגמרי כמו דבש רק מן המזוגים כמשאז"ל בבריאת העולם שותף הקב"ה מידת הרחמים למה"ד ובראו ע"כ.

ובמש"כ נתבאר מש"כ ובהסברת פנים עם האמונה, שנתקשו בו עיין הש"א ובמקה"ח בשם הגרי"א לאפיאן ז"ל ובשם הגרש"ז מקעלעם זצ"ל ולפמ"ש נראה ביאור הדברים שצריך לפלס רגליו בדיבור בהסברת פנים באמונה כלומר שתסביר דרך התורה והאמונה על דרך המלך ולא תסביר שהתורה היא קיצונית לא על ימין ולא על שמאל כי לא בהם בחר ה' וכתיב לא תוסיפו ולא תגרעו.

וע"ד זה אמרו במקום שבע"מ עומד אין צדיק גמור יכול לעמוד ועיין ספר היסר המיוחס לר"מ לפי שאין המקום הזה נח לצדיק גמור וידוע מש"כ הרמב"ם בפ"ג מהל' דעות ה"ג וכילד רפואתם [של חולי הנפש] מי שהוא בעל אמה תומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקילל לא תרגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר האמה מלבו ואם יהיה בכלל גבה לב יהיג עצמו בענוין וכו' ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך ה' ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו ועל קו זה יעשה בשאר דעות אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה שהוא מדה הבינונית שבכל דעה ודעה ע"ש וז"ש רבינו פלס רגלך וכו' שיהי' כל דרכיו במדה ובמשקל הכל בדרך בינוני ובכל מדות טובות לא יטה ימין ושמאל וגם בדיבורו ובהסתכלת פנים בחמורה לא יטה ימין ושמאל להיות נכנס בקילורית ולהיות רודף אחר השלום.

שוב האיר לי עיני וראיתי שכיוונתי בעזה"י לאמת בדברי רבינו שהם הם דברי הרמב"ם פ"ב מה' דעות ה"ו וז"ל לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות ולא עצב ואנח אלא שמח, כך אמרו חכמים שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לעריות. וגזו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא עצב ומתאבל אלא מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. וכן לא יהיה בעל נפש רחבה נהנה להון ולא עצב ובטל ממלאכה. אלא בעל עין טובה ממעט בעסק ועוסק במורה ואומו המעט שהוא חלקו ישמח בו. ולא בעל קטטה ולא בעל קנאה ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד. כדאמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כללו של דבר ילך במדה הבינונית שבכל דעה ודעה עד שיהי' כל דעותיו מכוונים בחמצעות והוא שאמרה אמר פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו עכל"ק.

או יאמר לפמ"ש גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר מי אמרה יודע שישראל בזמן הזה דחופים סחויים וכו' אם אמר יודע אני ואיני כדאי להתחבר עמהם מקבלין אותו מיד ומודיעים אותו עקרי הדת שהוא יחוד ה' ואיסור עו"ז ומאריכין עמו בדבר זה ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות וכו' ואין מרגין עליו ואין מדקדקין עליו עיין יו"ד סי' רמ"ח

תט ימין ושמאל פו) ובדיבוריך פז) ובהסברת פנים עם האמונה פח) ורדוף אחר השלום. פט) קבע עיתים לתורה קודם אכילה

וע"ז אמר ואל תט ימין ושמאל בהסברת פנים עם האמונה.

או יאמר לפמ"ש היש"ס ב"ק ל"ח וכבר שלחה מלכות הרשעה שני קרדיוטים אצל חכמי ישראל למדנו תורתכם וכתב ושמעינן מהתי בריית דאסור לשנות דברי תורה אפילו בסכנה וחייב למסור עצמו עליה וכו' דאמ"ל מותר לשנות עכ"פ לעכו"ס בשעת הסכנה למה לא שינו או שניהם חייבים או שניהם פטורין אלא ס"מ שמחויבים אנו למסור על קידוש ה' ואם מ"ו ישנה הדין הוה ככופר בתורת משה ומסתמא מילי דהשריס שאלו בפרטות על כל דין ודין וע"כ השיבו החמת על קדושת השם וכו' אבל לומר על הפטור חייב או להיפוך היה ככופר בתורת משה מה לי דבור אחד מה לי כל התורה וכו' ע"ש וז"ש ואל תט ימין ושמאל אפילו בדיבורך בהסברת פנים עם האמונה.

פו) ובדיבורך. לפי שאמר ואל תרגה שיהה בטלה בגיהנ"ע והלא כבר אמר לעיל לכל שיהה בטילה אסורה (עיין סי"ח) וע"כ כ"ש בגיהנ"ע ולמה כפל ואל תרגה שיהה בטלה בגיהנ"ע ולזה אמר בדיבורך נמי צריך להתנהג במדה בינונית וע"כ אף שאסור כל שיהה בטילה לא יהי' כאלם לא יפתח פיו לעולם אלא יפלס מעגליו בדרך בינוני גם בזה. וגם בדיבורך לא תטה ימין ושמאל.

ובדיבורך, נראה שלא יטה ימין ושמאל כשידבר עם אחרים אפילו רוצה להרחות לו מהבה אחת כיוצא בו לא יצא בדיבורו דיבור של גוזמא לימין או לשמאל ובדרך גוזמא או חנופה ואפילו רוצה להסכיר לו דרך האמונה לא יצא בדבריס שהס חוץ לגדרי היושר והאמת או מפני דרכי שלום וכיוצא בזה בכל מקום שמותר לשנות מפני דרכי שלום ובכל אופן שמצינו שמותר לשאת מגדרי קו השיורי מ"מ צריך לפלס מעגלי רגליו שלעולם ילך בדרך בינוני שאם תטה לדרך אחד אפשר שאפול בבור שאת וע"ד שאמרו אחהו דרך ישרה שיבור לו האדם אבות פ"ב מ"ח ומ"ש במק"א ירדוף ל"ע ועיין מג"א שמחלק מפני דרכי

ושכיבה ודברת בם על שלחנך צ) והזהרת באנשי ביתך להדריכם

שלום בין שהיה כבר או לרדוף על להבא ולפ"ז בדידן שהוא על להבא ולכן אל תטה.

פז) ובהסברת פנים עם האמונה. נראה דקאי ואל תט ימין ושמאל דיש שני קצוות יש נוטים מדרך התורה לבע"ח ומסבירים להם פנים באמונה אף שאין האמת כן אבל לפי שעה הם מאמינים להם ויש נוטים לקצה השני יקוב הדין את הר ומחמירין עליהם ושניהם לא ניחא ליה להרא"ש אלא אל יטה ימין ושמאל ורק צריך להסביר הכל ע"פ דרך הישר והאמת וע"פ התורה.

פח) ורדוף אחר השלום. שהוא מדת אהרן לקרב ולא לרחק. נראה דקאי אלעיל כיון שאמר אל תט ימין ושמאל אפשר לבא לידי שנאה ומחלוקת ולכן רדוף אחר השלום.

פט) קבע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה ודברת בם על שלחנך. נראה לפמ"ש ז"ל אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה שאם יעמוד מתוך הלכה שאינה פסוקה יהרהר בה בתפלה ויבטלהו מכוונת התפלה ובאכילה אדרבה מצוה לקבוע עתים לתורה קודם אכילה כדי שידבר בה על שלחנו שמתוך שיקבע עתים ויצא מקביעת עתים לתורה לאכול ולשמור התורה בפיו וידבר בה על השלחן וכיון שידבר בה על השלחן ממילא יזהיר לבני ביתו להדריכם ע"פ התורה בכל הדברים הצריכים אזהרה כפי אשר למד קודם הסעודה ולשמור פיהם מלהתחיל דאם לא ידבר דברי תורה על השלחן בני ביתו ידברו דברי חולין וחילול ויתחלל פיהם ויהי' שלחנו מלא קיא צואה ח"ו בלי מקום ויאכלו מזבחי מתים כמאמר התנא ונמצא פיהם מתחלל באכילת זבחי מתים אבל כשילמוד יתקן כל זה, ויקבע עתים לתורה קודם שכיבה כמ"ש (ברכות י"ד ע"א) כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות.

צ) והזהרת באנשי ביתך וכו'. בגמ' שבת (נ"ד ע"ב) כל שאפשר לו למחות

ע"פ התורה בכל הדברים הצריכים אזהרה לשמור פיהם מלהתחלל צא) כי תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה. צב) שמח

באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו ולכן חייב להזהר להדריכם בדרך התורה והא דצריך דוקא בשעת אכילה על שלחנו י"ל דכוונתו שילמדם דרכי הסעודה ושלא ישיחו בסעודה וגם מה שיאכלו וע"ד שאמרו בירושלמי הובא בתוס' כתובות ק"ד ע"א עד שאתה מבקש שיכנסו דברי תורה במעיך בקש שאל יכנסו מעדנים במעיך ולכן צריך להזהירם על זה על שלחנו, או יאמר לפמ"ש גדולה לגימה שמביא אהבה ומקרב ועיין מה שאמר אבינו יצחק הבא לי ציד בעבור שתברכני נפשך עיין רמב"ן שם והכ"נ על שלחנך יקבלו אזהרתך יותר בכל הדברים הצריכים אזהרה.

ובפרש"י (דברים א') אחרי הכותו אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא למצוא עילה וכו' לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והוריש את ארצם ואח"כ הוכיחן ע"כ והכ"נ בשעת אכילה יותר יתקבלו דבריו מתוך הלגימה. ואמר מיהו שיקבע לעצמו עתים לתורה לעסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ועכ"פ ילמד הלכה כדי שידע במה ליזהר בני ביתו ולהדריכם ע"פ התורה שאם לא יקבע עתים לתורה הלכה למעשה רק ילמוד איזה חלוקים ופלפולים לא יוכל להזהיר אנשי ביתו להדריכם ע"פ התורה בכל הדברים הצריכים אזהרה דמנא ליה ורבי לא שנה רבי חייא מנין ומה שסיים תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה עיין הש"א ועיין מש"כ בסמוך ליום השבת (אות ו').

צא) כי תחלת דינו של אדם. רבינו תפס תחלת דינו של אדם על דברי תורה ובגמ' (שבת ל"א ע"א) אמרו תחלת דינו של אדם שואלין לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, ומיהו בגמ' (סנהדרין ז' ע"א) אמר רב המנונא אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון, ועיין תוס' שם דבשבת מיירי באדם שעוסק בתורה אלא שלא קבע עתים ובסנהדרין מיירי כשלא עסק כלל אי נמי שואלים לו תחילה על משא ומתן באמונה ומ"מ

יקבל דינו תחילה על דברי תורה, ועיין א״ר בשם זקנו מהר״ש הובא בפמ״ג א״ח סי׳ קנ״ט ששואלין תחלה על משא ומתן שאם לא הי׳ באמונה אז גם התורה אינה כלום ע״ש. ורבינו דייק בלשונו תחילת דינו של אדם כלומר שהשאלה ששואלין אפשר ישאלו קודם על משא ומתן באמונה אבל תחלת דינו שידונו אותו יהי׳ על דברי תורה, ואמר לכן קבע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה לפמ״ש ביו״כ שיתודה קודם אכילת סעודה המפסקת שמא יתנקנו אומצא וימות בלי וודוי, ולכן קבע עתים לתורה קודם אכילה, וכן קודם שכיבה שמא ח״ו ימות ע״ד שאמרו רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם ועל משכבכם ודומו סלה.

צב) שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב. נראה לפ״מ שנהגו גדולי עולם לשכור להם מוכיח תמידי בשכר ובא זה והוכיחו בחנם הרי הרויח בזה ממון ולכן שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב.

עוד י״ל לפמ״ש בכל יום ב״ק יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. ומקשים העולם מה תועלת בב״ק כיון דאין שומעין הב״ק, וי״ל דלפעמים שאדם שומע דברים בפתע פתאום ובמקרה מה שנוגע לו כאלו בא לו נביאה מן השמים וזה באמת בא מהבת קול שזכה לשמעו אף שלא ידע שזה הבת קול וז״ש שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב כלומר ששומע תוכחות שהוא באמת הבת קול הרי שמן השמים מרחמין עליו ומזכירין אותו לטובה ולכן ישמח כמוצא שלל רב.

ולולי דמיסתפינא הי׳ נראה לפרש בשמעך תוכחת כלומר שאתה משמיע תוכחת והו״ל כעין במשמיעך תוכחות לאחרים ולא שאתה שומע מאחרים כי זה כבר כתב באות ל״ג ובעיונים הרגיש בזה ובזה הי׳ אתי שפיר נמי מה שעמד במקה״ח למה כתב רבינו מצות תוכחה עם אהבת תוכחה בפיסקא אחת ולפמ״ש אתי שפיר הכל גם המשך והוכח לחכם ואהבך וצ״ע.

בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב והוכח לחכם ואהבך כי טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת ולמוכיחים ינעם. צג) תחלת

א״י שמחת בשמעך וכו׳ והוכח לחכם, לפמ״ש חז״ל אמר רש״ל התקוששו וקוששו קשוט עצמך ואח״כ קשוט את אחרים ומי שיוכיח לאחרים במוס שיש לו שהוא נמי יש לו זה המוס יאמר קשוט עצמך ומוס שבך אל תאמר לחבריך ולכן אמר שמח בשמעך תוכחת ואם תשמח בעצמך לשמוע תוכחות אז הוכח לחכם ויאהביך שתוכל להוכיח ויאהבוך אבל אם אתה לא חרצה לשמוע תוכחה אז לא ישמעו גם ממך וק״ל.

צג) תחלת מעשיך הבט סופם, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. נראה דכתיב הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכתב רבינו יונה תימה למה מנה ג׳ ושלשתן ענין אחד, אלא כמו שהעומד לפני המלך יתבייש ולא יעשה בפניו מעשה רע כן יחשוב בכל עת כאלו עומד לפני ה׳ כענין שויתי ה׳ לנגדי תמיד ולא יחטא ואמר עין רואה על המחשבה ואזן שומעת הדבור והכל נכתב בספר לומר שאין שכחה, אלא דיחשוב אדם מה לי מה שיהי׳ בסופו לאחר מאה ועשרים שנה והוא עכשיו בכחו ויש לו להטיב לבו ובכלל שמח בחור בילדותיך ומה לו למנוע ממנו עכשיו על מה שעתיד להיות בסופו אמנם כבר אמר שלמה המלך שמח בחור בילדותיך ויטבך לבך וגו׳ עד כאן דבאי הינה״ר מכאן ואילך דברי הינ״ט, ודע כי על כל אלה יבא א׳ במשפט וז״ש תחלת מעשיך הבט סופם, ואיזהו חכם הרואה את הנולד, וכעין הא דתקנו בתנאים להתחיל המגיד מראשית אחרית כלומר תחלת מעשיך הבט סופם ולא תחשוב רק לשעה.

ובגמ׳ (ב״ב ע״ח ע״ב) א״ר שמואל בר נחמן אמר ר׳ יוחנן מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים וגו׳ המושלים אלו המושלים בינרם באו חשבון באו ונחשוב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא. עיר סיחון אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש

מעשיך הבט סופם צד) והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר

יצאה מחשבון וגו' תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינן מחשבין ולהבה מקרית סיחון מקרית צדיקים שנקראו שיחין אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח דאמר מר כל אדם שיש בו גסות הרוח נופל בגיהנם ונירס אמר רשע אין רס אבד חשבון אבד חשבונו של עולם עד דיבון אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין ונשיס עד נפח עד שתבא אש שאינה צריכה ניפוח עד מידבא עד שתדאיב נשמתן ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי ועיין רשב"ס שם. והנה הכל לפי שאמר אבד חשבונו אבד הקב"ה חשבונו של עולם כלומר לית דין ולית דיין או שח"ו אינו זוכר מה שעשה בילדותו או שיסמוך עצמו על שיעשה תשובה ולכן אמר תחלת מעשיך הבט בסופם ולא תבא לכל זה ואז תצליח.

צד) והוי מחשב וכו'. ולפענ"ד במשנה איזהו חכם הרואה את הנולד וזה הכוונה של תחילת מעשיך הבט ותראה סופם, ועיין מקוה"ח ולפענ"ד דהא דהוי מחשב הפסד מצוה הוא ענין אחר ואינו משמע שהרי סיים כי החכם עיניו בראשו משמע דלכן יביט בתחלת מעשיו על הסוף, ואולי י"ל לפמ"ש רז"ל צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה רשעים תחלתן שלוה וסופם יסורין ולכן אם רואה שיסורין באים עליו ותחילתו יסורים אל יבעט בהם אלא ישמח בהם ואדרבה בתחלת מעשיך הבט סופן שסופן שלוה הגם שעכשיו יסורין.

א"י בדרך פשוט שמזהיר על מי שיוצא לדבר הרשות וכיוצא בזה לעסקיו ועי"ז יאבד מצוה שיהי' בדרך וכיוצא בו שאע"פ שיצא ברשות והי' מותר לצאת לעסקיו ומ"מ הרי אבד מצוה ואפילו הרויח בעסקו אבל מ"מ הפסיד שכר גדול של מצוה ומה שויון יש להרויח שהרויח בעוה"ז נגד מה שאבד בעוה"ב בשכר שהי' יכול לקבל עבור המצוה שאבד ע"י מעשה הרשות ההיא, וכן אם לפעמים יעשה עבירה ח"ו בשביל שכר להרויח וידבר שקרים וכיוצא בזה והגם שהרויח ע"י העבירה אבל כמה שהפסיד במה שעבר עבירה והלא קיי"ל דחייב לפזר כל ממונו שלא לעבור לאו אחד ח"ו ואפילו איסור דרבנן כמבואר ברדב"ז קמ"ה

עבירה כנגד הפסדה כי החכם עיניו בראשו. צה) הזהר שלא

ועיין משנ"ה (ח"ג) והרי אפילו כל ממונו שוה כנגד עבירה אחת ולכן אמר תחילת מעשיך הבט סופס אם הם ידריכך למצוה או שתפסיד ע"י מצוה או ח"ו אפילו תעבור עבירה והוי מחשב זה לעומת זה וא"ת שאינך יודע ולזה אמר החכם עיניו בראשו לדעת בתחילת מעשיו מה יהא בסופס.

או יאמר לפי מה שחקרו האחרונים אם מותר לילך למקומות שע"י זה יהיה אח"כ אונס מלקיים מצוות דהו"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס וה"ה אם מותר לסבב סיבות לפטור עצמו ממצוות הי' ובהקדמה לספר החרדים כתב וז"ל יש מצוות שלא נתחייב אדם בהם כי אם בסיבה וכו' ולפעמים שלא תבא סיבה לאדם כל ימיו ונמצא כל ימיו לא קיים המצוה וכן כיוצא באלו אין בי"ד של מטה מענישין את האדם למה אינו משתדל להביא עצמו לידי חיוב כדי לקיים אותם אבל בי"ד של מעלה מענישין עליהם כשיש חרון אף ובפרק ערבי פסחים אמרו דמי שאין לו ציצית בבגדו הוה מנודה לשמים וכתבו התוס' אפי' אין לו יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב והרא"ש פרק אלו מגלחין סימן ה' וז"ל מי יש לאדם לחזור ולקיים כל המצוות כדאיתא בסוטה י"ד משה רבינו ע"ה היה טרוד לקיים מצוות עיי"ש ועיין משנה הלכות ח"ג סי' ל"ה וזה שאמר תחילת מעשיך הבט מה תהא בסופס שלא תבא על ידי זה לידי ביטול מצוות ח"ו.

צה) הזהר שלא תסמוך בלבבך ושמע עצה. נראה כוונתו אמה שאמרו באבות פרק ד' משנה י"ח הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תישען ולכן אמר הזהר שלא תסמוך בלבבך אלא שמע עצה וקבל מוסר כלומר שחבירך יקיימוה בידך ע"י עצמם ומוסרם ואמר תהא זריז לעשות כל מה שמוטל עליך ולא תאמר אם החכמים יקיימו בידי אז לא צריך להשתדל מצד עצמו אלא לשמוע לעצתם ולכן קאמר דאעפ"כ תהא זריז לעשות מה שמוטל עליך.

עוד נראה לפמ"ש רבינו יונה באגרת התשובה (ס"ק ק' הוצאת משנ"ה) וז"ל זה כלל

תסמוך בלבבך ושמע עצה וקבל מוסר צו) ותהי' זריז לעשות כל מה שמוטל עליך לעשות צז) ומכל משמר נצור לבך. צח) אל תקום

גדול בתורה, כל דבר שאינך יודע אם הוא מותר או אסור, הרי זה אסור עליך עד שתשאל לחכם ויאמר לך שהוא מותר ע"כ. ועיין עירובין (ס"ה ע"ב) ר"ל ותלמידיו איקלעו להאי פונדק ולאהוה שוכר והוה משכיר, ובדף ס"ז ע"ב שם כי הוינן בי רב יהודה אמר לן בדאורייתא מותבינן תיובתא והדר עבדינן מעשה בדרבנן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא ועיין רש"י שם ועיין ברכות ל"ה ע"א אלא אמר רבא ילך אצל חכם וכו' ועיין פתשגן הכתב אות ק' מבואר עכ"פ מרבינו יונה ז"ל כלל גדול בתורה כל דבר שאינך יודע אם הוא מותר או אסור הרי אסור עליך עד שתשאל לחכם ולכן אמר הזהר שלא תסמוך בלבבך כלומר ותאמר מסתמא הוא כשר אלא שמע עצה תשאל לחכם וקבל מוסר והוא מוסר גדול על זמן הזה שלא לסמוך על דעתו ומחשבת עצמו אלא ילך אצל חכם וילמוד.

צו) ותהי זריז לעשות. לפ"מ שכתב החכם בחובת הלבבות בהקדמתו מן הזהירות שלא להזהר יותר מדאי וכיון שצוה לן ברישא שישקול תחילת מעשה מה יצא בסופו ויסמוך על עצת החכמים וכל הזהירות הזה לכן כשיבא לידי המעשה יהי' כל ימיו בספק אולי לא יצא כך ואולי לא יצא כך וישקול בדעותיו אחת הנה ואחת הנה ולכן סיים ותהי' זריז כל מה שמוטל עליך לעשות שתעשה הדברים בזריזות ולא יעכבוך הדברים האלו וכדעת החכם כל ערום יעשה בדעת וצריך לקיים המצות בזריזות כל מצות עשה, ומכל משמר היינו הלאוין נצור לבך שלא יהא מצוה הבא בעבירה.

צז) ומכל משמר נצור לבך. לפי שכתב ותהי' זהיר לעשות כל מה שמוטל עליך והיינו לקיים העשין בזריזות ולאוין שהם בשב ואל תעשה ליכא זריזות רק זהירות ולכן אמר ומכל משמר נצור לבך כלומר דגם מהלאוין כולם צריכין לשמור בלבך שלא תעבור עליהן ועשה משמרת למשמרת שתחשוב עליהם בכל עת ובכל שעה תזכור עליהם וזה חלק מהזריזות והזהירות לשמרם בלבו תמיד ואמרו חישב

לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ולכן נכל משמר שהם הלאוין אם יעברם בלבו שלא לעברו עליהם הו"ל כאילו קיים בפועל ולא נשב ואל תעשה.

ובזה י"ל ולך ה' הצדקה כי אתה משלם לאיש כמעשהו והקושיא מפורסמת כיון שמשלם כמעשיו בדין הוא עוטל שכרו ואינו צדקה ולהנ"ל נראה דהכוונה דעל הלאוין ליכא עשיה כלל רק שב ואל תעשה ואפי' הכי הקנ"ה משלם כמעשהו וזה לך ה' הצדקה כיון שהוא עומד ומשמר בלבו שלא לעבור הו"ל ככלל חיוב לעשות מצוה ככל שהוא. ושפיר משלם כאילו עשאה בפועל ולא נשב ואל תעשה.

ובכן נראה לפענ"ד ליישב מה שאמרו בגמ' עירובין י"ג שמי שניס ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא והללו אומרים נוח לו שנברא משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וי"א ימשמש במעשיו ועיין מהרש"א ז"ל נמנו וגמרו עיין בגד לאוין ורלו שהלואין מרובין והו"ל קרוב להפסד ורחוק משכר עכ"ל. ולכאורה אם כפשוטות מאמר הנ"ל מהו ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וגם אמר מ"ו קודשא בריך הוא בא בטרוניא עם בריותיו ובמורה ורע אלקים כי טוב כתיב ולהנ"ל י"ל דנמנו וגמרו שהעשין מרובין מהלאוין ומ"כ עכשיו שנברא סוף רואין שטובתו הוא וע"כ יפשפש במעשיו כלומר שבכל עת יעבור הלאוין ויפשפש עליהם ויהא מתאוה לקיימן ויהיו בכלל חיוב לעשות מצוה ומ"כ גם הלאוין הם בכלל עשיה ואתי שפיר ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו.

צח) אל תקום ממטתך כאיש עצל כי אם בזריזות כדי לעבוד ליוצרך. נראה לפמ"ש יש עצל ושכר וכגון שיחב ולא עבר עבירה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מצוה או שמי שהוא במקום שיכריחוהו לחלל שבת וכיוצא בו והוא עצל ולא קם ממטתו כה"ג מדרכה זריזות הוא וכמ"ש בסמוך, ולכן אמר אל תקום ממטתך כאיש עצל כי אם בזריזות כדי לעבוד ליצרך ואם יהי' ההיפוך

ממטתך כאיש עצל כי אם בזריזות כדי לעבוד ליוצרך. צט) אל תאחר לרוץ אל בית התפילה ק) ושמור רגליך פן יהיו מטונפות קא) אל תשים לבך אחרונית בשעת התפלה והתכוין לברך ליוצרך.

לעבוד יוצרך מז ודמי טוב לך שמהי' כתיב עגל.

צט) אל תאחר לרוץ אל בית התפילה וכו'. נרכות דף ו' אמר רב מלבו אמר רב הונא היונא מניח הכסא לא יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למפיק אבל למעיל מצוה למרהט שנאמר ונרדפה לדעת את ה' (הושע ו') אמר רבי זירא מריש כי הוי חזינא להיא לרבנן דקא רהטא לפירקא נשבתא אמינא קא מחלפין רבנן שבתא כיון דשמענא להא דאמר רב מנחום אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה אפילו בשבת וכו' אמינא נמי דהיטנא וזה שאמר אל תאחר לרוץ אל בית התפילה. ומש"כ רבנו אל תאחר לרוץ ולא אמר לעולם הוי רץ כלשון רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם אילו בא לכלול בזה שלא יאחר לילך לבית הכנסת ואח"כ ירוץ כדי להגיע בזמנו ויתשוב שקיים בזה לעולם הוי רץ כי אין זה מן המצוה לאחר עצמו בשביל שירוץ אח"כ שאז הריצה אינה לשם מצוה אלא המצוה שלא לאחר בשביל לרוץ וירוץ בזמנו אל בית התפילה. ולכן אמר אל תאחר לרוץ אל בית התפילה.

ק) ושמור רגליך פן יהיו מטונפות. נראה להדרכים בחזקת שאינם משומרים מן הטינופות וכשאדם מהלך לאיטו שומר עצמו שלא יפסע במקום הטינופת אבל הרץ לבית הכנסת אפשר שיעבור במקום שאינו נקי ונמצא יצא שכרו בהפסדו ולכן אמר ושמור רגליך פן יהיו מטונפות, ואולי זה נמי מן הטעם שאל תאחר מלרוץ כדי שירוץ באופן שיוכל לשמור רגליו בנקיות מן הטינופת.

קא) אל תשים לבך אחורנית בשעת התפילה והתכוון לברך ליוצרך. נראה לפמ"ש סור מרע ועשה טוב ומתחילה אל תשים לבך לאחורנית והיינו סור מרע ולא תפנה לבך לדברים אחרים ובטלים בשעת התפילה ומיהו לא סגי בזה שלא יפנה לבו לבטלה וגם לא יכוון לבו אלא יהא כשתמא לשמה ולכן שיים

קב) אל תדבר בלעגי שפה ובלשון אחרת בכל עת שהחזן מתפלל

והתכוון לברך ליוצרך דבתר כוונת הלב הן הן הדברים.

א״י לפ״מ שנחלקו אי מצות צריכות כוונה וקיי״ל בדאורייתא צ״כ ובדרבנן א״צ כוונה, ומיהו היפוך כוונה לכ״ע פוסל ועיין יש״ש חולין השוחט ומכוין שלא יכשיר הבהמה והארכתי בספרינו משנ״ה (ח״ז סי׳ צ״ח) וז״ש אל תשים לבך אחורנית כלומר היפך כוונה שזה ודאי פוסל אלא דמ״מ לא תספק בזה אלא התכוון לברך ליוצרך שיהי׳ הכוונה לשם ה׳ וע״ד שכתב רש״י ויקחו לי תרומה לי לשמי.

קב) אל תדבר בלעגי שפה וכו׳. עיין הש״א ומקוה״ח דכבר כתב רבינו לעיל אות י״ד שאסור לדבר בשעה שש״צ חוזר התפילה ועיין עיונים, והנראה דהמדבר בש״ע יש בו שני איסורים אחד שנראה כמזלזל בכבוד קונו דבשעה שהש״ך עומד ומשבח להשי״ת הרי הוא מדבר דברים בטלים והשנית דהמדבר אינו מכוין להש״ך ואינו עונה אחר ברכותיו, והנה לענין זלזול ודאי המספר כדרכו ודאי יש בו משום זלזול שמראה זלזול ואינו מתחשב בשבחו של הקב״ה בפי הש״צ, אבל המדבר בלעגי שפה כגון בקריצות ורמיזות שפחים או שמדבר בלשון אחר ממה שרגיל בו משום זלזול לית ביה כיון שהוא משנה בכיון מלשונו המורגל ללשון אחר או לרמז משום שהוא באמצע התפילה בזה עצמו הוא מראה חשיבות לתפלה שאינו רוצה לדבר בלשון עמו באמצע התפלה, וא״כ במה שהוא משנה ללשון אחר או מדבר בלעגי שפה בזה הוא מראה חשיבות התפלה, אבל אעפ״כ מטעם השני יש בו משום כוונה ועניית אמן ולזה סיים רבינו אל תדבר בלעגי שפה וכו׳ ותענה אמן, כלומר דהכא הוא מזהיר שלא לדבר בשום לשון משום שתענה אמן, ולעיל אות י״ד מיירי במדבר בלשון עמו דהתם איכא איסור משום זלזול נמי, וחילוק זה מבואר בגמ׳ מס׳ שבת. [ובזה יתיישב מנהג ההמון שסוברים דבשינוי לשון כגון ללשון לע״ז או ללשון הקודש למי שאין רגיל מותר והוא פלא מאי ס״ד להם ולפמ״ש אתי שפיר דהם חוששים רק משום זלזול וכה״ג ליכא זלזול אבל מ״מ לדינא אסור מטעם חסרון בכוונה].

ותענה אמן. קג) אל תנשה פגיעת המות שתבוא פתאום ותזכור מעמד הדין. קד) אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס ואל תרחק מן העברות מפני העונש רק עבוד מאהבה.

קג) אל תנשה פגיעת המות שתבא פתאום ותזכור מעמד הדין. עיין לעיל (אות נ׳) זכור יום המות ולידה לדרך הכן ושים בין עיניך שני אלה תמיד ויהיו מזומנים לך ליום הפירוד. והנה שלשה אלה אל תנשה פגיעת המוות הוא נגד זכור יום המוות, שתבא פתאום הוא כנגד ולידה לדרך תכין, ותזכור מעמד הדין הוא כנגד ותזכור חרדת רבי יוחנן בן זכאי עיי״ש, אלא שכתבם כאן באזהרה ולעיל בציווי.

או יאמר שאמר אל תנשה פגיעת המוות ולשון פגיעה היא שפגע בו בלי הזמנה ובלי לחשוב עליו וכגון רבי יוסי בן קיסמא ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והכ״נ קאמר אל תנשה פגיעת המות כי תבא פתאום בלי התראה כלל ולכן לעולם אל תנשה ותזכור מעמד הדין ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה.

קד) אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס. נראה דהעוסק במצוה מאהבה שלא על מנת לקבל פרס שכרו כפול אחד שקיים המצוה שהי׳ חייב בה והשנית מה שעשה מאהבה שאפילו לא היה נתחייב בה הי׳ מקיים מחמת אהבתו לבורא ב״ה אבל מי שעושה רק ע״מ לקבל פרס הוא מקבל המחצה רק של מצוה אחת והוא נקרא פרס היינו מחצה כעין פרס בשחרית ופרס בין הערבים ובזה י״ל אל תהי כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע״מ לקבל פרס אלא מאהבה וממילא יהיו מורא שמים עליהם.

עוד בו שלישיה אל תתעסק וכו׳ עיין בהש״א ובעיונים השיג עליו דאין זה מדרך רבינו להעתיק משנה בלי להוסיף עליו דבר ואשר נראה לפ״מ שאמרו ז״ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וא״כ ממילא ליכא קיבול פרס ולמה ליה להזהיר אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס אלא שפי׳ לו דהא שאמרו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא היינו דוקא במצות חיוביות אבל מה שמשתדל ועושה יותר מן החיוב

ליום רביעי

קה) אל תתרשל במצוה אם באה לידך ותעשנה לשם שמים בלא

ומשמלל להדר בזריזות וכשמחה יש שכר על זה בהמי עלמא וע״ז רמזו מחת אשר עבדתם את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב וכן היושב ולא עבר עבירה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה, אבל בכל זה לא מקבל שכר על זה בהמי עלמא אבל העושה גדריס ומייגיס בפועל להתרחק מן העבירה וכגון משמרת למשמרת מקבל שכר שהוסיף שמירה על שמירתו וז״ס אל מתעסק במצוה ולא אמר אל תעשה מצוה כדי לקבל פרס אלא אל מתעסק כלומר ההכשר הכל שלא יהי׳ על מנת לקבל פרס. ואולי זה הוא גם כוונת עיונים.

א״י לפ״מ דקי״ל דיש להשתתף בלימוד התורה כששכר וזבולון וזה נוטל החצי וזה נוטל החצי וביאורמי בזה עמיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות ולמה דוקא ש״י אלא דכתיב יש כמ״ר מצות תרי״ג לתורייתא ו׳ דרבנן וא״כ המקיים מצוה נברא מלאך אחד ובעולם אחד וא״כ עבור תר״כ מצות יקבל תר״כ עולמות ולמה ש״י אלא דכיון שהם שניס ישכר וזבולון יקבל מחצה וכשמעון אחי עזריה וז״ס עמיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק וצדיק כלומר כשהם שני צדיקים יחד בשותפות כל אחד יקבל מחצה ולפמ״ש לפרס הוא מחצה וכמ״ש גס בפרוס הפסח ועוד וז״ס על מתעסק במצוה כדי לקבל פרס כלומר דודאי לכתחילה מעסוק במצות ובמורה לעצמך ולא תמכור החצי לאחרים, ואפשר עוד דרק לחורה אמרו דין זה שישכר וזבולון ולא למצוות.

קה) אל תתרשל במצוה אם באה לידך ותעשנה לש״ש בלי איחור. י״ל לפ״מ שנחלקו אמי שיש בידו לקיים המצוה מיד אבל בלי הידורים ולאחר זמן יוכל לקיימה בכל ההידורים אי עדיף הזריזות אע״פ שלא בהידור או עדיף להמתין ועיין מג״א ס״ח סי׳ כ״ה ס״ק ג׳ ובש״ם מנחות ע״ב אר״ש בא ורואה כמה חביבה מצוה בשעתה ממנס בתה״ד הביאה בלקט יושר דלא אמרינן חביבה מצוה בשעתה אלא ניס להסתפק שיעבור על המצוה לגמרי ועיין שו״ת צ״צ הרמשון

סי׳ קכ״ז מבנו הגאון ושו״ת עבודת הגרשוני סי׳ י״ב ובספרי משנה הלכות ח״ה סי׳ ט״ו. ולפ״ז י״ל דזה כוונתו אל תתרשל במצוה אם באה לידך ותעשנה לש״ש בלי איחור ולא תמתין אחר הידורים כל שיש בידך עשה לש״ש וכדעת התה״ד, א״י דקאי אדלעיל שסיים אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס וכו׳ רק עבוד מאהבה והעובד מאהבה אינו מצפה לשכר ואפשר שיתרשל בעשיית המצוה ולכן מזרזו אל תתרשל במצוה אם בא לידך תעשינה.

א״י אל תתרשל במצוה אם באה לידך ונראה עוד דבמצוה הבאה מזמן לזמן אין אדם מתרשל בדרך כלל לפי שיודע חובתו ומזדרז בה אם הכנות לביאתה ולכן בשעת הקיום הוא כבר מוכן לקיימה בכוונה לכל פרטיה אבל מצוה הבאה לידו פתאום בלי הכנה יש בה ב׳ סיבות להתרשלות חדא כיון שלא היה לו זמן לחשוב ולהכין עצמו וחסר לו ההכנה.

עוד בו שלישיה לפי מה שכ׳ הט״ז יו״ד סי׳ רנ״א דיותר יש זכות למי שזוכה לעסוק בתורה ולא באה לידו מצות הצלת נפשות ממי שבאה לידו מצות הצלת נפשות וע״י כך צריך לבטל מצוות תלמוד תורה ולעסוק בהצלת נפשות והגם שמצוה גדולה היא להציל נפשות מישראל וגדולה מצות פיקוח נפש שדוחה כל התורה כולה חוץ מג׳ עבירות. ולמד כן ממרדכי בלשן שמתחילה שלא באה לידו מצוה של הצלת נפשות היה חשוב בעיני החכמים יותר ממה שאחר שבאה לידו מצוות הצלת נפשות והצריך לבטל תלמוד תורה להציל את כלל ישראל עיי״ש.

ולפ״ז אפשר שאם עוסק בתורה ובא לידו מצוות הצלת נפשות יתרשל במצוה זו ויאמר איך אבטל מצוות תלמוד תורה שהיא כנגד כולם ואלך לקיים מצוה אחרת שבאת לידי והרי עוסק במצוה פטור מן המצוה ולכן אומר רבינו אל תתרשל במצוה שבאה לידך אלא כיון שבאת לידך קיימה בזריזות ובלי התרשלות ותעשה לשם שמים בלא איחור ואפילו לא תאמר אשנה קודם פרק זה כיון שהמציאו לך מצוה מן השמים עשה בלי עיכוב והתרשלות לשם שמים רצון בורא דכיון שעשה לש״ש מה לי מצוה זו או זו רק עשה כולם בזריזות לש״ש.

איחור. קו) אל תתעצל בברכת הלבנה שאם לא זכו ישראל אלא

או יאמר כי לפעמים יבא לידו מצוה ואם יתחיל בה לא יוכל לקיים אחר כך מצוה אחרת חיובית שזמנה עובר ועל דרך משל שנזדמן לו ערבי ניבור שצריך עוד קודם זמן ק"ש לא יאמר אמתין עד שאקרא ק"ש אלא יגמור ערבי ניבור ואח"כ יקרא ק"ש אם נשאר עוד זמן לקרות עיין רמב"ם פ"ג מה' ק"ש ה"ה וכסף משנה שם.

קו) אל תתעצל בברכת הלבנה. לעיל כתב אל תתרשל במצוה אם באה לידך וכאן כתב אל תתעצל בברכת הלבנה, ונראה דהתרשל משמר אלא יעשה המצוה כלל אבל התעצל אינו חשוד שלא יעשה המצוה אלא שמתעצל ומאחר וע"ד שאמרו בהקרבת ק"פ (פסחים ס"ה ע"א) דשלש כיתות היו שם והכת השלישית תנא היא נקראת כת עצלנית ופריך שם והא לא סגי דלאו הכי מאי הוי להו למיעבד ומשני אפ"ה הי' להו לזרוז נפשייהו כדתניא רבי אומר אי אפשר לעולם בלי נושא ובלא נורקי אשרי מי שאומנותו נושא הוי לו מי שאומנותו נורקי ואי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים הוי לו למי שבניו נקבות.

ונראה לפי שברכת הלבנה אין זמנה קבוע אלא מצוה משעה שנתחדשה עד שנתמלאה פגמה ולכן לא יחדרו בזמן הראשון שאפשר אלא יתעצל ויאמר עוד יש זמן רב ועי"ז אפשר שיבטל לגמרי ועכ"פ לא יקיים המצוה בזריזות ולכן הזהיר שלא יתעצל בברכת הלבנה.

או יאמר כיון שחידוש הלבנה הוא נראה כדרך הטבע שהוטבע בעולם ועל דבר גם וכיוצא בו מברכין אבל על חידוש הלבנה יתעצל ולא יחשוב זה לחידוש שראוי לברך עליו כמו שאין מברכין על קץ וחורף ולכן הזהיר אל תתעצל בברכת הלבנה לפי שבו זוכה לקבל פני השכינה בכל חודש דיש והוא יסוד גדול בתמונה שהכל בהשגחה העליונה והמברך ברכת הלבנה זוכה לקבל פני השכינה.

להקביל פני שכינה בכל חודש דים. קז) אל תעשה דבר שילעיגו

קז) אל תעשה דבר שילעגו הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. וצ״ע במאי קאמר אי בדבר הרשות אסור לעשות שום דבר שלא לצורך וכ״ש דבר של לעג ואי בדבר מצוה הלא כבר אמר החכם ורבינו הביאו (לקמן אות קמ״ב) אל תניח דרך חסידות אע״פ שמלעיגין עליך ובטור א״ח סי׳ א׳ יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים פרט ד׳ דברים בעבודת הבורא ית׳ והתחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא ית׳ לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בנ״א שמלעיגין עליו וע״כ הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המצוה, וכן אמר ריב״ז לתלמידיו בשעת פטירתו יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ושם (ברכות כ״ח) ע״כ הזהיר שתעיז מצחן כנגד המלעיגים ולא תבוש וכן אמר דהמע״ה ואדברה בעדותיך נגד המלכים ולא אבוש ואף כי היה נרדף ובורח מן העו״ג היה מחזק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו ועיין ב״י וב״ח שם.

והנראה כוונת רבינו לפי שיש לפעמים צדיקים נסתרים שמעלימים מעשיהם מפני העולם ועושים דבר טוב בהסתר ובכוונה עצומה רק שמסתיר הענין בפני ההמון ונראה כעושה דברים פשוטים וע״ד שאמרו במו״ק ט׳ ששלח את בנו ואמר אנשים הללו אנשי צורה הם ושלח שיברכוהו ואמרו לו תזרע ולא תחצד וכיוצא בו וחזר אצל אביו ואמר לא די שלא ברכוהו אלא קללוהו וא״ל כל מה שאמרו ברכות הם ע״ש וכן עשו הרבה צדיקים דברים זרים עד שנראה לפעמים דברי לעג לעיני ההמון כדי להעלים מעין הבריות וידוע מהצדיקים נסתרים שהיו מלבשים בגדי עכור וכיוצא בו והיו מחפשים ומקיימים המצוה והיו מייחדים יחודים גדולים דוקא באופן נסתר וידוע מהרה״ק מראפשיץ זצ״ל שהי׳ בדחן ועושה בדחנות ובגמ׳ כתובות י״ז רב שמואל בר רב יצחק מרקד אתלת ואמר ר׳ זירא קמכסיף לן סבא כי קא נח נפשיה איפסיק ליה עמודא דנורא בין דידיה לכ״ע וגמירי דלא איפסק עמודא דנורא אלא אי לחד בדרא או לתרי בדרא א״ר זירא אהנייא ליה שטותי׳ לסבא ופרש״י שהי׳ מתנהג כשוטה ע״ש וז״ש

הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. קח) אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם קט) וכבדם כפי יכלתך כל ימיהם.

דאפ"ה אל יעשה דבר שילענו הבריות דהגם שהנדיק זה כוונתו לשם שמים וקדוש יאמר לו מ"מ הבריות דרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. וכגמ' מנחות נ"ג ע"ח אמר רבא מביאומין אמרי קמייהו מטיבותין לא אמרו קמייהו הדר אמר רבא וכו'.

קח) אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם וכבדם כפי יכלתך כל ימיהם. נפ' יתרו כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וכפ' משפטים המקלל אביו ואמו מות יומת ובדברים כ"ז ארור מקלה אביו ואמו. וגראה למה הניח רבינו על סדר וכבדם בסופו, אלא י"ל לפמ"ש דאב שמחל על כבודו כבודו מחול ומ"מ כאב הריב"ש דדוקא על כבודם יכולים למחול ולא על בזיון וכ"ש על נערם אפי' לרפואה רב לא שניק ליקם סילוא לר' חייא בריה, (סנהדרין פ"ד ע"נ) אר בריה דרבינא לא שניק לבריה למפתח ליה כוותא דילמא מציל והו"ל שגגת איסור וכגמ' פריך אי הכי אחר נמי ומשמי אחר איסור לאו גנו איסור סקילה הנה אפילו הי' להוניח לו קוץ מרגלו לרפואה אפ"ה לא שניק לבריה שלא ירבה בחבלה ויתחייב סקילה בשוגג ולא מהמי מה שרב מוחל לו ו"ש אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם לעולם אפילו הם ימחלו לך לא מהמי מחילתם על הקלות והנער ומיהו אפילו מחלו לך כיבודם דבידם למחול מ"מ אפ"ה כבדם כפי יכלתך כל ימיהם כי מחילתם רק מהמי שלא לעבור על מ"ע של כבד את אביך ואמך אבל אינו מקיים בזה המצוה ולכן כבדם כל ימיהם כפי יכלתך.

א"י אל תקלה וכו' שלא יהיו בעיניך לקלון ולבזיון ואפי' לא תגיד לאדם מזה וגם לא תראה להם קלון אבל בלבבך תרגיש קלון והקלת בהם גם בזה עובר וכ"ש המקלה בפרהסיא דאף אינה אמי משום מצער אותם וא"כ הם שני דברים אל תקלה וכן' ואל תצער ושני איסורים והבן.

קי) אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים וקבל אותם בפנים

קט) וכבדם כפי יכלתך כל ימיהם. ולא אמר כבדם כל ימיך והרי אמרה תורה כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וא״כ כשתכבדם כפי יכלתך מבטיחך שתחי׳ כל ימיהם ותאריך ימים לכבדם בחיים ולאחר חייהם, והוא ברכה לך ולהם שלא ימיתו בניהם בחייהם ח״ו בזכות מצות כיבוד או״א.

קי) אל יהיו פניך זועמות נגד עוברים ושבים וקבל אותם בפנים מאירות. נראה דתרי מילי נינהו ברישא מדבר בעוברים ושבים שאין באין אליך אלא עוברים ושבים דרך אליך אפילו הכי הזהיר שאל תהי פניך זועמות שלא תתראה לשום אדם העובר ושב כרגזן חועם וסיפא מיירי כשבאין אלך אז לא די במה שאין לך פנים זועמות אלא קבל אותם בפנים מאירות ועיין שבת קמ״ט כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפה כל בריה ובצדיקים כתיב דאגה בלב ולהלה על פניו.

ונראה עוד דמצינו באברהם אבינו ע״ה (בראשית י״ח ב׳) וירא וירץ לקראתם פי׳ ראה אותם נסוגים לאחריו עיין רש״י ולכאורה נראה דבני אדם כאלו עוברים ושבים הם ולא בא אליך ואינם מכינים עצמן לבא לביתך ואפ״ה אל יהיו פניך זעומות נגדם וז״ש אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים ממקום למקום אלא עוברים דרכך עליך לקבל אותם בפנים מאירות כמו שעשה אבינו הראשון. ולא זאת שלא תהא פניך זעומות נגדם אלא אל תשכח להעניק להם צידה (ועיין אבות פ״א הוי מקבל ופ״ג בשמחה) ומיהו התם לאו בעובר ושב מיירי דרבינו הוסיף בעוברים ושבים.

ובדרך צחות נראה אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים, בדיוק לשון ושבים היל״ל נגד עוברים וכמאמר התנא והוה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות ומהו ושבים, וי״ל דעני הבא פעם ראשונה ומתנצל לפני העשיר ומרחם עליו ונותן מה שנותן בסבר פנים יפות ופוטר אותו ואינו חוזר עוד אז הכל עולה יפה, אבל אם העני עובר ושב ועובר ושב פעמים או שלשה פעמים מיד

מאירים. קיא) אל תשכח להעניק להם צדה ולעשות לוי' להם

הבעה"ב כועס, מה באת שנית או שלישית הלא רק נתתי לך וכיוצא בזה ועכ"פ מראה לו פנים זעומות ולא כראשונה והעני מצטער מזה וזה שאמר אל יהיו פניך זעומות כנגד עוברים ושבים וכנ"ל, שהרי גם אתה בבוקר התפללת על פרנסה ועל כיוצא בזה ובצהרים התפללת שנית על אותו דבר ובערבית שלישית הרי גם אתה עובר ושב על אותו דבר לכה"פ ג"פ ביום ולמה תזעום על העני שפונה אליך כן.

קיא) אל תשכח להעניק להם צידה. ולעשות לוי' להם ותנחמם בדברים. ג' דברים הללו לפ"מ שאמרו בסוטה מ"ו בפ' עגלה ערופה ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי ס"ד שב"ד שופכי דמים הם אלא שלא פטרונוהו בלא לוי' ובגמ' סנהדרין ק"ד אר"י א"ר אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו ועיין סוטה בדין לויה כמה שיעורה (מ"ו ע"ב) וכל שאינו מלוה כאלו שופך דמים ושגגתה עולה זדון.

ובאוה"ח עה"ת פ' בלק ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם להודיע צרות עינו שמהר לשלחם קודם הגעת זמן אוכל פת שחרית היפך הדבר אבי הנערה שאמר לחתנו שעמד בבוקר ללכת סעד לבך פת לחם ואחר תלכו כי זה הרשע מקור הצרות עין וקם בבוקר לשלחם ואמר להם שילכו אל ארצם כי חש שיתעכבו וסעודתם עליו ע"ש.

א"י אל תשכח, נראה לפי שיש חיוב לעני בשתי דברים אחד האכילהו והשקהו כשבא לביתך והוא רעב ואם מבקש ממך שתתן לו מצדקתך, ואם הולך על הדרך שתתן מזון סעודה אחת, ובגמ' שבת (דף קי"ז) ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רבי חדקא אומר ארבע וכו' ושם (קי"ח ע"א ומשנה פאה פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפונדיון מד' סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה ואם שבת נותנין מזון ג' סעודות וכו' ע"ש מבואר שהעני

העובר ממקום למקום ואינו לן שם חייבין ליתן לו צדה לדרך וזה לבד מהצדקה שחייבים ליתן לו, וז״ש אל תשכח להעניק להם צדה כי גם זה חיוב עליך אם אין שם ב״ד וגבאי צדקה המטפלין בזה, דאל״כ הרי הוא חיוב על הגבאי צדקה לכאורה, ואולי ס״ל לרבינו שהחיוב הוא גם על כל אדם.

איברא דראיתי בס׳ משיבת נפש אך יצא לאור מכת״י להגאון מוה״ר יוחנן לוריא ראש ישיבה באלזס ועוד. הי׳ חי כנראה בזמן מהר״ם מינ״ץ הראשון ובסוף פ׳ בשלח כתב דרוש לאלמן שנשא אלמנה ובא״ד וז״ל, ומאשר חתן דין [פי׳ זה החתן] דין בעל הבית [לו] אלמדנו דרכי הש״י שילך בדרכיו, מה הוא קובר מתים אף אתה, מה הוא גומל חסדים אף אתה כן, וכן דורש במס׳ סוטה (י״ד ע״א) אחרי השם תלכו פי׳ אחרי מדותיו, מלביש ערומים מבקר חולים מנחם אבלים קובר מתים מוסיף אני לומר מה הוא זן את הרעיבים אף אתה כן, ואלמדהו מדרכי הכנסת אורחים ואיך יתנהג עמהם ובזה גדול כחם ומצותם. ועל זה ציוה הקב״ה להראות לדורות באמרו קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן, אינו כי אם לצוות בשביל שיראו לדורות הנס, שהרי כמה נסים נעשו לאבותינו שלא ניתן שום אות להזכיר לדורות אלא הקבלה בא ללמדינו לדורות שפרנס וזן הקב״ה אותנו, כן אנחנו חייבים לפרנס כל העוברים עלינו. ומה הוא זן את האדם כדי שבעו עומר ליום והוא מ״ג ביצים (עירובין פ״ג ע״ב) לב׳ סעודות וכן הוא ראוי לאדם בינוני וכו׳ כן חייב כל אדם ליתן לאכסנאי כדי שבעו ב׳ סעודות.

גם נלמוד מזה שלא יתן לאכסנאי תבשיל שאינו בן יומו ממה שאמר אל יותר ממנו עד בוקר שבכל יום האכילם מזון יומו, גם יתן לאכסנאי תיכף לאכול כבואו ולא ימתין שהרי המן בבוקר ולא המתין לרדת עד עת האוכל שהוא שעה חמישית מכל אדם, גם לערוך השלחן במפה לבנה ונקייה שמא איסטנית הוא כמו שהטל יורד למטה מן המן בכל יום גם נלמוד מזה לתת לאכסנאי לאכול לפי ההרגל שלו פת או קטנית או בשר שור או תרנגול פטומי כמו שנהגו אבותינו אנשי המעשה שבא הסיפור מהם בתלמוד ששאלו לאכסנאי במה אפרנסך (כתובות

קיב) ותנחמם בדברים. קיג) אל תשים עיניך למי שעלה לעושר

ס"ז ע"ב) אך רק לינה אחת ומזה הי' טועם כל א' מזון כפי מזונו הרגיל בו, ולא נמצא בו טעם אחר אפילו הי' טעם הנבחר כי היה מזיק למי שאינו רגיל בו כי שינוי וסת תחילת תולי בני מעיים. והאריך שם קצת בדברים, וסיים ולזה צוה הקב"ה להשים צנצנת עומר לא פחות ולא יותר, ללמדינו שכשיעור זה חייב כל אדם ליתן לאכסנאי מזונות הרגיל בו ולא פחות, ואינו חייב יותר.

ולדידן מיהו למדנו דברים חשובים מאד בענין הכנסת אורחים, שכלם הם בקבלה שאין ליתן לאכסנאי עני פחות משתי סעודות לאכול, ושלא יתן לו מאכל שאינו בן יומו ודרשו מקרא אל יותר ממנו עד בוקר שבכל יום האכילם מזון יומו ובזה"ק מבואר דשום אדם לא יאכל מאכל שעבר עליו יומו ולילה הובא במג"א. ויתן לו תיכף בבואו ולא ימתין עד שירעב או ח"ו ימות העני ומעשה דנחום איש גמזי יוכיח [ומיושב נמי קושית הבנ"י ז"ל שהקשה למה נתנה תורה זכר לענני כבוד ולא נתנה זכר למן שנתן להם במדבר וכבר פי' ולהנ"ל ניחא דבאמת הצנצנת הוא זכר למן והבן]. ומבואר לכאורה דיש חיוב על כל אחד ליתן לעני מאכל מזון ב' סעודות וסעודות גדולות שיעור מ"ג ביצים והבן.

קיב) ותנחמם בדברים. ולכאורה האי ניחום צ"ב למה דלכאורה אינו נראה דמיירי הכא מעניים שהולכין לצדקה אלא עוברים ושבים בכלל ואולי דכבר אמר דהע"ה אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ועוד אמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וכל שהאדם מטולטל והולך ממקום למקום הרי זה בכלל גלות וטלטולי דגברא קשה מדאיתתא וא"כ כל מי שהולך ועובר ושב ולא זכה למנוחה ונחלה אלא הוא בכלל אלה מסעי הוא בכלל איזה עונש שע"י זה הוא סובל גלות והוא עובר ושב והרי אפילו יציאה מבית לסוכה נמי הוא גלות כמבואר בזוה"ק דלכן יוצאין לאחר יו"כ לסוכה מביתו שאם נתחייבנו ח"ו עונש גלות יתכפר ביציאתו לסוכה ולכן תנחמם בדברים, ועיין ב"ב ט' ע"ב הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בי"א.

א״י לפ״מ שאמרו בפ׳ עגלה ערופה שלא פטרנוה בלא לוי׳ דהדברים המתיישבים על הלב נותנים חזוק להעובר ושב ומתחזק בכוחו ואם יקום עליו מכשול הדרך או רוצח יוכל לעמוד נגדו אבל אם לא ינחם בדברים ומצא העובר בלב נשבר ורוח נדכה אז ממילא יפול תחת כל מכשול ועיין חגיגה י״ד במרים מגדל נשיא דשאלו האיך יכלת לה כיון דאכתי לא הגיע זמנה והשיב לו דהעביר גחלת על רגלה ואיתרע מזלה ויכול לה והכ״נ כן ולכן תנחמם בדברים לחזקם שכל דרכים בחזקת סכנה.

קיג) אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתיך. עיין בסמוך (אות קמ״ז) ״אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה וביראה כי אם לגדול ממך״ ורמז לדבר בשמים ממעל לעניני רוחניות שהוא שמים תבט למעלה ועל הארץ בעניני גשמיות מתחת ממך.

א״י אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתיך ולכאורה היל״ל בכלל אל תשים עיניך בשל אחרים ומ״ש אם הוא עלה בעושר או פחות ונראה דרבינו מיירי בחברים וכיוצא בו שהיו הולכים יחד בשוה והיו נותנים עיניהם זה על זה ופתאום אחד מהם הצליח ללא סיבה ידיעה ונתעשר מכולם ואחד מהם נשאר במצבו והשלישי תחת כולם או שהיו שנים ואחד נתעשר אמר אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתיך.

ובזה מיושב מה שיש להקשות שאמר למי שעלה לעושר יותר ממך והיל״ל אל תשים עיניך לעשיר ממך ולשון למי שעלה למה ונראה דבאמת אין אדם מקנא בעשירים שהם כבר עשירים אלא בשני חברים שוים ואחד עלה לגדולה ונתעשר יותר ויותר וזה מביא לידי קנאה ולזה אמר למי שעלה לעושר יותר ממך אל תשים עיניך. אלא דלא תימא שדי אם לא תשים עיניך במי שעלה ממך בעושר אבל גם למי שהוא תחתיך להשים עיניו למה ומאי איכפת ליה אם לא ישים עיניו למי שהוא תחתיו ולכן אמר דמצוה להשים עיניך למי שהוא תחתיך כדבסמוך

יותר ממך אלא למי שהוא תחתיך. קיד) אל תבהל לקצוף משום

במעשה דר"ע, שזה נותנת לו תועלת אם הוא רואה נמי שהוא תחתיו ודורשי רמזות אמרו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כלומר ברוחניות יש לעולם להשים עיניו ולראות שיש גדולים וטובים ממנו בתורה וירא שמים וזה בשמים יראה ממעל ויבאנו לידי קנאת סופרים תרבה חכמה ועל הארץ בגשמיות שהוא משמני הארץ מתחת יראה למי שהוא תחתיך וזה מצוה.

ובגמ' נדרים (נ' ע"א) רבי עקיבא איתקדשת ליה ברתיה דכלבא שבוע שמע כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה אזלא ואיתנסיבה ליה בסיתוא היה גני בי תיבנא הוה קא מינקט ליה תיבנא מן מזייה אמר לה אי הואי לי רמינא לך ירושלים דדהבא אתא אליהו אידמי להון כאינשא וקא קרי אבבא אמר להו הבו לי פורתא דתיבנא דילדת איתתי ולית ליה מדעם לאוגנה, אמר לה ר"ע לאנתתיה חזי גברא דאפילו תיבנא לא אית ליה פי' שהי' ר"ע מצער על שלא הי' לו תכשיטין ודירה נאה וכלים נאים ליתן לאשתו וישנו בתבן וכ"ש שהוא בת כלבא שבוע וקיי"ל עולה עמו ואין יורדת ובא אליהו והראה להם שיש עוד בן אדם שאשתו ילדה לו ואין לו אפילו תבן לשכב עליו ובא לנחם אותם ולהראות להם דיש עוד עניים יותר מהם וזה ועל הארץ מתחת.

קיד) אל תבהל לקצוף משום דבר. לא אמר אל תקצוף כלל שהרי בתורה כתיב ויקצוף משה וכתיב כי יצא הקצף ועיין רמב"ם פ"ד מהל' דעות ובתוי"ט אבות פ"ה מי"א (ולעיל אות ז') אלא אמר אל תבהל לקצוף שאפילו שבשעה שאתה קוצף וכועס אל תבהל אלא בישוב הדעת. וכגון מה שאמרו בגמ' (שבת ק"ה ע"ב) דקא עביד למירמא אימתא אאינשי ביתיה כי הא דרב יהודה שליף מצבייתא רב אחא בר יעקב תבר מאני תבירי, רב ששת רמי לה לאמתיה מונינא ארישא רבי אבא תבר נכתמא, כל אלו שהגם שמותרין יהיו בישוב הדעת.

א"י אל תבהל לקצוף משום דבר, ועיין לעיל (אות ז') ולהתרחק מן הכעס בתכלית הריחוק ולעיל (אות ל"ת) להרחיק גאוה וכעס, ונראה דהכא מיירי אפילו

דבר והארך אפך קטו) פן תאבד את חכמתך. קטז) אל תוציא ממך

נדנר שיש נו טעס ונריך לקנוף ומפ"ה אל מנהל לקנוף כלומר שהקנף והכעס לא יהי' נהלה אלא שגס הכעס יהי' ממוך ישוב הדעת ו"ש (קהלת ז') אל מנהל נרומך לקנוף ולא אמר אל מנהל לקנוף סמס אלא שהוא נהל נרום וע"ז אמרו חז"ל נשלשה דנריס אדם ניכר נכוסו נכיסו ונכעסו כלומר שאפילו נעת כעסו אינו מנוהל אלא ממוך ישוב הדעת, כועס ואינו כועס, וכופס כעסו והדנק נמדומיו ע"ד שאמרו כן יכנסו רחמיך אם כעסיך מעלינו ואמרו הקנר נזעס ומאריך אף וה שסיים והאריך אף אפילו שכנר המקנף וכא לכלל כעס תאריך אף פן תאבד חכמתך, ונמשלי ט"ז ארך אפים מגבור ומושל נרומו מלוכד עיר (תבות פ"ד מ"ת).

קטו) פן תאבד את חכמתך. כפי מה שאמרו פסחים ס"ו ע"ב ר"ל אמר כל אדם שכועס אם חכס הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו אם חכס הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה דכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה וגו' מכלל דמשה אישתכח מיניה, אם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו מאליהו דכתיב לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך וגו' וכתיב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

קטז) אל תוציא ממך עקשות וניבול פה. (משלי ד') הסר ממך עקשות פה והוה זה הכתוב הסר ממך מירי שאחריס לא יעקשו עליו פיו אבל רבינו מירי שאל יוציא אדם עקשות פה וניבול פה על אחריס ונראה דקאי אלעיל אל תנהל לקנוף וכו' ושמע תאמר דמ"מ מחשוב מחשבות להרחות לו עכ"פ עקשות ויעקש עליו פיהו או שיגבל פיו עכ"פ כדי להקר דעתו ולכן מזהיר תומו אל תוציא ממך עקשות נכל אופן וכ"ש נבול פה כי על כל דנריך מבא נמשפט.

א"י לפמ"ש רבינו יונה נאגרת התשובה (סי' ל"ג) ז"ל עון נבלות הפה מן

עקשות פה ונבול פה כי על כל דבריך תבא במשפט. קיז) אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד קיח) ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה קודם. קיט) אל תדבר בצואר עתק קכ) ואל תעיז מצח שלא

העבירות הממורות שמחריבות העולם שנא' (ישעי' ט' ט"ז) על כן בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטוי' ע"ש, וז"ש ונבול פה.

קיז) אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה קודם. בגמ' פסחים קי"ג הרואה דבר עבירה מומר לשנאתו ולא על זה נאמר אל תחזק וכו' אלא הכא מיירי שכעס על חבירו בחילי דעלמא וכיוצא בו ודייק כעסך עם חבירו כעס של עצמו זה אמור להחזיק אפילו יום אחד והכעס בא מגאות ולכן יכנע לפניו ויבקש ממנו מחילה ויסלח לו כשירצה הכנעתו.

א"י אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד (מגילה כ"ח ע"א) ולא עלתה על מעתי קללת חברי והגרלה דקאי נמי אמש"כ לעיל אל תבהל לקנוף והתריך אפך וכיון דאמר התרך אפך לא תטעה שאינו אלא מתריך אף אבל לא ימחול לגמרי ולזה ס"ל שאל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד כלומר שבכל יופן לא תחזיק הכעס עם חברך יום אחד אלא אם הוא אינו מפייסך הכנע לפניו לבקש ממנו מחילה.

קיח) ותכנע לפניו. דמיד שאדם נכנע אז כמיס הפנים אל פניס גס חבירך ירגיש בהכנעתך כמבואר בחברי מיוב ואז הוא יבא ויבקש ממך מחילה או שאתה תבקש ממנו מחילה והוא ימחל לך ובהש"ת ניין ליומא פ"ז ע"א רב ה"ל מילתא בהדי הוא טבחא אמר אחול אנא לפיוסי.

קיט) אל תדבר בצואר עתק. (עיין מהלים ע"ו) וגרלה לפמ"ש בגמ' (ברכות מ"ט ע"א) א"ל רבי זירא לרב אסדא ניתי מר וניתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא

לקבל עליך יראת שמים. קכא) אל תשיב למחרפיך ולמבזיך ושים

ותנויי מתניני' אמר ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא ובריכי ברכת מזונא וזקפי רב ששת לקועי עלי כחויא ואמאי דלא אמרי ברית ולא תורה ולא מלכות ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר ברית ותורה ומלכות יצא וכו' ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב ע"כ.

פי' רב חסדא הי' חריף עצום מאוד אבל כשנזדמן להיות אצל ריש גלותא ונתנו לברך ברהמ"ז ולא אמר ברית ותורה ורב ששת שהי' בר פלוגתי' דר"ח כמבאור (עירובין ס"ז) רב חסדא היו מרתען שפוותיה ממתנייתא דרב ששת ורב ששת מרתע כל גופי' מפלפוליה דרב חסדא, וכשא"ל ר' זירא לרב חסדא שיבא ללמוד מתנייתא והתנצל רב חסדא שחייב ללמוד קודם הלכה למעשה כי רב ששת זקף עליו קועי כלומר צוארו וז"ש אל תדבר בצואר עתק.

קכ) ואל תעיז מצח. נראה דעזות מצח הוא חטא בפני עצמו ובתפילה על חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח, והוא עזות בלי דיבור כלל והעזות מצח הוא היפוך מיראת שמים שאין לך גדר גדול ליראת שמים מהבושה ואין לך מדריגה גבוה לקלות ראש מעזות כדכתיב ומצח אשה זונה לך ולכן אל תעיז מצח שלא תגרום לך שלא תוכל לקבל עליך יראת שמים.

קכא) אל תשיב למחרפיך ולמבזיך. גרסינן בגמ' (גיטין ל"ו ע"ב) הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ונראה דקאי נמי אדלעיל אל תבהל לקצוץ וכו' (ק"ס) ולא יעוז מצח והי' אפשר דאהכ"נ שלא צריך להבהיל ולקצוץ על מי שחרפו או ביזהו וגם לא יעוז מצח נגדו ומ"מ לאחר ישוב הדעת יכול עכ"פ או מצוה נמי איכא להשיבו במתינות שאז לא יעבור על כעס ולא על שאר דברים ואעפ"כ יאמר להמחרף והמבזהו מה שמגיע לו, וע"ז קאמר רבינו אל תשיב למחרפיך לעולם אלא תשים יד לפה הגם שכבר נתישבת מ"מ אל תשיב אפי' לא במענה רך, כי פן יחס לבבך כשתתחיל לדבר אליו ולהשיבו יחס לבבך

ותלא מגדרך השוה ולכן מוטב שלא תשיב לו כלום, ונראה דאפילו רוצה להוכיחו ולומר לו מוסר נמי כבר אל תשיב דדוקא כשאומר לו הוכחה להדריכהו קודם שביזהו וחרפהו צריך להוכיחו אבל לאחר שחרפו וביזהו אין צריך להוכיחו עוד ולכן אל תשיב לו כלל.

ובגמ׳ שבת (ל׳ ע״ב) ההיא דאתא לקמיה דרבי א״ל אשתך אשתי ובניך בני א״ל רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע וכן הי׳ מעשה ברבי חייא כזה ואמר ר״ח אהני ליה צלותי׳ דרבי דלא לשוויי בניו ממזרים ולכן אמר דאפילו לענות רך לא יענה בענין זה כלל ורבי נמי לא ענה לו כלל אלא אמר לו רצונך שתשתה כוס של יין ואולי דעת רבינו דאפילו זה לא יענה אלא ישים יד לפה ולמד כן מהא דאמר ר״ח אהני צלותי׳ דרבי׳ דלא לשוויי לבניו ממזירי משמע דוקא רבי הי׳ מותר עכ״פ ליתן לו כוס אבל אחרים שלא יוכלו לסמוך על תפלתם לא יענה אפילו זה רק ישים יד לפה וישתוק.

והנה אמר עושים מאהבה ושמחים ביסורים ולכאורה מאי שייכות כאן לעושים מאהבה כלל והרי על הנעלבין ואינן עולבין קאי שמי שהוא חורפהו וביזהו, ונראה דהנעלבין ואינן עולבין קאי על מי שמחרף ומגדף ומבזה עושי מצות ה׳ ובזה לכאורה הי׳ מקום לומר שעכ״פ צריך להשיב לו וע״ז אמר אעפ״כ אין להשיב אלא אדרבה יקבל היסורין ולכן קאמר הנעלבין וכו׳ עושין מאהבה שמקיימין מצות מאהבה ולכן אין נפ״מ להו אם מכבדין אותו או מבזין אותו בשביל מצות ה׳ ואדרבה הם שמחין ביסורין כי אהבתם גברה לעבדות ה׳ וכמ״ש ר״ע כל ימי הייתי מצטער מתי תבא לידי ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה ובחולין פ״ט אין העולם מתקיים אלא במי שבולם עצמו בשעת מריבה ואמר רבינו הטעם פן יחס לבבו.

ויש לדייק הנעלבים ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמה בגבורתו ולכאורה מה שייכות לאוהביו כאן וגם לצאת השמש בגבורתו, ושמעתי בשם מרן האמרי אמת שביאר שהשמש והירח

יד לפה ושתוק פן יחם לבבך. קכב) אל תתעבר על ריב לא לך כי לסוף הם ישלימו ביניהם ואתה תשאר בכעס. קכג) אל תתגאה על

במחלוקת של קרח על משה אמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירין ואם לאו אין אנו מאירין באותה שעה ירה בהן חצים וחניתות אמר להם בכל יום משתחוים לכם ואתם מאירים, בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם וכו' ע"ש. ואמר האמרי אמת זצוקלה"ה דמי שמעליבין אותו יהי' מן הנעלבין ואינן עולבין עליו נאמר אבל אוהביו חייבים למחות וזה עליו הכתוב ואוהביו כצאת השמש שאוהביו צריכין לראות מהשמש שמשה הי' מן הנעלבין אבל אוהביו צריכין למחות והבן.

קכב) אל תתעבר על ריב לא לך. נראה לפמ"ש אל תשוב למחרפיך פן יחם לבבו אבל יש לומר דודאי כשהוא לעצמו יש לו להשים יד לפה ולשתוק ולקבל היסורין באהבה אבל כשרואה שני עברים נצים חייב להתערב ביניהם כי על של עצמו יכול לותר ולא על של אחרים גם כי הטעם שנתן לו שלא יחם לבבו ולגבי אחרים ודאי לא יחם לבבו אלא יעשה לש"ש ולכן אמר אל תתעבר על ריב לא לך כלומר מה שאינו נוגע לך כי לבסוף הם ישלמו ביניהם ואתה תשאר בכעס או עכ"פ אל אחד מהם שיהי' האחד אשר היית לסייע הצד שכנגדו ישאר לך שונא ובזה הצילה אשת און בן פלת את בעלה ממחלוקת קרח ועדתו ובש"ר פי"א ט' מה הכלבים א' נובח וכולם מתקבצים ונובחים על חנם ואתה לא תהי' כן, ובמשלי (כ"ו) מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו.

קכג) אל תתגאה על הבריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו. עיין לעיל (אות ל"ז) שכבר כתב להרחיק הגאוה והכעס והכא אמר אל תתגאה על הבריות נראה דיש אדם שיודע ערכו והוא שפל בעיני עצמו ובפנימיות בתוך תוכו הוא עניו מאד ויודע נגעי לבו ומ"מ כשהוא בין הבריות הוא מתגאה עליהן שהוא רוצה להראות בפניהן חשיבות דוקא מפני שיודע ערכו השפל ומתראה שלא יתגלה ברבים שהוא ממש כעפר ולכן מראה פנים חשיבות שאין בו עצם וכבר ריחק הגאוה מעצמו אלא שלא ריחק שיוכל גם לראות שהבריות

הבריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו. קכד) אל תהי בז

רואין האמת ולכן אמר אל תתגאה על הבריות ותהי' שפל רוח ולא די בעצמו אלא עד שתהי' כעפר שהכל דשין בו ולא יהא איכפת לך מה הבריות אומרים. ואמר החכם כבר הגעת למדות השתוות פי' שאי אתה מרגיש בין שמשבחין אותך או שמבזין אותך.

ובאבות פ"ה רוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו רוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע, וכתיב אני אשכון את דכא ושפל רוח ובסנהדרין פ"ח ע"ב איזהו בעוה"ב ענוותן ושפל רוח שייף עייל ושייף, נפיק עו"ש ל"ב ע"ב לעולם הוי קבל וקייס קבל שפל וטמן מן העין.

א"י אל תתגאה על הבריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו, הם שג' דברים פעמים שכבר בא למדה שלא יתגאה על הבריות אבל עכ"פ יהי' שוה בשוה עמהם ולא ישפיל עצמו לכל ברי' ולכן אמר ותהי' שפל רוח, ואכתי יש לומר שתהי' שפל רוח אבל לא תניח שהכל יהיו דשין עליך ולכן שתשפיל עצמך כעפר שהכל דשין בו.

קכד) אל תהי בז לכל אדם ולכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום. (אבות פ"ד מ"ג) נראה מאחר שכתב רבינו להיות שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו ובודאי לכל אדם נאמרו דברים אלו וא"כ כל אדם הוא שפל וכעפר שהכל דשין בו וא"כ כל העולם וכל הבריות הם כלא נחשבין ונמצא ע"י זה יבזה כל הבריות ויהיו אצלו כעפר, ואם אחד לא יניח שידוש עליו יראה שהוא בעל גאוה וכ"ש מחבריו, אמנם כבר הבאתי מת"כ הובא בבע"ת פ' בראשית וזה ספר תולדות אדם מה דכתיב ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר ופי' הבעה"ת דאסופי' דקרא קאי בדמות אלקים עשה אותו דמקרא דר"ע לא שמעינן אלא עלך סני לחברך לא תעביד ובא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו יש לו לחוש לכבוד חבירו לפי שרואה דמות חבירו ואינו רואה

לכל אדם ולכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום. קכה) צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד קכו) ואל יחסר ממחצית השקל בכל שנה בפעם

דמות עצמו ולזה אמר שמקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך ע"ש.

ומבואר ללעצת ר"ע מי שאינו רוצה בכבוד ומדרכה ממקום לומו אינו חייב לכבד חבירו מקרא דואהבת לרעך כמוך אבל בן עזאי הוסיף דודאי יש לחוש לכבוד חבירו אפילו שאמה שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו וקושיית זו הקשתה לי בתי הרבנית הצדקנית מריש מלכה אמי' כשהיתה בת מרבע או חמש שנים שלמדוה בנית הספר ואהבת לרעותך כמותך ואמרה אני לא אוהבת אותי מה אני בחברתי ואכתי אז לא ראיתי מדברי בן עזאי ושהוא מחלוקת התנאים והשבתי אז ללאחריה צריך לעולם לכבד דשאני עצמו מאחריה אבל מצאתי שהוא מחלוקת התנאים, ח"ש רבינו ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו אבל אל תהי בז לכל אדם ולכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום.

ואמר אל תהי בז וכו' ניתור הדברים לפמ"ש לכיון שהקב"ה ברואם וודאי שהוא צריך לכבוד המקום בשיה זמן או בשיה מקום יתקדש שמו על ידו דלולי זאת לא הי' בא לעולם דזה ספר מולדות אדם כתיב ועיין זוה"ק פ' וירא ששאלו אם הקב"ה יודע עתידות למה הוציא לאור העולם רשעים למה נולדו ותי' דכל רשע שאלולי יודעים שיצא ע"י שיה טובה או ענין צורך לטובת הכלל או המלות אינו נולד אלא מת כשהוא נפל וע"ז אמרו טוב ממנו הנפל ולא נולד אפילו רשע גמור אלא שרואו שים בו שיה ענין שצריך לו בשעה מיוחדת לכבוד שמים ח"ש המנא אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר (אבות פ"ג) הגם שאמה שפל וכעפר שהכל דשין בו ואהבת לרעך כמוך מ"מ זה ספר מולדות אדם גדול הימנו שהרי כל הנבריות נבראו ויש להם שיה צורך ולכן אין לך דבר שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום ובשביל זה נבראו ולכן אמור לבזומם והכל נברא בעולם לצרכו יע"ש.

אחד ובכל חדש ובכל שבוע כפי מסת ידך קכז) ובכל יום לא

קכה) צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא וכו'. עיין דברים ט"ז וסנהדרין (ל"ב) ונראה דרבינו מפרשו אצדקה ממש שירדוף אחר הצדקה ונראה כוונתו כגון (תענית כ"ד ע"א) ר' אלעזר איש בירתא כד הוו חזו ליה גבאי צדקה הוו טשו מיניה דכל מאי דהוה גביה יהיב להו יומא חד הוו סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה חזיוהו גבאי צדקה טשו מיניה אזל ורהט בתרייהו אמר להו אשבעתיכו במאי עסקיתו אמרו ליה ביתום ויתומה אמר להם העבודה שהן קודמין לבתי שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו פש ליה חד זוזא זבן ביה חוטי ואסיק שדייה באכלבא אתאי דביתהו אמרה לה לברתיה מאי אייתי אבוך אמרה לה כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה אתיא למפתח בבא דאכלבא חזת אכלבא דמליא חיטי וקא נפק בצינורא דדשא ולא מיפתח בבא מחיטי אזלה ברתיה לבי מדרשא אמרה ליה בא וראה מה עשה לך אוהבך אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל ע"כ ועיין רש"י שם שהגבאים היו בורחים ומתחבאים מיני' ולא רצו לקבל ממנו הצדקה או שהי' עני ולא הי' יכול או שהי' נותן יותר מדאי אבל ר"א בצדקתו רדף אחריהם והשיגם ונתן לצדקה והשי"ת נתן לו במקומו וכמ"ש אוהבו הקב"ה ע"ש.

וז"ש צדק צדק תרדוף כלומר שתרדוף אחר מי שצריך צדקה אפילו מתחבא מינך ותתן לו צדקה כי הרודף צדקה וחסד ימצא חיים וכבוד כמו שמצא אח"כ שנעשה לו נס והי' זה לו לכבוד גדול.

א"י צדק צדק תרדוף לפמ"ש שהתפלל ירמי' על אנשי ענתות שאפי' בשעה שיתנו צדקה הכשילם באנשים שאינם מהוגנים, וכיון שהתפלל הנביא להכשילם ימנע אדם עצמו מן הצדקה שמא הם אנשים שאינם מהוגנים ובמקום שיקיים מצות צדקה אדרבה הוא יכשיל אחרים וגם עצמו ולכן לא יתן צדקה בכלל ואמר הכתוב צדק צדק תרדוף והקב"ה מבטיחך שאם תרדוף אחר הצדק יזמין לך הקב"ה עניים ראויים וכשרים וז"ש צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד שיקיים כולם.

תחסר מתנה מועטת לכל הפחות קודם תפלה קכח) ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף בביתך קכט) ככל אשר תמצא ידך לגמול

קכו) אל יחסר ממחצית השקל בכל שנה. כלומר דעכ״פ אפילו אם ירדוף ולא ימצא מי שיתן לו צדקה או שאינו בבחינה זו לרדוף אחר הצדקה כגון שאין לו מ״מ לא יחסר לכה״פ מחציה השקל בכל שנה שיתן בפעם אחת, ובכל חדש ובכל שבוע יתן עכ״פ כפי מיסת ידו אם רב ואם מעט דאחד המרבה ואחד הממעיט יתן ובלבד שיכוין לבו לשמים.

ואל יחסר ממחציה השקל בכל שנה בפעם אחד. נראה דהם שני דברים דיש מצוה לחת מתנה חשובה בפעם אחת ולכה״פ מחציה השקל שהוא נתונה חשובה בתורה ומ״מ אל תנח ידיך כשלא יהי׳ לך אלא אל תחסר ליתן בכל חדש ובכל שבוע כפי מיסת נדבת ידך ובכל יום לא תחסר מתנה אפי׳ מועטת לכה״פ קודם התפילה, ובאיגרת החש׳ לרבינו יונה אפי׳ פחות משו״פ ע״ש ועיין בסמוך.

קכז) ובכל יום יתן מתנה מועטת לכל הפחות. ולא נתן שיעור לזה כמה ורבותינו האחרונים נחלקו אי יכול ליתן פחות משו״פ עיין ביח יצחק א״ח סי׳ כ״א אמנם בספר הירא״ה לרבינו יונה כתב וז״ל והוי רגיל בצדקה כפי כחך ולכל הפחות שעבד עצמך לתת כופר נפשך חק קבוע בכל שבוע פרוטה או מחצה כי אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יש לו לעשות צדקה ע״כ ע״ש נראה דאפילו פמשו״פ נמי יתן דהכי כתב פרוטה או מחצה וא״כ אפשר דרבינו נמי מה שכתב מתנה מועטת אפילו פמשו״פ קודם תפלה.

ומיהו בגמ׳ ב״ב י׳ ע״א ר״א יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר אני בצדק אחזה פניך ועיין מש״כ בסמוך ליום השבת אות א׳ וב׳ ע״ש שהם הדברים כמעט כפולים מכאן.

קכח) ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף בביתך. עיין הש״א ומקה״ת

ולפענ"ד לפי מה שנחלקו הפוסקים אי מעשר כספים נוהג בזה"ז מדאורייתא או מדרבנן או כלל לא, עיין לקמן בסדר ליום השבת שהארכתי שם בזה האמנם נראה דעת רבינו דס"ל דליכא מצוה בזה"ז ומ"מ אם יתן יתעשר וכמ"ש עשר בשביל שתתעשר וז"ש ואם הגיע למעשר ויהי טרף בביתך כלומר שעי"ז תזכה ותתעשר ויהי' טרף בביתך, או יאמר שקאי אמ"ש ובכל יום לא תחסר מתנה מועטת ואם הגיע למעשר כלומר דהמתנה המועטת שתתן בכל יום קודם התפלה הגיע למעשר מכמה ימים תתננו למעשר ויהי' טרף בביתך שזה נחשב בכלל המעשר דבזה"ז מעשר כספים אינו אלא בשביל צדקה עיין לקמן בסמוך ליום השבת.

ואם הגיע למעשר תתן, עיין מקוה"ח ולפענ"ד לפי שכתב דבכל שבוע יתן כפי מסת ידו ובכל יום לא יחסר מתנה מועטת ומסתמא אין לו יותר ואין ידו משגת דאל"כ יש כאן ג"כ מסת ידו וע"כ אם אין ידו משגת רק לפרוטה אפ"ה יתן מתנה מועטת אלא דהמיעוט הזה אין בו כדי לעשר כיון שלא הגיע לעשרה פרוטות ואם הגיע למעשר כלומר שבא ממון עד שהגיע למעשר יתן המעשר שהוא יותר ממתנה מועטת.

א"י ואם הגיע למעשר וכו' עיין מקוה"ח ונראה עוד לפמ"ש שז"ל ז"ל עשר בשביל שתתעשר ובחנינו נא בזאת נמצא דע"י שיתן מעשרות יהי' לו טרף בביתו ולא יחסר לו פרנסה ולא עוד אלא שתמצא ידך לגמול חסד גם לאחרים הן לחיים והן למתים כל כך יצליחוך מן השמים בזכות מצות מעשר.

וקצת צ"ע שכאן כתב שיתן לכה"פ מחצית השקל בסוף השנה ולקמן בסמוך כתב לא פחות מזהב וחצי ובגמ' (ב"ב ט' ע"א) אמרו שלישית השקל ועיין ש"ך יו"ד סי' רמ"ט בש"ך סק"ד דמדינא אינו חייב אלא שליש והכא מדת חסידות ופלא שלא הרגישו גם בסתירה כאן.

קכט) ככל אשר תמצא ידך לגמול הן לחיים הן למתים הן לעניים הן

הן לחיים הן למתים הן לעניים הן לעשירים. קל) רצה באשר ירצה יוצרך שמח בחלקך אם מעט ואם הרבה קלא) והתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעדותיו קלב) ובשאר דרכך השלך על ה׳ יהבך ואל

לעשירים. (סוכה מ״ט ע״ב) בשלשה דברים גדולה גמ״ח יותר מן הצדקה צדקה בממונו גמ״ח בין בגופו בין בממונו צדקה לעניים גמ״ח בין לעניים בין לעשירים צדקה לחיים גמ״ח בין לחיים בין למתים ותורתינו הקדושה תחלתה גמ״ח דכתיב ויעש להם כתנות עור וסופה גמ״ח דכתיב ויקבור אותו בגי ואמרו ז״ל (אבות פ״א) על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ״ח.

קל) רצה באשר ירצה יוצרך. נראה דבמשנה אבות פ״ב בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, והנה בטל הוא מדה למי שבאמת רצונו הוא ההיפך מ״מ מבטל רצונו מפני רצון הבורא אמנם המדרגה והעובד האמתי הוא שלא יהי׳ רצון אחר אלא שירצה מה שירצה היוצר ולא יצטרך לבטל רצונו מפני רצון השם, והחילוק בין מבטל רצונו לעושה רצונו דהמבטל רצונו מפני רצון השם אכתי אינו בשמחה כ״כ שהרי באמת חשקה נפשו לדבר אחר אלא שביטל רצונו בשביל רצונו של מקום ולכן גם שכרו הוא שהקב״ה יבטל רצון אחרים מפני רצונו, אבל העושה רצונו כרצון קונו הכ״נ שיעשה הקב״ה רצון אחרים כרצוניך, ושוב שנית גורם לבטל רצון אחרים מפני רצונו ולכן אמר רצה באשר ירצה יוצרך ושמח בחלקך ולא תצטרך לשל אחרים שיבטלו מפני רצונך. וא״ת א״כ לא יתחנן לה׳ אלא יקבל הכל ברצון כמו שהוא ותשמח בחלקך ולא תטריד יוצרך בבקשות וקאמר והתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעדותיו שכל התפילות ובקשות יהיו תמיד רק להטות לבבך לעדותיו כי על כל שאר דברים כבר גזרו עליך משעת יצירה.

קלא) והתחנן לפניו להטות לבבך לעדותיו. ולא תקשה ממה שאמרו חז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואיך יתחנן להטות לבבו כי כבר פי׳ התוס׳ כתובות דף ל׳ ועוד כמה מקומות כי מה שאמרו הכל בידי שמים קאי על מה שאמרו חז״ל שהמלאת ההריון קודם שמכנים הנשמה מביא טיפה לפני הקב״ה

וגחרין עליה מכס או טיפס עשיר או עני וכל שאר הרפתקאות אולס נדיק ורשע לע קאמר כלומר שאין גוחרין עליו קודם מן השמים מלע הבחירה נידו אבל ודאי יכול להתפלל כמו על כל דבר ואדרבה יותר יש להתפלל על שיעזור לו הקב"ה ולהדיע אמרו יגרו של אדם מתגבר עליו כל היום ואלמלא הקב"ה עוזרו לע ה' יכול לו ולכן יתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעבודתיו והבן.

קלב) ובשאר דרכיך. היינו לרבי עזה"ז השלך על ה' יהבך שלע מעשה שוס השתדלות אפילו לע בתפילה ובקשה, וע"ד שאמרו בזוה"ק אבג"ע שמתפללין אמוזנות בר"ה הני כלבי דלווחין הב הב, ומיהו דוקא דרכיך השלך על ה' אבל בשבת אמרו לוו עלי ואני פורע ואמר ואל יקשה בעיניך להוליע לכבוד השבת ויו"ט בכל הלריך ולע תהי' בכלל עשה שבתך חול אלע השתדל לכבדם וכו' ולהתענג בהם בתפילה ושתי' וכו'. עיין ט"ז סי' רמ"ב מה שהקשה הטור כגון אני שיש לי מעט לצורך שבת וכו'. ועיין רמב"ן עה"ת פ' אחרי עה"פ ושמרתם את אקתי ואת משפטי אעשו במדה הרביעית. וברמב"ס סוף הל' שמיטה.

א"י לפמ"ש רז"ל (ברכות ל"ה ע"ב) ואספת דגנך וגו' רשב"י אומר אפשר אדם אורס בשעת חרישה כו' אורה אה אהע עליה אלע בזמן שעושין רצונו של אקוס אלאכתן נעשית ע"י אחרים והקשו התוס' דהע דאוקי לקמן ואספת דגנך בעושי רצונו של אקוס ואי' היינו בעושין ולע עושין ועיין גליון תוס' שם וכמ' בנין אריאל פ' בחוקותי לפרש ע"פ הת"כ דהאקוס אתאוה שיהיו עאלים בתורה ור"ל שאהע תורתן אומנותן כרשב"י וחבריו והעושה זאת הוא עושה רצונו של אקוס ב"ה כי אתאוה לכך אבל אי שאין תורתו אומנותו אע"פ שהוע שומר אצות וקובע עתים לתורה א"א הרי עסוק באלאכה ג"כ או בפרקמטיא זה נקרע עושה ואין עושה לדילוד התורה נקרע רצונו של אקוס שבזה רוצה ואלאכה אינה נקראת רצונו וע"ז נאמר ואספת דגנך.

ובזה יש לפרש רצה אאשר ירצה יוצרך כלומר שתרצה בתורה שאהע אומנותך כי הוע רצונו של אקוס ושאת בחלקך עם אעט ואס הרבה שאתרו אחד

יקשה בעיניך להוציא לכבוד השבת ויו״ט בכל הצריך והשתדל לכבדם ולקבל מהעוד יום ולהתענג בהם באכילה ושתי׳ וחציו לבית המדרש קלג) וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן במוצאי שבת. קלד) אל תישן כעצל שינה רבה ותרגיל את עצמך להקיך

המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ולא יאמר לא זכיתי ללמוד הרבה אלך ואתלה נפשי בסחורה אלא התחנן לפניו להטות לבבך לעדותיו עד שתזכה ותצליח, ובשאר דרכיך כלומר בגשמיות השלך אל ה׳ יהבך כרשב״י שמלאכתן נעשית ע״י אחרים.

קלג) וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן וכו׳. (שבת קי״ט ע״ב) וא״ר חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אע״פ שאינו צריך אלא לכזית, חמין במוצאי שבת מלוגמא, פת חמה במוצ״ש מלוגמא, ר׳ אבוהו הוה עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא, הוה אכיל מיניה כולייתא, כי גדל אבימי בריה א״ל למה לך לאפסודי כולי האי נשבוק כולייתא ממעלי שבתא שבקוהו ואתי ארי׳ אכליה. ופרש״י במוצ״ש נמי כבוד שבת ללוות ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר. חמין לשתות ולרחוץ. מלוגמא רפואה. אכליה ארי׳ לעגל הראוי לשחוט. והרי שהוא בכלל כבוד שבת, ובש״ע א״ח סי׳ ש׳ עשה המחבר סי׳ מיוחד בסעיף אחד לעולם יסדר אדם שלחנו במוצ״ש לחשיבות הענין והבן. וז״ש רבינו וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן במוצ״ש.

קלד) אל תישן כעצל שינה רבה ותרגיל את עצמך להקיץ בהנץ החמה ולקול הצפור קום ממטתך. עיין עיונים והש״א ומקה״ח, ולפענ״ד דלכאורה דברי רבינו סתראי נינהו מיני׳ וביה, דקאמר ותרגיל עצמך להקיך בהנץ החמה ומיד אמר ולקול הצפור קום ממטתך שזה קודם הנץ כידוע מזוה״ק על הנותן לשכוי בינה. והנראה דמה שכתב ותרגיל עצמך להקיץ כלומר שתהי׳ כבר ער בהקיץ ולא בחלום והכוונה שירגיל עצמו בשעת לעמוד לקול הצפור עד שבשעת הנץ יהי׳ כבר בהקיץ, והיאך יעשה לקול הצפור קום ממטתך כלומר שיקום לקול הצפור שהוא התרנגול, ומ״ש צפור משאר עופות, נראה שמבואר במעשה דר״ע

נברכות ס' ע"ב דהוה קאזיל בשורתא והוה בהדיא מרנגולא וחמרא ושרגא ופרש"י הוה בהדיא מרנגולא להקיצו משנתו וקול הציפור יקיצנו וממילא בהנץ יהי' כבר בהקיץ ומאי שפיר הכל.

עוד נראה דרבינו מזהיר כאן על הזריזות ובשינה נמי איכא זריזות וכידוע דהגה"ק מרן מהרמו"ר מנחם בעל ד"ח הי' ישן מעט מזער מאד ושאלו לומו על זה והי' רגיל על לשונו [איך שלאף שנעל] אני ישן בזריזות והנראה דגם בשינה יש ישן בעצלות ויש ישן בזריזות והעצל שישן הרבה גם השינה שלו בעצלות ומעולם לא מרגיש די שינה [שוישגעשלאפן] וזה שאמר אל תישן כעצל שינה רבה מחמת העצלות יוכל לישן שינה רבה אבל הזריז ישן בזריזות שינה מועטת. והמע"ה היה מתנמנם כפום שחין נשמין ואח"כ מתגבר כארי (משלי ו') מעט שנות ובאבות פ"ו המורה נקנית במיעוט שינה ובמס' תמיד (כ"ח ע"ב) מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין שישן לו על משמר, ע"כ חייב בר אבא כי מטי ר"י בהא מתניתא אמר הכי אשריהם לראשונים שאפילו על תונם שינה עושין דין שלא על תונם שינה על אחת כמה וכמה ע"ש.

א"י לפמ"ש (סוכה כ"ו ע"ב) אמר אביי שינתיה דמר [רבה] כדרב ורבי כדרבי ורבי כדוד ודוד כדסופית, אביי הוה ניים וכו' קרי עליה רב יוסף עד מתי עצל תשכב. ופרש"י כרב, דרבה בר נחמני ממנו למד מדת שינתו, שהי' ישן רב ניוס כשיעור זה ורב למדה מרבינו הקדוש שגדל אצלו ורבי כדוד כך קבל מאבותיו שזו היתה שינת דוד מלך ישראל ע"ש. והנראה להיתך ליישן וכמה ליישן ובאחה זמן ליישן נמי צריך ליעוד ולא שילך ליישן כל שעה שהוא עיף וכיוצא בו דזה שינת העצל שלעולם ימציא לעצמו עיפות אלא ליישן צריך ללמוד זמנים ושיעורים כמו על כל מעשה האדם יניההו במשפט ובמדה.

ובזה מובן מעשה שהיו שני אחים הרבי ר' שמעלקא מניקעלסבורג ואחיו הבעל הפלאה זי"ע כשלמדו יחד ופעם בלילה אמר הבעל הפלאה לאחיו אני עיף אלך ואקח כר ומכסה ואלך לישן וגער בו אחיו האיך הרהיב בעצמו להניח תורה

בהנץ החמה ולקול הצפור קום ממטתך. קלה) אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה כי תפלתך לא תהא נשמעת. קלו) אל

ולהתגרות בשינה ולמד עוד כשעה ושוב אמר לאחיו אחי אני נופל ומוכרח לישן ענהו אחיו באהבה ודאי ודאי שצריך לישן כשקס שאל לו פשר הדבר ראשונה כשאמר לו שילך לישן גער בו ושוב הסכים באהבה השיב לו אחיו הגר״ש לא הבנת אמרת לי אני עיף אלך ואקח כר וסמיכה ואילך לישן הרי אתה עוד בכח לילך וליקח כר וסמיכה והניח לישן הרי באותו זמן אתה יכול עוד ללמוד ולנצל הרגעים לתורה אבל בשנית אמרתי לי אני נופל ומוכרח לישן ודאי זה חיוב והרי קיי״ל הנודר שלא ישן שלשה ימים מלקין אותו וישן מיד, ולהנ״ל אתי שפיר דשינה נמי אין לישן שינת עצל כל שעה שאני עיף וכיוצא בו אלא צריך ללמוד זמנים והיאך לישן. ובזה מובן נמי אל תישן כעצל שינה רבה דדוקא הריבוי אסור בזה דודאי יש דין שינה שחייב לישן אבל שינה רבה הוא שינת עצל. ואמרו שמא תאמר א״כ אלך ואתגרה בשינה וכו׳.

קלה) אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה כי תפלתך לא תהא נשמעת. ובהש״א פי׳ במקום מטונף מבואר באריכות בברכות כ״ב ב׳ ועיין מקוה״ח ולפענ״ד צ״ע דלשון ובלא טהרה לא משמע כן אמנם לפענ״ד פשוט דכוונת רבינו על טבילת עזרא שלא יתפלל מי שהוא במקרה לא טהור עד שיטבול במקוה במ״ס או יתן עליו ט״ק מים משני או ג׳ כלים, ולכן כתב שאם תהי׳ בלא טהרה תפלתך לא תהא נשמעת כמבואר בברכות דף כ״ב בתיקון טבילת עזרא דאסור להתפלל בלי טהרה במקוה או ט״ק. וזה ברור מאד בס״ד.

ורבינו לשיטתו שפסק בפסקיו (ברכות כ״ב ע״א) דאיכא למ״ד בטלוה לטבילותא בין לד״ת ובין לתפילה ואיכא מ״ד ה״מ לתורה אבל לתפילה בעי טבילה ולא טבילה דוקא אלא רחיצה בט״ק וכתב רב האי גאון ז״ל כיון דבגמ׳ ליכא האי מילתא נקוט מנהגא דכל ישראל בידך שכל בעלי קריין אע״פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו עכ״ל. הנה פסק רבינו ז״ל כרבינו האי שאסור להתפלל בלי טהרה במקוה או רחיצה בט״ק לבעלי קריין ושכן מנהג כל

ישראל. וממילא ע"כ ס"ל דהמתפלל בלי טהרה תפלתו לא תהא נשמעת, ואתי שפיר דברי רבינו לשיטתו.

איברא דהרמב"ם ז"ל ומי הגם שכתב דמעיקר הלכה בטלוהו לטבילת עזרא לתפילה מ"מ העיד על עצמו שמעולם לא ביטל טבילה זו. וכן' המשכול הל' תפלה וק"ש מיבא למ"ד בטלוה לטבילותא בין לד"ח בין לתפילה ואיבא מ"ד הנ"מ לד"ח אבל לתפילה בעל קרי נריך טבילה ולאו טבילה דוקא אלא לף רחיצה בט"ק וכתב רב האי גאון ז"ל כיון דבגמ' ליבא בהא מילתא נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין מעפ"י שאין להם מים אין מתפללין עד שיטבלו או עד שירחצו בט' קבין מיהו מקמתא דעזרא בטלוה ובאות ג' אם כתב עוד ז"ל ונשאל עוד רבינו האי גאון ז"ל ודפירשתי שראיתם בדבריו בעל קרי שאין לו מים אל יתפלל ושאלתם מי שרואה קרי בליל שבת או יו"ט היבא עביד מייב לטהר בצונן מעפ"י שהוא חולה ובא לידי סכנה או פטור מן התפילה או שיש לו מקוה להחם חמין מע"ש ויו"ט ומכינם אם יארע לו דבר יערב בהם מים מחרים שיהו פושרים ויתן על גופו. הכין חזינא אם חשש שמא יסתכן אם רוחץ בצוננים פטור מן התפילה אפילו בדברים חמורים מן התפילה פטור מהם אם בא לידי סכנה וחמין שהוחמו מע"ש פשיטא לן שאסור לרחוץ בהם כל גופו וכוורים אנו כמה שבמות שהיינו אצל מר רב אהרן גאון ז"ל שהיינו מתפללין בניתו והוא יושב מן התפילה עד הערב כו' ע"ש.

הנה מבואר דעת הרמשונים דהגם דבטלוה לטבילת עזרא לא בטלוה רק לתורה ולא לתפלה ואפילו למ"ד גם לתפילה מ"מ מנהג כל ישראל כפי עדות רב האי גאון ורבינו המשכול והרא"ם ז"ל שכל בעל קריין מע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שיטבלו או ירחצו בט"ק וזה שכתב רבינו אל תתפלל בלא נקיות כפיס ובלא טהרה והיינו טהרה לב"ק כי תפלתך לא תהא נשמעת בלי טהרה כמנהג כל ישראל וז"פ מאד והרבה יש להזהר בזה שמחמת סיבות הקילו בטבילה זו ואין להקל ובפרט בימינו שיש מקואות בנקל וגם רבותינו האחרונים המציאו לנו לסיבות חלשות הדורות האחרונים שהמירו לטבול לנשים במקוה חמה

תתפלל כי אם בכוונת הלב קלז) ובנחת כדי שישמע האוזן.
קלח) אל תשכח צור ילדך ומחוללך ובכל דרכיך דעהו ותשוהו

וכמבואר בנוב"י ובשו"ת בנימין זאב ודאי יש ליזהר בטבילה זו אשר העידו עליה הרבה מהראשונים שהתפלה לא נשמעת זולתה.

קלו) אל תתפלל כי אם בכוונת הלב ובנחת כדי שישמע האוזן. (ברכות ל"א ע"א) מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. עוד שם דף ל' ע"ב לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול לכוון את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל ובשו"ע או"ח סי' צ"ח סע' א' המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המילות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו ועיין ברכות כ"ד וברש"י ותוס' ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתישר מחשבתו וכוונתו זכה בתפילתו ויחשוב כי אולי היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוון יפה לבל יכשל, ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות חוקר כליות ולב, וכך היו חסידים ואנשי מעשה עושים שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קורב למעלת הנביאים ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפילה ישתוק עד שתתבטל המחשבה וצריך שיחשוב דברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים.

ובש"ע או"ח סי' ק"א המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכולם לפחות יכוין באבות ואם לא כיון באבות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל ומה שהאידנא אין חוזרים בשביל חסרון כוונה שהוא אף בחזרה קרוב הדבר שלא יכוין א"כ למה יחזור טור ורמ"א. וכוונה זו אינו רוצה לומר שמות ויחוסים רק יכוין לפירוש המילות להבין דברים וכוונת הלב ורק מי שבא בסוד ה' יכוין כוונות עיין מג"א בשם הזוהר ובתשו' רש"ל סי' צ"ח ופני יהושע ריש פ' ע"א כתב דאולי הכוונות המבוארים בש"ע יכוין הכל קודם התפילה ובתפילה יכוין פירוש המילות.

לנגדך תמיד.

קלז) ובנחת. נראה ב׳ פירושים חדא שיהיה בנחת ולא במרוצה ועל דרך שאמרו בפסוקי דזמרה וא״ח סי׳ נ״א סע׳ ה׳ אין אומרים הזמירות במרוצה כי אם בנחת שלא יבלע שום תיבה אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות וכ״ש בשמנה עשרה וגם שלא תראה עליו כמשא והשנית שיאמר בלחש ולא בצעקה וכתיב וחנה היא מדברת על ליבה רק שפתותיה נעות. ומ״מ בעי עד שישמע לאזן.

עוד נראה דרצה לומר שלא ישמיע קולו ע״ד וחנה היא מדברת על לבה שמשם למדו דתפלה בלחש ובנחת שהרי ויחשביה אלי לשיכורה ואמרה לא אדוני כי אשה קשת רוח אנכי ולכן ויחשביה לשכורה אבל מ״מ בעי כדי שישמע האוזן כבש״ע א״ח סי׳ ק״א ס״ב.

קלח) אל תשכח צור ילדך ומחוללך ובכל דרכך דעהו ותשווהו לנגדך תמיד. אולי יש לכוין לפמ״ש החרדים בהקדמה ו׳ מצות שחיובן תמיד ובלי סיבה. א) להאמין במציאות השם והשגחתו ויכלתו. ב) להאמין שהוא אחד. ג) ליראה ממנו. ד) לאהבו. ה) לדבקה בו. ו) ולזכרו תמיד. וזה שאמר אל תשכח צור ילדך ומחוללך שתאמין שהוא ילדך ומחוללך שהוא המציאות והמשגיח והיכולת בידו והוא כל יכול ובכל דרכיך דעהו וליראה ממנו ולהשוותו לנגדך תמיד שיהי׳ לזכרון תמיד אלא שרבינו כלל בג׳ כל השש מצות הנ״ל.

א״י לפ״מ דכתיב בפרשת האזינו צור ילדך תשי ותשכח. א-ל מחוללך וע״ז אמר רבינו אל תשכח, אלא דאפשר שלא ישכח סגי פעם בשנה כמו בפ׳ זכור דזכירה סגי פעם בשנה ולכן הוסיף דלא סגי באל תשכח אלא בכל דרכיך דעהו ואפילו תהי׳ יושב בביתך ותשווהו לנגדך תמיד.

ליום חמישי

קלט) אל תרבה לשמוח וזכור כי רוח חייך אתה נוצר מעפר

קלט) אל תרבה לשמוח וזכור כי הוא רוח חייך. [וג״א השמיטו תיבת הוא] ולפענ״ד נראה לפמ״ש הרמב״ן עה״ת עה״פ ויפג לבו מלהאמין כי לא האמין להם פי׳ ששבתה ופסקה תנועת הלב ופסקה נשמתו והי׳ כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואחר כך היו צועקים באזניו דברי יוסף וכו׳ אז שבה רוחו אליו וחזרה נשמתו וחי׳ וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ע״ש ולפ״ז נראה דז״ש רבינו אל תרבה לשמוח יותר מדאי וזכור כי הוא רוח חייך שאם תשמח יותר מדאי בפתע פתאום יצא רוח החיים המהווה ומחייה את האדם וישאר רק העפר מבלי חיות כלל וזה שסיים אתה נוצר מעפר ואחריתך רמה.

א״י דאף דכתיב עבדו את ה׳ בשמחה וכתיב בקהלת שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך וגו׳ ודע כי על כל אלה יביאך ה׳ במשפט ואמר דהשמחה בילדותיך לא תהי׳ שמחה של רבוי אלא שמחה זו תהי׳ שתדע שעל כל אלה יביאך במשפט וז״ש וזכור כי הוא רוח חייך אתה נוצר מעפר ואחריתך רמה ע״ד התנא הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין אתה באת ולאן אתה הולך.

א״י לפמ״ש ז״ל לעולם יהי׳ אדם צהלה על פניו ודאגה בלבו וכתיב אל תשמח אל גיל כעמים ואפילו על מה שאמר שלמה המלך ע״ה ושבח אני את השמחה שדרשו שהוא שמחה של מצוה ובקרא עבדו את ה׳ בשמחה וכתיב תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב ואפ״ה אל תרבה לשמוח יותר מדאי כי הוא רוח חייך ועיין חרדים שהביא בשם האר״י דזכה לכל המדרגות על שהי׳ שמח בשמחה של מצוה ודו״ק.

ואחריתך רמה. קמ) אל תאמר על שום מצוה אעשה אותה למחר

א"י לפמ"ש משנכנס אדר מרבין בשמחה ומדאמר מרבין בשמחה משמע דבכל
השנה נמי איכא שמחה אבל לא ברבוי אלא במדה רק באדר מרבין בשמחה
ומשנכנס אב ממעטין בשמחה פי' אין שמחין כל עיקר עיין חוס' שם וא"ח סי'
תקנ"א ובמג"א שם סק"א ונמצא דבכל הני יש שמחה ממוצעת וז"ש אל תרבה
לשמוח וזכור כי הוא רוח חייך דבכל השנה השמחה הוא במדה. ומיהו כל השנה
נמי חייב להיות בשמחה דאסור להיות בעצבות ובלי שמחה א"א לעבוד ה'
כדכתיב עבדו את ה' בשמחה, ובקללות כתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך
בשמחה ובטוב לב וטוב לב משתה חמיד.

אל תרבה לשמוח, נראה לפמ"ש שלמה המע"ה שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך
ודע כי על כל יביאך ה' במשפט וז"ש אל תרבה לשמוח בשמחה של הוללות
אבל בשמחה של מצוה אדרבה מצוה לשמוח ועיין חרדים בתנאי המצות, התנאי
הרביעי דלפי רוב השמחה יגדל שכרו וכן גילה האר"י הקדוש לאיש סודו שכל
מה שהשיג שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש בשכר שהי' שמח בעשיית כל
מצוה שמחה גדולה לאין חכלית ואמר דהיינו דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה'
אלקיך בשמחה וטוב לב מרוב כל פירוש מרוב כל מיני תענוג שבעולם ומכל זהב
ופז ואבנים טובות ומרגליות ע"ש.

קמ) אל תאמר על שום מצוה אעשה אותה למחר שמא לא תפנה
לעשות. (אבות פ"ב) אל תאמר לכשאפנה אשנה והוסיף. רבינו דה"ה כל מצוה
ומאי שנא, ונראה דדייק דוקא אל מצוה לא תאמר כן אבל אדבר רשות אדרבה
ידחנו למחר אם אפשר לו ובנתייס הרי לפניו מצוה לעשות וא"א לדחותה ואם
יעשה הדבר הרשות נמצא דחה איזה מצוה שהוא וכ"ש ח"ו אם היצה"ר מסיתהו
לדבר עבירה שידחהו מיום אל יום עד שיפטור ממנו לגמרי וע"ד שאמרו הרואה
שיצרו מתגבר עליו ילבוש שחורים ויחעטף שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו
ויעשה מה שלבו חפץ והכוונה שאז יכנע לבבו ולא יעשה ועיין חוס' שם ח"ו
שיתירו לו לעבור על התורה ובמכילתא פ' בא מצוה שבא לידך אל תחמיצנה.

שמא לא תפנה לעשות. קמא) אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר

ופסחים ד׳ ע״א זריזין מקדימין למצוות.

א״י אל תאמר וכו׳ עיין לעיל (אות ק״ה) אל תתרשל במצוה וכו׳ ותעשנה בלי איחור, ושם אל תתעצל בברכת הלבנה ולכאורה מה הוסיף כאן רבינו, ונראה דר״ל מי שרוצה לאחר המצוה ולא לעשותה מיד כשבאה החיוב לידו וכזרוזין מקדימין מפני שלאחר כמה שעות ביום יוכל לקיימה בהידור יותר מעכשיו ונחלקו בזה הת״ה וחבריו ואמר אפילו למ״ד שבו ביום יכול לאחר המצוה לעשותה בהידור מ״מ לא יניח שום מצוה למחר שמא לא תפנה לעשות.

ונראה קצת ראי׳ מהא דאמרו לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמ׳ ופריך וכי ידע אדם כמה חי וכו׳ אלא ליומי ומשמע דבאותו יום לא חיישינן שמא ימות וגם אמר החנא שוב יום אחד לפני מיתתך שמא ימות למחר ולא חייש שמא ימות היום דליום מחר חיישינן ובמשנה מתקינן לו כהן אחר ודו״ק, וז״ש א״ח על שום מצוה אעשה למחר וכו׳.

קמא) אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים. נראה דבעי ב׳ חנאים להיות חכם, א) ללמוד הרבה חכמה ומוסר ויגעתי ומצאתי תאמין, ב) שימוש ת״ח ההולך את חכמים ויחכם, ומשרתו יהושע נער לא ימוש מתוך האהל ואמרו גדול שמושה יותר מלמודה, וע״ז אמר איזהו ע״ה כל שקרה ושנה ולא שמש ת״ח ובאבות פ״א מ״א משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע לא אמר ולמדה ליהושע אלא ומסרה ויהושע לזקנים וכו׳ שכולם שמשו זה את זה ואמרו משרבו תלמידי שמאי והלל אשר לא שמשו כל צרכן נעשה תורה כשתי תורות ורבו מחלוקת בישראל לא אמר שלא למדו כל צרכן אלא שלא שמשו שהי׳ חסר להם שימוש שהוא המסורה וכל אחד העלה בפלפולו כדרכו ונעשה שתי תורות ח״ו ורבו מחלוקת בישראל עי״ז ובמעשה דבן בתירא והלל בפ׳ תמיד נשחט (פסחים דף ס״ו) נמי השיב להם עצלות שבכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעי׳ ואבטליון ולא אמר שלא למדתם אצל שמעי׳ ואבטליון ולכן אמר ע״ז השני

ותתאבק בעפר רגלי חכמים ויהי' לך מסורה ותחכם.

אל תפרד מהגיון חכמה והמוסר ותתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים ותתחכם. נראה דהכוונה דלכאורה הם שני הפכים דמאחר שאמר אל תפרד מהגיון החכמה א"כ א"א לו להתאבק בעפר רגלי החכמים שהרי לא יוכל להפרד מהגיון ומלימוד החכמה ומאין יקח זמן להתעבק בעפר רגלי חכמים. אבל האמת שאדרבה גדול שימושה יותר מלימודה (ברכות מ"ז ע"ב) ואמרו שם קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה ע"ה רשבג"א הרי זה בור ר' ינאי אומר הרי זה כותי רב אחא ב"א אמר ה"ז אמגושי ובד"א זוטא פ"ח דלא שימש ת"ח קטלא חייב.

ובדברי המס' ד"א אמרתי להבין קצת מה דאמרו בגמ' ברכות הנ"ל כי נח נפשיה דרמי בר חמא אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא ופריך והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה ע"ה ומשנה שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתרי' ע"ש ופרש"י לא אזמין עליה רמי בר חמא לא רצה לצרפו לשלשה לזימון, ולכאורה מאי כולי האי ואמאי איתחייב מיתה רבי בר חמא בשביל שלא זימן עליו, ולפי הנ"ל אתי שפיר דרמי בר חמא חשדו לרב מנשיא בר תחליפא שלא שימש ת"ח ומאן דלא שימש ת"ח חייב מיתה וא"כ נענש ר"ל במדה כנגד מדה וז"ש רבא דלא מת רמא בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא וחשדו שהוא עם הארץ ולא שאל על מעשיו כמו שפי' רש"י שם ונמצא חייב קטלא ודו"ק.

א"י בדיוק והוי מתאבק בעפר רגלי חכמים ומשמע דאיבוק גורם החכמה ואפשר לפמ"ש ז"ל כל המתגאה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו ואם נביא הוא נביאתו מסתלקת הימנו עיין פסחים ס"ו ע"ב וההיפוך הענוה דעקב ענוה יראת חטא ובריתא דמעשה תורה הוא בכל בו שער ז' סקי"ח כל מי שיש בו מגסות הרוח כאילו עובד ע"ז ותורתו משתכחת ממנו ובירושלמי יבמות פ"ב ה"ו בני סימונא ובתו"י יבמות ק"ה ע"א שהגאוה משכחת לו לאדם תלמודו

ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם. קמב) אל תניח דרך חסידות

והמקטין עצמו זוכה לכתרה של תורה ולכן משה רבינו שהי' עניו מכל אדם זכה שנקראת התורה על שמו שנאמר זכרו תורת משה וז"ש אל תפרד מהגיון החכמה והמוסר ומיהו זה לבד לא מועיל אלא תתאבק בעפר רגלי חכמים שתשפיל עצמך להתאבק בעפר רגליהם בענוה ואז תתחכם.

וזה שכתב אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ומיהו תדע שלא תוכל להגיע לידי חכמה ומוסר אלא שתתאבק בעפר רגלי חכמים ואז תתחכם ואמר בעפר רגלי חכמים על דרך שאמרה שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד ואמר רבי גמליאל ראיתם טובי עבדי שהוא חכם ויודע שהישן תחת המיטה פטור מן הסוכה וכו' ומדבריהם למדנו שישן תחת המטה אינו יוצא ידי חובתו והם מדברים שדשין ברגליהם תתאבק באבקם ואז תתחכם. ומיהו אמר הוי מתאבק בעפר רגלי חכמים דוקא אבל לא בעפר ע"ה כי אדרבה ימשך אבתרייהו.

ובמשנה אבות פ"א והוי מתאבק בעפר רגליהם וביהושע אמרו במדרש שהי' מסדר הספסלים לפני החכמים.

א"י לפמ"ש חרב על הבדים חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקים בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשת (ברכות ס"ג) ולפ"ז אמר אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ומיהו לא תלמוד בלבד שאחרים יפריעו לך ולא תוכל להשיג חפצך אלא תתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחבר עמהם ואז תתחכם.

קמב) אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגין עליך. עיין טואו"ח סי"א יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר והתחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בנ"א שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגין וכו' ע"ש מה שמחלקין בין בושה למלעיגין וז"ל מהרש"ל שני עניינים הם לעג ובושה וע"כ אמר שתעיז מצחך כנגד המלעיגים וגם אמר ולא תבוש שהלעגה הוא אף שהוא

אע"פ שמלעיגין עליך ואל תיבוש לדבר מצוה. קמג) אל תקפץ ידך

לינו מתנייש והכוסה הוא מה שאדם מתנייש לעשות מצוה בפני אנשים משונים אף שאינם מלעיגים עליו ע"כ.

והמקה"ח ונעיומים הקשו מסי' נ"ה שכתב רבינו אל מעשה דבר שילעיגו הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות ולפענ"ד לחלק דהכא כתב אל תניח דרך מסידות ולעיל כתב אל מעשה דבר והחילוק בין דרך מסידות שהוא על הכלל כולו יש על כל דרך המסידות ובין דבר אחד שדרך המסידות ודאי אל תנח אבל דבר אחד שנראה ללעג בעיני הבריות בשומו מקום ובשומו זמן לא יעשנה כנלפענ"ד פשוט.

קמג) אל תקפוץ ידך וכו' ומבשרך אל תתעלם. נראה לפמ"ש שדרשו דקאי על גרושתו עיין ויק"ר פל"ד ומדבע"ר פכ"ו ובמורה כתיב ושנאה ושלחה לנפשה פ"כ ע"פ רוב הוא שונאה ואינו רוצה ליתן לה ולכן הזהיר ומבשרך אל תתעלם אבל בקרובים לא צריך להזהיר להמקרב את קרוביו עליו הכתוב אומר מן תקרא ולי' יענה יבמות פ"ב.

א"י אל תקפוץ ידך מליתן תמיד אל העניים ואביונים ומבשרך אל תתעלם נראה לפמ"ש בויק"ר פל"ד סי' י"ד ההוא מכס דיהיב צדקה לגרושתו משום ובשרך אל תתעלם, והנה העניים הבאים תמיד לבקש צדקה הזהירה תורה עליהם אל תקפוץ את ידך מליתן אבל גרושתו שאסורה לבא אליו שאסור לדור בשכונתו ומ"מ אינה משום ומבשרך אל תתעלם וחייב להמציא לה אף שלא בא לבקשך וכמעשה דר' יוסי.

או יאמר לפי שאמר אל תקפוץ מליתן תמיד אל העניים ואביונים והנה בספרי פ' ראה דרשו כי יהי' בך האביון מאחד אחיך אחיך זה אחיך מאמך כשהוא אומר מאחד אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך ע"ש וברמב"ם פ"ז מהמ"ע הי"ג כתב סתם עמי שהוא קרובו קודם לכל אדם ועיין רדב"ז שם

ובתדב"א ר"פ כ"ז אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיתפרנסו אחרים משלו כיצד יעשה בתחלה יפרנס אביו ואמו ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו ואם הותיר יפרנס בני משפחתו ואם הותיר יפרנס בית שכונתו ואם הותיר יפרנס בני מבוי שלו מכאן ואילך ירבה בצדקה עם שאר בנ"י ועיין ביאור הגר"א יו"ד סי' רנ"א ובמשנה הלכות ח"ז סי' קנ"ו ולפ"ז י"ל אל תקפוץ ידו מליתן תמיד אל העניים ואביונים ומיהו תדע דמבשרך אל תתעלם דכל הקרוב קרוב קודם.

ואמר אל תקפוץ ידך מליתן אל העניים ולאביונים ומבשרך אל תתעלם. (דברים ט"ו) וסמוך ליה אל תאחר לרוץ ולמהר וכו' נראה כוונת רבינו ע"פ מה ששמעתי מאאמו"ר הקדוש הי"ד כשבא עני לביתך מיד תן לו הפרוטה או כל מה שבדעתך ליתן לו מן הצדקה ושוב תבקשהו אם הוא רעב או צמא, כי מתחילה עני הבא לידך תתן לו מה שאתה רוצה ליתן לו בצדקה ואח"כ הכין לפניו שלחן כי יש עני שלפעמים הוא אינו רעב לאכול ומחמת שרוצה בצדקה ומתבייש מפני הבעה"ב מסכים לאכול והוא לו הפסד זמן שיוכל לגבות עוד צדקה וכשיתן לו קודם הפרוטה אז אם לא יהי' תאב לאכול לא יתבייש לומר כן ולכן הקדים אל תקפץ את ידיך ואח"כ לרוץ ולמהר להכין לפניהם שלחן.

עוד נראה אל תקפץ את ידך אפשר לפמ"ש במשנה הלכות ח"ז סי' קנ"ז בשם רבינו יונה אי יוצאין במצות צדקה בפחות משו"פ ועיין לעיל (אות ס"ח) וכבר הבאתי דבמצות צדקה יש ב' דינין. א) נתינת צדקה שהיא מצות עשה. ב) הלאו של ולא תקפץ את ידך והעשה של נתינת צדקה אפשר שלא מקיים בפחות משוה פרוטה דפחות מפרוטה לא מקרי נתינה (עיין גיטין כ' ע"א) בגט של אסה"נ אלא משום דכתיב ונתן והכא לא יהיב לה מידי ומיהו עיין תוס' שם דמקשי מונתן רעהו ולא בעינן שו"פ וכן גבי תרומה תתן לו וחטה אחת פוטרת את הכרי ועיין פסחים ל"ב ע"ב ואין נתינה פחות משו"פ ובתוס' שם ד"ה ואין נתינה פמשו"פ וקצ"ע שלא העירו מהתוס' כלל מצדקה דכתיב בה נתון תתן אבל הלאו של אל תקפץ את ידך אינו עובר אפילו לא נתן רק פחות משו"פ וז"ש אל תקפץ

מליתן תמיד אל העניים ולאביונים קמר) ומבשרך אל תתעלם.

מת ידך מליתן מל העניים ולמביונים דכל שמתן כגר לת מעבור מל לת מקפון.

איברא דהת גופת י"ל מי נפחות משו"פ שנותן מינו עובר על לת מקפון כי
מפשר דוקת נפרוטה שים נה מיוב מנוה וקיוס מנוה ים נה לת מקפון
מבל נפמשו"פ דלית נה מ"ע של נדקה וגס פחות משו"פ מחיל מינים ג"כ
הנותן פמשו"פ הכ"נ דמינו מעניר הלמו של לת מקפון וג"ע.

עוד ים לומר לפמ"ש ז"ל (כתובות ס"ו-ס"ח) רבי חנינת הוה ההוא עניא דהוה
רגיל לשדורי ליה מרנעה זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו ניהליה ניד
דניתהו אמאי אמרה ליה לת נריך מאי חזית שמעי דהוה קאמרי לה נמה אמה
סועד נטלי כסף או נטלי זהב אמר היינו דאמר ר' אלעזר בואו ונחזיק טובה
לרחמין שאלמלת הן היינו חוטאין בכל יום שנאמר וקרת עליך אל ה' והי' בך
חטא, ופרש"י היינו חוטאים שאנו מעלימין עין מן העניים מבל עכשיו הרחמים
גורמים לנו ע"כ. ולפ"ז מקוס ים לומר שמעתה ים מקוס לקפון את ידו ולת
ליתן נדקה ולכן אמר אעפ"כ אל תקפץ את ידך מליתן תמיד אל העניים
ולמביונים הגס שיש רחמים.

קמד) ומבשרך אל תתעלם. שיתן לה נדקה כמבואר בנ"ר נרבי יוסי הגלילי
שרתה גרושתו עס בעלה השני הלכה אחר מעות נדקה ולת נתנו להס והוה הי'
סגי נהור ושאל אומה הבעל השני אס אין עוד מקוס לישאל והיה התניתה ליבנם
לר' יוסי והכה אומה בעלה השני ורתה ר"י וריחס עליה ופרנסה אח"כ כל ימיו
ודרש מבשרך אל תתעלס ועיין מדבח"ר פכ"ו ובוקי"ר פל"ד סי"ד ההוא גברא
דהיה נדקה לגרושתו ועיין משנה הלכות הנ"ל סי' קנ"ו.

ומבשרך אל תתעלס שיתן נדקה להקרוב קודס כמבואר בגמ' וברמב"ס הל'
ממנ"ע ובנ"ר נרבי יוסי הגלילי שרתה גרושתו עס בעלה השני הלכה
אחר מעות נדקה ולת נתנו להס והוה הי' סגי נהור ושאל אומה הבעל השני אס

קמה) אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים. קמו) אל תתעצל להביא מעשר אל בית האוצר כי מתן

אין עוד מקום לישאל והיא התביישה ליכנס לר' יוסי והכה אותה בעלה השני וראה ר"י וריחם עליה ופרנסה אח"כ כל ימיו ודרש מבשרך אל תתעלם ועיין תדבא"ר פכ"ו ובויק"ר פל"ד סי"ד ההוא גברא דיהיב צדקה לגרושתו ועיין משנה הלכות הנ"ל סי' קנ"ו.

ואולי יאמר עוד מבשרך אל תתעלם כי מדרך העולם ליתן צדקה כדי שיתפרסמו בצדקתם ובטוב לבם ועושה כן בשביל הכבוד שיגיע לו אבל מקרוביו הוא מתעלם כאלו לא יודע שהם צריכים לפרנסה ולצדקה ואדרבה חושב שאינו מן הכבוד שבני משפחתו יקבלו צדקה ואפילו לאחרים יאמר שלא יתנו להם כי בושה היא לו שצריכין לאחרים והוא עשיר ואינו נותן להם אבל האמת כי אדרבה בנידון צדקה כל הקרוב קרוב קודם ובתדב"א ר"פ כ"ז הובא בבהגר"א יו"ד סי' רנ"א סק"ד הלא פרוס לרעב לחמך ומבשרך אל תתעלם הא כיצד אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהם צדקה כדי שיפרנס אחרים כיצד יעשה בתחלה יפרנס את אביו ואמר ואם הותיר יפרנס את בני משפחתו ואם הותיר את בני מבוי שלו וכו' ובספרי הנ"ל הארכתי בזה.

קמה) אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים. ומים לא אמר ובגמ' ב"ק צ"ב ע"א אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו ובויק"ר פל"ד ח' ד"א הוא דבא מן הדרך מקדמין לפניו במאכל ובמשתה ורבינו לא כתב מים רק לחם ונראה דרבינו אקרא קאי ואקחה פת לחם וסעדו לבכם כי זה צריך מיד שמא הם רעבים ואם רואה שישבו לאכול אז מביא להם כל צרכם אבל מתחלה לא צריך להכין אלא שלחן ולחם ולזה אמר ולהכין לפניהם. ומספרים מהגאון הח"ח זצ"ל שבא אליו לשבת אורח חשוב ע"ש וכשבא מבית הכנסת תיכף עשה קידש ונטל ידיו וברכת המוציא ואח"כ אמר שלום עליכם ואמר המלאכים אינם רעבים והאורח אפשר לא אכל כל היום ולכן קידש מיד ואח"כ אמר שלום עליכם למלאכים.

עוד נראה אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים, בפ׳ וירא ואקח פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו וימהר אברהם האלה ויאמר מהרו לושו ועשו עוגות ואל הבקר רץ אברהם ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו הכל במהירות וברינה ובגמ׳ (תענית כ״א) אמרו עליו על נחום איש גמזו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מיטתו מונחים בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים וכו׳ אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי׳ ג׳ חמרים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרוק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין אמרו לו אוי לנו שראינוך בכך אמר להם אוי לי אם לא ראיתוני בכך ע״ש ועיין כתובות ס״ז ע״ב ולכן קאמר אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם וכו׳ כי שמא הם רעבים וברגע ח״ו תצא נשמתו ותחייב עליו.

קמו) אל תתעצל להביא מעשר אל בית האוצר כי מתן בסתר יכפה אף. נראה לפי שטובת הנאה לבעלים ונחלקו אי הוה ממון או לא אבל עכ״פ יש לו טובת הנאה א״כ בתתו לאוצר הרי אבד הטה״נ שלו ולזה אמר כי גדולה הנאתך מזו כי מתן בסתר יכפה אף ואין לך יותר הנאה מזו. ועיין לקמן דף קכ״ד ע״א, שיפריש וכו׳ ובדרך ישרה שם לענין מעשרות בזמה״ז, ועיין בספר הירא לרבינו יונה אות רי״ג ובספרינו משנ״ה ח״ז סי׳ קנ״ז.

אל תתעצל להביא מעשר כו׳ נראה עוד דכיון דאמר אל תקפוץ ידך וכו׳ וא״כ הוא מעצמו יחלק הצדקה לעניים ולעולם קיי״ל מצוה בו יותר מבשלוחו והכ״נ יאמר במצות צדקה שבעצמו יחלק ויתן לעניים ואביונים וישים לפניהם לחם לאכול ובכן יוכל ליתן לפי סדר הכתוב כל הקודם קודם קרוביו וכו׳ אבל אם יתן

בסתר יכפה אף. קמז) אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה

לבית האוצר מעות מעשר שלו ע"כ לא יקיים המצוה בעצמו דהגבאי יחלקנו וגם לא ימן לקרובים שהם קודמים אבל למידך גימא אמר ר' אלעזר גדול העושה לדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאילו במשה רבינו כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה ואילו בעושה לדקה כתיב ממן בסתר יכפה אף ולכן אל מתעצל להביא מעשר אל בית האוצר דגדול שכרו מאד. ומיהו אמר רק אל מתעצל ולא אמר לרוץ ולמהר כי אין כאן עני הרעב לפניו וגם בל תאחר לא יעבור עד לאחר ג' רגלים ועד המס יחלקו לעניים מ"מ שכרו גדול מאד.

קמז) אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה וביראה כי אם לגדול ממך. עיין חוס קי"ג שכתב אל תסיס עיניך וכאן כתב אל תביט שהוא הבטה והמס אפילו שימת עין למי שעלה לעושר ממך אסור אלא למי שהוא למטה ומחמיך וכאן ההיפוך דאסור להביט במי שהוא קטן ממנו בעבודה אלא למי שהוא גדול ותלמוד לעשות כמעשיו ומאמרו ז"ל תייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב מדע"ר כ"ה ע"כ לעולם תביט לגדול ממך ובאורה הביטו אל צור מוצבתם, והגם שאמרו ז"ל אבות פ"ד הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ובסנהדרין ק"ג ע"ב דפרע קיניה מחריב ביתיה ופרס"י קנאה הוא רע נוקס ממתו וקנאתו מחריב ביתיה ובגמ' שבת קנ"ב ע"ב כל שים בלבו קנאה עצמותיו נרקבין וכן עוד הרבה מקומות ומיהו בדברי תורה אדרבה אמרו ז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"ו ע"ו) ולכן אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה אלא למי שהוא גדול ותקנה בו לעשות כמוהו.

עוד יש תועלת להביט בגדול ממך בעבודה שאז תכניע יצרך כי באמת אמרו במשה רבינו ע"ה שהי' עניו מכל אדם אשר על פני האדמה ע"כ רואה כל איש מישראל גדול ממנו במעשים ואם מי שהוא רואה באחד שהוא קטן ממך בעבודה אימן איש בך גאוה ותתגאה על חבירו שמעשיך גדולים ממנו ולכן אל תביט אלא למי שהוא גדול ממך ותכניע את יצרך ותרואה כמה שאתה לא היגעת

ובירואה כי אם לגדול ממך. קמח) אל תרים ידך על חברך ואף אם

לשלמות העבודה והירואה.

ודורשי רמזים ממרו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כלומר בעניני שמים רוחנים לעולם תניח ממעל שים עוד מי שהוא למעלה ממך ועל הארץ בעניני גשמיות תשים עינך מתחת שים עוד פחותים ממך.

קמח) אל תרים ידך על חבירך ואף אם הוא מקלל את אביך ואת אמך בפניך. כתוב בתורה רשע למה תכה רעך (שמות כ' י"ג) ובגמ' סנהדרין נ"ח ע"ב כל המגביה יד על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע, ואמרו רעך אפילו הוא רשע כמותך אל תכה להסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של הקב"ה דבגלס אלקים עשה את האדם. ועיין ס"ח סי' מ"ט כל המכה לחיו של אדם ובתוספתא ב"ק לח מפני מכה של נער אלא מפני שמכה של בזיון שנאמר הכות כל אויבי לחי וכו' נשמת חיים לר"מ בן ישראל מ"ח פ"ג המרפה היומר גדולה הוא לסוטרו בפניס.

ואמנם בזוהר (משפטים דף קכ"ב ע"ח) להקורא לחבירו רשע מוחר לסטרו על לחיו להקורא לחבירו רשע יורד עמו לחיו ועיין שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ר"ד וים מפרשים שמותר להכותו ולסטרו בלחיו ועיין ס"מ בתוכות ג' ד"ה מתגלגל ושו"ת רדב"ז ח"ח סי' תל"ב והמקלל חבירו ואמו בפניו ס"ד דהו"ל בכלל קורא לחבירו רשע בן רשע קמ"ל אל תרים ידך ואף אם הוא מקלל בפניך.

ונראה דקאי אמש"כ לעיל אל תשיב למחרפין דבר ותשים יד לפיך והשומע קללת חבירו ואמו אין לו לשתוק להשים יד לפה דעל בזיון עצמו יוכל לוותר אבל לא על בזיון הוריו [ורמיה מסוטה י"ג ב' מפני מה נענש יוסף מפני שלא מיחה בכבוד חבירו וק"ו המבזה והמקלל חבירו ואמו שצריך למחות ובתנחומא ויקרא ז' אם מקלל חבירו בפניו הוא נותן נפשו ואומר אהי קללתם] וברבינו יונה דאם שמע אדם מדבר עליהם שלא כהוגן יקהה את שיניו ויאמר לו שקר אתה

דובר וכ"ש מקללם ובס"ח סי' ע"ב המדבר על אביו ועל אמו דבר שאינו הגון לא ישיב שלא כהוגן אלא אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו אין אתה אומר אמת ולא תשיב עוד דבר גדול ולא דבר קטן ולכן אמר אל תריס ידך על חבירך אף שאתה חייב להשיב לו ולהקהות את שניו.

והנה במקה"ח כתב ופשוט דכ"ז אם ע"י ההכאה לא יועיל להפריש את חבירו מלקלל פעם אחרת אבל אם יועיל חייב להכותו להפריש מאיסורא ובהש"א כתב דהמקללת יולידיו בפניו יוציא שלא בכתובה (כתובות ע"ב ע"ב) אפ"ה אסור להכות דהא איכא לאו בהמכה את חבירו ע"ש ומיהו עיין באגרת התשובה לרבינו יונה אות ס"ב וכן המכה את אשתו עובר בשני לאוין אם לא שיכה אותה להוכיחה על עבירה ע"ש דמשמע דס"ל דלהוכיחה מותר.

והיש"ש ב"ק פ"ג ס"ט וז"ל ת"ר נרצע שכלו ימיו ורבו מתרה בו לצאת וחבל בו רבו פטור וכו' ומכאן הביא מהרי"א בתה"ד סי' רי"ח שמותר אדם להכות את אשתו שהיא מקללת אביה ואמה מתמת שעוברת על דת ועביד דינא לשמים וכו' ומ"מ אל ימהר בהכאה וכו' ולאו דוקא הרב לעבדו ובעל לאשתו ה"ה כל בר ישראל יכול להכות חבירו כדי לאפרושי מאיסורא וכן לקמן סי' כ"ז פסק הרא"ש להדיא שמותר והרמב"ם והסמ"ג פסקו כאבא שאול דאמר אף היכא שמקללת אבי בעלה בפני בעלה וכו' ובש"ע א"ע סי' קנ"ד ס"ג ברמ"א אבל אם מקללתו בחנם או מזלזלת אביו ואמו והוכיחה בדברים ואינה משגחת עליו י"א דמותר להכותה וי"א דאפי' אשה רעה אסור להכותה והסברא ראשונה עיקר ע"כ ע"ש.

גם החילוק שחילק המקה"ח שדוקא להכות קודם שעשה האיסור הנה ביש"ש שם מבואר ההיפוך ועכ"פ נראה דהוא מחלוקת הראשונים ז"ל כמו שהביא היש"ש.

אל תריס ידך על חבירך ואף אם הוא מקלל את אביך ואת אמך בפניך. כלומר

הוא מקלל את אביך ואת אמך בפניך. קמט) אל תוציא דיבה ולשון

רבותא קתני שעל כבוד אביו חייב לחוס וכ"ש בפניהם שלא יהא נראה כאילו מזלזל בכבודם ולא איכפת ליה. וקמ"ל דאעפ"כ לא תרוס את ידך, אבל אם מקלל אותו אמר לעיל (פי' כ"ב) שאם יקללוהו או יחרפוהו בנ"א אל ישיב להם דבר אלא יהא מן הנעלבים וכ"ש שלא יכנו.

קמט) אל תוציא דיבה ולשון הרע על שום ברי'. צדקו בזה דברי ידידינו במקה"ח דעל עכו"ם ליכא איסור מלדבר לשוה"ר ובתורה לא תלך רכיל בעמך כתיב וכבר כתבתי בספרי סמ"ה מצוה רל"ו כן. הן אמת כי במ"ר כי תצא פ"ו ט' כתיב תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אמר ר' יוחנן אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שאינו בן אומתך סוף בבן אומתך תתן דופי ובחי' הרד"ל שם כתב ומבואר מכאן שאסור לספר לה"ר על עו"כ.

ולפענ"ד אדרבה משם ראי' להיפך דבעכו"ם מותר לדבר וע"ז מוכיחו שאם דברת והרגלת לדבר באחיך שאינו בן אומתך שבו מותר לדבר ולכן הורגלת בו סופך בבן אמך תתן דופי. ובתנחומא פ' פקודי ריב"ל אמר אם דברת בעשו שהוא אחיך סופך לדבר בבן אומתך זה משה רבן של הנביאים שדברו וזה ודאי פשוט דאין לומר דאסור לדבר לה"ר על עשו שהי' רשע והתורה מגנהו בכל מקום ועיין סמ"ג לאוין ט' י' ובברית משה שם וב"ח דעמיתך דכתיב קאי גם על לה"ר וכמ"ש במקה"ח. והנה ודאי דאין איסור לזות שפתים ורכילות רק בישראל ולא בעכו"ם ולא תלך רכיל בעמך כתיב וא"כ הכ"נ דלה"ר רק על ישראל אבל על עכו"ם ליכא לה"ר.

ובקרא לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט) ועכו"ם אסור לאהבו ומצוה לשנאתו ואסור לספר בשבחו ובאדר"נ פט"ז ואהבת לרעך כמוך עם שאתך בתורה ובמצוות ובתו"כ קדושים ובב"ר פצ"ה ג' לא תקום לא תטור את בני עמך אבל נוקם ונוטר את לעו"כ והלכה בידוע שעשו שונא ליעקב וכמים הפנים ואסור לספר בשבחו ולא עוד אלא מדבר בגנותו.

הרע על שום ברי' ולא לזות שפתים ורכילות. קנ) אל תהי נבהל

ומ"ש אל תוציא דבה על שום ברי' היינו על כל מה שברא ית"ש בעולמו וכוונתו על ברי' בעצם עניים ומצמים וחיות ובהמות שכולם לצביונם נבראו וכמ"ש בערכין ט"ו ע"א ומה מרגלים שלא דברו אלא על עניים ומצמים כך ובקרוב לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו אם הכתוב על כבוד הבמים עיין בחז"ל שם ובחמורו של בלעם כי עמה גם אותך הרגתי ואותה החייתי שלא יאמרו זו היא שנהרג בלעם על ידה. ודוד שכרת כנף המעיל של שאול ויהי כי זקן דוד ויכסיהו בבגדים ולא יחם לו, ולא רצו לחממו על שבזה הבגדים.

א"י אל תוציא דיבה. כל דיבה רעה היא ומוציא דיבה הוא כסיל האומר שקר, ועיין רמב"ן עה"ת ויצב וזה אל תוציא דיבה שהוא שקר ולה"ר אפי' אמת, ולא לזות שפתים דכתיב הסר ממך לזות שפתים ועקשות פה וכ"ם שלא תוציא לה"ר ורכילות ובגמ' (ערכין ט"ו ע"ב) ואמר ר"ל מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעמיד לבא ממקנאות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות אדי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אמה מה הנאה יש לך אומר להם וכי מה יתרון לבעל הלשון. ולכן אל תוציא דיבה וכו'.

קנ) אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים. מצות פ"ה חכם אינו נבהל להשיב, ובדע"ז פ"ב אל תהי נבהל להשיב. נראה דלא אמר אל תשיב כלל דומיא אם שומע למי שאמר דברים לא טובים חייב להשיבו או משום מצות תוכחה או שלא יאמרו מדשתקו רבנן ס"מ מינה ניחא להו וכמעשה דקמצא בר קמצא וכיוצא בה (גיטין נ"ז) וכ"ם דקאי אדלעיל מיניה שמע מאחד שהוציא דבה ולה"ר ולזות שפתים ורכילות מ"מ אל תהי נבהל להשיב אלא בישוב הדעת שואל בעניין ומשיב כהלכה כי אז יתקבלו דבריך ועכ"פ לא תעשה טעות בתשובתך.

א"י אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים, הטעם שאם תשיב

להשיב בעזות למי שאמר דברים אשר לא טובים. קנא) אל תשמיע בחוץ קולך קנב) ואל תהי צווח כבהמה קנג) ודבריך יהיו בנחת. קנד) אל תלבין פני חברך קנה) ברבים כי העושה כן אין לו חלק

בעזות גם זה לא טוב ולא טוב אתה ממנו שאמר דברים לא טובים הוא שמדת העזות מגונה הוא מאד אלא דברי חכמים בנחת נשמעים משיב דברים נכוחים וז"ל הב"י א"ח סי"א שמדת העזות מגונה הוא מאד ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השי"ת כי יקנה קנין נפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו ית"ש עכ"ל ועיין בביאור הגר"א שם ד"ה ולא יתבייש כמ"ש הוי עז כנמר ועיין טור ואמר בעבודת הש"י אבל בלא"ה אמרו עז פנים לגהינם ע"כ משמע קצת חולק אב"י וצ"ע ואולי לפ"ז יש לומר בדעת רבינו ואל תהי נבהל להשיב היינו דוקא בהלה אבל בלי בהלה מותר להשיב בעזות והראשון נראה.

קנא) אל תשמיע בחוץ קולך. נראה דקאי אדלעיל מיניה אל תהי נבהל להשיב ואם אמר הדברים לא טובים בחוץ אל תשמיע קולך שם כלל שישמעו אנשים בחוץ ואתה רק להשיב לו רצונך ולכן אל תשמיע בחוץ קולך וכ"ש שאל תהי צווח כבהמה או כמשמיע קולו בחוץ הוא צווח ומעשה בהמה שהבהמה כשמהלכת בחוצות צועקת ואפילו שתשיבהו יהיו דבריך בנחת מענה רך ומשיב חמה ויהיו דבריך נשמעים (קהלת ט') דברי חכמים בנחת נשמעים, וביומא פ"ו ע"א ואין דבורו בנחת עליו הכתוב אומר והוא היפוך למשיב עזות וצועק כבהמה אפילו להשיב למי שאמר דברים לא טובים והלא מה שאתה בחוץ משמיע קולך ובעזות גם זה דברים לא טובים הם.

עוד נראה לפמ"ש הלל (ברכות ס' ע"א) מעשה בהלל הזקן שהי' בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' וז"ש אל תשמיע בחוץ קולך.

קנב) ואל תהי צווח כבהמה. פי' שלא תחשוב דוקא בחוץ אל תהי צווח אבל בבית מותר לצעוק, ולכן אמר ואל תהי צווח כבהמה, שזה מעשה בהמה אבל

דברי חכמים בנחת נשמעים.

קנג) ודבריך יהיו בנחת. קאי אדלעיל בסמוך שלא תהא צווח כבהמה אלא יהיו דבריך מסודרים ולא מבולבלים ומבוהלים ואדם מבוהל הוא חסר דעת, אלא דבריך יהיו בנחת.

קנד) אל תלבין פני חבירך ברבים. נראה דקאי נמי אדלעיל מיניה להשיב על מי שאמר דברים לא טובים ואפ״ה כשתשיב לו בדיבורים אפילו בנחת לא יהי׳ במקום ובאופן שתלבין אותו ברבים שאם תעשה כן לא די שלא קיימת מצוה במה שהשבת לו על דבריו לא טובים אלא עברת על הלבנת פנים ברבים והעושה כן אין לו חלק לעולם הבא (אבות פ״ג, כתובות ס״ז, ב״מ נ״ח ע״ב, סוטה י׳ ע״ב) והא דלא חשיב ליה (פסחים נ״ה) בהדי ג׳ עבירות שאין עומדין בפני פקוח נפש עו״כ גילוי עריות ושפיכת דמים משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות ע״ש משמע דלדינא הו״ל בכלל אלו שלשה אין להם חלק לעולם הבא והמלבין פני חבירו ברבים ובתוס׳ נוח לו לאדם שיבא על ספק א״א ואל ילבין פני חבירו ברבים.

ובתורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כלומר שלא תבא ע״י הוכחה שאתה תשא על ידו חטא שבאם תוכיחנו ברבים ויתבייש לא די שלא קיימת המצוה של הוכח תוכיח אלא עברת על המלבין פני חבירו ברבים ולכן אמרו תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח דודאי מצוות עשה של הוכח תוכיח ישנה היום ועומדת לעולם אבל בדורות הראשונים ידעו את האופן להוכיח שלא לבייש את העובר עבירה וכיוצא בו רק לשם מצוה וע״ז הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ואהבת לרעך כמוך שאם מוכיחו ע״י אהבה דבריו מתקבלים ולא נושא עליו חטא וזה המשך מלא תשמיע בחוץ קולך שלא ישמעו אחרים ג״כ ודבריו יהיו בנחת ואעפ״כ לא יהיו ברבים להלבין פניו.

ובגמ׳ ב״מ נ״ח ע״ב במערבא במאי זהירי טפי באחוורי אפי וכו׳ כל המלבין

לעולם הבא. קנו) אל תראה יכולת קנז) נגד שום אדם אם ידך

פני חברו ברבים כאלו שופך דמים ובגיטין נ"ז ע"א כמה גדול כוחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו ועיין הש"א מה שציין בזה והרבה יש להרחיב במצוה זו שרבים חושבים למצות תוכחה לבזות אחרים ברבים וכל שמתבייש ביותר נהנה יותר ולעולם לא ילך לביתו או במסתרים ויאמר לו ענין תוכחה אלא דוקא ברבים או בבית המדרש ואפילו בעיתונים וכל מקום שיתפרסם יותר ברבים ס"ל למצוה יותר אבל בעונ"ה אינו יודע שאין זה מצות תוכחה אלא מלבין פני חבירו, ועיין חובת הלבבות בחסיד אחד ששמע חבירו דבר עליו ברבים ושלח לו מתנה ואמר לו יישר כח שנטל ממנו כל עבירות ונתן לו את כל מצוותיו והבן את זאת.

קנה) ברבים. כי העושה כן, נראה דעת רבינו דוקא העושה כן ללבנו ולביישו אבל לא כוון לביישו אלא הוכיחו וכיוצא בו ונתבייש חבירו אין זה בכלל ואולי אדרבה הוא בכלל העושה עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו והבן.

קנו) אל תראה יכולת נגד שום אדם אם ידך גברה כי לא תדע אם תחליש. (ירמי' ט') אל יתהלל גבור בגבורתו ובתדא"ז פכ"ד אל תבטחו ולא בגבורה ובמד"ר שני גבורים עמדו בעולם א' מישראל וא' מאו"ה שמשון מישראל וגלית מעו"ה ושניהם נאבדו מן העולם. ולפענ"ד נראה לפמ"ש בעה"ת פר' בשלח עה"פ ויחלוש יהושע הטיל עליו גורל ושלשה שמות יש לו פיך גורל חולש ד"א לכך כתיב ויחלוש ולא כתב ויכה לפי שעמלק חוזה בכוכבים היה ובחר לו אנשים שאינן עתידים למות באותה מלחמה וכן יהושע עשה כן דכתיב בחר לנו אנשים דמשמע דקיימים ובריאים לכך לא היה יהושע יכול להרגם אלא חתך ידיהם ורגליהם וזהו ויחלוש ע"ש וז"ש נמי אל תראה יכולת נגד שום אם ידך גברה כלומר אתה גבור ממנו כי לא תדע אם תחלוש כלומר שאם תפיל גורל אולי לא תוכל לו שאפילו אתה גבור הימנו מ"מ השני אינו עתיד להמית מידך ולא תוכל להמיתו ולהחלישו אולי לא תוכל כיהושע שהרי גם יהושע לא הי' יכול להם אם לא בתפלת משה וכל ישראל בזמן שהרימו עיניהם לאביהם שבשמים

גבוה כי לא תדע אם תחלוש. קנח) אל תרדוף אחר הכבוד

וגבר ישראל.

והגם דמצינו במשה רבינו וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים והיו ידיו אמונה עד בא השמש ושבור זרוע רשע כמוך לפעמים שלא להרגות כח הרשעים טוב מקל והך על קדקדם האמנם אפ"ה אמרו וידי משה כבדים ויקחו אהרן וחור אבן וישימו מתחיו הנה אפילו לגבר גדול כזה שהריס משה ידו וחלש נעשו לו כבדים רבינו מזהיר שאל ירחה גבורה גשמיות אפילו יד גבורה כי לא תדע אם תחלוש ואח"כ ינקוש בך.

א"י לפמ"ש בגמ' תענית (כ"ג ע"ב) רבי מני גריה הוו קאמר מצערי ליה דבי נשיאה מישמטא על קברא דאבוה אמר ליה אבא הי מצערי לי יומא חד הוו קא חלפי החם חוקי כרעא דסוסוותיהו עד דקבילו דלא קא מצערי ליה ואו רבי מני הוה שכיח קמיה דר"י בן לקישיב ז"ל עתירי דבי חמי קא מצערו לי אמר ליעגו ואיעגו אמר קא דחקו לי אמר ליעברו ואיתערו ועיין שבת בהמי טעייא דקא חפר אקוברי' דרב אחא בר יעקיה ו"ש אל תרחה יכולת נגד שוס אדם אם ידך גברה כלומר שאתה עשיר או נשיא כי לא תדע אם אחלים וכנ"ל.

קנז) נגד שום אדם. נרחה לפמ"ש פסחים (קי"ג ע"ח) ת"ר ג' אין מתקנאין בהן ואלו הן נכרי קטן וגמל קטן, ותלמיד קטן, מ"ט דמלכותייהו אחורי אודנייהו קאי, כלומר עתידין ליגדל ומגדל אימתן וינקמו ממך וכ"ש אם אחלוק עליהם.

קנח) אל תרדוף אחר הכבוד ולא תעלה במעלה שאינה ראויה לך. (אבות פ"ד) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. ובעירובין י"ג הרודף אחר הגדולה הגדולה בורחת ממנו ובדע"ז פ"ב אל תרדוף אחר הכבוד. האמנם במשנה אבות פ"ב מ"י ר"ש אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ובפ"ד מ"ו ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות ואומר

קנט) ולא תעלה במעלה שאינה ראוי' לך. קס) אל יכבדוך בני אדם

אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ובתפילת רב (ברכות ט"ז) חיים של עושר וכבוד, ואמרו סוף הכבוד לבא, ונראה דודאי דכבוד התורה דבר נאה הוא ואמרו כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ואמרו כבוד חכמים ינחלו אלא שאסור לרדוף אחר הכבוד וזה שאמרו הקנאה והתאוה והכבוד כלומר כבוד שבא ע"י קנאה ותאוה שמקנא בחבירו שהוא איש מכובד ורוצה בכבוד ומתאוה בכבודו ולכן הוא רודף אחר הכבוד וזה בכלל איסור אבל מה שנותנין לצדיקים כבוד אדרבה זו מעלה גדולה.

ובגמ' יומא ל"ט ואלו לגנאי וכו' תנא בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן וכו' כששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וחזרו בית גרמו למקומן. שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרן ובאו וכו' וכן של בית אנטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ותניא אמר ר' ישמעאל פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אחד מבני בניהם אמרתי לו אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום במקומו עומד ומיעט כבודם וכו' וכו' וכשבאתי וסחתי לפני ר"ע אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן של אלו מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך ישיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפי' כמלא נימא.

קנט) ולא תעלה במעלה שאינה ראוי' לך. שאם בית גרמו ראוי' להם מעשה לחם הפנים ובית אבטינס מעשה הקטורת ואפילו יביאו אומנין מאלכסנדריא לא יוכלו ליטול המוכן להם והעולה הו"ל מעלה שאינה ראויה לך.

א"י כי מדרך הרודף אחר הכבוד לעלות במעלה שאינה ראוי' לו כדי שיראה גם הוא אדם חשוב ואמר אל תרדוף אחר הכבוד וממילא לא תעלה במעלה שאינה ראויה לך.

פן יבעטו וישפילוך. קסא) אל תרף ידך מלבקש רעים ואוהבים ואל

א״י ולא תעלה וכו׳ דלפעמים אינו רוצה בכבוד ואדרבה רוצה לבזות עצמו ובכיון עולה מקום שאינו ראוי לו וכולם ישחקו עליו ועושין צחוק ממנו וגם זה לא טוב לא לרדוף אחר הכבוד וגם לא לבזות את עצמו כי המבזה עצמו מבזה צלם אלקים עיין בעה״ת עה״ח פ׳ בראשית עה״פ זה ספר תולדות אדם, ולעולם לא תעלה במעלה שאינה ראוי׳ לך.

קס) אל יכבדוך בנ״א פן יבעטו וישפילוך. נראה דקאי אדלעיל מיניה שאמר ולא תעלה במעלה שאינה ראויה לך. שמא תאמר דוקא בעצמך לא תעלה אבל אם יבואו בני אדם ויכבדוך ויעלוך במעלה שאינה ראוי׳ לך תקבל מהם ולכן הוסיף אל יכבדוך בני אדם להעלותך במעלה שאינה ראוי׳ לך פן יבעטו וישפילוך ויהי׳ לך לבזיון ובא״י מאנשי אלכסנדריא שבא אנשים לכבדם ויצאו בבזיון. ובאדר״נ ספכ״ה רד ממקומך שתים ושלש מעלות ושב, מוטב שיאמרו לך עלה משיאמרו לך רד. ומה שאמרה בראב״ע ברכות כ״ז ע״ב ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזל ואימלך באינשי ביתי אזל ואימלך בדביתהו אמרה ליה דלמא מעברין לך אמר לה לישתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר י״ל דראב״ע הי׳ ראוי לאותה מעלה מצד עצמו כמ״ש בגמ׳ שם, או יאמר דבאמת דביתהו אמרה לה שאל יקבל דילמא מעברינן ליה וראב״ע נמי כשאמרה לי׳ ליח לך חיורא אם לא הי׳ נעשה לו הי׳ חוזר בו רק שנעשה לו נס וראה שמן המים רדפו אחיו ולכן קבל על עצמו וי״ל.

קסא) אל תרף ידך מלבקש רעים ואוהבים ואל ימעט לפניך שונא אחד. נראה דצריך אדם לבקש רעים אוהבים כל ימי חייו ואולי הוא מטעם שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכל שיש לו אוהבים יותר שם שמים מאוהב על ידו יותר וקצ״ע מהא דאמרו כל ת״ח דמרחמין ליה בני מחא דלא מוכח להו במילי דשמיא ורבה יוכיח שלא הי׳ לו מי שיספיד עליו וי״ל דודאי צריך לבקש ואם לא ימצא לא ימצא ואעפ״כ לא ימנע עצמו בשביל זה להוכיח בני מתא ומ״ש ואל ימעט לפניך שונא אחד אולי מאויבי תחכמני שאמר המן וכל זה איננו שוה

לי בכל עח אר אני רואה אח מרדכי היהודי יושב בשער המלך הרי דכל העולם כורעים ומשתחוים וכל זה לא שוה לו בשביל שונא אחד ולבסוף השפילו ונצחו ואבדו מן העולם. ועי' ר"ח סי' תרצ"ה.

והנה בפ' אבות פ"א וקנה לך חבר ועיין מש"כ רבינו בסמוך ס"ק ק"ב וכאן לא מיירי מדין חבר דזה רק אחד אבל כאן מיירי מלבקש רעים ואוהבים הרבה וא"א לאדם לחיות בודד כי הבודדות מביא לידי שעמום וכמ"ש הרמב"ם בהקדמה לסדר זרעים וז"ל ונשאר בכאן שאלה אחת והוא שיוכל אדם לומר כבר אמרתם שהחכמה אלקים לא המציאה דבר לריק אלא לענין וכי כל היצורים שמתחת גלגול הירח הנכבד מהם הוא האדם, ותכלית היות האדם לצייר נפשו המושכלת, ואם כן מדוע המציא הקב"ה כל האנשים אשר לא יצירו מושכל לנפשם, ואנו רואים שרוב בנ"א ערומים מן הערמה וריקין מן החכמה מבקשים התאוה ושאיש החכם המואס בעולם הוא יחיד בין רבים לא ימצא אלא אחד בדור מהדורות.

וכתב הרמב"ם ז"ל והסיבה השנית במציאות מי שאין בו חכמה מפני שאנשי החכמה הם מעטים וזה הדבר נתחייב בדרך החכמה אלקים והנה החכמים ע"ה כבר ביארו זה ואמר רשב"י על אנשי דורו ואע"פ שהיו נכבדים רובם (סוכה מ"ה) ראיתי בני עליה והם מועטים אם שנים הם אני ובני מהם ועל כל זה נבראו ההמון לעשות חברה לחכמים שלא ישארו שוממים. ואולי חחשוב שזה התועלת קטנה אבל היא צריכה וראויה יותר מן הראשונה שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בארץ ישראל כדי לעשות להם חברה ולהסיר שממות נפשות החסידים הוא מה שנאמר (שמות כ"ג) לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה וזה הענין פי' חכמים ג"כ ואמרו (ברכות ו') מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה פירוש להסיר עצבונו ושממון יחידחו וכו' ע"ש.

הנה מבואר דהוא מההכרח להיות לו רעים אהובים אוהבים להסיר השממון והיחידות ואמרו או חברותא או מיתיתא ובשם הגר"א ז"ל שביאר בחברי

ימעט לפניך שונא אחד. קסב) אל תגנה מקח חברך ואל תחליש

איוב שא״ל הקב״ה לשטן שיכול לעשות לו כל מיני צער רק את נפשו שמור ולכאורה למה לא לקח גם את חבריו כיון שלקח בניו ובנותיו וע״כ או חברותא או מיתיתא דאז כבר הי׳ בכלל מיתיתא, ולפענ״ד עוד ממה שאמרו ז״ל (נדרים ס״ד) ד׳ נחשבים כמתים והאחד מהם מצורע והטעם שנחשב כמת מפני שנשלח מחוץ למחנה בדד ישב וכיון שנשלח מחבריו ורעיו נחשב כמת ורמז אדם כי ימות באהל, ובחוני המעגל (תענית כ״ג) שלאחר שבעים שנה בא לביה״מ ולא הכירוהו ושמעינהו לרבנן דקאמרי נהירין שמעתתין כבשני דחוני המעגל וכו׳ אמר להו אנא ניהו לא הימנוהו ולא עבדי ליה יקרא כדמבעיא ליה חלש דעתו בעי רחמי ומית אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא ע״ש וז״ש אל תרף ידך מלבקש רעים ואוהבים.

א״י אל תרף ידך מלבקש, נראה דסמכיה למה שכתב אל יכבדוך וכו׳ וכיון דכשיבא בין בנ״א וירצו לכבדו והוא יסרב וימנע מלקבל הכיבוד שרצו לכבדו ועי״ז יאבד רעים וידידים שיסרב מלשמוע להם ואמר אעפ״כ אל תרף מלבקש רעים ואוהבים ואל תאמר אין לי צורך לכל אלו ומה לי לבקש אהבתו ולזה אמר ואל ימעט לפניך שונא אחד שאם לא תבקש אהבתו ישנא אותך ויוציא עליך שם כי אתה מתגאה וכיוצא בו.

ואולי דקאי נמי אלעיל שאמר על יכבדוך בני אדם פן כו׳ ותחשוב מוטב שלא אשב עמהם ולא אתערב בהם ולא יכבדו אותו ולא יבזו אותי אלא ישב לעצמו בדד ולכן הגם שאל יכבדוך בני אדם מ״מ אל תרף ידך מלבקש רעים ואוהבים.

קסב) אל תגנה מקח חברך ואל תחליש דעתו. עיין הש״א כתובות י״ז ע״א מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו או יגננו הוי אומר ישבחנו ואם על מקח רע שהוא מחזי כשיקרא ישבחנו ק״ו על מקח טוב שלא יגננו אלא דלכאורה היל״ל תשבח למקח חברך כלישנא דגמרא וכ״ש שלא יגננו. ואולי הכוונה בזה

דאל יגנה למקח חבירו שיש לו למכור דבר וזה בא ומגנהו ומחליש דעתו בזה.

א״י אל תגנה מקח חברך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת. כתובות י״ז ע״א מי שלקח מקח רע ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו הוי אומר ישבחנו בעיניו וי״ל למה לא כתב מקח חברך תשבח ונראה דלכאורה באמת מי שקונה מקח רע והוא באמת מקח רע מה לו לילך ולומר שקר ולשבחו בעיניו ישתוק ולא יאמר כלום ואטו מצוה הוא לילך לחבירו ולשקר לו ולחנוף לו בשביל שקנה מקח רע.

ונראה דזה באמת שכתב רבינו אל תגנה מקח חברך שאם ראית מקח שלקח חברך והוא מקח לדעתך רע אל תגנהו ולא תאמר לו כלום שאם תגנהו בעיניו תחליש דעתו, וזה מנהג לחסרי דעת שהולכים לגנות מקח חבירו שכבר לקח אלא ישתוק ולא יאמר כלום, ומה שאמרו בגמ׳ הוי אומר ישבחנו בעיניו י״ל כגון ששאלו עליו או באופן שא״א זולתו, או אפשר כגון שלקח מקח שיודע שאינו טוב אלא שלא הי׳ לו יותר מעות לקנות מקח יותר טוב והוא מצטער ממנו לכן ישבחנו בעיניו שהוא מקח טוב עבור זה הכסף אלא שאין צריך לומר עבור זה הכסף אבל זה ממילא משמע והכ״ג במי שנשא אשה שלא הי׳ נותנין לו טובה הימנה וזה שהזמינו לו מן השמים וזה מקחו והוא מרגיש בעצמו מה שלקח כה״ג ישבחנו בעיניו שלא יצטער מזה.

א״י אל תגנה מקח חברך וכו׳. נראה עוד דהעשיר קונה לעצמו חפץ כפי חפצו ורצונו ואין צורך לשבחו שהוא משובח אבל העני שקונה כפי יכלתו ולפעמים אין החפץ יפה כ״כ אבל מה יכול לעשות והוא בעצמו מצטער על שאינו יכול לקנות חפץ השני שנאה הימנו ואם בא אחר וישבחנו בעיניו הרי הוא עושה עמו גמילת חסד אבל אם יבא ויגננו בעיניו יחליש דעתו עוד יותר והוא מדין צדקה מה שאמרו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי״א שהפיוס שם נמי הוא גמילת חסד וכן הוא במקח חבירו אל תגנה ואל תחליש דעתו אלא ישבחנו ותקבל שש ברכות.

דעתו כי זה מנהג לחסירי הדעת. קסג) אל תאמר בצדקתי העשרתי

קסג) אל תאמר בצדקתי העשרתי ותירא שלא תקבל שכר בעוה"ז. פ' במקומי, אם במוקומי תלכו ואם מצומי תשמרו ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכתב הרמב"ם גם' המורה להגס דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא מ"מ אין זה שכר מצוה אלא השי"ת יתן לו כסף שיוכל לקיים המצות. ובירושלמי (ספ"ח דתרומות) רבי יוחנן אמר מיקפא לבעלי קנייה סליק לגית וועדא והוה רשב"ל שמיל ליה והוא לא מגיב וכו' ר"ל מהו הכין ר"ל כל האנרין תלוין בלב והלב תלוי בכיס פי' שלסטים קפמו וגזלו כסי' של ר' יוחנן וננסם ר' יוחנן לביהמ"ד ושאלו ר"ל בדברי תורה ולא השיב לו ר"י חזר ושאלו ולא השיב ר"ל מאי האי ר"ל כל האנרים תלוין בלב והלב תלוי בכיס של מעות אבד כיסא אבד ליבא ואמרו ברכת ה' היא מעשיר ויאמר שבדקתו נמעשר כדי שיכה לשמי עולמות ושמי שולחנות ובאדר"נ ספ"ט בזמן שאדם רואה מה שבידו מצליח אל יאמר בשביל שזכיתי נתן לי המקום מאכל ומשתה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב אלא יאמר הוי לי שמא לא נמצא לי לפניו אלא זכות אחד בלבד נתן לי מאכל ומשתה בעוה"ז כדי שיאבדנו לעוה"ב.

וי"ל עוד לפמ"ש (תענית כ"ה) דאמרה ליה דניחהו דר"ח בן דוסא עד אימת ניחל ונעטער כולי האי, בעי רחמי דניחבו לך מידי, בעי רחמי יאמה כמין פיסא יד ויהבו ליה אד כרעא דפמורא דדהבא חזאי בחלמא עמידי לדיקי דאכלה מפמורא דדהבא דאית ליה אלא כרעא ואת אוכלת מפמורא דתרי כרעא ר"ל ניחא לך דמיכל אכלי כ"ע מפמורא דמשלם ואנן מפמורא דמחסר, ר"ל ומאי ניעבד בעי רחמי דניסקלינהו בעי רחמי ושקלוהו מני גדול הי' גם אחרון מן רשעון דגמירי מיהב יהבי מישקל לא שקלי ע"ש, ונראה דלפעמים אפילו מי שהוא באמת לדיק גמור מ"מ יהבו ליה חלק מעוה"ב אם מפליג בתפילה ולעוה"ב יחסר לו ח"ש אל תאמר בצדקתי העשרתי, ומירא שלא תקבל שכר בעוה"ז ותחסר לך אמ"כ וכנ"ל.

ותירא שלא תקבל שכר בעולם הזה. קסד) אל תטה את חבירך

א"י נלדקמי וכו' לפמ"ש ומשלם לשונאיו ע"פ להאכידו, אבל ים ברכת ה' היא מעשיר ולא מוסיף עצב ולכן המעשר יש בו ספק הוא ברכת ה' היא מעשיר וספק משלם לשונאיו ע"פ להאכידו מ"ו ואפי' על ר"מ הגדול אמר ר"ע מבונין יסורין (סנהדרין פ"ה) עד שלא קבל יסורין אמרתי שמא רבי קבל עולמו ועיין ב"מ קי"ד ברכה בר מבוהו משכחיה לאליהו והכניסו לג"ע ולקח משם זהוביס והחזירן ששמע בת קול מאן הוא לאכל עלמא דעתי.

קסד) אל תטה את חברך מדרך טוב אל דרך רעה כגון מסית ומדיח. עיין ס"א ובעיונים ובאמת קשה הדבר למ"ל לרבינו לומר דבר זה ובפרט ביאור הדבר כגון מסית ומדיח וכיוצא בו ובמסית ומדיח מקרא מלא דבר הכתוב לא תאמול ולא תחמה עליו והרי הוא בן מות ואין זה שייך לכאן שהדבר ע"פ רוב ממדת חסידות הוא לא על כולו. אמנם נראה לפענ"ד דלא מיירי כאן שמסית את חבירו לעבוד עו"כ וכיוצא בו אלא שחבירו הולך בדרך ישרה וטובה וטוב בחסידות והוא מסיתו להניח דרך זה ומיעצו שיותר טוב דרכו שהולך בו ומהג נמי ע"פ התורה וחסידות אבל הוא עושה כן להנאתו ועיין סוטה כ"א ע"ב היכי דמי רשע ערום, אמר רב ששת זה המכריע אחריש בחרמותיו והגם שאינו מסיתו לעשות עבירה ממש הרי בכלל מסית ומדיח וכמ"ש בסנהדרין המחעה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה (נ"ה ע"א) ואמר אל תטה אפילו בהטי' בעלמא מטה אותו קצת שכך הוא דרכו של יה"ר היוס אומר לו עשה כך עד שיאמר לו לך ועבוד ע"ז שוב לאחי בחקה"ח כעין זה מהגה"צ מוהר"י לוינשטיין זצ"ל.

א"י לפמ"ש הט"ז (יו"ד סי' רנ"א סק"ח) לישב קושית הרש"ל ז"ל אמה שאמרו חמ"ת גדולה מהגלת נפשות והלא קי"ל בכל התורה נדחית מפני פק"נ וכאן רבינו הט"ז דודאי הגלת הנפשות דומה כל התורה כולה אבל יותר יש זכות למי שלא בא לידו מצות הגלת נפשות ויושב ועוסק בתורה ממי שבא לידו מצות הגלת נפשות וצריך לבטל ת"ת להגלת נפשות ודבר זה למדנו ממרדכי הצדיק שמתחלתה עד שלא באת לידו מצות הגלת נפשות הי' נמנה שלישי בין הסנהדרין

מדרך טובה אל דרך רעה כגון מסית ומדיח וכיוצא בזה. קסה) אל

ולאחר שבא לידו מצות הצלת נפשות נמנה החמישי ע"ש בתריכות דכריס כנתינתם מסיני.

ולפ"ז המטה את חבירו מלימוד התורה לילך להצלת נפשות וכיוצא בו הגם שמטהו לדבר מצוה מ"מ כיון שהוליכו מדרך טוב שהוא התורה שנקראת טוב ואומר לו לילך להצלת נפשות וכיוצא בו או שאומר לו לילך לבחינם שגם מצוה לפרנס משמו וכניו ועי"ז עכ"פ מטהו מדרך הטוב לדרך רעה שהרי יצא מלימוד התורה הרי זה אסור ואל זה אמר אל תטה דם"ל דגם זה נכלל מסית הוא כנלפענ"ד. ועיין ברכות ל"ה ותספת דגניך בתין עושין רצונו של מקום ומשני בעושה ואינו עושה ועיין תוס' שגם וכגליון התום' שם מה שפי' עושה ואינו עושה רצונו של מקום וע"כ י"ל דהיינו שמטהו מדרך הטוב לדרך רע ממדת רשב"י למדת רבי ישמעאל מועמדו זרים ורעו נתנכס והוא בוטח בה להגהיג בה מנהג דרך ארץ וטורח בעצמו לחסוף בגורנות אבל מ"מ מטהו מדרך טוב על דרך רעה.

א"י אל תטה וכו' לפמ"ש חז"ל (פ"ו י"ז) ר' חנינא ור' יונתן הוו קאזלי בארחא מטו להי תרי שבילי חד פלי לפתחא דעו"כ וחד פלי לפתחא דבי זונות ס"ל לחלוכריה ניזל לפתחא דעו"כ דנכים יצריה ס"ל לירך ניזל לפתחא דבי זונות ונכפייה ליצרן ונקבל אגרא כי מטו התם חזינהו לזונות ליתכניעו מקמייהו ס"ל מנא לך הא פרש"י דסמכת אנפשך למימי הכא ולא מיסתפית מינה"ר ס"ל מזימה תשמור עליך תבונה תנצרינה פי' התורה ישמרך מזונות ע"ש. ועיין תוס' שם ולכן אמר אל תטה אפ"ה את תברך מדרך טובה כי אסור להכנים עצמו בסכנה כי אם מי שהוא יודע בעצמו ואפי' דוד המלך אמר בחנוני גא והבן. ומיהו רבינו סיים כגון מסית ומדיח משמע שיהי' כוונתו להסית ולא לטובה והבן.

קסה) אל תאכל אכילה גסה עד שתמלא כריסך. עיין ס"ח סי' י' הגדר

הגדול והמופלג עזיבת המאכלות כי שניעת המאכלות מבישים לידי הרהורים רעים כילד הי' לפניו מאכל דגים או מבשר או משאר מעדנים לא ימנע מלאכול כלל אלא משום ירחת ה' שלא למלאות כריסו עד כדי השגת תאותו ועיין ס' בעל הנפש להרחב"ד שער הקדושה וז"ל ואני רואה הגדר הגדול והשמורה המעולה והדרך הטוב להכניע היצר הוא לעצון הנפש ממיעוט הגאותיה ומענוגיה במאכל ובמשתה רק שיהנה מן הריח הטוב ורחיצת החמין לפי שהחמין ערבין לו והמאכל המעט שיאכל יהא מתוקן ומתובל יפה בעבור אשר יערב עליו ותהי' נפשו מקנלתו ומפייסת במעט ממנו ולעולם ימיח מעט מכדי נרכו ומהשלמת תאוותו וכו' כי מתוך השלמת תאוותו מהיתר יבא לידי תאוות איסור ועיין רמב"ן עה"ת עה"פ למען ספות הרוה את הצמאה ע"ש.

והרמב"ם פ"ה מה' דעות ה"ח וז"ל כשם שאכס ניכר בחכמתו ובדעותו והוא מובדל משאר העם כן צריך שיהא ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו אוכל מאכל הראוי להבראת גופו ולא יאכל ממנו אכילה גסה ולא יהא רודף למלאות בטנו כאלו שמתמלאין מאכל וממשתה עד שתפוח כריסם ועליהם מפורש בקבלה וחרמי פרש על פניכם אמרו אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושין כל ימיהם כחגים (שבת קנ"ח) וכן אומרים אכול ושתה כי מאר נאות וזהו מאכל רשעים אבל החכם אינו אוכל אלא מבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו הוא שאמר שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו.

ובירושלמי הובא בתוס' כתובות ק"ד ע"ב עד שאדם מתפלל על ד"ת שיכנסו לתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתיה יתרה שלא יכנס לתוך מעיו והאכילה שלא כדת גרמה מיתה לעולם לאדם וחוה ולכל הדורות הבאים אחריהם עד ביאת המשיח ובלע המות לנצח.

א"י אל תאכל אכילה גסה, כי שני מיני אכילה גסה הם יש שאוכל וקץ באכל וש אוכל דבר מבושם ואפילו מילא כריסו אבמי אינו קץ וכאמרם רוחא לבסומא שביחא ועיין תוס' יבמות מ' ע"א ד"ה אכילה גסה וכמו"ש שם ולכן בא

תאכל אכילה גסה עד שתמלא כריסך קסו) כי הרבה חלאים באים על רוב אכילה. קסז) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר קסח) פן

רבינו ואמר שגם האוכל וממלא כרסו במאכלים אפילו אינו קץ אבל אכל כדי שבעו אכילה גסה מקרי אלא האוכל ישאר שליש מאינטומכא שלו רק כי מילוי הכרס הרבה חלאים מביא. וכדברי תוס׳ כתובות ק״ד הנ״ל בשם הירושלמי עד שאתה מבקש שיכנסו דברי תורה במעיך בקש שאל יכנסו מעדנים במעיך.

קסו) כי הרבה חלאים באים על רוב האכילה. וז״ל הרמב״ם פ״ד מהל׳ דעות הט״ו ואכילה גסה לגוף כל אדם כסם המות והוא עיקר לכל החלאים ורוב החלאים הבאים על האדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים הוא ששלמה אמר בחכמתו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע ולשונו מלדבר אלא בצרכיו ע״כ.

קסז) אל תהי בסובאי יין וזוללי בשר פן תשכח. רמז לדבר ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם ופן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת ועיין הש״א ונראה דכאן אפילו לא אכל אכילה גסה מיירי מ״מ לא יהא בין סובאי יין וזוללי בשר ועיין גמ׳ פסחים מ״ט ת״ח המרבה בסעודה וכו׳ ותלמודו משתכח ממנו וי״ל. ואולי פשוט דהמשתכר מערבב דעתו ושכור אסור להתפלל ובא לשכורותו של לוט הו״ל כשוטה ופטור מכל המצוות ומכחיש לו את כח הזכרון ושוכח את הכל ויחטא.

קסח) פן תשכח את בוראך. נראה דאכילת מאכל כשר ושתיית יין בעצם אף שהיתר גמור הוא ואדרבה אמרו דנזיר מקרי חוטא על שציער עצמו מן היין ומ״מ המשלים תאוותיו בהיתר סופו בא לידי איסור וכמ״ש הראב״ד בס׳ בעלי הנפש בשער הקדושה, והאיסור דלאחר שימלא כריסו בהיתר ילך אחר האיסור וזה דרכו של היצה״ר היום אומר לו עשה כך כלומר היתר וכו׳ וכיון שיאכל היתר וישתה היתר וישתכר וישכח את בוראו וע״ז נענש בן סורר ומורה על שם

תשכח את בוראך ותחטא. קסט) אל תטיל אימה יתירה קע) בתוך

סופו שיבקש את לימודו ולא ימצא ועומד ומלסטם את הבריות וכמ"ש משל לבן שאביו מאכילהו ומשקהו ומושיבו וכו' מה יעשה הבן שלא יחטא. ולכן אל תהי וכו' פן וכו' ותחטא.

קסט) אל תטיל אימה יתירה וכו'. דוקא אימה יתירה לא אבל נכון להטיל אימה בינונית על אשתו וביתו כדי שיתקבלו דבריו ולא יהי' ביתו הפקר ועיין שלהי גיטין תניא הי' ר"מ אומר כשם שדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהי' נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושתהו וזוהי מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם רע שרואה אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה ורוחצת עם בני אדם עם בנ"א ס"ד, אלא במקום שב"א רוחצין עיין רש"י ותוס' שם הרי שמי שרואה אשתו יוצאה ועוברת על דת ומניחה ואינו מוחה בה שמניחה נקרא אדם רע, ועיין שבת ק"ה ע"ב לא צריכא דקא עביד למירמא אימתא אאינשי ביתיה כי הא דרב יהודה שליף מצבייתא רב אחא בר יעקב תבר מאני תבירי ע"ש, וכל ערום יעשה בדעת.

אל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך, (גיטין ו' ע"ב) אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות גילוי. עריות ושפיכות דמים וחילול שבת אמר רבה בר חנה הא דאמרי רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו בערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה פרש"י גילוי עריות כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא יראה לומר לא טבלתי ושמשתו נדה. שפיכות דמים כי הכא או פעמים שבורחת מפניו ונופלת באחת הפתחים או מגשר וחילול שבת פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשיכה מפני אימתו והוא אינו יודע ורבינו כתב כי הרבה קלקולים באים על רוב מורא דאלו לאו דוקא הם דהרי שם מביא

ביתך כי הרבה קלקולים באים על רוב מורא. קעא) אל תתייחד עם

עוד דאדם גדול אחר הטיל אימה יתירה ורצו להאכילו אבר מן החי, ובצוואת ר״א הגדול ואל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך כי כמה רעות גורמת האימה.

עוד נראה לשונו הזהב של רבינו כי כמה קלקולים באים על רוב אימה דנראה דבשעה שאדם שפוי בדעתו בלי פחד ומורא רק מחמת אהבה וירא׳ת הכבוד מכלכל דבריו ועושה הכל במשפט בניחותא ושוקל מעשיו שלא יתקלקלו אבל אדם שהוא מפחד ותמיד הוא במורא אינו יכול לצמצם חושיו למלאכתו ופעולותיו אשר עושה שתמיד הפחד עומד לו לנגדו וממילא מעשיו מקולקלים לא שרוצה לקלקל אלא אפילו כמה מעשים אשר לא הי׳ מקלקל בלי מורא הקלקול בא ממילא ולא ברצון וכהא שאמרו שיש לו אימתא דציבורא וזה שסיים רבינו כי הרבה קלקולים באים על רוב המורא ובאים כלומר מאליו באים אפילו בלי כוונה לקלקל ואולי זה גם כוונת הצוואת ר״א הגדול כי כמה רעות גורמת האימה.

קע) בתוך ביתך. נראה עוד לדייק שאמר בתוך ביתך ולא אמר אל תטיל אימה יתירה על אשתך ופשוט דאשתו לאו דוקא אלא ה״ה הבנים והבנות אם תטיל אימה יתירה ח״ו יבאו לידי קלקול, וכמעשה בבנו של גורונוס בלוד שבא מבית הספר והראה לו אביו באזניו [כלומר איים עליו שימשוך או יקוץ אזנו] ונתיירא מאביו והלך ואבד עצמו, עיין שמחות (ב׳ ד׳).

קעא) אל תתייחד עם שום אשה ואפילו עם שתי נשים חוץ מאשתך ואמך ובתך. (קידושין פ׳ ע״ב) עיין במקה״ח שכתב שדעת רבינו מבואר בקידושין דאפילו יותר משתי נשים נמי אסור דלא כדעת רש״י וכן הקשו תוס׳ שם ולשון אפילו לא משמע הכי עוד הקשה במקה״ח דבש״ס מסיק תנאי היא אי מותר להתייחד עם בתו ורבינו פסק כשאר פוסקים דמדינא מותר והמחמיר תע״ב וכיון דרבינו כתב כאן מילי דחסידותא למה לא החמיר ורבינו יונה כתב בספר הירא׳ה אות רל״ד אל תתייחד עם שום אשה אפילו בתך או אחותך אפילו פנויה וכו׳ ע״כ.

שום אשה ואפילו עם שתי נשים חוץ מאשתך ואמך ובתך.

האמנם עוד יש להקשות בלשון רבינו שכתב חוץ מאשתך דמאי קמ"ל דבאשתו מותר להתייחד וראיתי בעיונים שהרגיש בזה ותי' די"ל דאשתו לבדה ואמך ובתך דוקא שתיהן ביחד ואף כי שתי נשים אחרות אסור בבת עם האם מותר ע"ש ולפ"ז הי' אתי שפיר לישב גם קושית המקה"ח ולפ"ז הי' נראה דהכי פירושא אל תתיחד עם שום אשה דזה דעת רבינו דאפילו עם מאה נשים אסור להתייחד, והיינו אפילו עם שתי נשים או יותר דתרי כמאה, והוסיף חוץ מאשתך שאז מותר להתייחד עם אמך ובתך אבל אם אין שם אשתך אסור להתייחד עם אמה ובתה משום בתה וג"ע.

עוד נראה דדייק עם שום אשה כלומר ואפילו זקנה או חולה שאינה ראוי' לביאה ואפשר דכונתו אפילו כלה ותמותו ששונאות זו את זו עיין טור א"ע סי' כ"ב דמותר להתייחד עם ב' יבמות או עם ב' צרות או עם אשה וחמותה או עם אשה ובת בעלה או עם אשה ובת חמותה מפני ששונאות זו את זו וג"ע. שוב נתיישבתי דרבינו בא להשמיענו דבר חדש דהפת"ש א"ע סי' כ"ב סק"ב הביא בשם זכור לאברהם אות י' דכ"ז שהאב מותר להתייחד עם אמו או בתו דוקא להתייחד עמה לבדה אבל אם יש שם עוד אשה אחרת אפילו עם בתו שם אסור להתייחד דהא בב' נשים אסור להתייחד לכ"ע וכמו כן אב ובתו המהלכין בדרך ע"ש.

לפ"ז נראה דהא קיי"ל אל תתייחד עם שום אשה ואפילו עם שתי נשים חוץ מאשתך ואמך ובתך אבל אם היתה אשה אחרת עם אמך או עם בתך אסור להתייחד וכדעת הזכל"א. וג"ע שכ' חוץ מאשתך נראה דכוונתו אשתך אפילו בימי נדתה דיש בה דין ייחוד אלא התורה התירתה מקרא דסוגה בשושנים עיין רבינו בהל' קטנות ולכן אמר חוץ מאשתך שג"כ הוא יחוד מ"מ מותר להתייחד.

קעב) אל תשבח אשה ביפיה ובטוב מעשי' [פן] יאשרוה השומעים.

קעב) אל תשבח אשה ביפיה ובטוב מעשיה יאשרוה השומעים. הוסיף במקה"ח [פן] והוא דהקשה ליה במקה"ח שם דלשון השומעים אין לו מובן כלל וגם למה שינה וכתב יאשרוה ולא ישבחנה וגם בעיקר הדין אם מותר לשבח אשה במעשיה הטובים נראה דאסור דהא טעם האיסור כתב רבינו יונה בספר הירא'ה פן על ידך יחמדנה וא"כ בשבח מעשיה הטובים שייך נמי חשש זה ובפרט באנשי מעלה אשר להם עיקר היתרון במעשים טובים ולכן הגיה פן יאשרוה השומעים וכן שמע מפי הגה"צ מוהר"א לאפיאן זצ"ל שבזמן הגה"ח רש"ז (בקעלעם) היו אומרים בנוסחא שהגיה.

ולפום ריהטא הי' נראה להביא ראי' למה שכתב בפרט אנשי מעלה מגמ' סוכה נ"ב דבאנשי מעלה הינה"ר גדול ממעשה דאביי דשמעיה לההוא גברא קאמר לההוא איתתא נקדים וניזל באורתא וכו' הכי הוו פרשי שמעינהו דקאמר אורחין רחיקא וצוותן בסומא אמר אביי אי מאן דסני לי הוה לא הוה מצי לאוקמיה נפשיה אזל תלא נפשיה בעיברא דדשא ומצטער אתא ההוא סבא תנא ליה כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ע"ש וא"כ נתחזקה סברתו דכ"ש אנשי מעלה.

ומיהו לפענ"ד לולי דבריהם ז"ל נראה ליישב גרסתינו דנראה דדברי הרא"ש ז"ל בנוים על המקרא במשלי שקר החן והבל היופי ולכן אל תשבח אשה ביופיה וסיפא דקרא אשה יראת ה' היא תתהלל ועליה קאמר הרא"ש ז"ל ובטוב מעשיה יאשרוה השומעים ואמר קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה וגו' וסיים תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. ומצינו בחז"ל (אבות) ר"י אשרי יולדתו הרי שאשרו את האשה היולדת אותו שמעשיה טובים וגם בקמחית אשרו אותה על שילדה שמנה כה"ג ובקרא כתיב תברך מנשים יעל. וכן ראיתי לרבינו האלשיך ז"ל עה"פ קמו בניה שכתב וז"ל כי הלא רבים ישבחו את האשה הכשרה בניה ובעלה וכו' או יאמר קמו בניה ובעלה וכו'.

או יאמר קמו בניה ויאשרוה כי הבנים למה שהיא אמם לא יהללוה בפרהסיא בפרסום ואביהם עונה להם למה בני תאספו ידיכם מהלל ברבים כי אשה יראת ה׳ היא ראוי תתהלל ולא תבושו כי יהללוה ברבים וכו׳, אבל מה בצע בהללכם כי הלא יהללוה בשערים והענין בשום שכל אל אשר נראה בחוש כי אם יסתר איש במסתרים לעבוד ה׳ בתורה ומע״ט במקום שאין אנשים הנה יפורסמו מעשיו הטובים בשערים כולם כאלו כרוזא קרא ומשייע בקול גדול כל כשרון מעשהו ויאהב לכל אמנם אין זה כי אם למה שמעשיו יולידו פרקליטיו רוחניים שרפי קדש והן הם הקרובים אליו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והם המהדרים אותו בעין הכל ונותנים חנו ומכריזים מעלה ומטה מעשי תקפו בעבודת קונו וזהו ויהלולה בשערים מעשיה ממש לכן אל תרגזו להללה כי רבים אשר אתה מספרים כבודה ע״כ.

הנה ביאר לן האלשיך ז״ל מפורש כי מצוה להללה ברבים ולאשרה על מעשיה הטובים והוא פי׳ הפסוק וכמ״ש בס״ד. וזה נראה לכאורה נמי כוונת השם אורחותיו שם אלא דא״כ עומד נגדו קושית המקה״ח מרבינו יונה בספר הירא׳ה אות רנ״ד וז״ל אל תשבח אשה ביפיה בפני חבירך פן על ידך יחמדנה וכתיב לא תחמוד קרי ביה לא תחמוד והכ״נ ע״י שיאשרו מעשיה וישבחוה יחמוד לה ויעבור על לא תחמוד וקרי ביה לא תחמוד.

ולאחר העיון לפענ״ד לא קשה ומתחלה נדייק בלשון רבינו יונה גופיה שכתב אל תשבח אשה ביופיה שממעט דוקא ביפיה לא ישבח אבל בשאר שבחים יכול לשבח היל״ל סתם אל תשבח אשה בפני חבירך פן על ידך יחמידנה והי׳ משמע שום שבח אל ישבחנה לא שבח יופי ולא שבח מדות טובות ומדפרט שבח יופי אל ישבחנה משמע דדוקא שבח יופי הוא דאסור אשר לכן לפענ״ד דגם לרבינו יונה דוקא ביופי האשה הוא דאסור לשבחה בפני אחרים אבל בשאר מידות מודה רבינו יונה דמותר לשבחה ואדרבה מצוה הוא כמפורש בקרא ויהלולה בשערים מעשיה דוקא כשמשבח ביופי אז חיישינן משום לא תלמוד דאין אשה אלא ליופי אבל בשבח מעשים ליכא יצה״ר דישלוט בו וממילא ליכא משום

קעג) אל תתן תפארת לעצמך קעד) ואל תיקר גופך בעיניך ותקטין

לא תלמוד. ואם יתאוה השומע יתאוה אל המעשים טובים שיעשה גם הוא כמוה או שתעשה גם אשתו כמותה וחימוד זה מותר אבל לא יעבור על חימוד אשתו כנלפענ״ד, ואגב עיין אבן עזרא עה״ת בקרא דלא תחמוד דבר נאה האיך צותה התורה שלא לחמוד ויש לצרף כאן ומדוייק נמי שלא כתב יחמדוה השומעין ומקה״ח ציין עלה ולהנ״ל אתי שפיר.

קעג) אל תתן תפארת לעצמך ואל תיקר גופך בעיניך ותקטין עצמך. (אבות פ״ב מ״א) רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם, הנה צריך התפארת להיות לכל אדם ולא לעצמו והנותן תפארת לעצמו שלו נראה תפארת אבל אינו תפארת מן האדם אינו דרך ישרה, ואולי משום כן הוסיף והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה דמי שמיקר גופו בעיניו אינו עושה רק שהוא תפארת לו ומצוה קלה אינה תשובה בעיניו להטריח בה אבל אם לא ייקר גופו בעיניו יטריח במצוה קלה כבחמורה, ואמר שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כמו שמצינו בדהמע״ה שאמרה לו מיכל בת שאול שהקל עצמו נגד העם ובזה עצמו והשיב לה ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני בכרכור לפני ה׳ בכל עת ולא נתן תפארת לעצמו והקטין עצמו וכבודו מפני כבוד המקום ולא היקר גופו בפני השפחות ואמר אשר אמרת עמם אכבדה אין זה כבוד לו והוסיף והקטין עצמו ע״ד הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה. והתפארת לה׳ הוא.

ובכתובים יהללוך זר ולא פיך (משלי כ״ז) ונדרים ס״ב וסנהדרין מ״ב ע״א אשבוחי משבח נפשיה והכתיב יהללוך זר ולא פיך ומיהו בזוה״ק פי׳ יהללוך זר כלומר לעולם יהללוך זר ולא שאם אינן מכירין בך וכיוצא בו אז פיך והוא ע״ד שאמרו שרי ליה לצ״מ במקום שאין מכירין אותו לומר צ״מ אני. ובמקה״ח הביא מפדר״א בזה״ל המאוסין בעיניהם והמבוזין בעיני נפשם והכובשים את יצרם והמשפילין רוחם עליהם הכתוב אמר כה אמר ה׳ גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלאכים יראו וקמו שרים

את עצמך. קעה) אל תבהל מעשיך. קעו) אל תרבה לדבר בדברים

ושמחוו ע"כ (יפע' מ"ט) ומקטין עצמך, נראה כמו שמצינו בשחול שאמר לו הנביא הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה הרי להקטין עצמו ובדוד כתיב דוד הוא הקטן עד שאמר ואנכי תולעת ולא איש ואברהם אבינו ואנכי עפר ואפר ומשה ואהרן ואנחנו מה ואמר הקב"ה ללבנה גדיקים יקראו בשמך דוד הוא הקטן.

א"י אל תמן תפארת לעצמך. נראה לפמ"ש בחוספתא ובגמ' (זיר ד' ע"ב) אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם זיר טמא חוץ מאחד אתא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו אתלתים אמרתי לו בני מה ראית לשחת שער נאה זה א"ל רועה הייתי לאבי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו ריקה מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך שעופך להיות רמה ותולעה העבודה שתגלחך לשמים עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו כמותך ירבו נזירים בישראל עליך הכתוב תומר אים כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' ע"ש ובמוס' שם עליך וכו' כלומר שתחלת נדרו לגמרי לש"ש ולא הי' דומג שיתחרט ע"ש. ח"ש אל תמן תפארת לעצמך אלא תגלחו לשמים.

קעד) ואל תיקר גופך בעיניך. כלומר דאהכ"נ תגלחו לש"ש אבל מ"מ תרגיש בעצמך עכ"פ שהקרבת קרבן ועשית דבר גדול ותיקר גופך שעשה מצוה גדולה בתגלחת השער הזה לש"ש הוסיף ואל תיקר גופך וכמ"ש מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך שעופך להיות רמה ותולעה ת"כ אין לך במה להתגאות ולהתיקר שהרי הגוף סופו יהי' רמה ותולעה, ומקטין את עצמך שמדע שלא עשית דבר גדול אלא אפי' דבר קטן ולכן מקטין את עצמך.

קעה) אל תבהל מעשיך. י"ל דקאי אדלעיל מיניה שלפעמים רואה לגלח שערותיו שלא יקפוץ עליו היצה"ר אבל יבא בנהלה ויעשה מעשים לגרש היצה"ר אבל לא יהיו בדרך ממינות ולש"ש ולכן אמר אל תבהל מעשיך רק לשם בהלה

אלא עשה לש"ש וכמ"ש זה שנדר לגלחו לש"ש וע"ד שאמרו ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובשני יצרך.

אל תבהל מעשיך, א"י דישנס בנ"א חלושי מח שמחמת יראתן שלא יצליחו במעשיהם ושכל מעשיהם לא טובים ועי"ז נאבד להם החשק מלעשות וכשעושין מה שהוא לא חושבים אלא עושים בבהלה ואפילו לחדש חידושי תורה וכיוצא בזה כיון שבטבעם הוא שהם לא מוצלחים גם המעשים שלהם כן ולכן לאחר שאמר אל תתן תפארת לעצמך אל תיקר גופך ותקטין עצמך, חזר והזהיר דאל תבהל מעשיך הגם שצריך להקטין עצמך אבל חס על מעשיך שאולי תזכה במעשי ידך להתפאר דוקא ע"י שתקטין עצמך בעיניך.

א"י אל תבהל מעשיך, אולי י"ל דלפעמים שרוצה להתפאר או שבא במקום שאין מכירין עושה מעשה בהלה בכדי להתפאר וכיוצא בו וקאי אדלעיל אל תתן תפארת לעצמך אמר אל תבהל מעשיך.

א"י אל תבהל מעשיך, דכבר אמר החכם ראיתי איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב ומהירות וזריזות היא מדה שאין לך טובה הימנה וכהנים זריזים הן ואמר דהגם שצריך זריזות אבל אל תבהל מעשיך (ובפסחים ס"ה) אגב זריזותייהו עבדי דמשתפך.

א"י כיון שאמר ותקטין את עצמך א"כ גם המעשים שלו יקטין ואפילו מצות ומעשים טובים שיעשה יקטין ויאמר מי אני ומה אני ואיני ראוי לעשות מצוות ומעשים טובים נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה ומעשי המצות שלי הכל הבל ורעות רוח וכמ"ש שלמה המלך ע"ה בקהלת הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל ורעות רוח ותאמר כן גם על מעשיך מעשה המצוות שלך שהם הבל ורעות רוח ואין בהם שום תועלת ויגרום ח"ו רפיון במעשי ה' ולכן אל תבהל מעשיך שלא תאמר גם על מעשיך שהם הבל הגם שקטן אתה בעיניך מ"מ מעשה המצוות הם מקובלים לפני הקב"ה וכמו שסיים שלמה המע"ה סוף דבר הכל

נשמע לת הלקים ירע ולת מצוותיו שמור כי זה כל האדם כלומר כיון שהתחיל בהבל הבליס לאמר קהלת הכל הבל ורעות רוח והקטין והשפיל עצמו וגופו כבהמה ויותר ממנה ומ"מ סיים שזה דוקא לענין הגוף והגשמיות שלו אבל על חלק המצות אינו הבל אלא זה כל האדם ולכן קאמר נמי אל תבהל מעשיך הגם שמקטין עצמך אין המצות ת"ו הבל אלא עשה מצוות כי זה כל האדם.

קעו) אל תרבה לדבר דברים המועילין ובלא נזק כי אם בקוצר לשון. גראה לפמ"ש בגמ' (חולין פ"ט ע"ח) אמר רבי יצחק מאי דכתיב (תהלים נ"ח) האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם מה תועלתו בני אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם יכול אף לדברי תורה ת"ל צדק תדברון יכול יגיע דעתו ת"ל מישרים תשפטו בני אדם. ופרש"י האמנם אלם. תועלות יפה היא האילוס אבל צדק להיינו דברי תורה תדברון. ופי' אמנם לשון תועלות יפה היא האילוס, ולפי שהאומן יודע היאך להשתמש בתועלתו ולפעמים משתמש בתועלתו ופעמים אינו משתמש ומדבר עכ"פ מה שצורך לו ואמר רבינו אפילו אם ידבר לצורך אל תרבה בדברים המועילין ובלא נזק ואפי' אז רק בקיצור לשון.

ובביאור דברי רבי יצחק הנ"ל גראה עוד לפמ"ש שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד, ולכאורה קשה לדברי רבי יצחק לעולם יעשה אדם עצמו כאלם ושיחת חולין מאין תמנע, וכ"ש לשון של ת"ח ורב לא אסר שיחה בטלה מעולם ועוד חכמים וצדיקים, וגראה לכאורה קשה ההו"א לגמ' אם יכול אפי' לדברי תורה כן ת"ל צדק תדברון והרי מקרא מלא כתיב ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך והרי המיוב מן התורה במצות עשה לדבר בדברי תורה בכל עת ובכל שעה ובמורתו יהגה יומם ולילה, ומצוה להוגיע בפה ובקול ולא בלחישה וברורי' דבימהו דר"מ בחשה בו בהאי תלמודא דקא גרים בלחישה וגם תלמיד אחד שכח תלמידו (עירובין נ"ד). ומשר גראה הכוונה בזה לפעמים מדברים דברים הגראים כשיחת חולין נגד לימוד התורה והתלמידים גראה להם שהת"ח מדבר שיחת חולין ובאמת הוא עוסק בעניינים גבוהים ונעלמים מעין ההמון.

ועיין לרשות הר"ן לרוש השיטי במעלת הצדיקים וכי יתפתה האדם וימר וכו'
עד, כי אין העיקר מעשה המצות והקשת השפחים אבל אחרי כוונת הלב
הן הן הדברים ולפיכך אמרו רז"ל מביאין עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה
והטעם בזה כי דברי החכמים הם גדרים וסייגים ותקנות לעקרי המצות ומי
שעושה הגדרים ותוספות שמירה על המצות תורה שאינו עושה אותם כמצות
אנשים מלומדה אבל בכונה גמורה וזה עיקר המצות ותכליתם השלם וכו', וזה
הדבר שמטעה האמון וחה הטעות הוא נמשך בכל הכוונות, כי ההמוני כשרואה
האנשים הטובים והחסידים מתעסקים בעניני העולם כמו שאנו רואים החכמות
שהיו עושים עיקר מהזריעות והמקנה [וחרע יצחק בשנה ההוא וגו' מלה שעריס
ויברכהו ה'] ואמרו רז"ל ויתר יעקב לבדו שנשתייר על פכים קטנים וכשההמוני
רואה זה אומר בלבו הנני רואה החסידים עם כל חסידותם משתדלים בעניני
העולם אעשה כן גם אני ואוי להם לבריות רואות ואינן יודעות מה רואות כי הם
אינם רואים רק חיצוניות הדברים לא פנימיותם כי הצדיקים עושים כל דבריהם
לתכלית טובה וכראוי ויתר האנשים תכליתם ללא דבר וכו' ע"ש והנאו קצת
מהדברים בהגדה מגיד משנה על וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ע"ש.

גם מצינו לפעמים חכמים מדברים בלשון חכמה עיין עירובין (נ"ג ע"ב) רבי יוסי
בר אפיין כי הוה משתעי בלשון חכמה אמר עשו לי שור במשפט בטור אפכן
וכך הוה שגיל בתוספתא אמר הכי גבר פוס דין מי מה זו טובה יש רבי אבוהו
כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי אחריגו לפחמין אחקיעו לזהבין ועשו
לי שמי מגידי בעלטה אמרו ליה רבנן לר' אבוהו הצפינו היכן ר' אלעזר בפון
וכו' ע"ש ועיין רש"י ולכאורה הם גרמין דברין מיותרין אלא דברים מפותרים
והיו מסתירין חכמת התורה בדבריהם אלו כי אין לשון חכמה אלא בחכמת
התורה אלא שלפעמים לא רצו שיבינו ההמון מה שמדברים ועיין רש"י חכמה
שלא יבינו האחרים, וגם לפעמים דברו חכמינו ז"ל דברים במעלת התורה
ולומדיה וכיוצא בו מעשיות שספרו בעניני צדיקים שזכו ע"י לימוד התורה והי'
נראה בעיני ההמון כשיחת חולין.

ונראה דזה נמי ביאור מעשה בר"א ור"י ורא"ב"ע ור"ע בבני ברק שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית וצ"ב אטו רבותיהם לא ידעו שהגיע זמן ק"ש וגם לשון באו תלמידיהם מהיכן באו, ולהנ"ל נראה דהתלמידים שהיו מלומדים ויודעים שכל חפציה לא ישוו בה ואות אחת של תורה גדול מכל חללי של עולם ועיין ירושלמי למס' פאה והיו ס"ל דהגם דאיכא מצות סיפור יצ"מ אבל עת לקצר וילכו ללמוד תורה, והנה בגמ' מנחות צ"ט אמר ר' יוחנן משום רשב"י אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לאמרו בפני ע"ה ורבא אמר מצוה לאמרו בפני ע"ה ועיין רש"י ב' פירושים, וי"ל דזה היתה נמי טענת הצדיקים התלמידים כיון שבאו וראו שעוסקין בסיפור יצ"מ וס"ל דחסרו לימוד התורה של והגית בה יומם ולילה א"כ הגיע זמן ק"ש של שחרית כלומר שעכ"פ יקראו ק"ש ויקיימו בזה מצות לימוד התורה וכרבא דמצוה לגלות, אבל באמת הצדיקים מעולם לא דברו דברי חולין אלא העלימו סודות התורה בדבריהם ומעולם לא דברו שיחה קטנה בלי יחודים להקב"ה וכל דיבור ודיבור שיצא מפיהם הי' דבור קודש מלובש בשיחת חולין.

ונראה נמי דע"ד זה אמרו חז"ל גדולה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, שהסיפור של אליעזר עבד אברהם הי' נראה כשיחת חולין להתמון דמאי איכפת לן אם אליעזר הביא פירות וכיוצא בו אבל התכלית המכיון בזה גדולה מתורתן של בנים והבן מאד. ובגמ' קודם הלימוד התחיל במילתא דבדיחותא, וידוע דהגה"ק מוהר' נפתלי מראפשיץ זי"ע הי' מדבר צחות כל ימיו בדרך חידה ובדיחותא [ווערטלעך בלע"ז] וקודם פטירתו מן העולם הזה אמר שמעולם אמר מילתא דבדיחותא או שום דבר בלי יחודים על כל דבור ודבור. ועל דברים כאלו אמרו יכול אפילו לדברי תורה כלומר דברים שנראים שיחת חולין הם דברים המצדיקין התורה וע"ז אמר צדק תדברון אפי' נראה כדיבור.

עוד נראה דרבינו מדבר כאן בדברים שאם ידבר האדם בהם יועילו לו אבל אם לא ידבר לא יזיקו או אפילו אם לא ידבר כלל אפשר שיהי' לו חסרון אבל

אם יקצר בהם יועילו הדברים ולא יהי׳ נזק מקיצור הדברים. וז״ש אל תרבה לדבר בדברים המועילין כלומר דברים שצריך לו אבל אם יקצר בדיבור לא יזיק לו ולכן ידבר בקיצור לשון. ובגמ׳ עירובין (נ״ג ע״ב) אל תרבה שיחה עם האשה ופריך מאי ריבוי דברים כגון זה ששאל רבי יוסי הגלילי לברוריה באיזה דרך ללוד ואמרה ליה ברורי׳ גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה, היה לך לומר באיזה ללוד וכיון שיכול לקצר ולשאול באיזה ללוד והנה תיבת דרך הוא ללא תועלת ולא יזיק אם לא יאמרו שהרי ממילא מובן כוונתו והא דקראו אותו גלילאה שוטה לפי שהי׳ אם האשה שזה כבר יש בו נזק שאסור להרבות שיחה עם האשה אבל כאן מיירי כששאל באיזה דרך ללוד מאיש שהוא דבר שיש בו תועלת אבל בלא נזק אם לא יאמר דרך אז ידבר בקיצור לשון.

א״י אל תרבה לדבר בדברים המועילין, הנה אמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה ובדרך העולם דברים הצריכים לצרכי חייו נמי לא ירבה ובמשנה במיעוט שיחה נקנית התורה ואפילו אם לא יזיקו אריכת הדברים כיון שאפשר לך לקצר אל תרבה ובגמ׳ מגילה י״ח מלה בסלע משתיקא בתרין. ואמר החכם (אבות פ״א מי״ז) כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה.

ובגמ׳ לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה פסחים ג׳ ע״ב אמנם התם הטעם לאו משום ריבוי דברים ומיעוט דברים דבתורה אדרבה ודברת בם כתיב כל דבור אסור בו רבוי חוץ מדבור של תורה (חולין צ״ט) אלא התם הטעם שהתלמידים יבינו יותר בקיצור לשון אבל הכא מיירי בדברים המועילים וצריכים לו ולא בדברי תורה ובפיה״מ להר״ם אבות פ״א ט״ז חילק עניני הדבור לה׳ חלקים ציינו עליו הש״א והמקה״ח והחלק ה׳ מה שמדבר בענין סחורותיו ופרנסתו ומאכל ומשתה ולבושו וצרכיו והוא דברים המותרים ומועילין וידבר בו מה שירצה ואפ״ה אמר שטוב לקצר באלו הדבירם. ובאבות פ״א כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה התם מיירי אפילו מדברי חכמה כשגידל בין החכמים דכששותק הרי שומע חכמת אחרים ולומדה ואם הוא מדבר אז אחרים לומדים והוא אינו לומד ולכן לא מצאתי טוב משתיקה.

המועילין ובלא נזק כי אם בקוצר לשון. קעז) אל תרף ידך לקנות לך חבר נאמן קעח) ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא.

קעז) אל תרף ידך לקנות לך חבר נאמן. (אבות פ"א) וקנה לך חבר ובאדר"נ פכ"ח מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתריו והנה לעיל (אות קס"א) כתב אל תרף ידך מלבקש רעים ואוהבים ולא כתב מלקנות רעים ואוהבים ובחבר כתב וקנה לך ובתדא"ז פט"ז ללמדך שאין חבר נקנה אלא בלקיחה ואין חבר נקנה אלא בדמים מבואר דהחבר צריך לקנות דוקא בדמים שאמרו אין חבר נקנה אלא בדמים, אבל רעים ואוהבים אין קנין בדמים אלא לבקש בחנם. ובאבות פ"א וקנה לך חבר שהוא בדרך קנין דוקא. ואז יהי' חבר נאמן ורבינו הוסיף נאמן כנראה להדגיש בא דחבר סתם אפשר כמו רע כאח וכחבר אבל אין זה נאמן ונאמן א"א אלא בשכר ובממון.

קעח) ושמור אותו אל תאבדהו כי טוב הוא. אפשר הכוונה לומר דכיון דצריך אתה לקנותו ובכל עת צריך להוסיף לו ממון ולהאכילו ולהשקהו תאמר מה לי ולצרה הזאת ואם הוא חבר נאמן יהי' לי חבר בחנם ולא בשכר לכן אומר ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא אם ראית כי טוב הוא אז אל תאבדהו ושמור אותו והאכילהו והשקיהו ותדרוש בטובתו וע"ד שאמרו בדא"ז פ"ב אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו.

או יאמר מ"ש ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא, דהקונה אבן טוב מניחו בחיקו ושומר עליו עד שיבא לביתו וכשבא לביתו מניחו במקום משומר ובכל עת מחשבתו עליו ושומרהו שלא יאבד, ושלא יתקלקל וכל שהאבן יותר חשוב משמרהו יותר שלא יאבד ושלא יגנב, וכ"ש הקונה לעצמו חבר טוב ונאמן שישמור אותו ולא יאבדהו כי טוב הוא. עוד אפשר מה שסיים כי טוב הוא כלומר לכן שמרהו כיון דהוא חבר טוב אחרים ינסו לטלו ממך ולכן שמור אותו.

ליום שישי

קעט) אל תפתה את חברך בשפתי חלקות ובחניפות קפ) ואל תדבר

קעט) אל תפתה את חברך בשפתי חלקות ובחניפות ואל תדבר בלב ולב. עמש"כ (אות ב') בשם ארחות צדיקים שער החנופה הובא גם בראשית חכמה שעה"ק פי"ב דמצוה להחניף את חבירו שכתב ג' מותר להחניף לתלמידו וחבירו מצוה להחניף ולכאורה נראה דעת רבינו חולק על זה ואולי י"ל דתלוי בחילופי גירסאות דבגמ' סוטה מ"א ע"ב דאמר רבי אלעזר כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בנו אבל בגליון שם ציין דבע"י הגירסא כל המחניף לרשע במקום לחבירו וי"ל דהארחות צדיקים גרים כגירסת הגליון ולא גרים חבירו ולכן י"ל דחבירו מותר להחניף ורבינו גרס כגירסת הספר המחניף לחבירו ושפיר כתב אל תפתה.

איברא די"ל דרבינו נמי מודה דמותר להחניף לחבירו אלא דרבינו התחיל אל תפתה את חבירו בשפתי חלקות והנה ידוע מה שכתב רבינו הט"ז דכל פתוי הוא בשקר ולרעה וראי' איש כי יפתה בתולה ופתוי קטנה אונס הוא ופייס הוא לטובה מתרצה ומתפייס ובמקום אחר דקדקתי מלשון בשופר אפתנו ואולי כיון דאמר בשופר א"כ ממילא אפתנו נמי לטובה (ועיין שו"ת בית שערים למרן כק"ז או"ח סי' רפ"ד), וכיון שכן אתי שפיר כיון שהתחיל אל תפתה את חברך בשפתי חלקות הוא פתוי ושקר והחניפות באים ויוצאים מהפתוי שהוא שקר כה"ג אסור פתוי וחנופה אבל חניפה לעצמה בלי פתוי ושקר מותר לחבירו וזה שסיים נמי רבינו ואל תדבר בלב ולב.

א"י אל תפתה וכו' ואל תדבר בלב ולב. נראה דתרי מילי קאמר חדא דאל תפתה את חברך כיון דאמר לעיל לא תרף לקנות לך חבר נאמן ושמור אותו ואל תאבדהו ואם תראה שאינו כ"כ נאמן אז תפתהו בשפתי חלקות ובחניפות ותבטיח לו דברים ותחנפהו בדברים שאינם לכן אמר אל תפתה את חברך, וא"ת אני לא אפתה בשפתי חלקות ולא אחנוף אבל עם כל זאת א"א לי

בלב ולב. קפא) אל תונה לשום נכרי כי אין נכרי שאין לו שעה

לדבר אחו בלב מלא מאחר שמצאחי שאינו נאמן אלי ואדבר אחו אחד בפה ואחד בלב ולכן אמר אל תדבר בלב ולב.

קפ) ואל תדבר בלב ולב. ע"ש הקרא שוא ידבר איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו תהליס י"ב ובמדרש שם אחד בפה ואחד בלב ובפסחים קי"ג ע"ב שלשה הקב"ה שונאן וכו' והמדבר אחד בפה ואחד בלב ובתורה ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחד בפה ואחד בלב רש"י שם. וכתב הכת"ס עה"ת שלב האדם מרגיש בלב חבירו אם הוא עליו לטובה או לא, וז"ש שוא ידברו איש את רעהו בשפת חלקות שהרי בלב ולב ידברו ולב יודע מה כוונתו בפיו אם לבו שלם עמו או לבו בל עמו.

קפא) אל תונה לשום נכרי כי אין נכרי שאין לו שעה ועברתם שמרה נצח. (עמוס א'), עיין לעיל (אות קכ"ד) אל תהי בז לכל אדם שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום והנה כתבו רבינו כאן בנכרי לענין בל תונו אותו הגם דבתורה אל תונו איש את עמיתו כתיב ובנכרי ליכא דין אונאה וגם לענין בזיון ליכא איסור לבזותו ואדרבה אסור ליתן לו חן ומצוה לגנות כל של עכו"ם אבל בפניו או לעבור על אונאה לא תונו אותו כי אין לך אדם שאין לו שעה וגם נכרי בכלל זה דאי לא הי' בו צורך בעולם לאיזה שעה שהוא לא הי' נוצר בכלל בעולם הזה והי' מת נפל וכמו שכתבתי כן בשם הזוה"ק פ' וירא וכיון דע"כ יש לו שעה ועברתו שמורה נצח א"כ אי אתה יודע מחי יכול לנקום בך.

ובגמ' פסחים (קי"ג ע"א) ג' אין מתקנאין בהם נכרי קטן דמלכותייהו אחורי אודנייהו אלא דלא תאמר נכרי בן מלך דוקא שמלכותיה אחורי אדניה אלא לא תונה שום נכרי ואפילו קטן ומבוזה בעיניך שע"פ דרך הטבע אין לו סיכויים שתעמוד לו שעה כי אין לך נכרי שאין לו שעה וכל הנבראים לצביונם נבראו וכי חימא כשיבא שעתא תפייסו או ישכח מה שעשית לו לכן קאמר ועברתם שמורה נצח לא שוכח ולא שיתפיים.

ועברתם שמורה נצח. קפב) אל תתחבר לאדם רע וחוטא וכעסן

ודע דהאי אונאה לאו באונאת ממון מיירי שרוצה להונות אותו וליקח ממונו דכה״ג הו״ל בכלל גזל עכו״ס ואסור משום גזל אלא מיירי בדברים שאין בהם הפסד ממון עיין חולין (ג״ד ע״א) דאמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ דעתו של עכו״ס כגון דנתן לו שמעיה דשמואל לעכו״ס תרנגולת טריפה במר דשחוטה ע״ש. ואפי׳ פחות מזה אל תונה כי אין נכרי שאין לו שעה.

קפב) אל תתחבר לאדם רע וחוטא וכעסן וכסיל פן תביא כלימות עליך. ג״ע שהרי בלי טעם שלא תביא כלימות עליך אסור להתחבר עם הרשעים ובאבות פ״א ואל תתחבר לרשע ובאדר״נ אסור להתחבר לרשע אפילו לקרבו לתורה (אדר״נ פ״ט ובמשלי כ״ב) אל תתרע את בעל אף ואיש חמות לא תבוא ובאבדר״נ פ״ל המדבק בעוברי עבירה אע״פ שלא עשה כמעשיהם ה״ז מקבל פורענות כיוצא בהם.

ואולי כוונת רבינו כאן מאדם שאינו רשע במזיד אלא הוא אדם רע בטבעו ויש לו נטיות לרע במדות רעות והוא חוטא בשוגג ואח״כ הוא מתחרט וע״ד שאמרו רשעים כל ימיהם מלאים חרטה והוא כעסן וכסיל והנה אדם כזה שהוא כסיל ועושה מעשים שלא יעשו אבל לא במזיד וכיון אלא שהוא רע בטבעו והוא מיד אחר החטא שב בתשובה ואומר חטאתי ומתוודה ובעוד שעה הוא חוזר ושב על קיאו וא״כ הי׳ עולה על הדעת שכה״ג מותר להתחבר בו כדי להחזירו למוטב לגמרי קאמר ואפ״ה אל תתחבר לו ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש מ״מ אל תתחבר אתו כי תביא כלימות עליך ולא יאמרו על הכסיל כלימות כי כסיל הוא אבל אתה אם תתחבר אליו תביא עליך כלימות ולא יאמרו שמחמת רחמנות התחברת אלא יאמרו עליך אלולי שהוא כסיל לא היה הולך עם כסיל (במדרש משלי פי״ג) ואמר וכסיל שלכן אתה יודע שלא תלמוד ממנו כלום ומ״מ תביא כלימות עליך.

א״י אל תתחבר דפרטי פרטי קחשיב, אל תתחבר לאדם רע אפילו הוא איננו

וכסיל פן תביא כלימות עליך. קפג) אל תעלה בדעתך לנצח את

רשע אלא רע בדעות ובמעשיו שאינם עבירות כשלעצמם שידוע כי האדם נפעל לפי פעולותיו, וז"ל החינוך מצוה י"ז ועתה בני בינה ושמעה זאת והטה אזניך ושמע ואלמדך להועיל בתורה ובמצות, דע כי האדם נפעל לפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו, שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצות אפילו שלא לש"ש, מיד יטה אל הטוב ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכח מעשיו ימות היצה"ר, ואפילו אם יהיה האדם צדיק גמור, ולבבו ישר ותמים וחפץ בתורה ובמצות, אם יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומנוהו באומנות רעה באמת, אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל לפי פעולותיו, וכו' לכן אתה ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקך כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם, ואל יבטיחך יצרך לאמר אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלק' מה הפסד יש אם אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמוהם, וקטני עבה ממתניהם ומדוע ימשכוני אחריהם, אל בני השמר מפניהם פן תלכד ברשתם רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם ואתה נפשך תציל ע"ש דברים כגחלי אש.

וז"ש אל תתחבר לאדם רע אפי' רק לפעמים להתענג עמו, או לחוטא שאינו אדם רע ובטבע טוב אבל הוא חוטא, או כעסן אפילו אינו בעל חוטא אלא שהוא כעסן, או כסיל ואתה תחשוב לרחם עליו ובשביל רחמנות תתחבר ותאמר הלא גם אהרן הי' אוהב שלום ורודף שלום ואמרו ז"ל שהי' מתחבר ומדבר עם רשע ועי"ז החזירו לתשובה אבל דע באמת כי השמר ואל תתחבר עמהם פן תביא כלימות עליך וכדעת החינוך והבן.

קפג) אל תעלה בדעתך לנצח את החכם כי לא תרבה על חכמתך

חכמה. אמר אל תעלה בדעתך כי ודאי אפשר שינצח את הגדול לפעמים בדרך מקרה כי לא למד שם או ששאלוהו במסכת אחריתי (עיין שבת ג׳ ע״ב) א״ל ר׳ חייא לרב בר פחתיכי קא קאי רבי בהאי מסכת אל תשייליה במסכת אחריתי דלמא משני לך שינויי דלאו שינויי אבל לא יעלה בדעתך לנצח את החכם כי בזה לא תרבה חכמה כי ע״י אהבת הנינוח תיכנס בעקשות ואיבוד זמן ולא ירבה מזה חכמה.

א״י אל תעלה בדעתך כי ודאי מיירי הכא בחכם ממך ורק שאתה רוצה לנצחו והנה לנצח את החכם צריך להיות חכם יותר ממנו וכשתרבה חכמה ממנו תוכל לנצחו וזה א״א רק כשתרבה חכמה על חכמתיך עד שתהי׳ חכם ממנו ואז אתה תהי׳ החכם אבל לנצחו בלי רבות החכמה אל תעלה בדעתך כי הנצחון בעקשות ולא בחכמה לא מקרי נצחון וע״י הנצחון המעוקש לא תרבה על חכמתך חכמה. ובש״א הביא (מנחות ס״ח ע״ב) מהאי תלמיד שהשיב לר״ט וצהבו פניו ואמר שלא האריך ימים ולפענ״ד אין משם ראי׳ לדידן דהתם לא רצה לנצח את החכם ואדרבה ר״ט בעי איבעיא ור׳ יהודה השיב וצהבו פניו מזה ונהג כעין קלות ראש נגד ר״ט שהי״ל להשיב כתלמיד לרב לא כך לימדתנו רבינו וכיוצא בו, אבל הכוונה היא ע״פ מש״כ בס״ח סי׳ קמ״ב כי אתה מתווכח עם החכם אל יהי לך צער אם נצחך כי ממנו תלמוד ותוסיף חכמה אם תנצח אותו מה תרויח אבל אם נצחך הרווחת אשר ידעת עתה מה שלא ידעת קודם לכן עכ״ל.

ומיהו פשוט דכל זה רק שהוא במקום שהוא ענין של נצחון אבל אם רואה את החכם שעושה דבר שלא ע״פ התורה ויש לו ראיות נגדו והוא דבר של איסור חייב להפרישו ע״ד שאמרו אין חכמה ואין עצה כנגד ה׳ במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, וה״ה בדיני ממונות וקיי״ל תלמיד היושב לפני רבו ורואה רבו דן וטועה בדבר הלכה חייב לומר לו מיד ולא ימתין עד שיגמור ויסתיר דינו. ובגמ׳ שבועות (ל״א ע״א) מנין לתלמיד שרואה את רבו טועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת״ל מדבר שקר תרחק, פי׳ דבר שקר שבשעה שרבו טועה בדין והוא מניחו

החכם כי לא תרבה על חכמתך חכמה. קפד) אל תהי קפדן לדבר מועט נגד שום אדם פן תלקט שונאים על חנם. קפה) אל תהי

לומר הטעות הרי הוא מעמיד את שקרו והגס שכוונתו שיקרא הדין על שמו ונמצא נצח את החכם אבל האמת שלא נצח ולא הרבה חכמה על חכמתו ועיין טוש"ע ח"מ סי' ט' ס"ח.

קפד) אל תהי' קפדן לדבר מועט וכו' פן תלקט שונאים על חנם. ועל דבר גדול אם מקפיד אין חבירו נעשה לו שונא שמבין בדעתו שעל דבר כזה צריך להקפיד ומוחל לו אבל דבר מועט אין להקפיד עליו ואם הוא מקפיד ילקט לו שונאים הרבה. ועיין רמב"ם בפ"א מהל' דעות ה"ד הדרך הישרה היא מידה בינונית וכו' לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוון אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו כיוצא בזה לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת וזה שאמר אל תהא קפדן לדבר מועט.

א"י אל תהי' וכו' נגד שום אדם, נראה דלפעמים אדם רואה מי שהוא שמצערו וכיוצא בו והוא אדם שפל ובזוי ואין צריך לו ולא מבקש רעתו והוא על חנם מצערו חושב כיון שאינו מאוהבי ואיני צריך לו ולכן יקפיד עליו ויגער בו וכיוצא בו ועל כיוצא בזה אל תעשה כן כי הגס שלא תצטרך לו אבל אם תקפיד בכל עת תלקט לך שונאים וכבר כתב לעיל שאל ימעט לך שונא אחד, וזה מלבד מה שאמר התנא (אבות) ואל תהי בז לכל אדם שאין לך אדם שאין לו שעה.

קפה) אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. בגמ' חגיגה י"ג ע"א במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך בל תחקור (ציין בהש"א) והנה התם בענינים שבין אדם למקום ורבינו דייק הכא הסתרים שבין אדם לחבירו וזה בעניני עולם הזה וכמו שאמרו באיכא רבתא פ"א י"ט בהאי תינוק שנתנה לו אמו דבר להוליכו בשוק וכסתה אותו ושאל בן אדם להתינוק מה

להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך.
קפו) אל תעש בסתר מה שתתבייש בגלוי ואל תאמר מי רואני.

יש לך תחת הכיסוי והשיב אילו בעית אימה דתדע לא הוה כסותיה. ובס' תסידים סי' תתש"ז אל תהי להוט אחר סתרים ותידושים כי אלה מסירים לב האדם מן התורה יש לומר דקאי אסתרים סתרי תורה ותידושים דאעפ"כ מסיר לבו מלימוד התורה וזה שהוסיף רבינו ודבר המכוסה ממך כלומר אף מה שאינו בין אדם לחבירו אל הדבר מכוסה ממך כספר תסידים הנ"ל ג"כ אל תהי להוט לדעת שלא תתבטל מדברי תורה בזה.

וכתב רבינו אל תהי להוט ולא אמר אל תאבה לדעת הסתרים וכיו"ב דודאי האדם צריך לדעת כל מה שאפשר לו לדעת והוא לו לתועלת וכמו שאמרו בשמונים תלמידים שהיו לו להלל שידעו אפי' שיתות תיות ועופות ודשאים וא"כ צריך אדם להשתדל לדעת כל מיני ידיעות תכמה ודעת בעולם, אלא דאל תהי להוט לדעת כל אלו והפך בה והפך בה בתורתנו הקדושה דכולה בה וכל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ומגלין לו רזי תורה על דרך שאמרו סוד ה' ליראיו וממילא ידע מה שצריך לדעת בעולם הזה ולא יתסר לו כל.

קפו) אל תעש בסתר מה שתתבייש בגלוי ותאמר מי רואני. אולי דקאי אדלעיל שכתב אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ותתשוב אם כן גם אני אעשה דברים שאפשר להתבייש בהם בגלוי מ"מ כיון שאסור לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו גם חבירו לא יידע סתרים שלי ולא אתבייש שהרי אסור לחבירו לדעת הסתרים כמו לי וע"ז אמר דעכ"פ אל תעשה בסתר מה שתתבייש בגלוי שאפילו לא יראך אדם כשלעצמך נמי אל תעש וגם כי באמת עוף השמים יוליך את הקול ובפרקי התכמים פ"ג עינים להרים ואזנים לכותלים ואפשר יראוך ותתבייש ובתפילה לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ולכן אל תעש בסתר מה שתתבייש בגלוי.

ונראה דמעשה דהכא מיירי אפי' אין בה שום איסור או נדנוד עבירה אבל בגלוי

קפז) אל תחשוב עון למי שיבא להתנצל לפניך אם אמת קפח) ואם

וברבים לא היה עושה דבר זה והיה מתבייש כגון האוכל בינו לבין עצמו בידים ושותה מרק מהצלחת וכיו"ב גם את זה אל תעשה אפי' בסתר ותאמר מי רואני משני טעמים. א) שאפשר באמת יראהו אדם ויתבייש. ב) כי לפי פעולתו נפעל האדם כמ"ש החינוך מצוה י"ז ולכן אם ירגיל עצמו כן בסתר שוב יעשה כן בפרהסיה ויבא להתבזות ואסור לאדם לבזות את עצמו כמו שאסור לבזות אחרים ובאבות דרבי נתן פכ"ח יהי סתריך עליך גלוי.

או יאמר שקאי אדבר איסור וע"ד שאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כ"ח ע"ב) יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמו על בשר ודם אמרו לו תלמידיו רבי עד כאן [ולא יותר] אמר להם ולואי תדע כשאדם עובר עבירה אומר ולואי שלא יראני אדם ולכן אמר אל תעשה בסתר מה שתתבייש בגלוי ותאמר ולואי שלא יראני אדם והלא עין השם רואה.

קפז) אל תחשוב עון למי שבא להתנצל בפניך אם אמת ואם שקר. נראה דעון הוא העושה דבר במזיד וחטא העושה דבר בשוגג וכתיב וסלחת לעווננו כי רב הוא והבא להתנצל על דבר שאסור בין דבר עבירה או מעשה או פעולה אחרת בין שההתנצלות הוא אמת או שהוא שקר עכ"פ נראה שמי שהוא מתנצל מתבייש מהמעשה שעשה ומתחרט עליה ולכן בא להתנצל וכיון שכן אין זה מזיד גמור ואינו אלא בגדר שוגג ובספרי זוטא פ' שלח כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אינו דומה רואה למי שאינו רואה דומה שאפילו הן מזידין, כלומר אינו רואה מזיד הרואה למזיד שאינו רואה שהמזיד שלו של אינו רואה אינו מזיד כ"כ בבירור כמזיד שרואה ע"ש. ועיין סנהדרין ס' ע"א ברש"י ד"ה בזמן הזה שאנו בגלות ואין אימת ב"ד וכו' והבן. וזה שאמרו אל תחשוב עון לכל מי שיבא להתנצל לפניך אם אמת ואם שקר מ"מ כיון שמתנצל אינו בכלל לחשוב לו עון.

א"י דמיירי באחד שעשה לך עולה ועכשיו בא ומתנצל לפניך ואפי' ידעת

שקר. קפט) אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם ותעבוד לבקש

שההתנצלות הוא שקר מ"מ כיון שהתנצל לפניך אל תחשוב לו עון כי סו"ס אתה רואה שמתבייש מלפניך במה שבא להתנצל על מעשיו.

קפח) ואם שקר. פי' הגם שסיים מדבר שקר תרחק והי' מהסברא שלא תקבל התנצלותו כשמתנצל והוא שקר ולכן אמר אל תחשוב עון שכיון שבא להתנצל מחמת בושה מוציא דבר שקר מפיו וע"ד שאמרו בחכם וצדיק כבדינו נא נגד העם ואמרו מפני דרכי שלום מותר לשנות והיינו עובדא דאהרן והבן מאד.

קפט) אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם ותעבוד לבקש מזונותיך. עיין עיונים ושם ארחותיו ולפענ"ד נראה עוד דמיירי במי שיש לו מי שתומכו בכל עת ונותן לו מתנות ואפ"ה אמר רבינו אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם, ואמרו גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיר"ש, וכבר רמזו היונה לנח בעלה של זית שלה יהי מזונותי מרורין כזית ומסורין ביד הקב"ה ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורין ביד בשר ודם עירובין י"ח ע"ב. ויעקב אבינו אמר אם יהי' אלקים עמדי ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וקיימא לן שונא מתנות יחי' וכתיב (ירמי' י"ז) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו אלא השלך אל ה' יהבך והוא יכלכלך ואמרו ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב ואמר החכם מתוקה שנת העובד אם רב ואם מעט תאכל.

ולא תאמר א"כ אבטח בה' ואסמוך על הנס והוא יפרנסני אלא תעשה איזה פעולה ולא תסמוך על מעשה נסים שאפשר לא יעשו לו נס ונמצא ש"ש מתחלל ובפרט בעניני פרנסה שאמרו בגמ' שבת (נ"ג ע"ב) מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן להניק ולא הי' שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדין כשני דדי אשה והניק את בנו וכו' אמר רב יהודה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית אמר רב נחמן דמתרחיש ניסא ולא אברו מזוני ע"ש [ואולי זה מחלוקת רב יוסף ואביי]. אלא אפילו יעשו לו נס אפשר ינכו לו מזכיותיו דמי שעושין לו נס מנכין לו מזכיותיו ולכן תשתדל לעבוד לבקש מזונותיך

שלא תצטרך לסמוך על מתנת בשר ודם ולא על מעשה נסים.

ולא תקשה ממה שכתב הרמב"ם סוף הל' שמיטה ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי עולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל ולעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני אדם הרי זה נתקדש קודם קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכו לו כהנים להנביאים הרי דוד המלך ע"ה אומר ה' מנת חלקי וכוסי עתה תומך גורלי עיי"ש. ולפ"ז נמצא אדם משליך עצמו על אחרים לכן הוסיף רבינו ז"ל ותעבוד לבקש מזונותיך אעפ"כ אלא שהשי"ת ברוב רחמיו יזמין לך בעבודה קלה ונקיה שתספיק לך. ועיין רמב"ן עה"ת פ' אחרי עה"פ את משפטי תעשו וגו' (י"ח ד') ודע כי חיי האדם וכו' והעוזבים כל עניני העולם הזה וכו' ע"ש.

שוב ראיתי לרדב"ז בפירושו על הרמב"ם שפי' וז"ל ודקדקתי בדבריו ז"ל שכתב ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו ולא שישליך עצמו על הצבור ועיין במש"כ בפי' המשנה ולא קרדום לחפור בו ע"כ ע"ש. ובאמת דברי רבינו מוכרחים שהרי הכהנים והלוים נמי קבלו מתנותם חלף עבודתם עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו הקרבנות ונעילת השערים ושמירת המקדש וכיו"ב וזה שכ' הרמב"ם ז"ל ורבינו ותעבוד לבקש מזונתך.

ובגמ' גיטין (ס"ז ע"ב) גדולה מלאכה שמחממת את בעליה ואמרו פשוט נבילתה בשוק ואל תאמר וכו' פסחים קי"ד ע"א ובברכות ח' ע"א גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים ובקידושין ל' ע"ב האב חייב ללמד את בנו אומנות ובירושלמי פאה פ"א ובחרת בחיים זה אומנות ובבא בתרא ק"ו ע"א לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות ומש"כ רבי נהוראי שלהי קידושין מניח אני כל אומנות שבעולם ואין אני מלמד את בני אלא תורה היא שבטוח שבשביל שילמד תורה יזמין לו הקב"ה באיזה עבודה שהיא פרנסתו

וכמו שמסיק שם שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות ולכן אין נ"מ בחיזה אומנות הוא יעבוד ולכן למה לו לבטל זמן ללמוד אומנות והלא כמה שיעשה ירוויח לו השם הן רב והן מעט ורחיה מהלל הזקן שלא היה לו אומנות רק לקט כמה עניים בכל יום והזמין לו הקב"ה פרנסתו. ובגמ' (ע"ז י"ט) ושמרת את דברי הברית וגו' למען תשכילו אמר רבי יהושע בן לוי כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו שנאמר ושמרת את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשו אמר כל אשר תעשו יהיה איזה עבודה שהיא יצליח ואף יפריח.

עוד נראה לדייק רבינו ז"ל לשאחר שכתב על תפמוך לידי מתנת בשר ודם אם כן ע"כ לא קבירא ליה כדעת רשב"י ברכות ל"ה אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' ועל זה אמר ותעבוד לשקץ מזונותיך כרבי ישמעאל הנהג זה מנהג דרך ארץ והרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם ומיהו בזמנינו בבר כתבו האחרונים להכל לפי המציאות והאפשרות וכמ"ש החתם סופר והמשנה ברורה סימן רל"ו ובדרוך הגבר אשר שם ה' מבטחו.

א"י על תפמוך וכו' ותעבוד וכו'. ד"ל שהם שני ענינים על תפמוך לידי מתנת בשר ודם, ע"ד שאמרו חז"ל בברכת המזון וגא על תצריכנו ה' מלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם, ואם נותנים ממילא אין בזה חסרון לכאורה שאמר רק על תצריכנו, והוא בבחינת הרואה ליהנות יהנה כמליצת והרואה שלא ליהנות לא יהנה כשמואל הרמתי, ובגמ' ע"ל ר' חייא לבניתהו כי אתי עניא לקדימי ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך ע"ל מילט קא לייטת להו ע"ל קרא קא כחיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא המוזר (שבת קנ"ו ע"ב) ועל זה אמר על תפמוך לידי מתנת בשר ודם, אלא עוד דכחיב ושונא מתנות יחי' ורפב"י מיוס עמדו על דעתו לא נהנה משל אחרים ואפי' משל אביו (חולין ו' ע"ב) ולכן ותעבוד לשקץ מזונותיך, כלומר לא שלא תפמוך על מתנות אלא תעבוד לשקץ מזונותיך ותהי' בכלל שונא מתנות יחי'. וע"ז נאמר גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיר"ש.

מזונותיך. קצ) אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כמו

קצ) אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כדי לעבור על המכס וללכת יחידי. והקשו בעיונים ובש"א מחולין נ"א דצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם ויותר יעקב לבדו. ולפענ"ד אין כאן קושיא דבגמ' שם ויותר יעקב לבדו אמר ר' אלעזר שנשתייר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם ויאבק איש עמו אמר רבי יצחק מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה והיאך יצא יעקב אבינו וכי לא ידע מזה ונשאר יחידי ונראה דרש"י הרגיש בזה בד"ה שנשתייר על פכים וכתב וז"ל והוא נשאר על פכין קטנים שלא הספיק להעביר וחשכה לו ולכאורה מה בא רש"י להשמיענו שחשכה לו אלא דהי' קשה לי אמאי נשאר לבדו בלילה וע"ז תי' דנשאר ביום וחשב שיספיק להעביר ביום ולא ספק וחשכה לו ומינה דאלו הי' כבר לילה לא הי' חוזר אחר הפכין לבדו אלא שמבעוד יום חזר וחשכה לו ומינה דרש ר' יצחק ויאבק דמכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה וליעקב לא קשה דיצא ביום אלא שחשכה לו באונס.

ומדויק נמי לשון רש"י מכאן לת"ח כו' שהרי יעקב נשאר יחידי והוזק כוונתו נראה שפי' נשאר יחידי ולא יצא יחידי בלילה דאסור לצאת אלא הוא נשאר לבדו ביום וחשכה לו ונשאר יחידי בלילה ומינה דאסור לת"ח לצאת יחידי בלילה וא"כ הגם דחביב עליהם ממונם יותר מגופם לולי שנשאר יחידי לא הי' יוצא יחידי בשביל הממון וא"כ הרי ראי' דאסור לצאת יחידי בשביל ממון והא דאמרו חביב עליהם ממונם היינו שעכ"פ טרח בשביל פכין קטנים שהוא דבר מיעוט והטרחה גדולה ועיין תענית כ"ג באבא חלקי' שעבר דרך קוצים והגביה חלוקו שלא יקרע ואמר האי מעלה ארוכה והאי לא מעלה ארוכה הרי דחביב עליהם ממונם יותר מגופם. ופשוט היכא דנוגע לנפשות דהנפש קודם ורק היכא דיש צערא דגופא וכיוצא בזה וכגון מכס שציין רבינו וללכת יחידי שאפשר יבא לידי סכנה.

לעבור על המכס וללכת יחידי. קצא) אל תתן בלבבך קנאה שזו

א״י אל יהי וכו׳ כמו לעבור על המכס וללכת יחידי. עיין בפנים קושית האחרונים ומ״ש, וכעת נראה עוד בהקדם עוד קושיא אחת שהרי בגמ׳ (ברכות ס״א) ואהבת את ה׳ אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך ואם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדיך אלא אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדיך, ולכאורה האי אדם שממונו חביב עליו מגופו צדיק הוא דמוכן למסור עצמו על קדה״ש, והארכתי בזה במקום אחר שהוא בכלל הגדר של צדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, ורבינו שנשמר מזה וכתב אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כמו לעבור על המכס, הנה דייק כמו שנתן דוגמא לעבור על המכס וכיוצא בו ללכת יחידי, אבל לקדה״ש ולקיים מצות אדרבה מצוה, וזה שמדייק נמי ממון שלך אבל ממון של גבוה או ממון של חבירו יהי׳ לך חביבי יותר מגופך ועיין בגמ׳ תענית באבא חלקי׳ שהגביה טליתו בעברו דרך הוצא והוגי והשיב להם האי עלתה היי וזה לא עלתה היי והבן.

קצא) אל תתן בלבך קנאה. (סנהדרין ק״ב ע״ב) אמרי אינשי דפרע קיניה מחריב ביתיה פירש״י הפורע נוקם חמתו מחריב ביתו והנה המקנא בחבירו סוף בא לידי נקמה בו והוא חולה רעה שאין לה רפואה וכתיב ורקב עצמותיו קנאה ואמרו ז״ל כל מי שמקנא עצמותיו נרקבין משלי י״ד ובאבות פ״ג הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ובדברים רבה סוף פ״ט אפי׳ לגבי תלמיד מאה מיתות ולא קנאה אחת. ובתורה ויקנאו בו אחיו.

ומיהו יש קנאה שהיא מותרת וגם מצוה והיא קנאת סופרים שמרבה חכמה ובעושי עולה היא דאל תקנא ולכן דייק רבינו אל תתן בלבבך קנאה שהיא קנאה שבא ע״י תאות הבלי עולם הזה וכתיב ולא תסורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם ואמרו ליבא ועינא תרי סרסורי דעבירה וזה שאמר אל תתן בלבבך קנאה אבל קנאת סופרים שהיא קנאה הנמשכת מהמוח והדעת קנאה זו תרבה חכמה ויש לה רפואה שילמוד גם הוא.

היא רעה חולה שאין לה רפואה. קצב) אל תרגיל לישבע על גופך

קצב) אל תרגיל לישבע על גופך ואפילו על דבר אמת. עיין תנחומא (ויקרא ז׳) אלף עיירות היה לו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעין אף שהיו מקיימין אותם ובש״ע א״ח סי׳ קנ״ו הביאו ובמקוה״ח מסתפק אי זה מדינא או ממילי דחסידות והביא שו״ת חתם סופר בפתחי תשובה חו״מ סי׳ פ״ז סקכ״ב דאיכא איסורא ותמהו עליו דבגמ׳ לא משמע הכי.

ובאמת כבר הבאתי לעיל אות כ״ג מש״כ רבינו ויתרחק מן השבועות שכתבו בזה המפרשים וביחוד רבינו בחיי פרשת מטות דמה דכתיב ובשמו תשבע היינו רק למי שיש בו כל המדות טובות שצריך ליראת ה׳ ולא חסר אחד מהם מותר להשבע בשמו אבל מי שחסר לו אחת מהמדות טובות אינו נשבע בשמו אפילו על האמת והכא מפורש בקרא ובשמו תשבע ויראת מאלקיך.

ובקהלת אמר החכם אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים ובמדרש איש כי ידור נדר לה׳ אמר להם הקב״ה לישראל הוי זהירים בנדרים ואל תפרצו בהם שכל הפורץ בהם סופו לימעול בשבועות וכל המועל בשבועות כופר ואין לו מחילה בעולם הזה שנאמר כי לא ינקה ה׳ שמוח ט׳ וכתב אחד אומר (ירמי׳ ד׳) ונשבעת חי ה׳ באמת במשפט וצדקה אמר להם הקב״ה לא תהיו סבורים שהתיר לישבע בשמי באמת אי אתם רשאים לישבע בשמי כלל אלא אם כן יש בכם כל המידות הללו (דברים י׳) את ה׳ אלקיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע בשמי תשבע עיי״ש.

ויש לדייק לשון רבינו שכתב לישבע על גופך ויש חילוק בין שבועה על גופו לשבועה על חפץ ובספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו אע״פ שאין ראי׳ לדבר זכר לדבר חי ה׳ וחי נפשך אם אעזבך ובנדרים כי ידור נדר לה׳ (במדבר ל׳ ג׳) אינני כמו אשר נשבע לה׳ כי הוא כמו וישבע לו שנשבע אליו לצרכו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע ואשביעך בה׳ כאשר נשבעתי לך בה׳ אלקי ישראל לאמר כי שלמה

ואפי' על דבר אמת. קצג) אל תאחר לעשות תשובה שלמה ולבקש

בנך ימלוך אחרי הישבעה לי באלקים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' והסוד כי השבועה מלשון שבעה כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנדרים ע"ג תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו עיין רמב"ן על התורה פ' מטות הנ"ל. ודע דמלשון אל תרגיל משמע דליכא איסור דאם לא כן למה ליה לומר אל תרגיל הוי ליה לומר אסור לישבע על גופו ומדאמר אל תרגיל משמע דוקא דרך רגילות אבל באקראי מותר וצ"ע.

עוד י"ל אל תרגיל לישבע על גופך, וי"ל כדרך עמי הארץ שנשבע בחיי שכך וכך
או התגרין שנשבעין בחיי ראשי שכך עולה לי, ור' טרפון כשנצטער על ירידת הדור ואמר אקפח את בני שאלו חכמים יש לו בן לאותו צדיק שהי' מקפח את בניו אמרו בן אין לו בן בת יש לו ועיין שהי' רגיל לאמר אקפח את בני כשהיה נשבע, ולכן אומר אל תרגיל לישבע על גופך ואפי' על דבר אמת ועל מה שמצטער וכוונתו לש"ש.

קצג) אל תאחר לעשות תשובה שלימה. נראה לפעמים שרואה יצרו מתגבר עליו ואינו רוצה לעשות תשובה שלא יהי' בכלל אחטא ואשוב ולכן מאחר בתשובה עד שיראה שיהא בידו לגבר על יצרו ולכן קאמר אל תאחר לעשות תשובה שלימה ואם אתה חושש מן היצה"ר שיחזור ויגבור עליך בקש רפואה לחולי נפשך ותוכל להתגבר עליו.

א"י דהנה אמרו כל הפורש מן המינות מיית ר"ל ופריך והא לא מית ומשני מי
ידענא דשב בכל לבבו ולכן אמר אל תאחר לעשות תשובה שלימה היינו להיות שב בכל לבבו ואם תאמר אינו רוצה שלא ימות ח"ו וע"ז אמר בקש רפואה לנפשך שאע"פ שיעשה תשובה שלמה לא ימות והוא בלימוד התורה כי הם חיינו ואורך ימינו ולא אמרו מת אלא מה שתהי' חי בדרך הטבע אבל מה שמאריכין לו בשביל לימוד התורה אינו בכלל, אם יש לה זכות תורה תולה.

עוד נראה אל תאחר כי יש בעל תשובה שהוא חייב בתעניתים על חטאיו וקשה לו להתענות בימות הקיץ ומניח תעניתיו לימות הגשמים והגם דמדינא קיי"ל דמותר ללוות ומ"מ מי יודע אם לעת כזאת יגיע וודאי כשקיבל עליו להתענות הו"ל כבר בגדר בעל תשובה אבל לא הוה תשובה שלימה ואמר אל תאחר כמו ברפואת הגוף האדם ממהר להרפא במוקדם האפשר כ"ש שלא יאחר לבקש רפואה לחולי נפשו ולא יאחר בשום אופן.

ובגמ' שבת (קנ"ג ע"א) עשה תשובה היום שמא תמות למחר וברמב"ם פ"ב מהל' תשובה ה"א וז"ל איזהו תשובה גמורה זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה ולא מיראה ולא מכשלון כח וכו' זה בעל תשובה גמורה כפי ששלמה אמר וזכור את בוראך בימי בחרותיך ואם לא שב אלא בזקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אע"פ שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה היא אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין ובשערי תשובה לרבינו יונה אות ט' מדרגות רבות לתשובה ולפי המדרגות בתשובה יתקרב האדם אל הקב"ה אמן כי"ר.

א"י אל תאחר לעשות תשובה. דדרך פשוט (בגמ' יומא פ"ו ע"ב) היכי דמי בעל תשובה אמר רב יהודה כגון שבאתלידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום ופרש"י הטעם מתוך שדומה מכל וכל לזמן שנכשל בו כבר יצרו מתגבר עליו ואומר לו ראה פלונית ואותו מקום ואותו פרק הוא קום עשה מה שעשית כבר, ועיין רמב"ם פ"ב מהל"ת ה"א איזו הוא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופי' ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכשלון כח, כיצד הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופי' ולא עבד זהו בע"ת גמורה והוא ששלמה אמר וזכור את בוראך בימי בחורותיך, וז"ש אל תאחר לעשות תשובה אלא עשה מיד תשובה ולבקש רפואה לחולי נפשך.

רפואה לחולי נפשך. קצד) אל תעמל לרוח קצה) ואל תשמע דברים

קצד) אל תעמול לרוח ואל תשמע דברים בטלים. נראה דכמיב מס נמוקומי מלכו שמהיו עמלים בתורה יכול זה קיום המצוות כשהוא אומר ואת מצוותי תשמורו הרי קיים המצוות אמור ומה אני מקיים מס נמוקומי מלכו שמהיו עמלים בתורה ואת מצוותי תשמורו הוו עמלים בתורה על מנת לעשות ולקיים כמו שנאמר דברים ה' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם עיין רש"י שם. מבואר דעמלה בתורה צריך דוקא על מנת לעשות ולקיים ואמרו גדול הלימוד שמביא לידי מעשה ומי שעמל בתורה שאינו מביא לידי מעשה זה עמל לרוח.

ובגמ' יבמות (ק"ט ע"ב) רבי יוסי אומר כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה ופריך פשיטא ומשני אלא דאפילו תורה אין לו מאי טעמא אמר רב פפא אמר קרא ולמדתם לעשותם כל שישנו בעשיה ישנו בלימודה כל שאינו בעשייה אינו בלימודה ופירש"י אפי' תורה אין לו אפי' שכר לימוד אין לו והעיקר שילמד לעסוקי שמעתתא ועל מנת לעשות ולקיים כי זה עיקר העמל בתורה וזה שאמר אל תעמול לרוח שאם יעמול בתורה ולא יעסוק לעסוקי שמעתתא ולא תהיה על מנת לקיים אם כן עמלו הוא לרוח דאפילו שכר לימוד אין לו.

ובקרא (ישעי' ס"ה) לא יגע לריק ובחפלה למען לא נגע לריק ולא נלד לבהלה ובגמ' ברכות כ"ח אנו עמלים והם עמלים ובגימור הגר"א משלי י"ט ה' לא ניגע לריק הוא שקר שלומד ואינו מקיים.

קצה) ואל תשמע דברים בטלים. כי השומע דברים בטלים גורם לעמלת רוח וכמ"ש ז"ל ירמי' י"ט ע"ב כל הדברים יגעים עין עיונים ועין כתובות ה' ע"ב אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים שהן נכוין תחילה לאברים.

בטלים. קצו) אל תכנה שם רע לחברך כי המכנה שם רע לחברו

ואולי יאמר עוד מה שאמרו (נדרים ל"ב ע"ב) מתחילה המליכו הקב"ה לאברהם אבינו על רמ"ג אברים ולבסוף המליכו על מאתים ארבעים ושמנה אברים אלו הם שני עינים ושני אזנים וראש הגויה ופי' הר"ן שבתחילה המליכו הקב"ה על אבריו שהם ברשותו להיזהר מעבירה אבל עיניו ואזניו של אדם אינן ברשותו שהרי על כרחו יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבסוף כשנימול המליכו הקב"ה אפי' על אלו שלא יסתכל ולא ישמע כי אם דבר מצוה עכ"ל הר"ן עיי"ש. נמצא ביד האדם להגיע למדרגה שלא ישמע במציאות דברים בטלים וז"ש אל תעמול לרוח אלא תלמוד תורה לשמה ואז ממילא תגיע למדריגת אברהם אבינו שאל תשמע דברים בטלים כלומר שלא תשמע כלל דברים בטלים.

עוד נראה דלא יאמר כיון דלא ירצה לעמול לרוח אשב ואשמע דברים בטלים שאין לו מה לעשות אלא ישב בדד וידום כי נטל עליו וכ"ש שלא לאבד הזמן כי הוא בכלל המאבד עצמו לדעת שבכל רגע הוא מאבד חלק מחייו, ואשרי למי שעמלו בתורה שעמל ומקבל שכר.

קצו) אל תכנה שם רע לחברך כי המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעולם הבא. (ב"מ נ"ח ע"ב) כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ואין עולין הבא על א"א והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו מכנה היינו מלבין אע"ג דדש ביה בשמיה, והנה בכאן שינה רבינו ממה שכתב לעיל אות ט' ששם כתב שלא יכנה שם לחבירו וכו' וכאן כתב אל תכנה שם רע לחברך והתם לא כתב ג"כ דאין לו חלק לעולם הבא והכא כתב כי המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעולם הבא. והנראה שהם שני נושאים יש שמכנה שם רע לחבירו ויש שמכנה שם ואינו שם רע אבל גם אינו שם לכבוד, ולכן המכנה שם שאינו רע רק שלא נכבד בו באיסור קאי כמש"כ תוס' מגילה כ"ז ע"ב ד"ה ולא ובתענית כ' ע"ב ד"ה בחכינתו אבל יש לו חלק לעולם הבא והמכנה שם רע אין לו חלק לעולם הבא.

אין לו חלק לעולם הבא. קצז) אל תבטח בעשרך כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו. קצח) אל תהי סרבן אל

קצז) אל תבטח בעשרך כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו. (משלי י"ח) בוטח בעשרו הוא יפול ובמדרש משלי מי גרס לקרא על שבטח בגדוד עשרו ומי גרס להמן על שבטח בעשרו. (ובמהלים מ"ט) הבוטחים על חילם ובגדוד עשרם ימהללו אח לא פדה יפדה, ונראה דכמיב והבוטח בה' חסד יסובבנו וכיון שימצא עליו חוט של חסד ילקט לעצמו מוהבים וכבר אמר החכם אל תרף לבקש רעים ומוהבים רבים ואל ימעט לך שונא אחד.

והנה אמר הוא יפול כלומר דמעצמו יפול ולא שיפילוהו אחרים והוא ע"ד שאמרו בגמ' תמיד ל"ב ע"א מה יעשה אדם וימות יחי' את עצמו ופרש"י יגביה את עצמו ומתוך כך יתנו הבריות עין רעה ויקנאו בו וממילא הוא ימות ע"ד שאמרו (ב"מ ק"ו ע"ב) רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד אמר תשעין ומשעה מתים בעין רעה ואחד בדרך ארץ ועיין תוס' שם. וקצת ל"ע מדמנ"ם הל' דעות פ"ד הי"ט וש"ע ח"מ סי' ר"מ סי"ד אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש.

ומיהו מלשון רבינו כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו משמע שיכשל מהם יגרמו לו המכשול וכעין שנעשה בקרח והמן ול"ע.

קצח) אל תהי סרבן אל אנשי עירך לבטל רצונך מפני רצון אחרים. נראה דמשמע אבות בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ועוד שם עשה רצונך כרצונו כדי שיעשה רצון אחרים כרצונך, ולפעמים כשיסרבו בך אנשי עירך לבטל רצונך ולא תמרה להם בעמדך על דעתך וכוונתך ל"ש ומעפ"כ אם רבו עליך אבדן מצוה לבטל רצונך מפני רצונם ומעשה דר"א בתנור של עכנאי יוכיח בגמ' ב"מ, ואילו הוא בכלל אחרי רבים להטות כיון שאנשי עירך שהם רוב מבקשים ממך לבטל רצונך מפני רצון אחרים אל תהי סרבן אלא שמע להם ובמס' כלות (ל"ד ע"א) ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה שאור ומלח

אנשי עירך לבטל רצונך מפני רצון אחרים. קצט) אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה. ר) אל

וסרבנות.

קצט) אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה. נראה דזה סעודת מרעים וכיון דלא הוו סעודת מצוה לא ירגיל עצמו בזה כי הרבה מכשולות באים ע"י אכילה ושתי' ברבים שלא במקום מצוה, ובגמ' פסחים מ"ט ע"א כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה וכל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאכילן את אשתו וביתו את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל ש"ש ושם רבו ושם אביו וגרם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות (נדה ט"ז ע"ב) שלשה שנאתי שר הנרגל בבית המשתאות.

ר) אל תשכר גופך להשתכר מיין פן תהיה מגונה ותנוול את פיך ותתחרט. יש לדייק לשון אל תשכר גופך דהיה לו לומר אל תשכור מיין והשכרות על גופו צ"ע ונראה דלפעמים היין מעלה ורבא אמר חמרא וריחא פקחין ובני רבי חייא אמר לו רבי אגברי יין לדרדקי שישתו ויילא סוד נמצא לפעמים שתיית יין מעלה היא אצל חכמים אבל המשכר את גופו שבא לכלל שכרות שכל הגוף שיכור ולא רק הרוח שכרות כזה הוא מגונה ונבל לו פן יוציא מפיו דבר נבלה דכשהגיע לשכרותו של לוט ולא ידע מהמדבר לכן אמר אל תשכר את גופך.

ובגמ' פסחים שלשה הקב"ה אוהבן ואחד מהן מי שאינו משתכר ברכות כ"ט ע"ב לא תרוי ולא תחטי והוא על דרך שאמרו בגמ' יומא (ע"ה ע"ב) כל הנותן עיניו בכוס כל עריות דומות עליו כמישור ולמצוה אמרו חייב אדם לבסומי בפריא עד דלא ידע וכו' ואולי כוונת רבינו דגם בפוריס שמצוה לשתות יותר מלימודו ומ"מ אל ישתכר שיהיה כל גופו שיכור פן תהיה מגונה שיקיא וכיו"ב אלא יתבשם וישתה יותר מלימודו עד שיילא הסוד ואולי לכן אמרו חייב איניש

תשכר גופך להשתכר מיין פן תהי׳ מגונה ותנבל את פיך ותתחרט. רא) אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איחור. רב) אל תבזה את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן

לבסומי בפריא ולא אמרו חייב אדם להשתכר בפריא דלהשתכר גם בפורים אינו כדאי אלא לבשומי שתו ולא שתו כדי שלא ינבל פיו ויתחרט, ובתנחומא (נח סי׳ י״ד) שתה יותר מדאי נעשה כחזיר המתלכלך משתכר נעשה כקוף עומד ומרקד ומשתק ומוציא לפני הכל נבלות פה.

רא) אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איחור. נראה דרבינו קמ״ל ב׳ עניניס. א׳, שלא יכעס אל אשתו כלל ולעיל (אות קס״ט) כתב אל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך ומיהו נכון להטיל אימה קצת אבל בכעס אל יכעוס כלל אלא הכל באהבה וחיבה ועל דרך שאמרו האוהב את אשתו כגופו וכל המכבדה יותר מגופו יבמות ס״ב ע״ב. ולכן אל תכעס כלל באשתך ואפי׳ כעס שבאחרים מותר לכעוס עיין לעיל (אות ו׳).

והוסיף שניח אף מה שאמרו בגמ׳ סוטה מ״ז ע״א וסנהדרין כ״ז ע״ב ייצר חינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת דלפעמים מותר לדחות בשמאל וגם מצוה עיקר עם כל זה פירש רבינו כמו שמאל דוחה וימין מקרבת היינו מיד ולא תמתין מלקרבה כלומר באותה שעה שאתה מרחקה בשמאל קרבה בימין תיכף בלא איחור שכל שעה שתשאר בריחוק יש בזה פגם וחסרון, ולא עוד שהריחוק בשמאל והקירוב בימין כלומר שגדול יהיה הקירוב מן הריחוק כגודל ימין מן השמאל גם שאם יקרב בימין יהיה בלא איחור והימין גובר על השמאל הרבה וגדול השלום בית שלא יחזר אף רגע אחת בבית בתגרה או עכ״פ בלי שלום ועל זה אמר בלא איחור.

רב) אל תבזה את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן החטא. עיין מקוה״ח ולפענ״ד לפמ״ש יבמות ס״ב האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והנה אמר אל תבזה את אשתך שהרי אשתו כגופו ומ״מ שמא תאמר אין לך

החטא. רג) אל תהי רגיל לישב עם הלצנים פחותי הנפש פן

לכבדה שהרי היא כגופו ואת עצמו אינו מכבד ואדרבה משפיל עצמו בפני אחרים כמ"ש לעיל (אות קע"ד) ואמר אבל לאשתו צריך גם לכבד וע"ד שאמר בן עזאי על מה שאמר ר"ע ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה ורעך אין לך רעך גדול מאשתך ואמר בן עזאי דזה ספר תולדות אדם זה אשתו שהתולדות באים ע"י גדולה הימנו וצריך לכבדה, ופשוט שעי"ז מצילה מן החטא ומסירה מן החטא שאם יהא מבזה אותה ולא יכבדה תבעט בו ותמעול בו ותצא ח"ו אחר מאהבים אבל אם יכבדה כמים הפנים אל פנים גם הוא יתייקר בעיניה.

ובגמ' ב"מ נ"ט ע"א לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו ואמרו אתתך גוץ גחין ולחוש לה ועוד שם אוקירי לנשייכו כי הייכי דתעתרו.

עוד נראה לפמ"ש כתובות ע"ה אביי אמר דשומשנא גברא כורסיה בי חראתא רמי לה רב פפא אמר דנפסא גברא תיקרייה בסופי בבא רב אשי אמר דקלסא גברא לא בעי טלפחא לקידרא תנא וכולן מזנות ותולות בבעליהן ופרש"י כל אלו שבעליהן שפלים ומראות להן חבה אינו אלא שמזנות תחתיהן וכשמתעברות הן תולות את העבור בבעל ע"ש מבואר דכל שהבעל נוהג בבזיון ושפלות אשתו מתבזה ע"י ומזנה תחתיו וז"ש אל תבזה את אשתך באומנות מאוסה כנפסא וכיוצא בו ותכבד אותה ותסירנה מן החטא שלא תזנה תחתיו.

אולי נראה עוד דקאי אדלעיל מיניה אל תכעוס וכו' ואם רחקת קרב אותה בימין בלא איחור כדי שלא תתבזה שאם לא תקרבן מיד בלי איחור תתבזה בין הבריות שיתודה הריחוק שריחקת אותה ואפשר תבא לידי חטא כי נשים דעתן קלות ותאמר בעלי מרחיקני ותלך אחר המאהבים ואפילו רק תתן מחשבתה באחרים כבר הבאתיה לידי חטא ולכן אל תכעוס באשתך ואל תבזה אותה וגדול השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

רג) אל תהי רגיל לישב עם הליצנים פחותי הנפש פן יחטיאוך. י"ל

יחטיאוך. רד) אל תתעצל לבקש חכמה וליסר את חברך בסתר

דקאי אדלעיל מיניה שהניח לכבד את אשתו ולהסירה מן החטא ושמא תאמר לו ליצא עמה עם הלצנים שיצא עמה משום כבודה כמ"ש (במדבר ע"ה, יבמות ק"ח ע"ב) דשומעת גברא כורסיה כי חרמא רמו לה כלומר שנותנת כסא בין החשובות ויושבת שם ויצא בעלה עמה כדי לכבדה ולכן אמר אל תהי רגיל ליצא עם הלצנים פחותי הנפש פן יחטיחוך לאין זה בכלל חיוב לכבדה וגם אינו כבודן אלא אדרבה פן יחטיחוך.

א"י אל תהי רגיל ליצא עם הלצנים. דכתיב בקרא (משלי ז') אשרי האיש אשר לי הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב וע"כ פשוט לאין ליצא במושב לצים ונראה דמהאי שמעינן לאשרי אשר לא הלך אבל אם כבר הלך ליכא איסור או ע"פ בתקראי שאחרמה לו בלית ברירה ויצא ליכא איסור שהרי אמר אשר לא הלך ולכן אמר דמהאי לא מוכח אלא כשהלך אבל כשאליו באו לו הלצנים או שבאו עליו פתאום קאמר אל תהי רגיל ליצא עם הלצנים בכל אופן ובפרט בדרך רגילות ולפעמים מחמת הרחמנות תצא עמהם כי הם פחותי נפש לא תהא רגיל ליצא עמם פן יחטיחוך.

רד) אל תתעצל לבקש חכמה וליסר חברך בסתר ובדרך כבוד. לעיל (משלי ג"כ) כתב והוכח לחכם ואהבך לא כתב להוכיחו בסתר ובדרך כבוד ול"ל דבחכם כל הוכחה יקבל ואיהנהו בסתר או בגלוי אבל בחבירו צריך בסתר ודרך כבוד אלא ישנאנו, ואולי יש לחלק בין ליסר והוכחה.

א"י והוא העיקר דלחכם לא צריך להזהר שיוכיחנו בסתר ודרך כבוד דודאי יאמר דרך כבוד שהרי חכם הוא ובסתר יוכיח אומו דכתיב כסהו כלילה, אבל לחבירו שהוא רגיל עמו אפשר שיאמר לו אלא בדרך כבוד וגם בפרהסיא ולכן מזהיר אליו שיהיה בסתר ודרך כבוד.

א"י אל תמעצל לבקש חכמה, וליסר את חברך, נראה דשמי חבריס אשר אחד

ודרך כבוד. רה) אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת ושמור

פתאום מזרז בלימוד וחבירו אינו מזרז כ״כ ואומר לו מה פתאום ורוצה לקררו ולהחלישו אל תתעצל בשביל זה אלא בקש חכמה ואם חברך לא יסכים תיסר אותו בסתר ובדרך כבוד כי אם תצעק עליו ברבים יעזבך ולא ישמע אלך.

א״י אל תתעצל לבקש חכמה. כי לפעמים כבר למד כל צרכו ויודע כבר התורה וההלכות הצריכות ומאז יתעצל לבקש חכמה יותר כי מה תועלת בה וע״ד שכתב הרמב״ם פ״ג מהת״ת הי״ב אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה אמרו חכמים דרך רמז אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים, וכן אמר שלמה בחכמתו התרפית ביום צרה צר כחכה ועוד אמר אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי ולכן אל תתעצל לבקש חכמה.

רה) אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת ושמור פתחי פיך. (פסחים דף ו׳) משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין הל׳ פסח בפסח וכו׳ ודבר בעתו מה טוב דבר נאה ומתקבל אבל האומר דבר שלא בזמנו הוא כדבר שאין בו תועלת כי רוב הדברים אינם נשמרים לזמן הצריך אלא מה שצריך לו בזמנו ולכן השומע דבר שלא בעתו הו״ל כדבר שאין בו תועלת. ואולי מה״ט לא עסקו בהל׳ טומאה וטהרה וכיוצא בו מה שאינו נוהג בזה״ז.

ובמס׳ כלה רבתי פ״א הקורא פסוק שלא בזמנו מביא רעה לעולם, אלא דלכאורה האיך יבקש חכמה שכתב באות הקודם אל תתעצל לבקש חכמה כיון שלדבר דבר בלא עתו אין בו תועלת ולכן הקדים אל תתעצל לבקש חכמה כל מה שאפשר ולבקש חכמה לעולם בעתו הוא וכל חכמה שתוכל להשיג ותכנים באוצרך הטוב ואז ממילא תוכל לדבר דבר בעתו שאם לא תשיג חכמה ותתעצל לבקשה א״כ לא תוכל לדבר רק מה שיש לך וממילא תדבר דבר שלא בעתו כיון

פתחי פיך. רו) אל תדבר עם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך

שלא למדתה בכל עניניס.

ועיין ח"ס בפתיחה ליו"ד בשו"ת שלו וז"ל אמרו ז"ל ואינו נבהל להשיב פי' שאל ימהר להשיב ע"ד משיב דבר טרס ישמע אולת הוא לו וכלימה אך הרמב"ס ז"ל פי' בהיפוך אל תהי' נבהל להשיב שלא יבהל וישתומס כשעה חדא עד שמשיב אלא השיב ישיב לו חוש להראות להמקשה טעותו ושגיונו ותי' כי תרווייהו אמת כי בביתו ובחדרי מדרשו יעיין היטב ואל ימהר להחליט שום סברא אלא יחמיץ כל דין ודין עד שיהא אצלו ברור ונקי ואח"כ יניחס וישמרס במוחו למען יהי' מוכנים אצלו וכשיבא השואל אל יגמגס אלא ישוב מיד ואל יבהל וישתומס ע"ש. ולזה אמר אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת כעת אלא שמור פתחי פיך וכשיבא העת אז תדבר דבר בעתו. ולשון שמור הוא מלשון ואביו שמר את הדבר שימתין עד שיבא הזמן לפתוח פיו בדבר בעתו.

ונראה עוד דקאי נמי אמש"כ אל תתעצל וכו' וליסר את חברך בסתר ודרך כבוד ועל זה הוסיף דאין זה בכל עת דגס ליסר צריך הזמן המוכן לזה ואמר אל תדבר בלא עתו להוכיחו אלא תשתדל להוכיחו בעתו ובזמנו, וגס אז רק בדבר שיש בו תועלת ואס אתה רואה שאין בו תועלת לא תדבר ע"ד מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין ואז מוטב לשמור פתחי פיך או אל תרצהו בשעת כעסו.

רו) אל תדבר עם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך ויבזה אותם. (משלי כ"ו ד') אל תען כסיל כאולתו ובמדרש משלי שלא יאמרו כאן חכם נושא ונותן עם הכסיל.

ונראה דקאי אדלעיל דאל תדבר בלא עתו אבל לחכם בעתו תדבר ועם מהולל ומשוגע אל תדבר אפילו בעתו וכי תימא מאי איכפת לי אס יקבל הדברים או לא יקבל קאמר לא די שלא יקבל אלא יבזה אותם וכיון שיבזה הדברים יזיק לך שאס תגיד הדברים אח"כ לחכמים לא יתקבלו עוד ונמצא שתי

ויבזה אותם. רז) אל תהי כפוי טובה וכבד לכל מי שפתח לך פתח

רעות לא די שלא ישמע לך אלא מפסיד כל מה שעמלת בחכמה כי לאחר שניזה אומה הו"ל בכלל חכמת המסכן בזוי' וכיון שהיא בזוי' אין שומעין לו.

וקצת נראה דמהולל ומשוגע הם חרי עניני מהולל הוא מין אחד שמהלל רק מה שהוא ומהלל עצמו בפני הבריות ואינו רוצה לשמוע מאחרים וכל מה שהוא לא יודע אלא הוא בלבי מפשרי ומבזה אומו והאחרו. ולשון מהולל הוא מושבל והוא בדעתו מהולל מכל. ומשוגע הוא המטורף בדעת ומרווייהו יבוזו דבר חכם מיושב ולכן אל תדבר עמו אלא בנראה להוסיף בדבריו מירי כאן בני שהוא מהולל ומטורף כלומר בשגיונו מהולל בעצמו ומטורף בכל הדברים דמשוגע עצמו לא צריך להזהיר שאל ידבר אתו אלא מהולל ומשוגע צריך להזהיר שלא תחשוב להסביר לו דברים שלא יקבל דבריך ויבזה אותם.

רז) אל תהי כפוי טובה. זו מדה רעה מאוסה בחכלית לפני אלקים ואנשים.

אל תהי כפוי טובה וכבד לכל מי שפתח לך פתח. נראה להם חרי מילי דמי שעשה לו טובה צריך להחזיר לו טובה וזה אל תהי כפוי טובה ומי שפתח לך פתח לבקש סיפוקך לא די בזה אינו כפוי טובה אלא צריך להכבדו, וכעין שאמרו בכל מתנה מכר הוא דאי לאו שקבל ממנו לא הי' נותן לו מתנה בחנם וע"ז אמרו בחלד"נ פי"ח כל הטועד עם חבירו אפי' פת בחלה או ירק תמריס או גרוגרות או אפילו טובל עמו בציר אפילו יש לאומו טועד מאה טעודות בכל יום כטעודת שלמה בשעתו אפ"ה יחזיק לו טובה לחבירו בפניו וכפיים טובה הוקשה לכפירה בחשנת ר"ח פ"ו אבל אפילו לא עשה לך טובה בפועל רק פתח לך פתח חייב אתה להכבדו בשביל שפתח לך פתח ובמדרש ש"ר פ"ד סי' ג' כל הפותח פתח לחבירו חייב בכבוד יותר מאביו ואמו וחייב לו בפשו.

ונראה טעם לדבר דהרי אביו ואמו חייבים ללמדו אומנות שאל"כ עומד ומלסטם את הבריות או מת ברעב ות"כ מה הנהו שהניחו לעוה"ו אבל הפותח

לבקש די סיפוקך. רח) אל תוציא מפיך דבר שקר וכזב והי׳ נאמן

לו פתח לבקש די סיפוקו הרי מהנהו שעי״ז עשו לו טובה גם אביו ואמו שהביאוהו לעוה״ז שע״ז יזכה לחיי עוה״ב א״כ כעין שאמרו באבידת אביך ואבידת רבו אבידת רבו קודמת שאביו הביאו לחיי עולם הזה ורבו לחיי עולם הבא הכ״נ הפותח לו פתח הביאו שיתקיים בחיי עולם הזה ובלא״ה לא הי׳ מתקיים, ובחינוך מצוה ל״ג משרשי המצוה שראוי לו לאדם שיכיר וגימול חסד למי שעשה עמו טובה ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה שזה מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים כו׳ ע״ש.

עוד נראה דבגמ׳ שבת (קנ״א ע״ב) א״ל ר׳ חייא לדבותהו כי אתי עניא אקדימי ליה רופתא כי היכי דליקדמו לבניך א״ל מילט קא לייטת להוא אמר לה קרא קא כתיב כי בגלל הדבר ותנא דבי ר׳ ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם וא״כ עשה לטובתך והבן.

רח) אל תוציא מפיך דבר שקר וכזב. היינו אפילו אין בו תועלת ולא נזק לשום אדם ואפ״ה לא תוציא מפיך דבר שקר ועוד היה נאמן לכל אדם, ובעיונים כתב כי גם במקום שהתירו לשנות מפני דרכי שלום לא התירו לומר שקר מפורש ותמה אראב״ע אבל באמת כי דא הוא מחלוקת הראשונים ז״ל ועיין בגמרא כתובות י״ז ת״ר כיצד מרקדין לפני הכלה כלה נאה וחסודה א״ל ב״ה לב״ש הרי שהיתה חגרת וכו׳ והתורה אמרה מדבר שקר תרחק וכו׳ ועיין תוס׳ דאין להם לחכמים לתקן להזקיקו לומר שקר לב״ש, ולב״ה אומר שקר ועיין פרישה וט״ז א״ע סי׳ ס״ה דיש לפרשו בשני אופנים אבל הריטב״א הוא בש״מ שכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום דבר שקר תרחק ועיין בבעה״ת עה״פ ואני זקנתי מכאן אחז״ל דמותר לשנות מפני דרכי שלום שהיא אמרה ואדוני זקן והקב״ה שינה ואמר ואני זקנתי ויש מי שאומר חלילה ישנה המקום ע״ש כי הוא מחלוקת הראשונים ז״ל ועיין מזרחי וגור ארי׳ שם.

א״י אל תוציא מפיך דבר שקר. ולטובה כגון לעשות שלום נחלקו בו אי מותר

לכל אדם ואפי' לנכרי. רמ) אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם

לדבר שקר וכגמ' יבמות (ס"ג ע"ח) ע"ל ומת לא תיעבד הכי דכתיב למדו לשונם דבר שקר העוה וגו' (ירמי' ט' ד') והתם כוונתו היתה לטובה שמבשל לחביו מה שברצונו לאכול ע"ש. והמרדים מ"ע המלויות בפה (פוס כ"ו) מ"ע לדבר אמת אפילו במילי דעלמא ליכא בהו דררא דממונא שנאמר מדבר שקר תרחק, משמע אפילו ליכא רק דיבור בעלמא ואמרו ז"ל דהמשקר כאלו עוע"ז מבלשים שלום מותר ומצוה גמי איכא. ממנין תרי"ג לרשב"ן. ובדרך פיקודיך ל"ת ל"ז דאף בלי תועלת עובר על מדבר שקר תרחק, ובשערי תשובה לר"י במשקר בלי תועלת וללא הפסד לזולתו יקל בעשו מלד אחד על כי אין הפסד לאיש בשקריו אבל גדול מאד בעשו בעז פניו ואהבת שקר ויכבד עונו כי סופו יבא להעיד שקר בחביו.

רט) אל תתעצל להקדים שלום וכו'. ואפילו לנכרי אל תתעצל להקדים שלום מפני דרכי שלום.

נראה לפמ"ש ביטין ס"ח ושואלין בשלומן [עכו"ס] מפני דרכי שלום וכגמ' שם אמר שלמא למר והגה רב חסדא שהקדים להו שלמא כדי שלא יבטרך לכפול להם שלום ורב כהנא שאמר שלמא למר ולא הקדים פרש"י דלא היה מכוין לברכו אלא לבו הי' לרבו והתוס' ד"ה שלמה הקשו אפי' זה דהו"ל גונב דעת הבריות ועל חינם פרש"י כן דלא אמרו דאין כופלין לו שלום אבל לשאול בשלומן מותר ע"כ ע"ש.

ורבינו הרמ"ם בפסקיו שם כתב ואין כופלין שלום לעו"כ רב ספרא הוה מקדים ויהיב להו ורב נחמן אמר להו שלמא למר [בירמתנו רב חסדא ורב כהנא] ולפ"ז י"ל דהרמ"ם לשטתיה אמר אל תוציא מפיך דבר שקר וכתב והי' נחמן לכל אדם אפי' לנכרי בקושיית התוס' דזה נמי הוה בכלל גונב דעת ואכתי י"ל דהגם להוציא דבר שקר מ"מ לא יקדים לו שלום כרב נחמן אלא שאם ירצה לו העכו"ס שלום יחזיק לו וזה הוסיף אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ואפילו לנכרי מפני דרכי שלום כרב חסדא וכפי' התוס' דרק לכפול אסור.

ואפי׳ לנכרי מפני דרכי שלום. רי) אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם

עוד נראה דלפעמים מה שאינו מקדים בשלום כל אדם אינו משום עצלות שבו אלא שחושב שאינו מן הכבוד לו להקדים לו שלום או כמאמר הירושלמי לא נהיגו גבן להיות זעיר שואל בשלום רב וקיימו בעצמן ראינו נערים ונחבאו וכה״ג אם הוא משום כבוד ליכא בזה חיוב קדימה ולכן קאמר אעפ״כ אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ובמקום שאינו מקדים שלום מפני כבוד ולא משום עצלות ליכא איסור ועיין ברכות ו׳ ע״ב כל היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום.

א״י אל תתעצל להקדים שלום וכו׳ אפי׳ לנכרי מפני דרכי שלום. נראה עוד בדיוק סיום לשון ואפי׳ לנכרי מפני דרכי שלום, ונראה דבא למעט לישראל לעולם אל תתעצל להקדים שלום אבל לנכרי רק במקום שיש בו מפני דרכי שלום דבלא״ה אין שלום לרשעים אמר ה׳ ואסור להקדים לו שלום וז״ש ואפי׳ לנכרי מפני דרכי שלום כשיש בו אבל אין בו מפני דרכי שלום אל תקדים.

רי) אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם אצל חכם. נראה לפמ״ש רבי טרפון (זבחים י״ג) אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה ואין לי לפרש אמר ר״ע אני אפרש וכו׳ א״ל ר״ט העבודה שלא הטית ימין ושמאל אני שמעתי ואין לי לפרש אתה דורש ומסכים לשמיעה בלשון הזה אמר לו עקיבא כל הפורש ממך כפורש מחייו ולכן אמר אל תרגיל לעמוד כי אם אצל חכם ושמע והאזין דבריו כי הפורש מהחכם כפורש מחייו והעומד אצלו ומאזין אל דבריו זוכה לחיים נצחים מן העולם ועד עולם.

א״י דקאי אמש״כ לעיל אל תתעצל להקדים וכו׳ מפני דרכי שלום ואם יקדים שלום לעכו״ם וידרוש אהבתו, ובגמ׳ (ברכות י״ז ע״א) מרגלא בפומי׳ דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו׳ מרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומקובל על הבריות אמרו עליו על ריב״ז שלא הקדימו אדם שלו מעולם ואפילו נכרי מן

אצל חכם ושמע והאזין דבריו.

סליק הנהגה אשר תיקן רבנו הרב אשר זצ"ל

השוק ולכן אפשר שמפני דרכי שלום יעמוד וידבר דברים בטלים ולכן הוסיף אל תרגיל עצמך לעמוד כ"ש אצל חכם ושמע והאזין דבריו דאף שיש לנקש ידידות ואהבת כל אדם עיקר התכלית לעמוד אצל חכם ולהאזין לדבריו.

א"י אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם אצל חכם וכו'. נראה לפמ"ש (אבות פ"ג מי"ז) שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, עוד שם (מ"ד) יוסי בן יועזר איש צרידה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם, וברבינו יונה שהי' דרכם לעמוד לפני החכם לכבודם ומהן יושבים על הספסלים בבית המדרש ומהן יושבין על גבי קרקע בעפר רגליהם כמו שאמרו כל הימים שאימת חומו תלמיד בישיבה שימשתי חני בעמידה.

ליום השבת

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה

א) שיפריש מעשר מכל ריוח שיביא ה' יתעלה בידו. ב) שיתן מיד

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. (משלי ט"ו) נראה לפמ"ש ר"ל (ר"ה ט"ז) שלשה ספרים נפתחים בר"ה לצדיקים גמורים ורשעים גמורים ובינונים ולצדיקים גמורים גם לאחר מיתתם קרויים חיים ולא עוד אלא גדולים הן במיתן יותר מבחייהם (חולין ז') ולאנשים רואים פני גיהנם אלא נכנסים לפרדס ועטרותיהם נראותיהם והמן מזיו השכינה, רשעים גמורים נתמתים למיתה וורדים לבאר שחת ולכף הקלע ויהיו שם לדרמון עולם, בינוים נידונים יורדים לגיהנם ומצרפים אותם כמצרף את הכסף ויולאים משם לאחר תוס שנתם כאמרם ז"ל משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש (עדיות פ"ב) ונמצא רובם יורדים לשאול מטה והבינונים יולאין משם לאחר שנידונו בו ולכן אמר רבינו אורח חיים למעלה למשכיל כלומר שהאורח המוליך לחיים נאים שהם הצדיקים אשר לעולם קרויים חיים למעלה למשכיל היינו הצדיק שהוא משכיל אל דל שהיא הנשמה הנקראת דל למען סור משאול מטה כלומר שאפשר לגמרי משאול מטה אלא יצטרך אפילו ליכנס דרך פתחו של גיהנם כלל והוא כשישמע לדברים אלו האמורים בספרן.

א) שיפריש מעשר מכל ריוח שיביא ה' יתעלה בידו. (פ' ראה עשר תעשר) ונראה הכוונה שלא ימתין עד סוף השנה וימשוך משכון מכל הריוח שהרויח מכל העסקים עיין מנקת הרוכל בשו"ת סי' ג' ובדב"י סי' רמ"ט ובש"ע יו"ד סי' רמ"ט ס"ק שיעור נתינה אם ידו משגת וכו' עד חומש מנכסיו מצוה מן המובחר ואחר מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה, וחומש זה שאמרנו שנה ראשונה מהקרן מכאן ואילך חומש שהרויח בכל השנה, ובכנה"ג בשם תשו' הר' מתתיה טרייוש בתשובה כמ"י שיעשה משכון מכל אשר יש לו ובכל עשרה

יפריש אחד לא פחות ולא יותר ואם ישאר איזהו מותר שלא יגיע לחשבון עשרה יניחו בכיס לבדו וכו' ובכל חצי שנה יעשה חשבונו על אשר פזר על הדברים הצריכים לבית ויקח המעשר ואם ירצו עוד יותר לעשות ימתין לעשות חשבון עד סוף השנה ויפריש מן הריוח החמישי וכ"כ בהדיא בירושלמי דמעשרות שנה אחד לקרן מכאן ואילך בכל שנה ושנה חומש לריוח והם שני עשרונים וכו' ועיין באה"ט של הרב מהרי"ט ז"ל בשם שער אפרים סי' פ"ד הובא בפת"ש יו"ד הנ"ל סק"א שאם הי' לו הפסד והריוח אח"כ ממלא הריוח את ההפסד ובשו"ת תו"י בהשמטות לדף רי"ג ובשו"ת נו"ב ת' סי' קצ"ד ואפשר דבזה כוונת רבינו שלא ימתין שריוח אחר ישלים ההפסד וממילא מריוח זה לא יפריש כלל שהרי הי' לו הפסד אלא יפריש מעשר מכל ריוח שיביא ה' יתעלה על ידו.

ונראה עוד מדברי רבינו לכאורה דגם בזה"ז יש ענין של מעשר כספים מדרבנן עכ"פ, ועיין רמ"א יו"ד סי' של"א סקמ"ו ושו"ת שער אפרים סי' פ"ד אי יש בזה"ז חיוב גמור להפריש מעשר כספים ובשו"ת סי' רכ"ד ובשאילת יעב"ץ ח"א סי' ו' ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' ע"ד כתב דבזה"ז מעשר כספים אינו מדאורייתא ולא מדרבנן ואינו אלא מנהגא בעלמא וכ"כ הב"ח ובשו"ת תשובה מאהבה תמה על האחרונים הנ"ל שלא ראו דברי המהר"ם ב"ב הנ"ל וכן העלה בס' משנת חכמים הל' יסוה"ת דף י"ז שאין למעשר כספים בזה"ז עיקר לא מה"ת ולא מד"ס אבל הוא מנהג של מצוה אם נהג עצמו שאין לבטל כי אם לצורך גדול למען ס"ת ובפת"ש יו"ד סי' של"א סקי"ב הביאה ע"ש ובח' הארכתי ומדעת רבינו נראה לכאורה שאמר להפריש מעשר מכל.

ב) שיתן מיד לצדקה מאשר תשיג ידו וכו'. אולי כוונת רבינו דקאי אדלעיל דמעשר כספים בזמן הזה הוא מדין צדקה וכמ"ש הרמ"א יו"ד סי' של"א סקמ"ו הנ"ל דלכן השמיטו דין דמעשר כספים משום דסמכו על מה שכתבו בהל' צדקה ולכן סמך רבינו שיתן מיד לצדקה מאשר תשיג ידו והיינו המעשר הנ"ל שהפריש לא ימתין אלא יתן מיד לצדקה ולא בסוף השנה כמ"ש

לעיל דכיון דהמעשר הוא מדין נדקה אין לאחר עד סוף השנה אלא שהוסיף שיתן גם לנסוף כל מודש ולנסוף כל שנה והב וחני כלומר אם מי שאין לו ריוח למעות מעשר ואין ידו משגת או שכבר נתן הכל מיד שהרויח יתן עוד כל מודש נסופו ולנסוף כל שנה והב וחני.

א"י שם"ל דמעשר לחוד ונדקה לחוד והמעשר יתן בזמנו אלא הוסיף שיתן מיד נדקה אפי' אין לו עוד מעשר כלומר שלא הפרים עדיין מ"מ לא יממין עד שיפרים המעשר נסוף שנה אלא יתן מיד נדקה מאשר משיג ידו. והנה מקרו האחרונים ז"ל אם קיים מצות נדקה בחני פרוטה או בעי פרוטה שלימה דוקא עיין שו"ת בית יצחק או"ח סי' כ"ח, למנס בספר הירחה לרבינו יונה כתב וז"ל והוי רגיל בנדקה לפי כחך ולכל הפחות שעבד עצמך לתת כופר נפשך חק קבוע בכל שבוע פרוטה או מחצה, כי אפי' עני המתפרנס מן הנדקה יש לו לעשות נדקה ע"כ.

ומבואר דם"ל דאפי' חני פרוטה בשבוע נמי מקרי נדקה אלא שירחה לשעבד עצמו לזה, ואפשר דזה שאמר רבינו שיתן מיד לנדקה מאשר משיג ידו כלומר אפי' פחות משוה פרוטה אם לא ישיג יותר מחני פרוטה בשבוע ולנסוף כל מודש יתן נמי כפי אשר תשיג ידו ולנסוף כל שנה שיהיו עכ"פ והב וחני ועי' משנ"ה ח"ז סי' קנ"ז וש"ך יו"ד סי' רמ"ט סק"ד ומם"כ המחבר סעי' ג' לעולם אל ימנע אדם עצמו פחות משלשים השקל לשנה כלה, ועע"ג דבאורחות חיים להרא"ש הנדפס בסוף הסידורים כתב שיתן בכל סוף השנה והב וחני היינו למידת החסידות אבל מדינא אין חייב אלא בשלשים השקל לכל הנה כדמשמע בש"ע ופוסקים עי"ש. ומ"כ אפשר דמש"כ יפרים מעשר נמי אינו אלא מידת חסידות ודו"ק.

ואולי י"ל עוד לפמ"ש רבינו יונה דהנותן מעשר צריך להפרים אפי' מקבל מתנה מעות או כלים וכיו"ב נמי בכלל רוח הוא וחייב לעשר ולכן כתב שיפרים מעשר מכל רוח שיביא ה' יתעלה בידו כלומר לאו דוקא רוח ממון אם

לצדקה מאשר תשיג ידו ולבסוף כל חדש ולבסוף כל שנה זהב וחצי. ג) שיתפלל ערב ובקר בכל יום עם הצבור. ד) שיניח תפילין

יזכה אלא כל רווח בין ממון ובין עיסקה ובין דבר אחר מכל דבר שהוא מרויח בו צריך להפריש.

ג) שיתפלל ערב ובקר בכל יום עם הצבור. נראה לפמ"ש הרד"א בשם הר"א בן שושן דשלשה תפילות שמתפלל אדם בכל יום יש בהן נ"ז ברכות וגדול שכר המתפלל עם הצבור כי בתפילה אחת נחשב לו שכר כמתפלל ערב ובקר ולהריס ביחיד כיצד תפילתו בלחש י"ט חזרת הש"ץ שמתכוין ושומע כעונה הרי הוא י"ט אחרות ועונה אמן שאמרו גדול העונה יותר מן המברך הרי ג' תפילות בתפילה אחת שהוא שכר ז"ן וע"ז אמר שבע ביום הילתיך דשתי תפילות שיש בהן חזרת הש"ץ הם שש ותפילת ערבית אחת הרי שבע תפילות אדם מתפלל בכל יום וזה שבע ביום הילתיך ואולי על דרך זה אמרו נמי שבע יפול צדיק וקם שכורע שבע פעמים בשבע תפילות ועיין בית יוסף א"ח סי' קכ"ד ובכף החיים אות ל"א.

ד) שיניח תפילין בכל יום. וצ"ע דרבינו כתב כאן מילי דחסידותא ומאי קמ"ל שיניח תפילין בכל יום ונראה לפמ"ש הסמ"ג סי' ג' שהיו בני ישראל בגליות מתרשלים בהנחת תפילין מפני טעמים וגם מפני שתפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכתב הסמ"ג שדרש להם להוכיח כי כל אחד ואחד חייב בתפילין ומזוזות ושהוא עדות לישראל שהם עבדים להקב"ה וע"פ שני עדים יקום דבר כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אא"כ יש לו שני עדים שהוא יהודי אות תפילין ואות מילה בחול וכל מי שאינו מניח תפילין אין לו אלא עד אחד שהוא יהודי והו"ל כמנודה לשמים. וא"ת מאחר שתפילין אות ועדות כמו מילה ושבת מדוע היתה רפויה ביד ישראל כבר פי' רבותינו ז"ל וכו' כי מה שאמרו רז"ל תפילין צריכין גוף נקי וכו' זהו באדם שמניח כל היום כולו כמצותן פן ישכחם עליו יעשה בהם דבר שאינו הגון אבל בשעת תפלה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין ק"ו מספר תורה שהוא מקודש יותר והכל אותזין בס"ת בשעת

בכל יום. ה) שיקבע מזוזה בכל שערי ביתו המחוייבים במזוזה.

מפלה וכו'.

עוד זאת דרשתי להם כי יומר חפץ הקב"ה בתפלת רשע שיניח תפילין מתפלת צדיק ועיקר תפילין נתנוו להיות זכרון לרשעים וליזכרם לרך טובה ויומר הם נריכין זכר וחיזוק מחומת שנדלו נירחת שמים כל ימיהם וכו' ויהי אחר מרנע תלפיס ותשע מאות ותשעים וחמש שנים לנריאת העולם היתה סנה מן השמים להוכיח ונשנת מתק"ו היימי נספרד להוכיחם ומתך הקב"ה זרועותי נחלומות היהודים ונחלומות העכו"ם וחזיונות הכוכנים ויט עלי חסדו ומרגז הארץ ותהי לחרדת תלקיס ועשו תשובות גדולות וקבלו תלפיס ורבבות מלות תפילין מזוזות וציצית וכן בשאר מרלות היימי אח"כ ומתקבלו דברי נכל המקומות ע"כ ע"ש הנה מבואר דהיו מתרשלים לתלפיס ורבבות שלא היניחו תפילין ואולי אחמי גם בזמן הרא"ש הי' הדבר מוחזק ולכן הזכיר שיניח תפילין בכל יום.

א"י בדיוק לשון בכל יום ולא אמר כל יום שאפשר דקאי אעיקר דינא שמי שאפשר ומתנהג בחסידות יניח תפילין כל היום ולא רק לתפלה ולכן אמר שיניח תפילין בכל יום כלומר בכל היום כולו.

ה) שיקבע מזוזה בכל שערי ביתו המחוייבים במזוזה. נראה דכיון דבינו לפמ"ש הרמ"א יו"ד סי' ר"פ ס"ב דנתפשט המנהג בתדינות אלו דרוב העולם סומכין על מזוזה אחת שעושין על פתח בתיהם ואינו נכון ואין להם על מה שיסמוכו לכן כל ירא שמים יתקן בימו כדינו בכל הפתחים החייבים כמו שנתבאר (בהרי"ל בשער ובהל' מזוזה) ועיין בס' באר שבע קונט' באר מים חיים סי' י"ג ובט"ז סקי"ד ואין להם על מה שיסמכו שכל מי שנגע ירחת אלקים בלבו ורולה ליצא בטח בתורת רוחות רעות ח"ו יעשה מזוזה לכל פתחו וכו' ובדבינו חננאל הובא בס' בית הלל שהי' לו ארבעים מזוזות בכל החדרים שבביתו ע"כ ולכן כתב דבינו שיקבע מזוזה בכל שערי בימו המחוייבים במזוזה ולא די במזוזה אחת.

ו) שיקבע עתים לתורה. ז) שיהיה נאמן במשאו ובמתנו

ו) **שיקבע עתים לתורה.** (שבת ל"ח ע"ב) נשנה שמכנסין אדם לדין תומרים לו קבעת עתים לתורה והמפורשים הקשו מירושלמי ברכות כל הקובע עתים לתורה מפר ברית ותי' דהתם מיירי כשקובע עתים לתורה שלא ילמוד כל זמן אחר ועיין מ"ב סי' קנ"ה ולפענ"ד נראה דהנה ממרו ז"ל דמי שהוא תורתו אמונתו כל השבוע נשבת ימעט בלימוד התורה ויענג את השבת ומי שאין תורתו אומנותו והוא טרוד בכל השבוע על המחי' ועל הכלכלה יבוא בלימוד התורה בשבת קודש עיין ש"ע או"ח סי' ר"ל אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה ואמור לקבוע סעודה באותה שעה (הגי"ה) ופועלים וב"ב שאין עוסקים בתורה כל ימי השבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מת"ח העוסקים כל ימי השבוע והת"ח ימשכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת דהרי הם מתענגים בלמודים כל ימי השבוע (ב"י סי' רפ"ח בשם הירושלמי) וכיון דהכא מיירי באורח חיים למעלה שעוסק כל ימי השבוע בת"ח לכן די שיקבע עתים לתורה ומה שאמרו בירושלמי הקובע עתים לתורה הרי זה מפר ברית מיירי בבעלי בתים שצריכים ללמוד יותר בשבת או לת"ח בימי האול והכל לפי שהוא אדם.

ולפמ"ש יתיישב נמי קושית אחרת מה שהנאתי לעיל שקמ"ד כי תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה והוא בגמ' קידושין מ' ע"ב ובגמ' שבת ל"א ע"א אמרינן בשלה שמכנסין אדם לדין תומרים לו בשאת ונתת בתמונה ותת"כ שואלין לו קבעת עתים לתורה עיין מה שתי' התום' ועיין לעיל ולפמ"ש נראה כעת דבתם' שבת דמיירי כל המסכת מענייני שבת ולת"ח צריך רק לקבוע עתים לתורה בשבת ולא ללמוד כל היום ולבעה"ב החיוב ללמוד בשבת כל היום ולקבוע עתים בתול וא"כ אפשר דבגמ' שבת מיירי בבעלי בתים שקובעים עתים לתורה בשבת ובימות החול מלותן בתו"מ ולכן אמרו דתחילת דינו של אדם בשאת ונתת בתמונה קבעת עתים לתורה היינו בשבת כל היום אבל בקידושין מיירי בת"ח שתורתן תומנתם כל השבוע שפיר תחילת דינו הוא אם קבע עתים לתורה ע"י להפוך והבן.

ח) ובדיבורו. ט) שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו. י) שיוכיח את

ז) שיהא נאמן במשאו ובמתנו ובדיבורו. הנה הקדים רבינו קבעת עתים לתורה לנשאת ונתת באמונה וכן לעיל סקמ״ד סיים כי תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה ובגמ׳ קידושין דף מ׳ ע״ב אמרינן אי תחילת דינו של אדם אלא על ד״ת אמנם בגמ׳ שבת דף ל״א אמרו בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה ואח״כ שואלין לו קבעת עתים לתורה וכבר הקשו התוס׳ כן ותי׳ דלענין שאלה שואלין קודם על משא ומתן ולענין עונשין עונשין קודם על שלא קבע עתים לתורה ועיין תוס׳ סנהדרין דף ז׳ ע״א ולפמ״ש לעיל לחלק בין מי שתורתו אומנותו למי שנוהג במנהג דרך ארץ ולמי שתורתו אומנותו שואלין אותו עסקת בתורה ולמי שעיקרו מו״מ שואלין אותו נו״נ באמונה י״ל דרבינו מיירי כאן אדם המעלה איש משכיל ולכן אותו שואלין קודם על עסק התורה שוב ראיתי במהרש״א סנהדרין בת״א שתי׳ כן ע״ש.

א״י לפ״מ שנחלקו רשב״י ור׳ ישמעאל ברכות ל״ה ע״ב רשב״י אומר אפשר אדם תורש בשעת חרישה חורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה וכו׳ תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע״י אחרים שנאמר ועמדו זרים וראו צאנכם ור״י אומר הנהג בה מנהג דרך ארץ ובגמ׳ שבת י״א אמרו רשב״י וחבריו פטורין מן הק״ש ומן התפלה ורבי יוחנן אמר כגון אנן מפסיקין פי׳ דאנן לאו תורתן אומנותן, והנה מי שתורתו אומנותו א״א לשואלו קבעת עתים לתורה שהרי כל היום היא שיחתו ואין לו אחרת אבל מי שנוהג בה מנהג דרך ארץ שואלין קבעת עתים לתורה ובקידושין קאי אליבא דרשב״י אמר תחילת דינו של אדם על ד״ת ובשבת מיירי אליבא דר״י ובדורות אחרונים וי״ל.

ח) ובדיבורו. נראה דקאי נמי אמשא ומתן שיהא נאמן בדיבורו ולא מיבעיא שלא להונות בדברים או בדברים הנקנים באמירה כמו הא שאמרו כדרב גידל הן הן הדברים הנקנים באמירה (כתובות ל״ח) וכיוצא בו אלא אפילו בקניינים דקיי״ל דבר תורה מעות קונות (ב״מ נ״ז) ואין דיבור קונה ואפילו במעות תקנו ז״ל שלא

לקנות מפני הרמאים ועלמים שלא יאמר נשרפו חטך בעליה ומ"מ הנאמן כמו"מ הוא נאמן בדיבורו ואינו משנה אפילו בלי קיני דאורייתא וכ"ש שאינו יקבל עליו מי שפרע מאנשי דור המבול הוא יפרע למי שאינו עומד בדיבורו (כ"מ מ"ט ע"ש) ובגמ' שם רב אמר דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה מיתיבי ר"י אומר מה ת"ל אין נדק והלא אין בכלל אפה הי' אלא לומר לך שיהא הן שלך נדק ולאו שלך נדק ועיין רמב"ם פ"ה מהל' דעות דעות ופ"ז מהל' מכירה הל' ח' וטוש"ע ח"מ סי' כ"ד ס"ג ח"ש ובדיבורו.

ט) שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו. בגמ' מכות כ"ג ע"ב אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מפני ס"ת ולא קיימי מפני גברא רבה ובגמ' קידושין ל"ג ע"ב כלום תורה עומדת מפני לומדיה ועיין רש"י שעסוקין בדבר הלכה היו קרי להו תורה עלמה (ועיין פתיחה למשנה הלכות ת"ת). ובגמ' עוד שמעון העמוסני הי' דורש כל אחין שבמורה כיון שבא לאת ה' אלקיך תירא פירש כו' עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח ונמלא דהמכבד ת"ח הוא בכלל כבוד שמים מדיבוי לאת ה' אלקיך דהשוה כבודם לכבוד שמים.

ונראה דלדייק כתב רבינו לומדי תורה לפמ"ש דאין דין ת"ח בזה"ז לענין ליטרא דהבא וכיולא בו ומ"מ לענין חיוב כיבוד צריך לכבדם עיין יו"ד סי' רמ"ג ס"ז בהג"ה וברמ"א שם ס"ב ועיין ח"מ סוף סי' ג' ובש"ך שם ובשו"ת כנסת יחזקאל ח"מ סי' ל"ה דאה דברי הממ"ע סי' ט"ו סק"ד שכתב דאין דין ת"ח בזה"ז לענין להפך בזכותו ומיהו רבינו במשובה כלל ט"ו כתב דגם בזמנינו יש דין חכם כמו בזמן והביאו האחרונים בח"מ ס"ס ג' ולכן כתב לומדי תורה שיכבד תותם בכל יכלתו ולא יאמר שאין בזה"ז דין ת"ח. ואולי דכוונתו דגם לומדי תורה שעדיין לא הגיעו להיות ת"ח ומי יכבדם בכל יכלתו.

ובדרך נחות אמרתי שהוא מזהרה לת"ח לכבד לומדי תורה אחרים וע"ד רמז אמרו את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח כלומר שגם הת"ח חייב לכבד ת"ח אחר ולאו דוקא ת"ח אחר שהוא גדול ממנו או רבו שלמדו תורה אלא

אפילו חבירו כמותו וכבר אמרו חז״ל דכ״ד אלף תלמידי ר״ע מתו על שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמות ס״ב) הרי שנענשו עונש מיתה ר״ל על שלא כיבדו זה לזה ונראה כיון שהוא כבוד שמים מדרשת דאת וכל שאינו מכבדו הרי זה מבזה ח״ו ובפרט ברבים דהו״ל חילול השם ג״כ.

ומה שבאמת תלמידי ר״ע נכשלו בזה כתבתי במקום אחר לפ״מ דדרש ר״ע רבם ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה והוא מה דעלך סני לחברך לא תעביד. ותלמידי ר״ע שהיו בתכלית השלימות במעלות ומדות טובות והיו ממאסין הכבוד ובורחין ממנו עד קצה האחרון כמ״ש מאד מאד הוי שפל רוח וס״ל דואהבת לרעך כמוך מה דעלך סני לחברך לא תעביד ולכן לא יכלו לכבד זה את זה שלא רצו להכשיל את חבירו בכבוד שהוא כשלון לו.

ברם בת״כ מסיק ואהבת לרעך כמוך אר״ע זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר ופי׳ בעה״ת עה״ת בפ׳ בראשית עה״פ זה ספר פי׳ אסיפא דקרא קאי בדמות אלקים עשה אותו דמקרא דר״ע לא שמעינן אלא מה דעלך סני לחברך לא תעבד ובא בן עזאי ולימד שאף אם עלך סני הכבוד ואינו חושש לכבוד עצמך אבל לכבוד חברך יש לחוש לפי שרואה אדם דמות חבירו ודמות עצמו אינו רואה ובדמות אלקים עשה אותו וא״כ אתה מכבד את צלם אלקים לא את חברך ולכן אמר ב״ע מקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך ע״ש וא״כ אפילו ממאס בכבוד עצמו חייב לכבוד חבירו ותלמידי ר״ע שעשו כר״ע מה עלתה להן.

ואפשר בזה לדייק לשון הגמ׳ שמעון העמוסני וכו׳ עד שבא ר״ע ודרשה ולכאורה מהיכן בא ר״ע ולהנ״ל י״ל דר״ע לאחר שראה שמתו תלמידיו על שלא נהגו כבוד זה לזה מזה המעשה בא ודרש לרבות ת״ח את ה׳ אלקיך שכבוד ת״ח הוא בכלל כבוד שמים וזה הענין עד שבא ר״ע וז״ש רבינו שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו.

עמיתו ולא ישא עליו חטא. יא) שידין את חבירו לכף זכות.

י) שיוכיח את עמיתו ולא ישא עליו חטא. (ויקרא י״ט) ולעיל (אות ל״ב) כתב שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב וכאן אמר שיוכיח הוא לחבירו י״ל לפמ״ש התקוששו וקוששו קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים והמקבל תוכחה מאחרים ומחבריו אם יוכיח לאחרים הם גם יקבלו כיון שיודעין שכוונתו לש״ש אבל אם לא ישמע תוכחה וימאס בה כשישמע מאחרים הכ״נ כשיוכיח לאחרים לא ישמעו לו כי הא (ב״ב ס׳ ע״א) דר׳ ינאי הוה ליה אילן הנוטה לרה״ר הוה ההוא גברא דהוה ליה נמי אילן הנוטה לרה״ר אתו בני רה״ר הוה קא מעכבי עליה אתא לקמיה דר׳ ינאי א״ל זיל האידנא ותא למחר בליליא שדר קנייה לההוא דידיה למחר אתא לקמיה א״ל זיל קוץ א״ל הא מר נמי אית ליה א״ל זיל חזי אי קוץ דידי אז קוץ דידיך אי לא קוץ דידי לא תקוץ הרי שקודם שפסק ליה לקוץ אילנו קדם וקץ דיליה ותקן קודם והא דלא קץ עד עכשיו אמרינן שם שר״י חשב שעוברי דרך ניחא להו דיתבי בצל האילן וכיון שראה שמקפידין הן הבין שמה שלא אמרו לו משום כבודו מיד קבל תוכחה וקצץ אילנו.

ולכן לאחר שכתב לעיל רבינו שמח בשמעו תוכחת כתב אח״כ שיוכיח את עמיתו ולא ישא עליו חטא שיהיו דבריו נשמעין ולא הו״ל בכלל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין דכה״ג מוטב שלא להוכיחו דנושא עליו חטא.

עוד נראה לפי שאמר לכבד לומדי תורה בכל יכלתו ומחמת אהבתו עליהם יקלקל השורה כמ״ש אהבה מקלקלת השורה ועל כל פשעיו יכסה אהבה ויחפש בזכותו ולכן לא יאמר לו תוכחה אפילו דבר שצריך להוכיח ולכן סמך עלה שיוכיח את עמיתו וזהו חלק מאהבה לחבירו. ובגמ׳ (מנחות ז׳ ע״א) קולפי טאבו בלעי מאבומי משבחו שקבל מכות ע״י וכ״ש שנתוסף לו אהבה.

יא) שידון את חבירו לכף זכות. אבות פ״א והוי דן את כל האדם לכף זכות ובשבועות ל׳ בצדקה תשפוט עמיתך הוי דן את כל האדם לכף זכות והתם כל האדם כתיב והכא חבירו ומיהו בגמ׳ שבת קכ״ז אלו דברים שאדם אוכל

יב) שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים.
יג) שישתדל להכנים שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו.

פירומיהן נעולם הזה וכו' והדן את חבירו לכף זכות וכל הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו מן השמים לכף זכות ועיין הש"ך. ונראה דרבינו קאי אמשמוך מה שכתב שיוכיח את עמיתו הוי דן אותו לכף זכות דאז יהיו דבריו נשמעין אבל אם יכעס עליו ודונו לכף חובה לא יאבה לו ולא ישמע אליו, ואמרו ז"ל אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו שאם תעמיד עצמך במקומו ממש ונמצאו מראה שחולי נמצאו לא היית נמצא יומר טוב אלא אפשר שלפעמים גרוע ממנו ח"ו.

ובמקרא כתיב לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א) רמז שמי שלא הביט און ביעקב ולא מחפש בעומין על ישראל אלא רואה בטובן ה' אלקיו עמו זה סימן שהקב"ה עמו כי הקב"ה נושא פנים לישראל וכמ"ש ישא ה' פניו אליך ודרשו שהקב"ה נושא פנים נושא עון ועובר על פשע ותרועת מלך בו מלשון כרע כאח לי וכל הדן לכף זכות ידונו אותו מן השמים לכף זכות.

יב) שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים. לעיל (אות ק"ו) כתב רבינו אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד ותכנע לבקש ממנו מחילה קודם. משמע דרק שלא יחזיק כעסו עם חבירו יום אחד ויבקש ממנו מחילה אבל שימחול הוא לו על הכל בלי מחילה מחבירו לא קאמר דאם לאחר שתכנע ותבקש ממנו מחילה ואפ"ה לא ימחול לך חברך מחשוב שלא תמחול לו ג"כ ולכן קאמר שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים אע"פ שאפשר שחברך לא מחל לך, ואולי עוד הטעם כמיש הפנים אל פנים דמיד שתמחול לחבירו בלי שום מגאים ממילא יבוא גם לב חבירך וימחול לך ג"כ.

או יאמר דהתם מירי חבירו והכא קאמר לכל אדם. מ"ר דהכוונה שכמה פעמים ישימו בו יושבי שער וגיונות שומי שכר בלי ידיעתו ויספרו עליו לה"ר ובלילה עולה נשמת כל אחד ואיך כותבת ורושמת ואולי יענשו אחרים על ידו וגם בלי

יד) שיזהיר את בני ביתו על התפלה ועל נטילת ידים ועל ברכת

דעת ענוש לצדיק לא טוב ועיין שבת קמ"ט ע"ב כל מי וב"ב דף כ"ב ע"א תוס' ד"ה אנא עניתיה ולכן ימחול לכל מי שחטא נגדו בדברים בכל לילה, ומיהו אומר שחטא אלא בדברים דאלו הכהו או הוציא עליו שם רע וכיוצא בו אין חייב למחול לו עד שירצה אותו חבירו עיין א"ח סי' תר"ו ובהש"א קאמר דהכוונה לאפוקי חיוב ממון וגם זה אמת.

יג) שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו. במשנה פאה פ"א והבאת שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו והקדים אדם לחבירו ורבינו הקדים בין איש לאשתו לאדם וחבירו ולפוס ריהטא נראה לפמ"ש באדר"נ כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד א"כ אפשר דהכונה שישתדל שיהי' לו שלום בית ביתו ובין אשתו והיא קודם דחייך קודמין לחיי חברך וגם זה בכלל להכניס שלום בין איש לאשתו ודלא כהטיפשים שהולכין ומשתדלים להכניס שלום בין איש לאשתו לאחרים וביתו הוא מחריב ופשוט דגם על זה נאמר חייך קודמין לחיי חברך גם כי אחרים שיראו שיש לך שלום בית אז תוכל לדבר אליהם מענין זה וע"ד שכתבתי לעיל קס"ט לענין הוכחה.

ובגמ' גיטין נ"ב ע"א הנהו תרי דאיגרי בהו שטן דכל בי שמשי הוו קא מינצי בהדי הדדי איקלע ר"מ להתם עכבינהו תלתא בי שמשי עד דעבד שלמא שמעיה [לשטן] דקאמר ווי דאפקיה להוא גברא מביתי' פי' דהשטן הוה מתגרה בהו בכל ע"ש ביה"ש וע"י ר"מ עשו שלום ביניהם וממילא בע"ש הוא יותר הזמן להשתדל לעשות שלום ולכן אמרו ז"ל שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה וצריך לאומרן בניחותא כי היכי דיתקבלו דבריו כי אז ח"ו השטן מקטרג ולכן הקדים שלום בית בין איש לאשתו כדי שיהי' לו שלום בביתו בש"ק.

יד) שיזהיר את בני ביתו על התפילה ועל נטילת ידים ועל ברכת הנהנין. נראה דקאי על אשתו ובניו ובגמ' ברכות נשים ועבדים וקטנים חייבים

בתפילה ובברהמ״ז והנה ברכת הנהנין בכלל ברכת המזון הוא ק״ו לאחריה מברך לפניה לא כ״ש או מסברא עיין פנ״י ברכות שם ובש״א כתב דברכת הנהנין בכלל תפילה הוא ולא ידעתי כוונתו בזה. ובאגרת התשובה לר״י (אות ע״ט) תהא אשה זהירה להתפלל ערב ובקר ולהרים ובסוף תפלתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו ירא׳ שמים ושיהיו בניה מצליחים בתורה כי עיקר זכותה של אשה לעוה״ב שבניה עובדים להש״י ועושים רצונו וירא׳ים אותו כשהיא בבית עולמה ובני׳ יש בלבם יר״ש היא בחיים ועושה כל המצוות והיא במעלות עליונות לעוה״ב ע״כ.

ובאות ח׳ כתב רבינו יונה שם וחייב אדם להתפלל בכל יום, הנה שינה כאן וכתב וחייב אדם ובאשה כתב תהא אשה זהירה ולא האשה חייבת להתפלל ועיין א״ח סי׳ ק״ו ובמג״א תמה למה לא נוהגין הנשים שלנו להתפלל בכל יום ערב ובוקר ע״ש מה שדחק ומדברי ר״י נראה דיש להם להזהר ומיהו נראה דאין החיוב כמו על האנשים שעל האנשים כתב לשון חיוב ובנשים לשון זהירות.

ובתשובה אחת כתבתי להמליץ על הנשים שלא נהגו להתפלל ערב ובקר כאנשים לפי דעת גדולי הראשונים וכן דעת רבינו ז״ל שהא דבטלו טבילת עזרא דוקא לתורה בטלוה אבל לתפילה לא בטלוה ואסור להתפלל בלי טבילת עזרא וכן דעת רב האי גאון ובאשכול הל׳ ק״ש הביא דעת רבינו אהרן גאון שכמה פעמים היו הם מתפללים בשבת והוא יושב ושותק ולפי שהנשים אינן טובלות לטבילת עזרא לעולם א״כ להני שיטות אסורים להתפלל (עיין לעיל אות קל״ה), ובער״ה וביו״כ שמנהג כל הנשים לילך לביה״מ המנהג שהולכות לטבול ג״כ וא״כ אתי שפיר מנהג הנשים שלא נהגו להתפלל וכנ״ל (ועיין משנ״ה ת״ה סי׳ כ״ג).

ומש״כ שיזהיר את בני ביתו בדברים אלו יותר מבשאר דברים שצריכין ג״כ להזהירם י״ל לפי שנוהג בכל שעה ובכל יום ועיין יבמות קי״ד קטן אוכל נבלות ועיין ש״ע א״ח סי׳ שמ״ג, וכתבו ביום השבת אולי מפני שאז הוא

הנהנין. טו) שיפרע התמיד בכל ששי. טז) שילמוד הפרשה בכל

בביתו יחד כלם הודו לה׳ משא״כ כל ימות השבוע ע״פ רוב אם לא על כולו אינו עמהם כמבואר בשו״ע דלכן לא חייב לחנך הקטן וללמדו לומר ק״ש שחרית וערבית ומ״מ כל שאפשר יש להזהיר אותן, ובגמ׳ שבת נ״ד ע״ב כל שבידו למחוח על בני ביתו ואינו מוחה נדפס באותו עון, ואמר על נט״י וברכח הנהנין כי בזה מזלזלין יותר.

טו) שיפרע התמיד בכל ששי. אולי כוונת רבינו על מי שקבל שעורי לימוד כך וכך בכל יום כמה פרקים וז״ל ספר ארחות צדיקים בשער התורה ויש ראיות גדולות ברורות מכמה מקומות בתלמוד שהיו כולן רגילין בחזרה ולכל אחד הי׳ לו סכום מנין כך וכך פרקים ליום כשהיו טרודין ביום אז היו פורעין בלילה וכל ל׳ יום היו חוזרים תלמודם ובזה הענין היו לומדים ג״כ בצרפת עד שהגיעו למעלות רבות לידיעה גדולה ולא הוצרכו לספרי הפוסקים כי היו יודעים המצוות מתוך התלמוד והתוס׳, מבואר דזה הי׳ דרכם ללמוד סכום מסויים ואם היו טרודים אז משלמין אותו וז״ש שיפרע התמיד ביום השישי שלא ישאר בעל חוב בלימודו בגמר השבוע וכמו לענין בל תאחר אינו עובר עד ג׳ רגלים אבל לפרוע החוב ולקיים העשה של והבאת שמה רגל ראשון המצוה הכ״נ בע״ש קודש ברגל ראשון מצוה להשלים.

ובעירובין ס״ד ע״א יזיף ופרע פי׳ בלילה ודעת רבינו עכ״פ בע״ש יפרע התמיד ומ״ש בש״א ר״ל חובותיו וקבלותיו צ״ע שאם הוא החוב שכבר עבר זמנו מה לי יום שישי ומה לי יום אחר כל שהגיע זמנו יזהר שלא יעבור זמנו ויפרע התמיד שלו ואי לא הגיע זמנו מצוה ליכא ע״ש יותר משאר זמנים, ובעלי מוסר כתבו שצריך לפרוע התמיד בע״ש לשוב בתשובה שלימה ולפרוע על עוונותיו שעבר ח״ו בכל שבוע ואל יכנס לשבת כשהוא בעל חוב מלוכלך בחטא ורמזו אם תשוב משבת רגליך תשוב מלשון תשובה ושבת ר״ת שבת בו תשוב.

או יאמר לפמ"ס מרן הריב"ס טוב נפי' על מזמור מהלים ק"י הועתק מסדור המר"י הק' ז"ל כמ"י עה"פ יאמר גאולי ה' אשר גאלם מיד צר אלו הנשמות המגולגלים שהיו כל ששת ימי המעשה בגלות ובע"ש הוא מעלה לאוסם מהקלי' שנקרא יד צר בגי' ש"ד שאין בה יו"ד וזה סוד ומארצות קבצם ממזרח וממערב וגו' השמא בע"ש בא להם הקיבוץ מד' כנפות מכח ד' שמות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן שסודם מד' כנפות. ע"ב מזרח, ב"ן מערב, ס"ג צפון, מ"ה דרום. ועה"פ אעו במדבר קמי על ציונות הקדושות שהם כל השבוע אעו מדרך טוב שהוא הקדושה והם הולכים בדרך מדבר ושממה ובא שבא בא מנוחה ולכן ע"ש יפרע אא החמיד בכל ע"ש לתקן אא אשר שיחא בכל השבוע.

טז) שילמוד הפרשה בכל השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ופרש"י ז"ל (עיין אות ס"ד) מ"ש רבינו ומש"כ שם. והנה כפל רבינו כאן להשמיענו דמצוה מן המובחר שיהיה אא הפרשה קודם שיאכל סעודת שבא ובדיעבד יהיה עד אחר מנחה עיין ש"ע א"ח סי' רפ"ה ס"ד וכפל כאן רבינו האזהרה שילמוד הפרשה בכל שבוע שנים מקרא וכו'.

ונראה מדברי רבינו פשוט בשני המקומות שדעתו שאין ללמוד דוקא השנים מקרא ואחד תרוס ופרש"י וגם שפרש"י הוא נוסף על התרגום שהתרגום יש לו מעלה שניתן מפיני ופרש"י יש לו מעלה מפני שמועיל להבין יותר ועיין ב"י א"ח הנ"ל בשם סמ"ג שדן לפני רבותיו שהפירוש מועיל יותר מן התרגום והבאו דבריו במרדכי ובהגמ"י פי"ג מהל' תפילה ועיין בציוור הלכה סי' רפ"ה ובש"ע ויר"ש יקרא תרגום וגם פרש"י ז"ל ע"כ.

ולשון רבינו שילמוד ולא שיקרא ולשן הש"ע סי' רפ"ה אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבא בשבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודבון והנה כתב לקרות ולא ללמוד והחילוק פשוט בין קריאה ללימוד ולעיל בסקל"ז הוסיף רבינו עוד ואדקדק בו כאשר אוכל וכן יהיה לך בגמרא, ועיין רמב"ן עה"ת (שלחי מטות)

שבוע שנים מקרא ואחר תרגום ופירש"י ז"ל. יז) שיקרא אגרת התשובה שחיבר רבינו יונה ז"ל בשבוע שיחול ראש השנה להיות בתוכה. יח) שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר מנחה.

עה"פ ויקרא לה נגח פרש"י לא מפיק ה"א ורמימי ניסודו של ר"מ הדרשן וכו' ומה מני מה ידרוש וכו' וכתב עליו הרמב"ן ז"ל והרי הרב מוהר נלוס למורה להלכות ולהגדות וכו' והזהיר רבינו לדקדק בו שהוא מוהר נלוס כרך שהכל בו כי כל דבריו נאמרו ע"פ רה"ק.

יז) שיקרא אגרת התשובה שחבר רבינו יונה ז"ל בשבוע שיחול ר"ה להיות בתוכה. נראה דמנהג מחינו בני ספרד שעומדין בלילות לסליחות מר"ח אלול ומילך ומנו בני מסכנז מתחילין בראשון שחל בו ר"ה אם לא שחל ר"ה ביום ג' או ג' אז מתחילין מיום א' בשבוע שלפניו כמבואר ברמ"א סי' תרפ"א בשם מנהגים והדברים מבוארים ע"פ מדרשים דבכ"ה באלול נברא העולם עיין ר"ן ובניאור הגר"א ולכן יש לקרות אגרת התשובה בשבוע זו שכולה נתנה לתשובה ועוד לפי המדרש דבער"ה מוחלין להם לבנ"י שלש מעוונותיהם ובעשי"ת שלוש השני וביו"כ שלש השלישי ג"כ קודם ר"ה צריך לתקן מעשיו על שלש הראשון עכ"פ דהו"ל יומא דתשובה. ולא ניחא לן רבינו כמה פעמים יקרא בשבוע א' בכל יום או פעם אחת בשבוע והשני נראה ומ"מ דמוסיף מוסיפין ליה בברכות [עיין בסוף הספר אגרת התשובה].

יח) שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר מנחה. ובגמ' שבת (קי"ח ע"ב) ג"ר יוסי יהי חלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת אמר רב נחמן בימי לי דקיימית ג' סעודות בשבת, ובתוס' ד"ה בתנחה מכאן משמע דזמן אכילת סעודה שלישית בשבת היא מן המנחה ולמעלה ולא כאותם שמחלקין סעודת שחרית וכו' ע"ש ובראש"ש שם מכאן מוכח דקביעת זמן סעודה שלישית היא משתגיע זמן המנחה ולא קודם.

ויש כאן מקום עיון לרבינו ז"ל שכתב שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר

יט) שיכבד את השבת כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו. כ) שיערוך

מנחה ובערבי פסחים סי' י"ג כתב וז"ל הני מילי דקביעי ואכלי מעיקרא משמע הכא שהיו רגילין לאכול בשבת סמוך לחשיכה והאידנא יש נזהרין שלא לקבוע סעודה בין מנחה למערב וגם ר"ת כעס על רבינו משה [משולם] שהנהיג לאכול בין מנחה למעריב בשבת וכו' ע"ש והובא ברמ"א א"ח סי' רצ"א ס"ב בהג"ה וי"א דאסור לשתות וכו' וע"כ אין לאכול סעודה שלישית בין מנחה למעריב אלא יאכל אותה קודם מנחה (תוס' והרא"ש ומרדכי פ' ע"פ) וי"א דיותר טוב להתפלל מנחה תחלה רמב"ם וטור והגמ"י והגמ"ר ואגור וכן נוהגין לכתחילה במדינות אלו ע"ש ופלא שלא הרגישו בזה מפרשי דברי רבינו שלכאורה הני מילי כאן סתראי נינהו, ואם נאמר דמה שכתב הרא"ש בע"פ והאידנא יש נזהרין שלא לקבוע סעודה בין מנחה למעריב כלומר יש כאלו וגם ר"ח ס"ל הכי אבל הרא"ש לעצמו לא ס"ל כן אלא כמו שמשמע שם דהיו אוכלין סמוך לחשיכה א"כ דעת הרא"ש באמת דיאכל הסעודה בין מנחה למעריב וכדעת הטור בנו וכמ"ש כאן בא"ח אלא דא"כ קשה המציין שם ברמ"א דדעת הרא"ש כתוס' ור"ת וזה אינו אלא ס"ל כדעת הפוסקים דיאכל אחר המנחה. שוב נתיישבתי דלמ"ד דליום השבת הוא הוספה ומטו מיניה שהם מרבינו התויו"ט לא קשה ומיהו בשבט מוסר כתב שגם דברים אלו דברי הרא"ש הם וצ"ע.

עוד נראה מדברי הרא"ש דאותם שהיו קובעין סעודתן לאחר המנחה היו אוכלין הסעודה סמוך לחשיכה והוא כמנהג רבותינו שאוכלין שלש סעודות לאחר המנחה סמוך לחשיכה וממשיכין עד שהוא לילה הרבה להוסיף מחול על הקודש.

יט) שיכבד את השבת כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו. (שבת קי"ג ע"א) והנה הטור סי' רמ"ב כתב וז"ל והא דאר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות היינו בדלא אפשר ליה אבל אפשר ליה צריך לכבדו כפי יכלתו וכו' והא דא"ר חייא בר אשי אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הוי עונג ואמר רבא אפילו כסא דהרסנא היינו למי שהשעה דחוקה לו וכמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני א"א הרא"ש כמוני היום שיש לי מעט משלי ואין מספיק לי וצריך אני

שולחן בכל מוצאי שבת כא) ויאכל אפילו דבר מועט. כב) שיסייע

לאחרים אם אני בכלל עשה שבתך חול וכו' או לאו ולא השיבני דבר ברור אח"כ מצאתי בפרקי אבות לרש"י על ההיא משנה דר"י בן תימא אומר הוי עז כנמר שכ' וז"ל תיכף לאותה משנה ר"ע אומר עשה שבתך חול וכו' שנוייה ההיא דבן תימא לאוריי דר"ע אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר ונשר לכבד שבתות ביותר ע"כ. ע"כ צריך כל אדם לצמצמם בשאר הימים כדי לכבד השבת ואל יאמר איך אחסר פרנסתי כי אדרבה אם יוסיף מוסיפין לך כו' ע"ש ועיין ט"ז א"ח סי' רמ"ב הנ"ל באריכות וז"ש רבינו שיכבד את השבת כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו ולא יחוש שאם יכבד את השבת ביותר יחסר לו פרנסתו ולא יהי' לו לאחר השבת ויצטרך לבריות אלא כל שיש לו יכבדוהו והשי"ת יזמין לו לאחר השבת.

כ) שיערוך שולחן בכל מוצאי שבת ויאכל אפילו דבר מועט. עיין שבת קי"ט ע"ב ובש"ע א"ח סי' ש' ס"א שעשה המחבר סימן מיוחד לסעודת מלוה מלכה וז"ל לעולם יסדר אדם שולחנו במוצ"ש כדי ללות את השבת אפילו אינו צריך אלא לכזית והמג"א הביא דבגמ' משמע דנכון לבשל בשר במ"ש או דבר אחר והוא שם קי"ט ע"א חמין במוצ"ש רפואה ר' אבוה עבדין ליה כל מוצאי שבת עגלא תילתא אע"ג דלא אכל מיניה אלא כוליתא ובט"ז שם לעולם יסדר אדם כלומר בהדלקת נרות ובפריסת מפה ועריכת שלחן דרך קביעות ועיין מחצה"ש שם דנשים חייבות בסעודת מ"מ ע"ש והוא לכאורה כעין עכבו עלי עוד קצת, ונראה דעריכת שלחן הוא חלק מן המצוה.

כא) ויאכל אפילו דבר מועט. לאו דוקא אלא עכ"פ כזית יאכל דפחות מכזית לאו אכילה הוא ובש"ע ואחרונים כתבו אפילו אינו צריך אלא לכזית ודו"ק. ונמצא בספרים שיש עצם באדם שאינו נהנה משום מאכל רק מזו הסעודה ויש שקראוהו נסכוי ואמרו שממנו בנין הגוף ואך הוא לבדו נשאר אחרי רקבון עצמות הגוף [למי שאינו ראוי שגם בשרו ישכון לבטח] וממנו תתחיל התחיה לעתיד ובמדרש הנעלם פ' תולדות נקרא העצם הזה רמאה, ואמרו דהוא רמאה מכל שאר גרמי

לחבירו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו. כג) שיתודה בכל לילה

לפי שאינו סובל טעם מזונות כמוהם ובג״כ הוא חקיף מכל שאר גרמי והוא ליהוי עיקרא דגוף אתבני מיניה, ונקרא גם בתואל, ועיין בסידור יעב״ץ במוסף השבת אמר יעקב וכו׳.

ויש לסמוך סעודת מצוה זו לאוכלה מיד ביציאת השבת עכ״פ לא יעשה מלאכה אחרת אם אפשר. ויש לאכול או לשתות חמין בסעודה זו ויש נוהגין לאפות ולבשל וראי׳ מגמ׳ הנ״ל.

כב) שיסייע לחבירו בכל שיצטרך בגופו ובדבריו. עיין סוכה מ״ט ע״ב גמ״ח בין בגופו בין בממונו ובאבות פ״ו נושא בעול עם חבירו עיין הש״א. ואולי כוונתו דליום השבת קאי דבשבת ליכא נתינת צדקה בפועל שהרי המעות הוא מוקצה ומ״מ בשבת איכא נמי מצוה ואולי גדולה מינה שיסייע לחבירו בגופו או בדבריו שזה מותר ואפשר בכל עת ובכל שעה ולכן לא אמר בגופו וממונו אלא בגופו ובדבריו ומה דגם מתנה אסור ליתן בשבת עיין (מג״א א״ח סי׳ ש״ו ס״ק ט״ו) ועיין ב״מ א״ע סי׳ מ״ה ובח״ש שם בשם מוהרי״א ועיין פיה״מ להרמב״ם סוכה מ״א ע״ב ומיהו בש״ע הגרש״ז א״ח כתב כמג״א וכן בס׳ תפלה לדוד הנ״ל, אבל בגופו בדיבור אפשר גם בשבת, ומיהו ודאי דגם החול בכלל הוא.

וז״ל רבינו יונה באגרת התשובה במעשה גמ״ח ידבר על לב העני ויהיו דבריו נחת רוח לאביון וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו ויכבדהו וינשאהו ואמרו ז״ל (ב״ב ט׳ ע״ב) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי״א והוא ענין פיוס דברים והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש חפצה הלא תראה מה שכתוב בפרשה באר היטב כי שכרו הרבה מאוד מן העושה צדקות וברכות רבות ונכבדות ממנו, ובישעי׳ (נ״ח) ותפק לרעב נפשך.

כג) שיתודה בכל לילה קודם שישן מלבד הלילות שהן אסורות בהספד ובתענית כו׳. עיין זוה״ק צו דף כ״ט ע״ב. והנה לעיל סקכ״ט כתב

קודם שישן מלבד הלילות שהן אסורות בהספד ובתענית ויתאבל על עוונות ועל אורך גלותנו ועל חורבן בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו. כד) שיעשה יום אחד תענית בכל חודש

רבינו וידוי על עונותיו ערב ובקר אל יחסר ומשמע דפעמיים בכל יום צריך להתוודות על חטאיו וכאן כתב רק שיתודה כל לילה קודם שישן ולא אמר ערב ובקר ומיהו נראה דתרי מילי נינהו דלעיל מיירי להתודות על עוונות הידועים לו שחטא ויתודה עליהם ערב ובקר וכאן כתב שיתודה קודם שישן דרך וידוי על כל חטאיו ופשעיו שמא אירע לו איזה תקלה ופן אישן המות ח"ו וילך בלי וידוי ולכן יקיים שוב יום אחד לפני מיתתך. אי נמי שיתודה בכל לילה קודם שישן היינו מלבד הוידוי של ערב ובקר דערב ובקר היינו שיתודה בשעת התפלה כדרך שאנו עושין באמירת תחנון שחרית ומנחה וזה ערב ובקר וכאן מיירי קודם שילך לישן שהוא וידוי שלישית ועיין מש"כ לעיל סי' כ"ט ותצרף לכאן.

כד) שיעשה יום אחד תענית בכל חודש היום שקורין בתורה כו'. עיין הש"א וכ"כ רבינו יונה בסוף ס' הירא ובמג"א סי' תי"ז בא"ח כתב נהגו קצת להתענות ערב ר"ח ואם חל ר"ח ביום א' מתענין ביום ה' (ב"ח סי' תרפ"ו) ואם חל ר"ח בשבת מתענין ביום ו' וכ"מ סי' ת"ע ובמגילה דף ד' אבל הרמ"ע כתב דלעולם מתענין ליום הכניסה שלפני המולד דהטעם משום מיעוט הירח ושמעתי שהמקובל ר"י סרוק זצ"ל התענה ביום המולד עד שהגיע המולד ועיין מ"ש שם ומיהו כנראה שמה שכתב רבינו להתענות יום אחד אין זה התענית של ער"ח שהרי כתב ביום שקורין בתורה סתם אלא שהוא ענין של תשובה, וסיים רבינו ואם לא יוכל להתענות שיתן שני פשוטין לצדקה לשלם אגרא דתעניתא שהרי על התענית הוא אנוס ודמים תרתי משמע ואם לא נתמעטו דמיו ע"י תעניתו יתמעטו דמיו ע"י צדקה.

והנה המג"א סוס"י של"ד כתב לענין חטאת בת דנקא כיון דעכשיו לא נמצא לקנות כבש בזול כ"כ לכן צריך ליתן כפי שקונים הפחות שבכבשים באותו הזמן [והוא כפי מה שקונים שם כבשים בן ט' או י' ימים שאז כבר ראוי

ביום שקורין בתורה ואם לא יכול להתענות שיתן שני פשוטין לצדקה. כה) שיקיים בהצנע לכלכל מעשיו הטובים כי הוא עבודת

להקרבה] ולענין התענית מבואר בסי׳ של״ד שם דבמקום חטאת נותן ח״י פרוטות ובשביל תענית יום א׳ י״ב פשוטים לצדקה עיין רמ״א שם ועיין ח״ס יו״ד סי׳ רפ״ט דעשרים צוואנציגער הם ה׳ סלעים וכל סלע ד׳ דינרין א״כ צוואנציגער הוא דינר וא״כ חטאת בת דנקא הוא חלק ששית מצוואנציגער והישן הי׳ 35 צ״ל של עכשיו וא״כ חלק ששית מזה הוא ששה צ״ל נכה ששית צ״ל עיין שו״ת בית שערים א״ח סי׳ רצ״ו ודו״ק.

כה) שיקיים בהצנע לכלכל מעשיו הטובים כי הוא עבודת ה׳ הנבחרת. פסיקתא רבתא ריש פיסקא מ״ו אין לך חבה לפני הקב״ה מן הצניעות שנאמר והצנע לכת עם אלקיך (הש״א), וי״ל דהרי כתב לעיל (אות קמ״ב) אל תניח דרך חסידות אע״פ שמלעיגין עליך ואל תבוש לדבר מצוה, ואמרו שיברך ברכות ותפלות בקול רם שילמדו בני ביתו, והנראה לדייק לשון לכלכל מעשיו הטובים נראה דודאי במצוות שחייב אדם לעשותם אין בזה ענין של הצנע ולהסתיר עצמו שאם עשאם אין בזה ענין של יוהרא ואדרבה הרי כל אדם חייב בהם ואם לא קיים הרי זה עובר על מצוות ה׳, ואדרבה בכמה מצוות אמרו שצריך דוקא לעשותם בפרהסיא שלא יחשדוהו שלא קיים וע״ד שכתיב והייתם נקיים מה׳ ומישראל.

אבל כוונת רבינו על מעשים טובים שסגל לעצמו מה שאין כל אדם חייב בהם ולכן קרי ליה מעשיו הטובים כלומר שהם מעשיו ולא מצד שנתחייב בהם ולפעמים יחזה כיוהרא שיעשם בפני כל אדם ויאמרו שאינו ראוי לכך וכגון להניח תפילין דר״ת המבואר בש״ע דרק המתנהג בחסידות הניחם בזמנם וכן לענין לצאת עם הציצית מבחוץ שבזמן הר״י ברונא כתב בשו״ת שלו דהו״ל כיוהרא שלא היו רוב העולם יוצאים בציציות מבחוץ וכן המתענה תענית שקיבל עליו לכפרת עוונות וכיוצא לשם תוספות פרישות והמפרסם זה לאחרים לא זאת שאינו מקבל

ה' יתברך הנבחרת והרצויה לפניו.

שכר מלא נענם על זה ולזה אמר שיכלכל מעשיו שיהי' בהנעם. ואמר לכלכל מעשיו כי לפעמים גם זה מומר כגון להרחות לבניו ותלמידיו שילמדו ממעשיו וע"ד רמז אמרו הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו ומיהו הנגלות שעושה בנגלה ונפרהסיא הוא לנו ולבנינו שרואים בעינו קיום המצות ולמדים ליראה את ה' וכמ"ש למען תספר באזני בנך ובן בנך וכל המצוות תיב ללמדם וזכות הרבים תלוי בו.

נשלם שבח לבורא עולם, ב' לסדר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם, ויהי נועם ה' במעשה ידינו כידיהם, ויהיו דברינו אלה לנחת רוח, לקרב הגאולה וביאת המשיח, וזכות רבינו המחבר יגן עלינו, מכל צרה וצוקה להצילנו, ונהי' אנחנו וצאצאינו, כולנו לומדי תורה לשמה ובה יאירו עינינו, עדי יבא בר נפלי לפדות נפשנו. התשנ"ט בנ"י יוצ"א

אגרת התשובה לרבינו יונה

א) אחרי ד' אלהיכם תלכו, ואותו תיראו, ואת מצוותיו תשמרו, ובקולו תשמעו, ואותו תעבודו, ובו תדבקון (דברים י"ג ה'). מי לא יראך מלך הגוים, כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמי' י' ז'). סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב).

ב) יראת אלקינו שמו לעד יסוד התורה ומקור כל המצות והאזהרות והמוסרים, שנאמר (משלי י"ד כ"ז) "יראת ד' מקור חיים לסור ממוקשי מות". ומצוה נאה, וחומה נשגבה גדולה ובצורה עד שמים, אשר לא תמוש כל היום מכל נפש אדם יראת שמים, כמו שנאמר (משלי כ"ג י"ז) "כי אם ביראת ד' כל היום". ויזרח שמש היראה על הנפש ועל כל מצפוניה, למשול ביום ובלילה ברעיוניה. וזה הדבר יסוד הנפש, שנאמר (ישעי' מ"ו ח') "זכרו זאת והתאוששו השיבו פושעים על לב", וענין "והתאוששו" הוסדו, כמו "ואשיא יחיטו" (עזרא ד' י"כ). ויראה בכל עת אור הבושה על פני האדם שנאמר "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ' כ'), ואמרו חז"ל (נדרים כ' ע"א) זו הבושה שהיא נכרת על פני האדם מלמד שהבושה מביאה לידי היראה מכאן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן.

ג) "את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד ובו תידבק ובשמו תשבע" (דברים י' כ'). "עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה" (תהלים כ' י"א). "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה" (שם ק' כ'). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, והגדתם לבניכם לאמור

העבודה היא שאנו חייבים להיות עבדי ה'. יהי שמו מבורך לעולם ולעולמי עולמים אשר ברא כל היצור לעבוד לפניו שכל הנקרא בשמו ולכבודו בראו, ולנו חלק ונחלה בעבודתו יותר מכל הגויים והלשונות אשר הוציאנו מארץ מצרים מבית עבדים להיות לו לעבדים, והעבד חייב לעשות עבודת רבו ועיקר מלאכתו, ואם יעשה עבודת עצמו עיקר מלאכתו, אין זה מדת עבד אין זה כי אם רוע לבבו בחזקת עבודת רבו, לפיכך אנו חייבים לעשות עיקר מלאכתו התורה והמצות ויראת שמים ומעשים טובים. והוא שאמרו רז"ל באבות דר' נתן (פכ"ח) ר' יהודה הנשיא אומר העושה תורתו עיקר ומלאכתו טפלה עושין אותו עיקר לעוה"ב. הנה האיר פתח דברינו במצי היראה והעבודה.

ליום א'

ד) זכרו תורת משה עבדי אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל "חקים ומשפטים" (סוף מלאכי), הזהירנו הנביא עליו השלום במקרא הזה לזכור התורה והמצוה כי הזכירה מביאה לידי עשייה, כמו שנאמר (במדבר ט"ו מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי". ובגלל הדבר הזה יבא אליהו הנביא ע"ה כמו שמפורש אחר המקרא הזה, שנאמר "הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד' הגדול והנורא". על כן יש לנו להזכיר איש לאחיו ואיש לחבירו, דברי תורת אלקינו יתברך וישתבח בשמים ובארץ. וכל ישראל ערבים זה לזה, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". ועל הכל לנו להזכיר לחברנו הדברים אשר נכשלים בהם רבים, והדברים הנעלמים מעיני רבים, לחזק בהם ידים רפות, ונכשלים יאזרו חיל.

ה) כל איש ישראל חייב להניח תפילין בשעת התפילה, ובעל קרי אינו חייב טבילה כדי להניחן אלא מותר להניחן בלא טבילה ומי שאין הדבר נוח לו להניח תפילין בבית הכנסת יניחם בביתו לכה"פ ויקרא פרשה ראשונה של ק"ש. והתפילין צריכין עיבוד לשמן ושיהיו האזכרות נכתבות לשמן שיזכור הסופר בשעה שכותבן כי האזכרות הוא כותב, ולא יסיח דעתו מן התפילין עד שיסלק אותם מעל ראשו ומעל זרועו, ויניח של זרוע תחילה ואחר כך של ראש וכשמניח תפילין בראשו יניחם במקום שער ולא במצחו שהוא מקום שאין בו שער. והמקיים מצות תפילין סופו לקיים כל התורה לפי שהוא מקבל עליו במצוה זו עול מלכות שמים, ומתוך כך תבא בלבו יראת שמים לבלתי יחטא, שנאמר (שמות י"ג ט') "והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהי' תורת ה' בפיך", ואמרו חז"ל (ברכות ט"ו ע"א) המניח תפילין וקורא קריאת שמע זו היא קבלת עול מלכות שמים שלימה, וכל העולם נברא לקבל עליהם עול מלכות שמים. ומי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשין בכל שנה, והמניחן בכל יום יש בידו זכיות לאין תכלית, ואמרו חז"ל (ר"ה י"ז ע"א) פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנחא תפילין מעולם.

ו) וכל המתעטף בציצית קדושתו כפולה מחברו, שנאמר (במדבר ט"ו מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם", וכן אמרו חז"ל בספרי "והייתם קדושים" - מלמד שהציצית מוספת קדושה. וצריך שיהו החוטין שזורין. ושירחיק מקום הנחת חוטי הציצית משפתי הטלית מזה ומזה כמלא קשר גודל. ויזהר שיהיה בתוך שלש אצבעות.

ז) וחייב לקבוע מזוזה בכל השערים שבביתו בין בכל החדרים בין בכל העליות אפילו עשרים או יותר. ואמרו רז"ל (מנחות מ"ג) כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מובטח לו שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד' י"ב) "והחוט המשולש לא במהרה ינתק".

ח) וחייב אדם להתפלל בכל יום, ואסור לטעום כלום קודם שיתפלל, שנאמר (שמות כ"ג כ"ה) "ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה בקרבך" - עבודה זו תפלה, ולא יעשה מלאכה קודם שיתפלל. והמשכים לפתח חברו ומקדים לו שלום קודם שיתפלל כאילו עשאו במה, ועיקר מצות תפילה שיכוון את לבו בשעת התפלה ויטהר מחשבתו מכל עסקיו, שנאמר (דברים י"א י"ג) "ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", ואמרו רז"ל בספרי (עקב, תענית ב') איזה עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה. ויעמוד בשעת התפלה ביראה ופחד, שנאמר (תהלים ב') "עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה". ואמרו חז"ל (ברכות ל' ע"ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ואם התפלל ולא כיון לבו צריך לחזור ולהתפלל, אבל אם כיון לבו בברכה ראשונה, אע"פ שפשע ולא כיון לבו בשאר הברכות, אין צריך לחזור ולהתפלל.

ט) ובשעה ששליח צבור חוזר ומתפלל חייב לענות אמן על כל ברכה וברכה, ויכוון לבו בכל ברכה וברכה כדי שידע על איזה ברכה הוא עונה אמן, ויש לו בזה שכר כפול והרי זה כמו שנתפלל שני פעמים זו אחר זו. ואמרו רז"ל במדרש אם התפללת ולא כוונת לבך וחזרת והתפללת תהא מבושר שתפלתך נשמעת. ולא ישעה בדברי חולין בבית הכנסת, וכל המספר בעסקיו בבית הכנסת כל

זמן ששליח צבור מתפלל תחת בו גערת הברורים, וגם כל הקהל חייבים להוכיחו ולחשוך אותו מחטא לשם יתברך עדי עד, וכל היצורים נבראו לכבוד השם יתברך, ואם יפנה לבבך ולא ישמע בשעה שמשבחין לפניו ומספרים תהלותיו ועזוזו ונפלאותיו איה הכבוד ואיה המורא אף כי המספר בעת ההיא שיחת חולין גדול עונו מנשוא.

י) וחייב אדם להשכים לבית הכנסת, שכך אמרו רז"ל כל המשכים ומעריב לבית הכנסת מאריך ימים, ועוד אמרו (ברכות מ"ז ע"ב) הנמנה מעשרה ראשונים נוטל שכר כנגד כולם. וההולך בקר וערב לבית הכנסת בעולם הזה זוכה לעשות כן בבית המקדש, שנאמר (תהלים פ"ד ה') "אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה" (מדרש רבה תבא). והאוהב לילך לבית הכנסת אוהב להקב"ה הוא, שנאמר (שם פ"ד ב') "מה ידידות משכנותיך ה' צבאות".

יא) ובשעה שאדם קורא קריאת שמע ומגיע לפסוק ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך יעלה על לבבו מה שאמרו רז"ל (ברכות נ"ד ע"א) "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך. וישעבד את נפשו לשם יתברך ויגמור במחשבתו למסור נפשו על קדושת הש"י וליהרג עליו, ותחשב לו לצדקה כאילו נהרג על קדושת השם. ונגלה לנו הסוד ממה שאמרו בספרי, "בכל נפשך" זה שאמר הכתוב (תהלים מ"ד כ"ג) "כי עליך הורגנו כל היום", וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום, אלא אלו צדיקים שמעלה עליהן הכתוב כאלו נהרגין בכל יום.

יב) וחייב אדם לעסוק בתורה בכל יום שנאמר (דברים ז' י"ב) "והיה

עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם", ונאמר (שם ה' א') "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם". ואמרו רז"ל (ריש פאה) ותלמוד תורה כנגד כולם. ואמרו בספרי, כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש בטול תורה משאר עבירות. וכן מצינו בבית ראשון שויתר הקב"ה על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על עון בטול תורה, שנאמר (ירמי' ט' י"א) "מי האיש החכם ויבן זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם" (ירושלמי חגיגה פ"א הל' ז'). והרוצה להנצל מן העונש המר והעון הגדול הזה, יתעסק בצרכי התלמידים והרבים הלומדים לשם שמים, ויעזור בשכירות הרבנים כדי שיעמדו בעירו ויהיו עוסקים בתורה על ידו. ופירשו רז"ל בספרי כי זהו שאמר הכתוב (משלי ג' י"ח) "עץ חיים היא למחזיקים בה", "ללומדיה" לא נאמר אלא "למחזיקים בה", שהם מחזיקים ידי התלמידים והרבנים. ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) ר' ירמיה אמר העוסק בצ"צ כאילו עוסק בדברי תורה ע"כ.

יג) וכשבני אדם פוסקים ממלאכתם ומעסקיהם והולכים לבתיהם או יושבים בקרנות והם בטלים, או משיחים בדברים בטלים, רעתם רבה וחטאתם כבדה מאד, לפי שהם מבזים את התורה. שאילו היו מאמינים שאין תכלית למתן שכרה, למה לא ישיבו רגליהם לבית הספר ללמוד הלכות או קרוא מקרא או סידור תפילות הלא האדם זריז ואץ ברגליו למלאכתו ולעסקיו, ויודע כי הכל הבל, ואיך ישכח חיי העולם הבא ולא יתן להם חלק ביום מן הימים, או שעה מן השעות, אף כי בעת ההיא בטל ממלאכתו. ובל יאמר בלבו עת לעשות לה' לקרוא בתורה ולתנות צדקות ה', אשם הוא אשם

אשם לה'. ועל כן אמרו רז"ל (סנהדרין צ"ט ע"א) כי זה שכתוב (במדבר ט"ו ל"א) "כי דבר ה' בזה ואת מצותי הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה", כי זה נאמר על כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שהוא בוזה את דבר השם. ע"כ חייב אדם לתקן מקום בביתו, וישום לו שם הלכות או מקרא או תהלים או סדור תפלות, וכאשר יפנה מעסקיו ומדי עברו ממלאכתו יסור שמה לשנות או לקרות. וגם בתקנה הזאת יפליא עצה לפנשו לחשוך נפשו מני שחת, ויחשוב על קצו יבין לאחריתו כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. גם יכין את לבו בעת ההיא ויקרא דברי הספר הזה, ואם יראה כי הוא מקיים את כל תוקף דברי הספר הזה ישמח לבו ויגל כבודו, והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה. ואמרו רז"ל (שבת קנ"ג ע"א) ישוב היום שמא ימות למחר ונמצאו כל ימיו בתשובה, שנאמר (קהלת ט' ח') "בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר". ונכון שיקנום כל אדם עצמו בפשוט או במחצה על כל יום שיפשע מלכת לבית הכנסת ואל מקום אשר שם לו ספר אחד מספרי הקודש.

ליום ב'

יד) וחייב אדם לדרוש טוב לעמו וחבריו בכל הדברים שהוא אוהב ודורש לנפשו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ח) "ואהבת לרעך כמוך", וארז"ל (ת"כ קדושים פ"ד) "ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה. שעל ידי השלום מקיימים ישראל את התורה. וארז"ל (מס' ד"א) שקול השלום כנגד הכל. ועל כל אנו אומרים בתפלה "עושה שלום ובורא

את הכל". ותפלת הצבור נשמעת כשהם בשלום, וכל דרכי התורה מביאות לידי שלום, שנאמר (משלי ג' י"ז) "וכל נתיבותיה שלום". וישראל אוהבי שלום הם, והקב"ה ברכם בשלום מפני שהשלום מחזיק כל הברכות, שנאמר (תהלים כ"ט י"א) "ה' יברך את עמו בשלום". על כן נקראת כנסת ישראל "שולמית", ועובדי אלילים נקראים שונאי שלום, שנאמר (תהלים ק"כ ו') "עם שונא שלום". וחייבים ישראל לברור אנשים ברורים שיטילו שלום בין איש לאשתו ובי אדם לחבירו, שיהא בידם כח לכוף ולהכריח בני אדם על השלום. ויהיו אותם הברורים אנשים שמחים שיודעים לפיים ולרצות בני אדם ולהטיל שלום, ולא יהיו כעסנים ורגזנים, שנאמר (משלי ט"ו י"ח) "איש חמה יגרה מדון", ונאמר (שם ט"ו א') "מענה רך ישיב חמה". ואמרו בתלמוד (תענית כ"ב) על המטילין שלום גברי בריחי אנן ומשוינן שלמא. ואמרו רז"ל (שם) על האנשים האלה שהם מטילים שלום בשמחה ובטוב לבב כי מובטח להם שהם בני העולם הבא.

מו) ויזהר אדם שלא יקלל את חבירו ולא יקלל את עצמו לא בשם ולא בכנוי, שהמקלל את חבירו או את עצמו בכל הכנויין חייב מלקות. וזאת אחת מן העברות החמורות שבתורה, שנאמר (דברים כ"ח נ"ח) "אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת ליראה את השם הנכבד והנורא הזה והפלא ה' את מכותך", ופירשו חז"ל (תמורה ג' ע"ב) אם לא תשמור לעשות ליראה את השם שלא תזכרנו על מה שהוזהרת שלא להזכיר שכבר הזהירה התורה שלא יקלל אדם את חברו, שנאמר (שמות כ"ב כ"ז) "אלקים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור", ונאמר (ויקרא י"ט י"ד) "לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול", ואחז"ל הוא הדין לכל אדם שאסור לקללו. ולא

חייבה תורה מלקות על המקלל את חברו עד שיקלל אותו בשם או בכנוי.

סז) ויזהר אדם כשהוא רוצה לאמת את דבריו ואומר דבר זה אמת הוא כה יושיעני ה', שלא יאמר כן אלא על דבר אמת, לפי שזו שבועה היא ונקראת שבועות האלה.

יז) ויזהר אדם שלא יזכיר את השם לבטלה, שנאמר (דברים י' כ') "את ה' אלקיך תירא", ופירשו רז"ל בסדר קדשים (תמורה ג' ע"ב) כי בא הכתוב הזה להזהיר שלא יזכיר אדם שם שמים לבטלה. והמזכיר את השם או את הכינוי צריך להזכירו באימה וביראה, ואם אינו מזכירו באימה וביראה (אינם יודעים) [אינו יודע] את השם, שנאמר (ישעי' א' ג') "ישראל לא ידע עמי לא התבונן", וכן פירשו חז"ל בויקרא רבה, ויזהר אדם שלא להזכיר את השם או את הכינוי אלא בידים נקיות ובמקום נקי, ואם אינו יודע אם המקום נקי או לאו, אל יזכיר את השם, כמו שאמרו רז"ל (ברכות כ"ה ע"א), ועוד אמרו רז"ל (ברכות כ"ד ע"ב) "כי דבר ה' בזה" - זה המזכיר דברי תורה במבואות המטונפות.

יח) ואסור להסתכל באשת איש מן התורה, שנאמר (במדבר ט"ו ל"ט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ואמרו רז"ל (במדבר רבה פ"י) לבא ועינא תרי סרסורי לחטאת. ואסור להסתכל אפילו בפני אשה פנויה מדברי קבלה, שנאמר "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" (איוב ל"א). כל המסתכל באשת איש מכשיל כח יצרו הטוב, והודו נהפך למשחית, שכך אמרו רז"ל (סנהדרין צ"ב) המסתכל בעריות קשתו ננערת. ואשר לא ישא עיניו אל אשת איש,

זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה', מדה כנגד מדה חלף עבודתו אשר לא זן עיניו ממראה האיסור. שכן אמרו רז"ל (ילקוט ישעי' תל"ט) כל הכובש עיניו מן העריות זוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר (ישעי' ל"ג ט"ו) "ועוצם עיניו מראות ברע", ונאמר אחריו "מלך ביפיו תחזינה עיניך".

יט) ואסור ליגע באשת איש בידיה ופניה או בכל אבר מאבריה מן התורה, שנאמר (ויקרא י"ח) "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו". וכן היא הלכה ברורה שהקריבה הזאת היא הנגיעה בידיה או בפניה או בכל אבר מאבריה, כדי ליהנות מן המגע. וזאת מן העבירות החמורות שבתורה, ומתבאר במסכת סנהדרין (ע"ה ע"א) כי ראוי לאדם שיהרג ואל יעבור על זה, ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (קהלת ז' כ"ו) "ומוצא אני מר ממות את האשה, אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלקים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה".

כ) ואסור להרהר באשה מן התורה ואפי' היא פנויה, וחמור בפנויה ההרהור ממגע, שעל ההרהור עובר בלאו מן התורה, שנאמר (דברים כ"ג) "ונשמרת מכל דבר רע", ופירשו רז"ל (ע"ז כ' ע"ב) שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה.

כא) ויזהר אדם שלא ידבר לשון הרע, שכך אמרו רז"ל (ערכין ט"ו ע"ב) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר (תהלים י"ב ה') "אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו". וכן אסור לו לאדם לקבל לשון הרע, שנאמר "לא תשא שמע שוא", ואמרו רז"ל (סוטה מ"ב ע"א) ארבע כיתות אין מקבלות פני השכינה,

ואלו הן - כת לצים, כת חנפים, כת שקרים, כת מספרי לשון הרע. ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב, שנאמר "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה". ויזהר אדם מן הרכילות, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) "לא תלך רכיל בעמך".

כב) וחייב אדם שיהא רחמני ולא יהא צר עין, שנאמר (דברים ט"ו ז') "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון".

כג) ויזהר אדם מן הגאוה ומגסות הרוח, כי אדם שיש בו גסות הרוח וגאוה הוא תועבה לפני המקום, שנא' (משלי ט"ז ה') "תועבת ה' כל גבה לב", ונאמר (דברים י"ז כ') "לבלתי רום לבבו מאחיו", ונאמר (שם ח' י"ד) "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך".

כד) ויזהר אדם שלא ישנא את חבירו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) "לא תשנא את אחיך בלבבך", ואמרו רז"ל (יומא ט' ע"ב) בית שני שהיה בהם תורה ומעשים טובים מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, ששנאת חנם מביא לידי כל עבירות שבתורה. ואמרו רז"ל בספרי, "ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה, שעל ידי אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה.

ליום ג'

כה) רבים חושבים כי לא תאבד הנפש בהמנע מן הטוב ובחושך מן היושר ולא ידעו ולא יבינו כי המעלים עין מן הצדקה רעתו רבה, וחטאתו כבדה מאד. אמנם הגזל מהעבירות החמורות, ועון המעלים עיניו מן העני קשה מן הגזל, שנאמר (יחזקאל ט"ז מ"ט) "הנה

זה היה עון סדום אחותך, גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה". אף על פי שהיו אנשי סדום אנשי חמס, כמו שנאמר (בראשית י"ג) "ואנשי סדום רעים וחטאים" בממונם, שם הכתוב ראש עונם אשר לא החזיקו יד עני ואביון. ונאמר (דברים ט"ו ט') "השמר לך דבר עם לבבך בליעל לאמור קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עיניך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא". הנה שקרא הצר עין בליעל, והוא השם הרע בשמות הרשעים. וכן הוא אומר (שמואל א' כ"ה כ"ה) "אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא", ופירשו רז"ל במדרש תהלים כי נקרא בליעל מפני שהיה צר עין, שאמר לעבדי דוד "ולקחתי את לחמי ואת טבחתי". ואמרו רז"ל (כתובות ס"ח ע"א) כל המעלים עינו מן הצדקה כאילו עובד כוכבים.

כו) ומיסודי יראת ה' לעשות הטוב, כמו שנאמר (תהלים ל"ד) "יראת ה' אלמדכם, מי האיש החפץ חיים וגו' סור מרע ועשה טוב". ואמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ב) "טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל", ונאמר (משלי י"ג י"ג) "וירא מצוה הוא ישולם".

כז) רבים יודעים חיוב מצות הצדקה ושכר פעולתו, ולא ידעו פרשת גדולת גמילות חסדים, ואמת הדבר ויציב ונכון כי יש אדם תחזיק ידו בגמילות חסדים, ואם דל הוא ואין ידו משגת (ו)ישים בכל הזכיות ידו ובנהרות הצדק ימינו בלא כסף ובלא מחיר, וברוח שפתיו ילבש צדקה כשריון, ובאמרי פיו יהיה רב פעלים, ויגדיל ויאדיר מעשיו גדולים מן האדיר שבנדיבים, ומן המפזרים ונותנים צדקה.

וזה מעשה גמילות חסדים

כח) ידבר על לב העני, ויהיה דבריו נחת רוח לאביון, וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו, ויכבדהו וינשאהו, ויתנכר ממעשיו כי עגמת נפש לאביון. ואמרו רז"ל (ב"ב ט' ע"ב) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך בי"א, שנאמר (ישעי' נ"ח) "ותפק לרעב נפשך", והוא ענין פיוס דברים, והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש חפצה. הלא תראה מה שכתוב בפרשה באר היטב כי שכרו הרבה מאד מן העושה צדקות, וברכות רבות ונכבדות ממנו.

והשנית - ילוה לעני וטוב לו להרחיב לו, ונאמר (תהלים ק"ב) "טוב איש חונן ומלוה וגו'", ואמרו רז"ל (שבת ס"ג ע"א) גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה.

והשלישית - יתן לו עצה טובה והגונה לרוחתו ולהצלחתו, ויטול שכר על פרי העצה, ושכר על הנחת רוח שיעשה לו, כי האדם שמח בהכירו אהבת חבירו הנאמן לו, בהשגיחו על מעשיו מחמת רצונו הטוב, שנאמר (משלי כ"ז ט') "שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש".

והרביעית - ישית עצות לפני רבים לעשות צדקה וחסד ויקבל שכר על הרבים אשר הצדיק, ועל הנפשות אשר יעשה, ויזכה בשכר הצדקה אשר תעשה על ידו, שנאמר (ישעי' ל' ב') "ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום", ואמרו רז"ל (ב"ב ט' ע"ב) גדול המעשה יותר מן העושה, וזה אהבת חסד, ומן הדרך הזה שישבח כל אדם

שיעשה טוב וכל מטיבי צעד לחזק ידם למען יאחזו דרכם ויוסיפו אומץ. ואמרו רז"ל במדרש על פסוק (שיר השירים ה' ב') "אני ישנה ולבי ער" - אני ישינה בגלות מן הצדקה מבלי יכולת, ולבי ער לגמילות חסדים.

כט) שבועת שקר הוקשה לעבודה זרה, ואחר שהזהירה התורה בעשרת הדברות של ע"ז, כמו כן הזהירה על שבועת שוא. ונאמר בע"ז "כי אנכי ה' אלקיך אל קנא", לומר אף על פי שאני רחום וחנון כועס אני על עובדי ע"ז, ונאמר על שבועת שוא "ונקה לא ינקה" - אף על פי שאני מנקה לשבים בשאר העבירות איני מנקה הנשבע לשקר. העובד ע"ז מחלל את ה' שנאמר (ויקרא כ' ג') "כי מזרעו נתן למולך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי", והנשבע שבועת שוא, מחלל את ה', שנאמר (שם י"ט י"ב) "ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'". וכשב"ד מחייבין שבועה על אדם והוא יודע שאינו יכול לישבע באמת, אסור לו לומר אנכי אשבע כדי לאיים את חבירו כדי להתפשר עמו, שכך אמרו במכילתא מנין שלא יקבל עליו לישבע, שנאמר (שמות כ"ג א') "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", כמו "לא תשא שמע שוא", תרגומו, לא תקבל שמע שקר.

ל) המלשינים והמסורות והנותנים חיתתם בארץ החיים יורדים לגהינם ונדונים שם לדורי דורות. המלבין פני חברו ברבים ולא עשה תשובה, אין לו חלק לעולם הבא, ואין תשובתו תשובה עד שירצה את חברו.

לא) אסור לצער כל איש מישראל בין בדברים בין במעשה, שנאמר

(ויקרא כ"ה י"ז) "ולא תונו איש את עמיתו", ואמרו רז"ל (כ"מ נ"ח ע"כ) באונאת דברים הכתוב מדבר, ולשון אונאה לשון צער כמו, שנאמר (ישעי' מ"ט כ"ו) "והאכלתי את מוניך את בשרם". וכשמזהיר הכתוב על אונאת ממון הזכיר שם מקח, שנאמר (ויקרא כ"ה י"ד) "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו". ואם מצער אלמנה או יתום, חייב מיתה בידי שמים, שנאמר (שמות כ"כ כ"א) "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו [וגו'] וחרה אפי והרגתי אתכם".

לב) המלוה ברבית ממונו מתמוטט וכלה ואבד העושר ההוא בענין רע, אפילו ממון שהרויח בזיעת אפו ועושר שעשה במשפט, פרוטה של רבית מכלה את הכל, ולא יעשר ולא יקום חילו ואחריתו עדי אובד, כמו שאחז"ל (כתובות ס"ו ע"כ) בא זה ואבד את זה. ונאמר (תהלים ט"ו ה') "כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם". למדנו (כ"מ ע"א ע"א) שהמלוה ברבית מתמוטט ואינו עולה לעולם. ונאמר (משלי כ"ח ח') "מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו". המלוה ברבית אינו בא בתחיית המתים, שנאמר (יחזקאל י"ח י"ג) "בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה" (מדרש רבה שמות ל"א). אמרו חז"ל (שם) אע"פ שיש מלאך מליץ וכו' על העושה שאר עבירות ומזכיר עליו זכות שבידו, המלווה ברבית אין מלאך אחד מלמד עליו זכויות.

לג) עון נבלות הפה מן העבירות החמורות שמחריבות העולם, שנאמר (ישעי' ט' ט"ז) "על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה".

לד) תקנה גדולה ליראת שמים ודרכי תשובה, עשה לך רב וקנה לך חבר ותדבר תמיד עם החבר ביראת שמים, ויתיעץ תמיד עמך על תיקון מעשיך, והאיך תנצל מן החטא ומכל דבר שיבא לידך, שנאמר (מלאכי ג' ט"ז) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו". ואמרו באבות דרבי נתן (פ' ל'), רבי עקיבא אומר המדבק לעוברי עבירה אף על פי שאינו עושה כמעשיהם מקבל פורענות כיוצא בהן [והמדבק לעושי מצוה אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם].

נשלם הדרש הראשון

הדרש השני

יום ד'

לה) לא יתפור אדם בגד צמר בחוט של פשתן, אלא במשי או בקנבוס. אסור לתת אימרא של פשתים הנקראת פירמ"א בבגד צמר. ועורות שתפרו בה חתיכות של פשתים במקום (בתה) [וינא] לא יתפור אותה בבגד צמר עד שיסיר ממנה בגד הפשתים, וכן כרים וכסתות של צמר לא יתפור אותם אלא בחוטי קנבוס או בחוטי צמר. ואפילו עשר מצעות זו ע"ג זו ויש כלאים בתחתונה, לא ישב על העליונה. וצריך שיעשו החייטין נדר שלא יתפרו בגדי צמר אלא בקנבוס או במשי.

לו) לא ישחית אדם פאת זקנו, ולא יעשה כמעשה המניחים חוט

של שערות ומגלחין השאר בתער, כי תועים הם ואי אפשר בלא מכשול, אלא יגלחו כל זקנם במספרים, ולא יעבירו תער כל עיקר, והמדקדקים אפילו תחת גרונם מגלחין במספרים, וכן עושים בכל גלות החל הזה אשר בצרפת. אמנם תחת הגרון אינו אסור מן התורה לפי שאין שם פאה, אבל אסרו חז"ל להעביר שער בתער בכל מקום שבגוף ואפילו על זרועותיו לפי שדומה לתיקון הנשים, אבל מותר לאדם להעבירו במספריים.

לז) גיד הנשה ושמנונית שלו אסור בהנאה (מן התורה), לפיכך לא יתן אותו לשפחתו ולא לעבדו, אלא לכלבים שאין מזונותן עליו, שכל דבר האסור בהנאה אסור למכרו ואסור ליתנו במתנה מפני שמחזיקין לו טובה, ואסור ליתנו לחתולו ולכלבו שמזונותן עליו.

לח) קדרה שהניחה השפחה על האש, ונתבשלה התבשיל כמאכל בן דורסאי, אותו תבשיל אסור באכילה, ושוברין אותו הקדרה, ומגעילין הקערות שאכלו בהן אותו תבשיל, ואת הקערות של חרס ישברו. ואף על פי שהדליק ישראל האור לא תתן השפחה על גבי האש, אלא יהודית נותנת הקדרה על גבי האש, והשפחה יכולה לנער את הקדרה. וכל שעה שתעביר הקדרה מעל גבי האש קודם שנתבשלה כמאכל בן דרוסאי צריכה היהודית להחזירה על גבי האש.

לט) השולח מחבת לתנור ביד נכרי ואין שם שומר ישראל, הרי הבשר נבילה, חוששין שמא החליף הנכרי חתיכה מן החתיכות, או החליף התרנגולת או המרק, שכך אמרו חז"ל בשר ישראל ביד גוי אסור אפילו בחותם אחד עד שיהיה שם חותם בתוך חותם. לא

יתן הנכרי המחבת לתוך האש אעפ"י שיש שם שומר ישראל, ואפילו השליך הישראל עץ אחד בתנור, שאין התנור נכשר בהשלכת העץ אלא לאפות בלבד אבל לא לתבשיל, אלא שצריך שיתן היהודי את המחבת לתוך התנור למקום שראוי להתבשל שם. היהודית ההולכת לתנור לאפות פת תשליך הקודמת לאפות עץ אחד לתוך האור, ושכרה הרבה מאד. ומפיים האופה שייטב הדבר בעיניו, ומקום שאין היהודית הולכת לבית התנור, שוכרין הקהל איש אחד להכשיר התנור.

מ) ישמעאלית שטבלה לשם עבדות אם לא האמינה בתורת משה, ואינה מקבלת עליה מצות שאשה חייבת בהן, הרי היא עושה יין נסך במגעה, והרי היא עכו"ם לכל דבריה. יין שנתנו בו מעט דבש ונגע בו עכו"ם הרי הוא יין נסך, וכן הורו כל חכמי צרפת ואלמינאה ופרובינצה וקאלוניה ולא פקפק אחד מהם בדבר מעולם. צבע שנתנו בו חומץ אסור ליקח אותו מהגויים. לא יתן הגוי הענבים בגת בזמן שהתחיל היין להמשך בגת בין בראשו בין בסופו בין באמצעיתו.

מא) גבינה של גוים אסור בכל מקום, וכן חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, אסור לאכול ממנו.

מב) השוחט את העוף צריך לשחוט את הוָרידין, או לנקבן בשעת השחיטה, ואם לא עשה כן צריך לחתוך את העוף אבר אבר בין לצלי בין לקדרה. וכשיבדוק בסימנים יבדוק גם כן אם נשחטו הורידין.

מג) וכשמולחין את הבשר שורין אותו במים תחלה, כדי שיתרכך הבשר, ויהיה נוח לפלוט את דמו על ידי המלח. ומדיחין אותו אחר השריה יפה יפה, ואחר כך מולחין אותו יפה יפה. אין מולחין אלא בכלי מנוקב. וצריך להזהר במליחה שיהיו גרעיני המלח קרובים וסמוכים זה לזה שאין הבשר יוצא מידי דמו בפחות מכן. וצריך שיהא המלח בינוני, שלא יהא גס, שמא לא יתעכב בבשר ויפול משם כשהופכין אותו מצד זה לצד זה, ולא דק הרבה, שלא יתמחה בליחות המים הטופחין על גבי הבשר ויכלה מהרה. וכשבאין להדיח את הבשר להעביר המלח שעליו, מנפצין ממנו המלח שעליו תחילה, נותנים המים בכלי תחילה ונותנין מים הרבה שלא יחשבו המים רותחין מחמת המלח, ויחזרו ויבלעו בבשר. הכבד אינו מותר במליחה אלא בצליה. וקורעין אותו שתי וערב, ומעמיקין בקריעתו עד הסמפונות, ומניחין פני הקרעים על גבי האש. ואם רצה לתתו בקדרה אחר צלייתו הרשות בידו. והכבד של עוף שיש בו ב' חלקים, קורעין כל חלק וחלק שתי וערב, וצולין אותו על פני הקריעה כענין שאמרנו.

מד) ערלה נוהגת בחו"ל, וכך נאמרה הלכה למשה מסיני, ספקה מותר, ודאה אסור. פירות ערלה אסורין בהנאה, שנאמר "את פריו", "את" הטפל לפריו. אילן שנטעו נכרי, אפילו הוא שלו ערלה נוהגת בו בין בארץ בין בחוצה לארץ. הערלה כל שלש שנים אסורה, ובשנה הרביעית עד חמשה עשר בשבט אסורה, וכל פירות הנחנטין קודם חמשה עשר בשבט של שנה רביעית, אסורין בהנאה לעולם.

מה) כרם רבעי, ודוקא כרם אבל גפן אחד ושאר נטעים אין בהם

דין רבעי כלל, דקיי"ל בחו"ל כדברי המיקל, דתניא כרם רבעי אסור בלא פדיון, כיצד פודהו, בוצר את הכרם ומחלל את הענבים על עשרה פשוטים ואומר תהא קדושת הענבים מחוללת על אלו המעות, ושוחק את המעות ומפזר עפרן או שורפן. ואם חללן על שוה פרוטה הרי אלו מחוללין עליו ומותרים.

מו) כלאי הכרם אסורין באכילה ובהנאה אפילו הוא בחו"ל, ואין נאסרין עד שיהי' שם שני מינין מלבד הכרם, כגון חטה ושעורה, אבל מין אחד בכרם, כגון חטה בלבד בכרם, בחוצה לארץ מותר. [ואעפ"י שהתרנו מין אחד בכרם צריך ליזהר שלא יזרע על העפר שעל גבי הגפן הטמון בארץ אלא אם כן יש על גביו עפר ג' טפחים, כדי שלא יהיו יורדין שרשי הזרע ובאין בתוך הגפן, והנה זו הרכבה והיא אסורה בחו"ל].

מז) הרכבת אילן והרבעת בהמה אסורין מן התורה בחוצה לארץ כדאיתא בפרשת קדושים, ובני נח הוזהרו עליה כדאיתא בסנהדרין.

מח) אסור מן התורה להרכיב אילן באילן מין בשאינו מינו אפילו בחו"ל, מין במינו מותר אפילו בא"י, ובמשניות ובריתות של סדר זרעים מפורש איזהו מין במינו ואיזהו מין בשאינו מינו. זה כלל גדול בתורה, כל דבר שאינך יודע אם הוא מותר או אסור, הרי זה אסור עליך עד שתשאל לחכם ויאמר לך שהוא מותר.

מט) כל ישראל חייבים להפריש חלה מעיסתן, ואין לה שיעור. ואסור לבעל קרי עד שיטבול לקריו במקום שהנדה טובלת. ויש מקומות שמפרישין שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן והוא מנהג

יפה. והחלה השנית אוכל אותה הכהן אף על פי שהוא בעל קרי. ושיעור העיסה שמפרישין ממנה חלה חמשת רבעים קמח ועוד, ושיעורן מ"ג ביצים כמנין חלה וחומש ביצה. ואם הדבר אצל האשה בספק, ואינה יודעת אם יש בעיסתה כשיעור אם לאו, מפריש חלה בלא ברכה. וכשהאשה מפרשת חלה ראשונה מברכת - בא"י אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה.

ג) אסור להדליק או לעשות כל מלאכה בערב שבת אחר שקיעת החמה, ונקראת בלשון חכמים "בין השמשות". ואם הי' מעונן, אסור להדליק עד שיהא ברור כשמש שלא שקעה השמש. והמדליק בספק חייבין הקהל לגעור בו.

נא) אסור לישראל להשכיר בהמה לנכרי או להשאילה בדעת שתהא ברשות הנכרי בשבת, שמא יעשה בה הגוי מלאכה בשבת, מפני שהישראל מצווה על שביתת בהמתו.

נב) ואסור להוסיף מים, ואפילו הם חמין, לתוך הקדרה של תבשיל החמין בשבת, ואם עבר אסור, והמוסיף הרי הוא כמבשל בשבת.

ליום ה'

נג) אסור לאדם שיהא לבו טרוד בעסקיו בשבת, אף על פי שאמרו חז"ל (שבת ק"נ ע"א) "דיבור אסור הרהור מותר", אם יש לך מתוך ההרהור טרדת הלב או נדנוד דאגה אסור, שנאמר (שמות כ' ט') "ועשית כל מלאכתך", ואמרו במכילתא שתהא כל מלאכתך בעיניך

כאילו היא עשוי' שלא תהרהר עליה. וכן אנו אומרים בתפלת מנחה, "מנוחת שלום השקט ובטח מנוחה שלימה שאתה רוצה בה". ובברכת המזון אנו אומרין "שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו".

נד) אל יעסוק אדם בדברי בטלה בשבת, אלא יענג את השבת לעסוק בתורה או במקרא או במדרש או בהלכות או בגמרא. שכך אמרו חז"ל במדרש ונתנו טעם לדבר, שלא נתנה שבת אלא דוגמא של עולם הבא, שנאמר (יואל ב' כ"ו) "ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא".

נה) אסור להדליק ולעשות שום מלאכה במוצאי שבת, אפילו בחצות הלילה, עד שיבדיל או עד שיתפלל.

נו) כשם שאסור לבשל ולאפות מיום טוב לחול, כך אסור לבשל ולאפות מיו"ט אחד ליו"ט ב'. אסור לאפות בתנורים גדולים ביום טוב אלא הפת שהוא צריך בו ביום, שלא התירו חז"ל לאפות יותר מן הצריך אלא בתנור קטן, מפני שהפת נאפה יפה בשעה שהתנור מלא, כדי שתתפזר הלהבה ולא תחרוך את הפת. אבל בתנור גדול אין צריך למלאות אותו מן הפת, ולא עוד אלא כשממלאין מן הפת מצטנן יותר מדאי. והשנית, תנורים גדולים שבעיר, אם אינם מתמלאין מן הפת של ישראל הרי הם מתמלאין מן הפת של נכרים, ואם ישראל אופה יותר ממה שהוא צריך בו ביום נמצא אופה שלא לצורך.

נז) אסור למרוט ביום טוב צואר העוף לצורך שחיטה, אלא מורטו

מערב יום טוב. לפי שהמורט עוף ביום טוב, אפילו ביד, הרי הוא אב מלאכה, כמו שאחז"ל במסכת בכורות (דף כ"ה).

נח) אין ממעטין את השמן הנתון בנר הדלוק ביום טוב, ואין מריקין ממנו לנר אחד כל זמן שהוא דלוק. ואם יש בו שתי פתילות, אין לוקחין משם פתילה אחת להאיר לו במקום אחר. אין גודלין את הפתילות ביו"ט. ותהיינה הנשים זהירות לגדל מערב יו"ט את הפתילות הצריכות להן ביום טוב.

נט) אסור לעשות מלאכה בחולו של מועד מן התורה, חוץ מן המלאכות שפירשו חז"ל שהם מותרות כמו שמפורש בגמרא. ואחז"ל (מכות כ"ג ע"א) המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, שנאמר (שמות ל"ד י"ח) "את חג המצות תשמור", וסמוך לו (שם י"ז) "אלהי מסכה לא תעשה לך". ופירש רבינו שמואל בפסחים (דף ק"ח), וגם רש"י ז"ל במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין (דף כ"ג): המבזה את המועדות - שעושה מלאכה בחולו של מועד. ומזה הכתוב את חג המצות תשמור דרשו במסכת חגיגה (דף י"ח) אסור לעשות מלאכה בחולו של מועד. ואסור לעשות סחורה או הלואה או ריוח בחולו של מועד.

ס) אסור לעשות שום הוראה, בין בדין בין באיסור והיתר, אחר שאכל ושתה, שכך אמרו חז"ל (עירובין ס"ד ע"א) "השותה רביעית יין אל יורה". ואם שתה יותר מרביעית, אף על פי שהוא מזוג, אל יורה. והמורה עובר בלאו, שנאמר (ויקרא י' ט') "יין ושכר אל תשת", וכתיב "ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות את בני ישראל את כל החוקים", וכן אחז"ל בסדר קדשים.

סא) המכה את חבירו עובר בשני לאוין, שנאמר (דברים כ"ה ג') "ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף וגו'", וכל מקום שנאמר בו "השמר" "פן" ו"אל" - הרי זה בלא תעשה.

סב) וכן המכה את אשתו עובר בשני לאוין, אם לא שיכה אותה כדי להוכיחה על עבירה.

סג) המרים יד על חבירו נקרא "רשע" משעת הרמת היד, שנאמר (שמות ב' י"ג) "ויאמר לרשע למה תכה רעך" - למה "הכית" לא נאמר, אלא "למה תכה".

סד) אסור לאדם לדבר אחד בפה ואחד בלב, שנאמר (תהלים ל"ד י"ד) "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה". ואסור לאדם לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעתו של כותי.

סה) בכור בהמה טהורה בזמן הזה, אסור באכילה ובהנאה עד שיפול בו מום. ואסור להטיל בו מום, והמטיל בו מום עובר בלאו, שנאמר "כל מום לא יהי' בו", וקרינן ביה "כל מום לא יהיה בו". וכשיפול בו יתננו לכהן לשוחטו ולאכלו, והכהן יכול להאכיל ממנו לישראל. אי זה הוא מום שהבכור נשחט עליו, כגון מומים גדולים וניכרים לכל, כגון נקטעה ידו, נשברה רגלו, נסמית עינו. נתערב הבכור קודם שנפל בו מום במאה בהמות, ואין מכירין איזהו הבכור, כולן אסורות במכירה ובנתינה. שותפות גוי פוטרת מן הבכורה. הגוי אינו קונה בכסף אלא במשיכה, וצריך שיתכוון הגוי למשוך לדעת קנייה.

סו) פטר חמור של ישראל בזמן הזה, אסור בהנאה עד שיפדה אותו בשה אפילו כל שהוא, ובשאר דברים בשויין, ונותן הפדיון לכהן.

סז) אמרו חז"ל שהפורק עול מן הרשעים הגמורים. ובכלל הפורק עול, האומר אקיים כל התורה זולתי אחת מן המצוות, לפי שלא למדוני רבותי עליה ולא הורגלתי מנעורי להזהר בה, או שאין נזהרין בה אנשי מקומי. כי לא יאמר העבד לרבו, אבחר במלאכות אלה ולא אבחר באלה. וקראו חכמים את האיש ההוא משומד, דתניא (חולין ד' ע"ב) הכל שוחטין ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל משומד. ונתבאר בגמרא כי ענין משומד הנזכר בברייתא הוא משומד לדבר אחד (ועיין רמב"ן עה"ת על הפסוק הנ"ל), ועליו נאמר (דכרים כ"ז כ"ו) "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת". פשר הדבר, שאינו מקבל עליו כל המצוות שבתורה. והשונה בעבירה אחת מאה פעמים כעושה עבירות חלוקות, כמו שאמרו חז"ל (מכות כ"א ע"א) אם אמרו לנזיר אל תשתה יין והוא שותה, חייב על כל אחת ואחת. ומה שכתוב (קהלת ז' כ') "כי אין אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", חלילה לצדיק לפרוק מעליו עול מצוה אחת, אבל הוא נזהר במצוות אלף פעמים, ופעמים אשר יכשל בה פעם, והתודה אשר חטא עליה וישוב אל ה' וירחמהו.

סח) חייב אדם לפדות את בנו הבכור בין בארץ בין בחו"ל, וליתן לכהן חמש סלעים. ואין הכהן רשאי ליקח ממנו כלי ששוה סלע אחד, ולומר שוה אצלו חמש סלעים, אלא אם הוא נכבד ודרך הנכבדים ליקח הכלי ביוקר, אף על פי שהוא אינו צריך לאותו כלי. ושיעור חמש סלעים שנים עשר דינרין וחצי פרישיש, וארבעה

דינרין פרישיש שוין חמש דינרין נורנישיש, וכן קבלנו מרש"י ז"ל. וחייב אדם לפדות את בנו, ואם לא פדאו אביו, כשיגדל יפדה את עצמו. והכהן יכול להחזיר החמש סלעים אחר שהגיעו לידיו, אבל צריך שיגמור בלבו הישראל בשעה שיתנם, שיתנם במתנה גמורה, ולא שיהא מתכוין שיחזירם לו הכהן. ואם התנה עם הכהן "הריני נותנם לך במתנה על מנת להחזיר", בנו פדוי, ואסור לעשות כן לכתחילה.

סט) המברך ברכת המזון צריך שיטול ידיו קודם שיברך, שנאמר (ויקרא כ' ז') "והתקדשתם והייתם קדושים", "והתקדשתם" אלו מים ראשונים, "והייתם קדושים" אלו מים אחרונים (ברכות נ"ג ע"ב). ומים אחרונים הללו שהם אחר האכילה וקודם ברכה, אין נוטלין ע"ג קרקע (או) [אלא] ע"ג כלים או קינסא.

ע) מצוה לומר בערב פרשת צו כמו שמצוה לאומרה בבוקר, לפי שהתמיד היה קרב בין הערבים כמו שהיה קרב בשחר. ומתחילין "וידבר ה' אל משה לאמור צו את בנ"י וגו'" עד "וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח לה'".

עא) הקורא בספר תורה בבית הכנסת, אומר "ברכו את ה' המבורך" בקול רם. והשומעין עונין אחריו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", כשם שהמברך ברכת המזון עונין אחריו, והוא עונה אחריהם.

נשלם הדרש השני

הדרש השלישי

ליום ו'

עב) "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (שמות י"ט ג'), בשעה שניתנה תורה נצטוה משה רבינו ע"ה לומר תחלה לבית יעקב, והן הנשים, שיאמר להן ראשי פרקים ודברים קצרים, שהן משיגות להבין. ולמה נצטוה לדבר עם הנשים תחלה, מפני שהן שולחות בניהם לבית הספר ומשימות עיניהם עליהם שיתעסקו בתורה, ומרחמות עליהם בבואם מבית הספר, ומושכות לבם בדברים טובים כדי שיהיו חפצים בתורה, ושומרות אותם שלא יבטלו מהתורה. ומלמדים אותם יראת חטא בילדותם, שנאמר (משלי כ"ב) "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". ונמצא לפי זה הנשים הצנועות מסבבות התורה והיראה.

עג) "והזרתם את בני ישראל מטומאתם" (ויקרא ט"ו), אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן (שבועות דף י"ח). וכמה יפרשו מהם - יומם או לילה. והנזהרים בזה זוכים לבנים בעלי הוראה, שנאמר (ויקרא י' י') "ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור, ולהורות את בני ישראל".

עד) האשה צריכה לחוף ראשה יפה יפה, ולבדוק כל גופה ולהדיח במים קודם שתטבול, כדי שלא יהא שער אחד או שערות קשורות בראשה, ושלא יהא בראשה דבר חוצץ, כגון בצק או טיט או שומן או כל דבר, אם מעט ואם הרבה.

ואם חפפה ראשה ובדקה כל גופה, ואח"כ נתנה תבשיל לבנה קודם טבילתה, או שנשאה את בנה קודם טבילה ואח"כ טבלה, לא עלתה לה טבילה, שמא נדבק שום דבר בגופה. על כן ראוי לאשה שתחוף ראשה ותבדוק עצמה ותדיח גופה סמוך לטבילה, כדי שלא תתעסק בינתים בשום דבר שיהא אפשר להדבק בה ממנו כל שהו.

וצריכה לגוז צפרני ידיה ורגליה קודם טבילה ולנקותם ולבודקם יפה יפה. וצריכה להסיר טבעותיה מעל ידה וכל תכשיטין שבגופה, כדי שלא יהיו חוצצין בין הבשר ובין המים. וכן צריכה להתיר שערותיה, ולהסיר מהן כל חבל וכל רצועה וכל קשר. וצריך שתעמוד יהודית על גבה לראות היטב שלא יהא מאומה מבשרה ומשערותיה חוץ למים, מפני שהתירה שערותיה והסירה מהם מכל חבל, ודרך השערות לעלות על פני המים. לפיכך צריכה להזהר מאד שלא יצאו משערותיה כל שהוא חוץ למים.

קרצה שפתותיה לא עלתה לה טבילה, פירוש "קרצה" שסגרה אותם, ואינה צריכה שתפתח פיה בענין שיכנסו בה המים, אלא יהיו שפתותיה עומדות כדרכן כל היום. הורו רבותינו האחרונים ז"ל שאם סתמה עיניה ביותר או פתחה עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה, כי בשעה שפותחת עיניה נעשו קמטין קמטין על גבי עיניה ואין המים באים שם. וצריכה להדיח יפה כל גופה עד כף הרגל ובין אצבעות רגליה, וצריכה להשמר שלא יכנס טיט בין אצבעות רגליה בשעת הטבילה, שלא יחוץ הטיט בין בשרה ובין המים. האשה בשעה שהיא טובלת צריכה להרחיב ירכותיה כדרך שעומדת בשעה שלשה ועורכת את הפת. וצריכה לפתוח זרועותיה, ולא יהיו דדיה שוכבין על בשרה. ולא תהא זקופה וטובלת אלא

שוחה, כדרך שהיא שוחה בשעה שעורכת את הפת.

עה) האשה לעולם היא בנדתה עד שתטבול בנהר או במקוה. ובין הימים שרואה בהם דם ובין הימים שאינה רואה, והם הימים הנקראים "ימי ליבון", אחת דתם להחמיר בכל דבר ולהיות נדתה עליה בכל ענין. ואסורה להושיט מפתח או מקל או כל דבר שבעולם מיד ליד בעלה אע"פ שלא תגע בו, וכן אסור לבעלה להושיט לידה שום דבר אע"פ שאינו נוגע בה. ואסור לה למזוג כוס של יין לבעלה ולהניחו ע"ג השלחן, אבל מוזגת את הכוס ומניחתו על גבי ספסל או על גבי דבר אחר חוץ מן השלחן, ובעלה לוקח אותו משם. והרשות בידה להניח המים ע"ג השלחן. ואסור לבעלה לישב ע"ג מטתה, אע"פ שהיא חוץ לבית. ואסורה לתת בפני בעלה קיתון של מים וכלים שירחץ בהם פניו ידיו ורגליו, אע"פ שאינה נוגעת בו, מפני שהוא דרך חיבה. ואסור לה להציע המטה בפניו, אבל שלא בפניו מותר. ואסור לה לאכול בקערה אחת עם בעלה, אע"פ שאינה נוגעת בו. ואפילו הוא אוכל בקערה שלו והיא אוכלת בקערה שלה, אסור לה לשבת אצלו או כנגד פניו. וצריכה שתתן מפה גדולה או קטנה על גבי המפה שבשלחן כדי ליתן קערה שלה עליה, או תגלה מעט מהשולחן כדי ליתן קערה שלה עליו. ואסור לאשה שתתן מחצלת או ספסל תחתיה בעת הטבילה.

עו) הנדה כשפוסק דם ממנה, בודקת עצמה יפה יפה בצמר גפן נקי ורך ולבן, או בבלאי כלי פשתן נקיים ולבנים ורכים. ואחר שתבדוק יפה ותראה שהיא טהורה, לובשת חלוק לבן נקי, ומיום המחרת תחל לספור ז' ימים נקיים. וצריכה לבדוק עצמה בכל יום

מהם כדרך הבדיקה שהזכרנו. ואם שכחה ולא ברקה יום אחד או ב' בתוך הז' נקיים, כיון שבדקה ביום שפסק הדם ולבשה חלוק לבן, וביום המחרת שהוא ראשון לשבעה, וביום הז' שהוא ח' ליום שפסק בו הדם - טובלת בלילה ומותרת.

עז) תהא אשה זהירה שיהא שלום בינה ובין בעלה, ותהא אהובה ורצויה לבעלה, מפני שאמרו חז"ל (נדרים כ' ע"כ) בני המריבה ובני שנואת הלב הם עזי פנים ומורדים ופושעים.

וצריכה האשה שתהיה צנועה בטבילתה, ותבא דרך צניעות מן הטבילה. וכן תהא צנועה בכל מעשיה ודרכיה, כי בשכר הצניעות בניה כשרים וצדיקים.

עח) וצריכה האשה שתהא צנועה ונזהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, שהמסתכלים בפניה או בידיה יורדין לגיהנם, והיא ענושה בעונש כל אחד ואחד מהם, מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה.

עט) תהא האשה זהירה להתפלל ערב ובקר וצהרים, ובסוף תפלתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים, ושיהיו בניה מצליחים בתורה, כי עיקר זכותה של אשה לעולם הבא שבניה עובדים להש"י ועושים רצונו ויראים אותו, וכשהיא בבית עולמה ובניה יש בלבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות, נחשב לה הדבר הזה כאילו היא בחיים ועושה כל המצוות, והיא במעלות עליונות לעולם הבא.

פ) כשהיא נותנת צדקה, תתפלל באותה שעה בידים נקיות שיהיו בניה יראי שמים ומצליחים בתורה ובמצוות, מפני שתפילתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מצוה. א' מן החכמים הי' נותן פרוטה לצדקה כל שעה ושעה שהיה בא להתפלל, שנאמר (תהלים י"ז) "אני בצדק אחזה פניך".

פא) כשהאשה מדלקת את הנר בע"ש, תזהר בנפשה להדליק מבע"י שהשמש נראית, ואם היא פושעת בנפשה להדליק אחר שקיעת החמה, הרי היא מחללת את השבת ואוי לנפשה. וביום המעונן אם יש בו ספק בעולם אם שקעה החמה או לאו, תניח לישמעאלית להדליק. ומצוה גדולה שלא תאחר להדליק, כדי שלא תצטרך הנכרית להדליק, אלא תדליק מבע"י. ותדליק היא בעצמה, לא ע"י עבדה ושפחתה ואפי' הם יהודים, ולא ע"י חברתה, כדי שתטול היא שכר המצוות, שיהא ניכר לכל החיבה שהיא מחבבת המצות. ותברך בידים נקיות באי"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת. ותתפלל באותה שעה על בניה, שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצוות, ותתפלל ותאמר "יהי רצון בני מאירים בעולם בתורה ובמצות וביראת שמים", מפני שתפלה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת, כענין שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור".

אחד מן החכמים היה רגיל לעבור על פתח אחד מנשי הגדולים, והי' רואה שהיתה בעלת הבית זהירה מאד להדליק נר של שבת בעתו, ונר חנוכה בעתו, אמר החכם באמת תדעו כי מן הבית הזה יצאו ב' אנשים גדולים, ויהי כן, ותלד האשה ההיא שנים מחכמי ישראל שהאירו את העולם בחכמתם, על דבר אשר

האירה האשה ההיא נר מצוה בעתו.

סב) כל הימים שהאשה הרה, תתפלל תמיד שיהא הולד ירא שמים וחכם לב ומצליח בתורה במצוות. ותפתח ידה תמיד לעניים, ותתפלל התפלה הזאת. דוד המע"ה היו לו נשים רבות, ובימי ההריון היו נודרות נדרים ומתפללות שיהיו בניהם גבורי חיל וכליל היופי, עד שיאמרו הכל הגונים הם לכל מעלות ויצליחו למלוכה. אמרה בת שבע אשת דהמע"ה, כי לא כנשים אשר לאישי אדוני המלך אנכי, אבל כל נדרי היו בהיותי הרה למען אזכה להיות בני חכם בתורה וירא שמים, ויצלח לנביאות. וישמע השם את קולי, וחכם שלמה בני מכל האדם, וגם אשר לא שאלתי נתן לי השי"ת, כי שלמה בני ימלוך אחרי אביו. ובני נשי אדוני אשר התפללו אמותם עליהם שיזכו למלכות, לא הי' להם כן, תחת אשר שמו המלכות עיקר, ואני שמתי עבודת השי"ת עיקר. וזהו שאמרה בת שבע "מה ברי ומה בר נדרי".

סג) עזרא ע"ה תיקן תקנות רבות בישראל, ואחת מהנה להיות האשה משכמת ואופה ביום שתרצה לאפות פת, כדי שתהא הפת מצויה לעניים הבאים לבית בבקר, ולמען תהי' להם הנאה ביום ההוא מן הפת החמה ולא תתן להם מן היבש. כאשר תפרוש האשה לרעב לחמה, נתון תתן מלחם חמודות אשר אתה בבית, ותהי מתת ידה בסבר פנים יפות ודרך חסד ורחמים, כי הרחמנות יכפול שכר הצדקה. ותתן לו ממה שתתן דרך כבוד ומענה רך, והי' לו למשיב נפש. אמרו חז"ל, הנותן פרוטה לעני מתברך בששה ברכות, והמפייסו מתברך בי"א ברכות.

פד) צריכה האשה להדיח הבשר קודם מליחה. ובשר הירכים צריך הדחה ושפשוף גדול כדי להסיר השמנונית הנדבק בבשר מן הסכין שמנקרין בו. וההדחה הזאת צריכה שתהא הדחה יתירה ושפשוף גדול יותר מן ההדחה שמדיחין להעביר הדם, שהשמנונית אינו סר מהם כמו הדם, וההדחה הזאת צריכה בין לקדרה בין לצלי.

פה) ויזהר שלא לתת הבשר בחומץ עד שידיחנו יפה יפה, וימלחנו יפה יפה, וישהה שיעור הצריך למליחה וידיחנו יפה יפה.

פו) הבשר קודם שימליחנו צריך להעביר כל הדם מעל פניו. ומנהג כשר ששורין אותו במים קודם לכן, כדי שיהיה רך ונוח לפלוט דמו.

פז) צריך לחתוך חוטי הגוף של עוף וחוטין שבלחי העוף, לפי שאמרו חוטין דידא ודלועה אסירי משום דמא.

פח) בשר האברים הראשונים, אסור לחתכו בסכין שמתקן בו חלבים, או בסכין שמנקה בו את הבשר מן החלב. ואם חתכו בסכין זה ולא הדיחו בשפשוף גדול, צריך להדיח מקום חתך הבשר בשפשוף גדול מאד. סכין ששחט בה בהמה או עוף, אסור לחתוך בה בשר רותח עד שיגעילנו ברותחין על גבי האש, ואם רוצה לחתוך בה בשר צונן צריך שידיח הסכין יפה יפה.

פט) הבשר לאחר שנמלח, אע"פ ששהה במלח כשיעור הראוי לשהות, אסור לאכול ממנו עד שידיחנו יפה יפה, ואסור לחתוך ממנו בסכין עד שידיח הבשר יפה יפה. ואם חתכו בסכין צריך

הגעלה ברותחין על גבי האש, לפי שהמלח הרי הוא כרותח. המנהג הכשר כשרוצין לקיים הבשר מליח שני ימים או ג' ימים, מדיחין אותו יפה יפה לאחר ששהה במלח בכלי מנוקב בשיעור הראוי, ואח"כ חוזרין ומולחין אותו כרצונם בכלי שאינו מנוקב, כדי שיהא מותר לחתוך ממנו בסכין, וכדי שלא יפול מן הדם הנוטף מן הבשר דרך נקב הכלי על הכלים שבבית ויאסור אותם.

צ) הבשר אחר שהדיחו אותו מן המלח, אסור ליתנו באותו כלי המנוקב שמולחין בו הבשר, מפני שהציר הנשאר בו הוא מליח, ומליח הרי הוא כרותח, ויהיה נבלע בבשר ויאסרנו.

צא) לא תניח האשה ניקורי החלב וכל דבר האסור באכילה, בבית שמבשלין בו הקדרה, אם יש בבית גוי או שפחה.

צב) גיד הנשה ושמנונית שלו אסור בהנאה (מן התורה), לפיכך לא תתן אותה לשפחה או לנכרית, וכן אסור ליתנו לחתול או לכלב שלה מאחר שמזונותם עליה.

צג) כלי מתכות שלוקחין מן הגוי, אעפ"י שהוא חדש ולא נשתמשו בו מעולם, צריך טבילה בנהר או במי מקוה, וכלי זכוכית הרי הן בכלי מתכות. וכשטובלן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על טבילת כלים. וכלי קוניא, והם כלי חרס המצופין באבר, מטבילין אותם במקוה או בנהר בלא ברכה. וכלי מתכות ישנים שלקחו אותם מן הגוי, מדיחן בשיפשוף יפה יפה ומגעילן ומניחן, ואח"כ טובלן במקוה או בנהר.

צד) חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה, ושיעורן ארבעים ושלש ביצים כמנין חל"ה, וחומש ביצה יותר מלבד שיעור החלה. ואם אין הדבר ידוע לאשה אם יש בעיסה שיעור חלה ואם לאו, תפריש חלה ולא תברך עליה. ואם יש כהן קטן שלא ראה קרי מעולם או כהן גדול שטבל לקריו, נותנין לו ואוכלה, ואם אין שם כהן הראוי לאכלה, מפרישתה ונותנת אותה לאור. ויש מקומות שנוהגים להפריש חלה אחרת ליתן אותה לכהן, ואותה חלה שנותנת אוכל אותה כל כהן שירצה, אפילו הוא בעל קרי, ואינו צריך טבילה.

צה) ראוי לנשים הנכבדות והצנועות להעמיד עליהם מצוה, ולזכות בנות העיר. לכן יצא דבר צדק מלפניהן, ויבחרו להם אשה טובה ונאמנת לגבות פרוטות למלבושי העניים, או להחיות עם רב להשביע נפש שוקקה. ותתן פרוטה בכל שבוע ושבוע כל אשה העושה מלאכה ואשר כח בה לעמוד בתקנה הזאת, ולא תדור נדר בזה, אלא בבוא לביתה הגבאית נתון תתן לה בכל עת אשר תדבנה לבה. ותטרח בימים ובלילות [יותר] על אשר היתה טורחת יום יום כדי להרויח אותה פרוטה שנותנת לצדקה, ששכר יגיעת כפים עצום ורב מאד. ותשמח האשה במלאכתה, ותנשה את כל עמלה בעבודה ההיא אשר תרים ממנו תרומת הצדקה, וידמה בעיניה בעת המלאכה כאילו ידיה נוטפות מור, כענין שנאמר (שיר השירים ה' ה') "וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר".

צו) יכולות הנשים הצנועות למלט נפשם ונפש בעליהם ונפש בניהם. כאשר יבואו בעליהם, איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, הם עייפים ויגעים ואינם זוכרים לתת חלק מיגיעתם וממחשבות לבם לתורה, על הנשים להזכירם לפתוח ספר אחד

מכתבי הקודש ולעסוק בדברי תורה, ולא ישעו בדברי בטלה, כדי שלא יהא על נפשם עון גדול ואשמה שבטל יום או לילה מן התורה, שעונש ביטול תורה גדול מכל העבירות שבתורה. וגם יזכירו לבעליהם להביט באגרת התשובה הזאת אשר חיברנו, ויודיעו להם ולבניהם דברי האגרת הזאת כי בהם יזכו לחיי העולם הבא.

צז) דרך ישרה שיבור לו האדם ליראת שמים, לקנות לו חבר אחד או שנים לדבר עמהם תמיד בדברי יראת שמים. ואם יחטא אחד מן החברים או יפשע במצוה מן המצוות יוכיחנו חבירו, ויוכיחו זה את זה על כל עבירה, ויזהירו זה את זה על כל מצוה, ועל התפילין, ועל התפילה, ושלא לדבר בעוד שהש"ץ מסדר התפילה. וכן יזהירו זה את זה לקרות בכל שבוע בחול או בשבת אגרת התשובה הזאת, וישאלו איש את רעהו מה הם הדברים שבאגרת כדי שנשיג לקיים ממנה, ואם יש דברים שאינו מקיים אותם, (ו)יחזיקו חבריו את ידיו לקיים כל דבר מדברי האגרת, וכל דבר מצוה שיחפוץ אחד מהם לעשות יעזרוהו חבריו על הדבר. וזה דרך הצלחה לתשובה ומעשים טובים, ודבר אהוב וחביב לשמים, שנאמר "אז נדברו יראי ה' ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו" (מלאכי ג' ט"ז). וכן יזכירו החברים איש את רעהו שלא לישבע לבטלה בין בשם בין בכינוי, בין שיזכיר הכינוי בלשון הקודש או בלשון אחרת, וכן שלא לקלל את חבירו ולא את עצמו בשם או בכינוי. וטוב ויפה לקנוס כל אחד עצמו בסך ידוע, אם מעט ואם הרבה, על כל אלה.

בני כל מדרש ומדרש בבית הכנסת, יזהירו את כל אחד ואחד מבני המדרש שלא לדבר עד תום ש"ץ כל התפילה.

צח) התלמידים ילמוד כל אחד ואחד אגרת התשובה הזאת בחבורה בביתו בשבת קודם המנחה או בבית הכנסת, וילוו אליו אחוזת מרעהו. ושכרו הרבה מאד, אחד הקורא את כולה ואחד הקורא את מקצתה לעתים מזומנים, ובלבד שיכוין את לבו לקיים את מה שיקרא, ולמלא בידיו מה שיבטא בשפתיו.

צט) אמרו רבותינו ז"ל, אל ישתמש אדם באשה כלל בין גדולה בין קטנה, שלא יניח אשה ליתן מים על ידיו או על רגליו, או לרחוץ את ראשו, אלא אם כן היא בתו או אשתו.

ק) אמרו רבותינו ז"ל, גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה, וכל שאינו מלוה לעני בשעת דחקו בהיות לאל ידו לעשות נקרא "בליעל", שנאמר (דברים ט"ו ט') "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה וגו' נתון תתן לו". ואם בזמן שהיתה שביעית נוהגת [משמע דס"ל דבזה"ז אינו נוהג שמיטת כספים], והיה המלוה מפסיד את חובו, אמרה תורה כי מי שנמנע מלהלוות כדי שלא יפסיד חובו נקרא בליעל, על אחת כמה וכמה מי שאינו מפסיד את חובו ואינו מלוה על המשכון.

קא) לא ימוש מתוך לב האדם הבטחון בשם יתברך והתוחלת אליו כמו שנאמר (שם ק"ל ו') "נפשי לה' משמרים לבקר שמרים לבקר". ולפי רוב היראה יחזק הבטחון, שנאמר (שם קט"ו י"א) "יראי ה' בטחו בה'".

קב) דע שהעולם כולו נברא לכבוד השם יתברך, שנאמר (ישעי' מ"ג ז') "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'". והרוצה לכבד את השם

יתברך יכבד את אביו ואמו. אמרו רבותי ז"ל, בזמן שמכבד אדם אביו ואמו אומר הקב"ה, מעלה אני עליכם באילו דרתי ביניכם ובבדוני. ועיקר כיבוד אב ואם לעשות להם נחת רוח בין בדברים בין במעשה. והמצערם בדברים גדול עונו מנשוא, שכך אמרו חז"ל (קדושין ל"א ע"א) יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מי שמטיחנו ברחיים ומביאו לחיי העולם הבא. המכבד אביו ואמו נוחל העולם הזה והעולם הבא, שנאמר (דברים ה' ט"ז) "למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך" - "למען יאריכון ימיך" בעולם הזה, "ולמען ייטב לך" לעולם הבא.

מפתח

סימן		עמוד
דברים אחדים		
	ביאור משנה הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה	ג
הקדמה	ביאור משנה איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם טעם בקריאת שם שם הפירוש "דרך ישרה"	ח
א	להתרחק מן הגאוה. ובדין שמיני שבשמינית מתי מותר לכעוס	יג
ב	שלא להחניף. וג׳ שמותר להחניף להם, אשתו תלמידו ורבו	יג
ג-ד	להתרחק מן השקר והכזב. מותר לשנות מפני דרכי שלום	טז
ה	להתרחק מן הליצנות וגרע ממנוול. כת ליצנים אין מקבלים פני שכינה. מותר להתלוצץ מע״ז. שיר של מצוה מותר	טז
ו	להתרחק מן הרכילות אפילו אומר אמת. ויש עוון גדול מזה המספר בגנות חבירו	טז
ז	להתרחק מן הכעס. פעמים ראוי לכעוס כגון זרוק מרה בתלמידים	יח
ח	שיזהר ממכשול הנדרים	יח
ט	שיזהר מאונאת הבריות	יח
י	שיזהר מקנאת ומשנאת הבריות	כא
יא	שלא יכנה שם לחבירו ואפילו אינו רע. אסור לקרות לרבו בשמו	כא
יב	שלא יספר לשון הרע ושלא יקבלם ולמיחש מיהו בעי	כב
יג	שלא יישב עם יושבי קרנות ובבתי כנסיות של עמי הארץ	כב
יד	שלא יסתכל באשה האסורה לו ובמשודכת נמי אסור	כד
טו	שלא ישיח על כוס של ברכה	כו
טז	שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפילת לחש	כו
יז	שלא יספר בשעת חזרת הש״ץ	כז
יח	אופנים שמותר לדבר אז	כז
יט	שלא ידבר בקריאת ההלל. חילוק בין כ״א יום שגומרים ההלל לשאר ימים	כז
כ	שלא ידבר בשעת קריאת התורה	כח
כא	שלא יאכל פת עכו״ם ולא של פלטר	כח

כב	שלא יסעוד בסעודת הרשות	ל
כג	שלא ישיח שיחה בטילה וילמוד קודם שישן. אסור להתרפאות בדברי תורה	ל
כד	שלא יכנס בספק חשיכה	לב
כה	יזהיר בני ביתו על שמירת שבת	לב
כו	יקדים להתפלל מנחה בע״ש	לג
כז-כח	בעת שלש תפילות בכל יום יניח כל עסקיו ויתפלל	לה
כט	ישמור עיניו בשעת התפלה	לו
ל	אל ידבר בין נטילת ידים להמוציא ולהקדים שלום מותר	לו
לא	לברך את בוראו על כל צרה של תבא ויהא מן הנעלבים	לו
לב	אל יצא לריב מהר ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים לישבע על האמת	לח
לג	ויתרחק מן השחוק ומן הכעס אפילו בדבר שראוי לכעוס	לט
לד	לעבוד את ה׳ מאהבה	מ
לה	לאהוב ה׳ בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך	מ
לו	למסור גופו וממונו על קידוש ה׳	מב
לז	לבטוח בה׳ ולהאמין בהשגחתו הפרטית בכל העולם וליכא דרך הטבע כלל	מב
לח-לט	להרחיק גאוה וכעס ויגער ביצר הרע	סג
מ	מדבר שקר תרחק ולא להוציא ש״ש לבטלה	סג
מא	הסר ממך משענת קנה רצוץ ובטח בו יתברך שמו	סו
מב	הצנע לכת עם בוראך	סו
מג	אל תשים זהב כסלך	סז
מד	פזר ממונך לעניים והקב״ה ימלא חסרונך	סח
מה	דע את אלקי אביך	עא
מו	יקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבור מפיך	עב
מז	פיך אל ימהר להוציא דבר רע	עב
מח	להתוודות ערב ובקר	עג
מט	לזכור ציון וירושלים בשברון לב	עד
נ	זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן	עד
נא	לשום בין עיניך ב׳ ענינים אלו תמיד	עו
נב	מטתך בדמעה תמסה מחרדת יום המיתה	עז

נג-נד	להתחבר ליראי ה׳	עח
נה	להרחיק מפועלי און	עח
נו	אהוב המוכיחים	עט
נז	להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעיך	עט
נח	להרבות חסדי בוראך בעיניך	פ
נט	לא תהא משמש ע״מ לקבל פרס	פ
ס	יומם ולילה לא ימוש זכרו מפיך	פא
סא	לכוון בתפילה	פג
סב	לא תהי׳ כעבד המחבל מלאכתו הנכבדת	פה
סג	ואם אי אפשר לכוון בכל התפלה עכ״פ ברכה ראשונה של שמ״ע ופסוק ראשון של ק״ש	פה
סד	ללמוד פרשיות עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ופרש״י	פה
סה	ללמוד שיעורים בגמרא	פו
סו	העוסק בגמרא אין לך מדה טובה הימנה	פז
סז	תלמוד תורה כנגד כולם	פז
סח	שלא ליהנות מכל מאכל בלא ברכה תחילה וסוף	פח
סט	לכסות הראש כשמזכיר שם ה׳	פח
ע	לסגור העינים בשעת אמירת ברכה	פח
עא	ליטול ידים לתפלה ולאכילה ובעת עשיית צרכים	פט
עב	גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך	פט
עג	קדש עצמך בכל דבר	צ
עד	להיות צנוע בבית הכסא	צ
עה	שלא להסתכל באשה ואפי׳ פנויה	צ
עו	שלא לגלות סוד אחר	צג
עז	אפילו דברים שלא נאמרו בדרך סוד טמנם בלבך	צג
עח	שמור פיך מה שמדבר לאשתך	צד
עט-פ	לשמור על זמני התפלה	צד
פא	להכין לתפלה שעה אחת לפניה	צה
פב	להיות מעשרה ראשונים	צו
פג	להניח תפילין	צו
פד	להתנהג בדרך בינוני במאכל ובמשתה ובכל מדות	צו
פה-פו	אל תט ימין ושמאל ובדיבורך	צו

סז	הסברת פנים עם האמונה	צט
סח	רדוף אחר השלום	צט
סט	לקבוע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה	צט
ע	להזהיר בני הבית להדריכם ע"פ התורה	ק
עא	תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה	קא
עב	לשמוח בתוכחה כמוצא שלל רב	קא
עג	תחילת מעשיך הבט סופם	קג
עד	הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה	קד
עה	שלא לסמוך על עצמו ולשמוע עצה ולקבל מוסר	נד
עו	לא תסמוך בעצמך ושמע עצה וקבל מוסר	קה
עז	תעשה מה שמוטל עליך לעשות בזריזות	קו
עח	לקום ממטתו בזריזות ולא כאיש עצל	קו
עט	לרוץ לבית התפלה	קח
פ	לשמור מטינוף רגליו	קח
פא	תכוין לברך יוצרך בשעת התפלה	קח
פב	שלא לדבר בלשון לע"ז בשעה שהחזן מתפלל ולענות אמן	קט
פג	שלא לשכוח פגיעת המות שתבא פתאום	קי
פד	שלא לעסוק במצוות ע"מ לקבל פרס	קי
פה	לא להתרשל במצוה שבא לידך ותעשנה לש"ש בלא איחור	קיא
פו	אל תתעצל בברכת הלבנה	קיג
פז	אל תעשה דבר שילעילו הבריות	קיד
פח	אל תקלה או תצער אביך ואמך	קטו
פט	כבד אביך ואמך	קטו
צ	הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות	קטז
צא	אל תשכח להעניק להם צידה ולעשות לוי'	קיז
צב	ותנחמם בדברים	קיט
צג	אל תשים עיניך במי שנתעשר יותר ממך	קיט
צד-צה	אל תבהל לקצוף משום דבר פן תאבד חכמתך	קכא
צו	אל תדבר עקשות ונבול פה	קכג
צז	אל תחזק כעסך עם חברך יום אחד	קכג
צח	תכנע עצמך לבקש ממנו מחילה	קכג
צט	אל תדבר בצואר עתק	קכג

קכ	אל תעיז מצח	קכג
קכא	אל תשיב למחרפיך ולמבזיך	קכד
קכב	אל תתעבר על ריב לא לך	קכו
קכג	אל תתגאה על הבריות ותהיה שפל רוח	קכו
קכד	אל תהי בז לכל אדם ולכל דבר	קכז
קכה	צדק צדק תרדוף	קכח
קכו	אל יחסר לצדקה פחות ממחצית השקל בכל שנה	קכח
קכז	בכל יום תתן מתנה מועטת לצדקה קודם התפלה	קכט
קכח	ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף לביתך	קל
קכט	תגמול הן לחיים הן למתים הן לעניים הן לעשירים	קל
קל	תהא שמח בחלקך	קלב
קלא	תתפלל לה׳ תמיד להטות לבבו לתורתו	קלב
קלב	השלך על ה׳ יהבך והשתדל להוציא לכבוד שבת ויו״ט	קלב
קלג	תכבד שבת ויו״ט בכניסתו ויציאתו לערוך שלחן במוצ״ש	קלד
קלד	אל תישן כעצל והוי רגיל להקיץ בהנץ החמה	קלד
קלה	אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה	קלו
קלו	המתפלל יכוין בתפלתו	קלו
קלז	יתפלל בנחת ישמיע לאזנו	קלח
קלח	בכל דרכיך דעהו ותשוהו לנגדך תמיד	קלח
קלט	אל תרבה לשמוח וזכור כי הוא רוח חייך	קמ
קמ	אל תאמר על מצוה אעשה למחר שמא לא תפנה	קמא
קמא	אל תפרד מללמוד חכמה ומוסר	קמב
קמב	אל תניח דרך חסידות אע״פ שמלעיגין עליך	קמד
קמג	אל תקפץ מידך מליתן תמיד אל העניים ולאביונים	קמה
קמד	מבשרך אל תתעלם	קמז
קמה	אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם	קמח
קמו	להביא מעשר לבית האוצר כי מתן בסתר יכפה אף	קמח
קמז	להסתכל למי שגדול ממך בעבודה	קנ
קמח	שלא להרים יד על חבירו אפילו הוא מקלל אביו ואמו	קנא
קמט	אל תוציא דבה ולשה״ר על שום ברי׳	קנג
קנ	אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים	קנד
קנא	אל תשמיע בחוץ קולך	קנה

קפז-קפח	אל תחשוב עון להבא להתנצל לפניך אם מדבר אמת או לא	קפט
קפט	אל תסמוך לידי מתנת בו״ד, ותעבוד לבקש מזונותיך	קצ
קצ	אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך	קצג
קצא	אל תתן בלבבך קנאה, ויש קנאה שהיא מצוה	קצר
קצב	אל תרגיל לישבע אפילו על אמת	קצה
קצג	אל תאחר לעשות תשובה שלמה	קצו
קצד	על תעמל לרוח	קצח
קצה	אל תשמע דברים בטלים	קצח
קצו	אל תכנה שם רע לחברך	קצט
קצז	הבוטח בעשרו יכשל תחת שונאיו	ר
קצח	אל תהי סרבן לאנשי עירך לבטל רצונך מפני אחרים	ר
קצט	אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך שלא בסעודת מצוה	רא
ר	אל תשתכר מיין	רא
רא	אל תכעס באשתך	רב
רב	כבד את אשתך ותסירנה מן החטא	רב
רג	אל תשב עם לצנים ופחותי נפש	רג
רד	אל תתעצל לבקש חכמה וליסר חברך בדרך כבוד	רד
רה	אל תדבר בלא עתו ושמור פתחי פיך	רה
רו	אל תדבר עם מהולל ומשוגע שיבזה דבריך	רו
רז	אל תהי כפוי טובה, וכבד למי שפתח לך פתח	רז
רח	אל תוציא מפיך דבר שקר והי׳ נאמן אפילו לנכרי	רח
רט	להקדים שלום לכל אדם ואפילו לנכרי	רט
רי	לעמוד אצל חכם ולהאזין לדבריו	רי

ליום השבת

א	להפריש מעשר מכל מה שירויח	ריב
ב	שיתן צדקה מאשר תשיג ידו	ריב
ג	שיתפלל ערב ובקר עם הצבור בכל יום	רטו
ד	שיניח תפילין בכל יום	רטו
ה	שיקבע מזוזה בכל שער ביתו	רטז
ו	שיקבע עתים לתורה	ריז
ז-ח	שיהא נאמן במשאו ובמתנו ובדיבורו	ריז

ט	שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו	ריח
י	שיוכיח את עמיחו ולא תשא עליו חטא	ריח
יא	שידין את חבירו לכף זכות	רכא
יב	שימחול בכל לילה לכל מי שחטא לו בדברים	רכב
יג	שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו	רכב
יד	שיזהיר את בני ביחו על החפלה נטילת ידים וברכח המזון	רכג
טו	שיפרע התמיד בכל ששי	רכה
טז	ללמוד הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ופרש״י בכל שבוע	רכה
יז	שיקרא את אגרת התשובה לר״י בשבוע שיחול ראש השנה	רכז
יח	שיקבע סעודה שלישית בכל שבח אחר מנחה	רכז
יט	לכבד את השבת כברכת ה׳	רכח
כ-כא	לערוך שלחן בכל מוצאי שבת ולאכול אפילו דבר מועט	רכח
כב	לסייע לחבירו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו	רכט
כג	שיתודה בכל לילה קודם שישן ויתאבל על הגלות והחורבן	רל
כד	שיתענה יום אחד בכל חודש	רלא
כה	שיהיה צנוע במעשיו הטובים כי הוא עבודה הרצויה	רלב

אגרת התשובה לרבינו יונה רלה

להשלמת הספר הננו מציגים פה תשובת רבינו הרא"ש ז"ל (שו"ת הרא"ש כלל נ"ה בענין תקנת הנישואין) שכתב לאחר מחכמי ספרד החכם ר' ישראל ששאל בענין תקנה שנכתבה בלשון ערבי ואמר החכם הנ"ל שאי אפשר לפרש התקנה אלא למי שבקי בלשון ערבי. וע"ז השיב הרא"ש ז"ל, וז"ל:

הצעה הראשונה שכתבת שאין ראוי שיפסוק דין זה אלא מי שיש בו שני דברים הללו, שיהיה בעל סברא נכונה, והשנייה שיהיה בקי בלשון ערב האמיתית, על הצעת הסברא תהלה לא-ל חנני אלקים ויש לי כל בסברא אמיתית של תורת משה רבינו ע"ה ככל חכמי ספרד הנמצאים בימים האלה, ואע"פ שלא ידעתי מחכמה חיצונית שלכם בריך רחמנא דשזבן מינה כי בא האות והמופת להדיח האדם מיראת השם ותורתו. ועל לשון ערב האמיתית שאיני בקי בה על מי יש לסמוך אלא עליך שאין בקי בו כמוך כי כל חבוריך על דרך לשון הערב ועל נוסח תרגומך שתרגמת לשון ערב בניתי יסוד דברי ואם תסתור הבנין אז נאמר שאין בעל סברה נכונה כמוך. ולא ראיתי בכתבך הראשון גם בשני גם בשלישי גם לא שמעתי מפיך סברא שיש בה ממש, ועל זה יוכיחו הרואים והשומעים כי תהלה לא-ל יש בעיר בעלי סברות זה ידעתי שכל בני העיר נחלקו על תרגומך ופירושך שפירשת ערב מסתחקי מיראתהו אותן שנתנו להן המתנה. וגם הוא לשון הסופרים כשאדם מחלק נכסיו על פיו ומשייר מקצת למי שראוי לירש כותבין אותו השטר באותו לשון הרי אתה רואה שתיקון סופרים שתקנו חכמי לשון הערב מכחישין לשון פירושך אלא דמעיילת פילא בקופא דמחטא לתת סניגרון לדבריך בפה ובכתב ולא מן לבי ואחרי שאני אומן וכלי אומנותך בידי כי ע"פ תרגומך פסקתי אע"פ שאיני מתלמידי תלמידים אחרונים של רב אשי ע"ה אתה צריך לשמוע לי, ואי אפשר לך לחלוק עלי אם לא שתסתור דברי בסברות וראיות ברורות. ואין שומעין לך במה שתלית הדבר במה שאיני בקי בלשון ערב ואין לי כלי אומנות כי בכלי אומנותך נצחתיך.

והצעה השנית שכתבת דלשון ערב שנעשית בה תקנת הנישואין ושהורגלו סופרי ארצנו לכתוב בה שטרי הודאות והלוואות ומקח וממכר וכל מיני חזוקין אינה הלשון שמדברים בה ההמון, נער יכתבנו לסברא זו. רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי דרך החכמים לכתוב ספרי חכמות בלשון חידות משל ומליצה, אבל אם באו חכמים לתקן תקנה לדורות עכ"פ הסברא נותנת שיכתבוה בלשון מובן לכל למען

ירוץ קורא בו, כי דבר זו אינו מסור לזריזין אלא לכל המון העם, ואם יכתבו התקנות בלשון חידות ומשל נמצאת תקנתן בטלה ומתקני תקנות אחרי שבאו ופירשו לכל הצורך ולואי שלא יולד ספק בדבריהם, וכל שכן שמתחילה לא יכתבו בלשון חידה ומשל ויהיו דבריהם כחוכא ואטלולא.

וגם על שטרי חזוקין שכתבת שאין בלשון שמדברים בה ההמון, הפלא ופלא לשומעין רבר זה שתקנו תיקון שטרות בלשון העילם מעיני ההמון, א״כ מי יפרשהו להם יום יום בכל פעם צריכין להראותו לבקי כמוך שיפרש להם השטר. אני רואה לחכמי התלמוד שהיו חכמים גדולים בעינינו ותקנו כמה לשונות בשטרות משום שופרא דשטרי אע״פ שלא היו צריכין להם דאף אם לא נכתבו היה הדין כך, אלא שחשו לבית דין טועין שלא ידע פירוש לשון השטרות בלשון חידה ומשל. והראיה שבהן שאינו כך שאני רואה בשטרי ערב אריכות דברים ולשון הריוט כפול ומכופל עשר ידות ממה שיש בתיקון שטרות שכתבו הגאונים זכרם לברכה.

ומה שכתבת כי הזקן החכם רבי יעקב בן שושאן נ״ע היה שלם באותן שתי המדות ומי יעלה על לבו להרהר אחריו ולבטל פירושו, זו אינה ראיה, מי לנו גדול כרש״י זצ״ל שהאיר עיני הגולה בפירושיו ונחלקו עליו בהרבה מקומות יוצאי ירכו ר״ת ור״י ז״ל וסתרו דבריו כי תורת אמת היא ואין מחניפין לשום אדם. ועל שתי המדות שהיו בו, קורא אני עליו במדת הסברא ועליך במדת הלשון יפתח בדורו כשמואל ברורו, ועל פירושך ותרגומך סמכתי ופסקתי ועוד שאר הגאונים דמאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי הילכך דידן עדיפא. ואני לא הכרתי את הזקן רבי יעקב נ״ע אבל הכרתי את בנו רבי דוד והיה אצלי חכם מאד בסברא נכונה וישרה. וגם אמרו עליו שהיה בקי במדת הלשון והדקדוק ודננו עמו אני ושאר חכמי התלמוד עד היום הזה. ואם החכם רבי דוד חזר ודן כשמועתו מי יאמר לו מה תעשה, בכח המלך היה דן.

ומה שכתבת שאם היה הזקן ר׳ יעקב נ״ע עמנו עומד היום לא היה יכול לישב בלבו ולצייר בשכלו ענייניה על אופניהם ולא היה יכול להגיע לאמיתת הענינים, הפלאת לדבר אם נסתרה דרכה מלב כל החכמים להבין ולא ידע אנוש ערכה ואין בארץ מבין דרכה, מי יעלה לנו השמימה להשמיענו אותה ודברים בטלים הם. אלא ודאי אם יברר לנו החכם פירוש המלות לפי השגת ידיעתו כאשר פירשת אתה פירוש המלות של התקנה לא אסמוך על מה שיאמר. עוד יש פירוש אחר בלבי שאיני יכול להוציאו בפה שתבין אותו, דא״כ מה יתרון לבעלי השגת הלשון אחרי שלא יכונן על שפתיו אם חכמת חכמת לך. אלא ודאי דברי רוח הם ומילי דכדי אינון ודברים שבלב אינן דברים אלו דברי נבואה.

ומה שכתבח הראיה החזקה על אמיתת פירושו היא שנתקיימו דבריו וכן נוהגין בטוליטולה ובנותיה, ומה ראיה היא זו לעבור על דברי תורה, הוא היה זקן ונכבד ודן בכח המלך ומי יאמר לו מה תעשה הוצרכו לקיים דבריו. ואם ע"פ פירושך יראה לי שאין התקנה כך למה אשמע לפירושו מאחר שיש לנו פירוש נכון ומובן לכל העולם, ועוד שפירושי הוא לקיים דברי תורה ולהעמיד ממון בחזקתו.

ומה שהבאת ראיה מסופרי העיר שכתבו צואת הנשים ומחלקות נכסיהם על פיהם ואיה אדם מוחה בידם, מה ראיה היא מסופרים למה לא יכתבו הסופרים ויחתמו העדים מה שמצוים להם לכתוב ולחתום כדי להרבות שכרם, וכן ראוי לכתוב להם כל הענינים שבין אדם לחברו וכשיבא הדבר לידי ערעור וכי יוכלו לומר אותם שצוו לכתוב השטר אם לא היה הדבר שריר וקיים לא היה הסופר והעדים כותבים וחותמים, ואין ערעור על הסופר והעדים אם יבטל הדיין מה שכתבו כי יאמרו אנו כתבנו וחתמנו כאשר צוו עלינו בעלי הנכסים שהיה הממון אז בידם. ומי שירצה לערער על בעלי הצואה יבא ויערער. ואין נקרא פשט מנהג ע"י הסופרים כי הם כוחבים כל המתבקש מהם, ושמא לא ידע המערער שהיה לו כח לערער ולבטל, או שמא ערער וסלקוהו בדמים, או שמא דן דיין אחד שמתמנה בכתב המלך מדעת עצמו כפי רצונו וכפי העת, ואין לעשוח מזה מנהג קבוע שיעביר הדיין אמת מדברי תורה לקיים המנהג אם לא שיאמרו רוב טובי העיר נמלכנו והסכמנו מנהג זה.

ועל שכתבת מגזרת השכל וגזרת הדת, מה אשיב על זה לא חהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלכם חכמת הגיונכם אשר הרחיקו כל חכמי הדת, נביא ממנה אות או מופת לחייב ולזכות ולאסור ולהתיר, והלא חוצבי מקורה לא האמינו במשה ובמשפטים ובחוקים צדיקים אשר נתנו על ידו בכתב ובקבלה, ואין שואבי מימיה יביאו ראיה מהם לחקים ומשפטים של משה רבינו עליו השלום ולפסוק דינין במשלים שהורגלו בהם חכמת הגיונם. אף אין זאת, וכי בימי ובמקומי יפסקו הדינין ע"פ המשלים, תהלה לא-ל בעודי חי עוד יש תורה בישראל להביא ראיה מהמשנה וגמרא בבלית וירושלמית ולא יצטרכו להביא משלים לפסקי הדינים, כי חכמת הפילוסופיא וחכמת התורה והמשפטים אינן על דרך אחת, כי חכמת התורה היא קבלה למשה מסיני והחכם ידרוש בה במדות שנתנה לידרש בהם, ומדמה מילתא למילתא אע"פ שאין הדברים נמשכים אחר חכמת הטבע אנו הולכין ע"פ הקבלה. אבל חכמת הפילוסופיא היא טבעית וחכמים גדולים היו והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוב חכמתם העמיקו שחתו והוצרכו לכפור בתורת משה לפי שאין כל התורה טבעית אלא קבלה, ועל זה נאמר "תמים תהיה", כלומר אפילו יבא לך הדבר חוץ מן הטבע אל תהרהר על הקבלה אלא בתמימות

התהלך לפניו. לכן אין להביא ראיה מדבריהם לעשות אות ומופת וגזרות ומשלים על משפטי י"י הישרים, ועל זה אמר החכם "כל באיה לא ישובון". רוצה לומר כל הבא ונכנס מתחילה בחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכנס כלבו חכמת התורה כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה כי לבו תמיד להמשך אחריה, ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא ארחות חיים כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו לזו, ומתוך זה יעות המשפט כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום אחד.

ומה שכתבת ועוד כי הדעת נוטה לכך, כי רחל שהיו לה נכסים קודם שנשאת שזכתה בהם מכתובת בעל אחר או מצאה מציאה או נפל לה מירושה ובאה התורה והפקיעה ממנה טובת הנאה שהיתה לה בנכסים שתניחם למי שתרצה וזכתה הבעל בהן וחזרה התקנה והפקיעה חצי אותו זכות והניחה אותם בחזקת אותה ענייה בעלת הנכבד שיהיה לה טובת הנאה בהן, תמה הוא היאך נכנסה סברא זו בלבך שהניחו רוב נשים שנשאות בתולות ונותנין אביה ואמה עמה מוהר ומתן ובשבילם תקנו שלא תסוב מהר ומתן שנתנו למשפחת האב אלא ישאר במשפחת האב וכענין כתובת בנין דכרין ותקנו בשביל דבר שאינו מצוי אשה שמצאה מציאה או ירשה או זכתה מכתובת בעלה ולעשות לה טובת הנאה שתניחם למי שתרצה. ועוד אם באו לעשות טובת הנאה לענייה זו בעלת הנכסים א"כ ישליטוה בחייה על הנכסים לעשות בהן מה שתרצה, וזו תהיה לה טובת הנאה שלמה, הנאה הנראית לעינים יותר מאחרי מותה כשהיא בקברה. אלא נראה מתוך כתב ידיך שכל דבריך הפכים, ויראו הרואים וישמעו השומעים שכן הוא.

נאם אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל